Сходно указу 27. ноября 1836.
Сія книга мною пересмотрена
1837. года : Цадов : Раввин

ספר
באר רחובות

ביאור מספיק על דקדוקי
רש"י בתורה וחמש מגילות
חברו וגם חקרו המדקדק
המנוח האלוף כהר"ר אייזק
אויערבאך זצ"ל :

Cum Licentia Sereniſſimi.

באמשטרדם

נדפס ע"י התורני כ"ה הענך ב"ה ליב ב"ב
מפיורדא
בשנת ויקרא שמה רחובות לפ"ק

הסכמת הרב המאור הגדול המפורסם בדורו מוהר"ר נתנאל ווייל אב"ד ור"מ דק"ק קארלסרוא והמדינות יע"א

ויצה"ק בא מבא"ר רחוב"ות הנהר נהר דעה לגלות עלומות ולפרש הסתומות ולבאר החתומות אשר בפירש"י רשומות ה"ה התורני המדקדק הגדול כה' אייזק ז"ל מפיורדא וקרא שמו בישראל באר רחובות כשמו כן הוא מלא על כל גדותיו והי' לשם ולתהילה' ולגודל ותשוקת בני סגולה' עלה ערך מקנתו עד למעלה' ורבים ישוטטו לרות צמאם ממי באר ולא ימצאו מרגוע לנפשם המעולה' גלל כן התעורר בנו המושלם הנעלה כ"ה אהרן מק"ק פיורדא המהוללה' לדפוס אותו שניות מדברי סופרים כאשר כבר עלה' וגם על ה"מגילות מה שלא נדפס בתחילה' אך מתירא פן יהי' כעני המהפך בחררה ובא אחר ונוטלה' בכן גזירתי על כל מדפיסים בנח"ש ובאלה שמיום כלות הדפוס עד עשר שנים בלי להתפעלה הן בכמותו ותבניתו בכרך עצמו או להעתיק ולהדפיסו אצל רש"י בחומש או שום ערמה ותחבולה בלתי רישות והרמנא של ה"ה כהר"ר אהרן הנזכר למעלה · ולשומע ינעם וישמריהו נורא עלילה מכל צרה ומחלה ויזכה לראות ירושלים על תילה כ"ד הכותב לכבוד התורה ר"ח סיון תקכ"ב לפ"ק נתנאל אשכנזי ווייל מפראג ח"פ"ק קארלסרוא ומדינת בארין ומדינת טורלאך יע"א

הסכמת הרב המאור הגדול המפורסם בדורו מוהר"ר יורא נר"ו אב"ד ור"מ דק"ק שנייטך והגלילות יע"א

בזאת יבוא אהרן לקיים מילי דאבוה ה"ה המנוח כהרר יצחק אייזק אויערבך זצ"ל בעל המחבר ספר באר רחובות על התורה' להביא אל הדפוס דקדוק סופרים שחבר על חמש מגילות להוציא לאורה' ומאחר שיד הכל ממששין בהן רבים קמים עליו לומר כזה ראה וחדש שבתם יחד כי שניהם כאחד טובים בכן התעורר בנו ה"ה כהר"ר אהרן שי' להדפיס מעט שניות מדברי סופרים · רק האי גברא בהאי פחרא יתיב שלא יהא מהפך בחרד"ה ואיש אחר יזיקינו בדמים' ע"כ שאלתו ובקשתו מאתי להסכים על ידו להביא לבית הדפוס שיעמדו ימים רבים' וליקרא דשכבי אביו המנוח זצ"ל שהי' במחיצתינו כמה שנים · אשנ"ה פרק זה מבין הפרקים' בבל מקום אשר דברי חכמים בנח"ש נשמעים · בגזירה דרבנן דלטרקי' חוי' דלית לי' אסותא למאן שיהי' גרם בנזקים · להביא ספר הנ"ל על מזבח הדפוס בכמותו ותבניתו בכרך עצמו או להעתיקו ולהדפיסו אצל רש"י בחומש או שום ערמה ומרמה יהי' מה שיהי' במשך עשר שנים' מבלתי רשות והרמנא מה"ה כהר"ר אהרן בן בעל המחבר הנ"ל וכל השומע תבוא אליו ברכת טוב בנעימים' נעשה יום ראשון לבריאות עולמים י"א ניסן תקכ"ב לפ"ק פה שנאטיך · כ"ד יורא עמריך מפיורדא ומצ"פ על ק"ק שנאטיך ו'ז'ב והגלילות יע"א :

הקדמת המחבר

אמר המחבר כאשר עיינתי בשכלי האנושי אנוש והלוש להשתדל ולהתעסק בחריפות אמרתי בלבי אף על פי כן לא אימנע עצמי מענג רגלי תלמידי חכמים והרגלתי עצמי ללמוד בדרכי המקרא בדרך הפשוטה עם פירוש רש"י ז"ל וכאשר הגעתי בדקדוקי רש"י פניתי לחכמים אמיתיים בחכמה זו ולא מצאתים ואחר כך שאלתי למתחכמים ואין מגיד לי יש מהם השיבני ברתחא ובגאוה לאמר לך הדרך מטני זכי בעל דקדוק אני ואידך השיבני בבדיחותא כלך מדרך זו מה לך להתעסק בדקדוקי עניות ותשובת האחרון הכבידה על כולם כי השיבני עיין במזרחי ושאר מפרשי רש"י וכאשר עיינתי בספריהם לא הבנתי דבריהם ומכל שכן דברי רש"י וקראתי עלי מקרא זה (ישעי' כ"ט) ונתן הספר על אשר לא ידע ספר לאמר קרא נא ואמר לא ידעתי ספר ויהי דבר ההוא קשה עלי מאוד מאוד וקצתי בחיי ללמוד בדילוג ובתסודא מחסרא וזה לא קתני וסמי מכאן וזה לא גרסינן וכבר הזהירו על זה רז"ל חס וחלילה לומר שמועה זו נאה או אינה נאה וגם תפסתי במאמר החכם החולה שהוא משטה את הרופא משטה את עצמו ואין לך חולה יותר מחולת נפש המשכלת מתאוה לאור העליון אור התורה והבא ליטהר מן השמים מסייעין אותו והקרני ה' מקרה טהור לירד למצרים קהילה מפוארה ק"ק אמשטרדם ומצאתי דבר נאה דאתי לידי משמע אדוני מ"ו החכם השלם מדקדק הגדול כמוהר"ר שמואל פוזנא ולימדני שנים רבות בצע כסף לא לקח ממני וקיים בי מה אני בחנם ומולי וכאשר התעסקתי בחכמת הדקדוק יותר מן עשר שנים אמרתי בלבי לא טוב היות אדם ללמוד לבדו והמצאתי את נפשי ללמד את אחרים ובעבור כי מספרי הדקדוק קשה ללמד עם המתחילים בחכמה זו ועז כי המה דברים עם המשכיל ובקי כבר בחכמת הדקדוק קמתי וחברתי בשנת תע"ח חיבור קטן וקראתיו גירסא דינוקא וה' הצליח דרכי בהיותי שנה אחת בק"ק פראנקפורט נזדבנו כמעט כולם רבים למדו מתוך חיבורי מעצמן ורבים למדו אצלי מתוכו ומשאר ספרי דקדוק ודרכי המקרא עם פירוש רש"י וכאשר שמעו מפי ביאורי דקדוקי רש"י אמרו היטב אשר דברת: אכן כללי הדקדוק המה מרובים והוצרכנו להתעסק בחכמות הדקדוק זמן הרבה ומה נעשה בזאת התורה ארוכה מארץ מדה ניעצך ויהי אלקים עמך תחבר חיבור נאה על דקדוקי רש"י בלשנא קלילא כאשר אנחנו שומעים מפיך ולפעמים תערב בלשונך איזה מלות בלשון אשכנז כדי להקל על הקורא להבין דקדוקי רש"י מעצמו ויהי כשמעי דבריהם הרגלתי את עצמי לפרש ולבאר וכתבתי בכל עת ביאורי דקדוק רש"י בתורה כי יד הכל ממשמשין בו עת ועונה שנה ושנה והראתי כתבי ללומדי תורה ותהי מלאכתי העומר מרובה על הפרוץ כי הבינו כולם ביאורי אף מי שאינו בקי בחכמת הדקדוק רק מעט מזעיר הצריך דווקא לבקי וסהדי במרומים לכל מי אשר הראתי ספרי בכתבו נענה ראשו ואמר מן הראוי להדפיסו למען יוכלו בית ישראל ללמוד על הסדר ולא בדילוג · וטרם אכלה לדבר אודיעך איך אתנהג בחיבורי ראשונה תדע כל מקום שמצאתי דקדוקי רש"י הצגתים לפניך בכתב אשורית כתב תמה ומרובע ובסוף דבריו סיימתי עד כאן לשון רש"י ודברי ביאורי הצגתי בכתב רש"י כדי שיוכל המעין להכיר בהבטה ראשונה איזה הן דברי רש"י או דברי ביאורי ופרושי: שנית כל מקום דקא סלקא דעתין אמינא כן ואולי תהיה איזה תיבה או איזה אות קשה על הקורא להקרותה כתיקונה נקדתיה · שלישית תדע כי דרכתי בעקבי הרב ר' אליה מזרחי ז"ל כי אמרו עליו שהוא ראש ממפרשי רש"י וגו' הוא נקרא נאמן ביתו לכן אבקש ממך קורא חביב תעיין בחיבורי בנחת ובמתון ולא בחיפזון ובמהירות ובודאי כאשר תשמע לי תמצא מרגוע ונחת לנפשך ובכל אשר תפנה תצליח ותשכיל ותבין דברי רש"י היטב על תבונתו ויסודו: וקראתי לחבורי זה ספר **באר רחובות** לשתי סבות סבה ראשונה כי דקדוקי רש"י מתבארין אצל הבקי בחכמת הדקדוק זולתי ובלתי ובלעדי ואני איני כי אם להרחיב הדבור לשאינו בקי · סבה שנייה באשר דמצינו יצחק אבינו קרא לבארו באר רחובות משום דהו לא רבו עליה וגם אני יצחק לא שמתי משפט חיבורי להשיג על הגדולים רק להאזין ולהבין דקדוקי רש"י בדרך הפשוטה ודרך האמת בודאי גם עלי לא ירבו המשיגים אכן שגיאות מי יבין בכן הרשות נתונה להשיג עלי בדברי אמת וראיות ברורות ואז אענדנו עטרות ולאפוקי בדברי שוא וקנתור ונאמר בו ויראת מאלהיך

דברי עבדכם

יצחק המכונה אייזק בהקדוש הה"ר ישעיה רייס ז"ל
ה"ד אוערבך מתושבי ק"ק פירדא יע"א:

שייך לפ' תולדות סוף ד"ה ואחוזת מרעהו

אחוזת מרעהו במסורה אית' ל"שום בר אינש : נ"ל דה"פ דמלת אחוזת לאו ענין דיבוק ואחיזה הוא (איין בונד) וגם התי"ו לאו ענין דביקות הוא · אלא דכך הוא שם איש שני למלך וזה רומז במלת ל" לירת דוגמתו ושם האיש שני למלך שמו אחוזת · והמ"ם במלת מרעהו הוא מן היסוד כמו מרעים דשמשון (דעם מלך זיין חבר האט גהיישן אחוזת) ועיין בתחילת ספרי בר"ה בראשית מה שכתבתי שם :

שייך לפ' שלח לך סוף ד"ה כי חָזָק הוּא מִמֶּנּוּ

ובאותו ענין אמרתי להבין פשט גמ"פ"ק דברכות אמר ר"יוחנן אלו ואלו יסורים של אהבה הן שנאמר את אשר יאהב ה' יוכיח אלא מה ת"ל ומתורתך תלמדנו אל תקרא תלמדנו אלא תלמדנו דבר זה מתורתך תלמדנו ק"ו משן ועין וכו" עכ"ל הגמרא · הנה שמעתי ממתחשבים למדקדקים דאמרם אלא תְלַמְּדֵנוּ בפתח התי"ו לשון מפעיל וזה אינו כי מי הכניס לשון הפעיל בכאן אכן תדע כי הסכמת כל המדקדקים תנועת נו' ברגש וסגול לפניה תורה יחיד נסתר כמו יִשְׁמְרֶנּוּ (ער ווארט היטן איהם) אבל תנועת נו' בלרתי דגש הנו"ן ולפניה איזה תנועה שתהי' סימן לרבים בער עצמם מַלְכֵּנוּ (אונזר קיניג) יוֹשִׁיעֵנוּ (ער ווארט העלפין אונז) ויהי · כי עָלֵינוּ (מיר זיין אויף גאנגין) וזה הכלל הוא חזק ואמיץ ואין לו יוצא זולת במלת מִמֶּנּוּ הוא לעולם בסגול ודגש בתוך הנו"ן ומשמש ליחיד נסתר מִמֶּנּוּ (פון איהם) וגם מִמֶּנּוּ (פון אונז) כדאמרנו לעיל והנה קשי' לר' יוחנן דאין לומר דווקא כפשוטא דקרא דקאי על הק"בה נוכח לזכר בכינוי הנסתר תְלַמְּדֶנּוּ (דוא גאט ווארשט לערנין איהם) הוי לי' למכתב ובתורתך בבי"ת ומדכתיב ומתורתך במ"ם וודאי נמי ניתן לידרש נסתר לנקבה בכינוי רבים מדברים בעד עצמם תְלַמְּדֵנוּ (דיא תורה לערנט אונז) וזה אל תקרא תְלַמְּדֶנּוּ ברגש וסגול לפניה וקאי על הק"בה (דוא לערנשט איהם) אלא תְלַמְּדֵנוּ ברפי הנו"ן וצירי לפניה מתורתך פון דיין תורה דיא לערנט אונש דען קל וחומר משן ועין :

לפ' דברים

ד"ה **רב** לכם שבת בהר הזה כפשוטו ויש מדרשי אגודה הרבה גדולה לכם ושכר וכו' עשיתם משכן ומנורה מניתם לכם סנהדרין ושרי אלפי' ושרי מאות עכ"ל רש"י :

הוצרכת לדעת כי מלת רב תתפרש לשני אופני' אופן ראשון פעל עבר כמו ורב שלום בניך וזה כיון רש"י במלת כפשוטו רב לכם (איר האט אייך גימעהרט צו זיצן בהר הזה) אכן לפי מה שמוכיח רש"י בפ' בהעלותך בד"ה בחודש השני וז"ל נמצאת אתה אומר י"ב חודש חסר י"ד ימים עשו בחורב וכו' ובסדרה זו בד"ה ותשבו בקדש ימים רבים מוכיח רש"י שעכבו בקדש תשעה עשר שנה שנאמר כימים אשר ישבתם וכו' לפ"ז קשה למדרש אגדה האיך קאמר רב לכם שבת בהר הזה והלא בקדש עשו ועכבו יותר ויותר לכן נראה למדרש אגדה דמלת רב יתפרש לאופן השני לשם דבר כמו רב לכם בני לוי וזה שקאמר הרבה גדולה לכם (פיל גדולה האט איהר זוכה גיוועזין)

דבור המתחיל אמר רבי יצחק וכו' ואם באת לדורשו כפשוטו כך פרשהו בראשית בְּרִיַּת שמים וארץ והארץ היתה תוהו ובוהו וחושך ויאמר אלהים יהי אור ולא בא המקרא להורות סדר הבריאה לומר שאלו קדמו שאילו בא להורות כך היה לו לכתוב בראשונה ברא את השמים וגומר שאין לך ראשית במקרא שאינו דבוק לתיבה שלאחריו כמו בראשית *ממלכת יהויקים ראשית *ממלכתו ראשית °דגנך אף כאן אתה אומר בראשית ברא אלהים וגומר כמו בראשית בְּרוֹא ודומה לו תחלת דבר ה' בהושע *ויאמר ה' אל הושע וגומר ואם תאמר להורות בא שאלו תחלה נבראו ופרושו בראשית הכל ברא אלו ויש לך מקראות שמקצרים לשונם וממעטים תיבה אחת כמו כי לא סגר °דלתי בטני ולא פירש מי הוא הסוגר וגו' א"כ תמה על עצמך שהרי המים קדמו וכו' ע"כ לא לימד המקרא בסדר המוקדמים והמאוחרים כלום עד כאן לשון רש"י :

ירמיה כ"ו · בראשית י · דברים י"ח · הושע א' · איוב ג' · ישעיה מ' · עמוס ז' · ישעיה מ"ו

מה שכתב רש"י היה לו לכתוב בראשונה וכו' לזה הוצרכת לדעת שני כללים כלל ראשון ענין הדיקות ידוע תדע כי מדרך המקרא להשמיט ולהעלים מלת שֶׁל אבן יבוא באותו הענין איזה שינוי בנקודה או באיזה אות מהתיבה והשינוי ההיא מורה ענין הדיקות בדרך משל אֵשֶׁת אברם מן הדין הוי למכתב אִשָּׁה שֶׁל אברם אבל עכשיו שנשתנה הה"א לתי"ו הרי הוא כאילו כתיב אִשָּׁה שֶׁל אברם וזה נקרא אצל המדקדקים דָּבוּק או סָמוּךְ כי מלת אֵשֶׁת דבוקה וסמוכה למלת אברם :· עוד כלל אחר אחוז בכלל ראשון דהיינו דין הדיקות אינו נוהג כי אם בשמות רצוני לומר התיבות שאינן עומדות במליאת הזמן עָבָר או עתיד לאפוקי בפעלים דהיינו התיבות שעומדות במליאת הזמן עבר או עתיד לא שייך בו דין הדיקות והיינו דקשי' לרבותינו היאך אפשר לדבק מלת בראשית דהוא שם דבר למלת ברא דהוא פעל עבר ע"ז מתרלו המקרא אומר דרשוני וכ"ו ור"ל מלת ברא כדקאי קאי לפעל עבר אבל התי"ו במלת בראשית לאו לענין הדיקות הוא אלא שכן שם התורה או שם כל ישראל וביאור המאמר (אוס ווענין דיא תורה אודיר ווענין ישראל דיא הייסין ראשית האט גאט ב"ה דיא וועלט בשאפין) ושפיר להורות סדר הבריאה :

ומה שכתב ואם באת לדורשו וכ"ו ר"ל ואם תרלה לומר כפשוטו שתהי' התי"ו במלת בראשית דוקא לדיקות לפ"ז הוצרכנו להגיה מלת בְּרִיַּת תמורת מלת ברא וכאילו כתיב בראשית בְּרִיַּת וא"כ שני שמות הן ושייך שפיר ענין הדיקות ולפ"ז מלת בראשית לאו ענין התחלה היא אלא ענין חשיבות וביאור המאמר (דז בעסט חשיבות פון בְּרִיַּת שמים וארץ איז גוועזין) ויאמר אלהי' יהי אור :

ומה שכתב ולא בא המקרא וכ"ו ר"ל בלאו הכי נמי ליכא למימר להורות סדר הבריאה קאמר לומר שאלו קדמו שאלו בא להורות כך היה לו לכתוב בראשונה :

ומה שכתב עוד כמו בראשית בְּרוֹא רלה לומר אף אם נגיה מלת בְּרוֹא תמורת מלת בָּרָא ותהיה מלת בראשית דבוק למלת בְּרוֹא גם כן נכון הוא משום דמלת בְּרוֹא נקרא אצל המדקדקים מָקוֹר והוא כדמות שֵׁם ושייך גם בו ענין הדיקות :

ומה שכתב ודומה לו וכ"ו בזה מקשה את עצמו היכן מלינו עוד שתהי' מלת בראשית מורה על דבר החשיבות ע"ז מביא ודומה לו תחילת דיבר ה' בהושע וקשה וכי עם הושע דיבר תחלה ומתרלי מפרשי התורה כלומר עיקור אזכורו של הקב"ה בהושע ויאמר ה' אל הושע דהיינו עיקור חשיבותו :

ומה שכתב עוד ואם תאמר להורות וכו' בזה מקשה את עצמו דלמא לא נגיה כלום ומלת בָּרָא כדקאי קאי ואי משום דלא שייך לְדַבֵּק מלת בראשית למלת בָּרָא דהוא בַּעַל עָבָר דלמא נדינהו מן המקראות המחסרים לפעמים תיבה אחת ויהיה לפי זה חסר במקרא מלת הכל וכאלו כתיב בראשית הכל בָּרָא (אין ערשטן פון אליס בָּרָא האט ער בשאפין) שמים וארץ ולעולם להורות סדר הבריאה על זה קאמר רש"י אם כן תמה על עצמך וכו' :

ד"ה **תהו** ובהו * תוהו לשון תמה ושממון שאדם תוהו ומשתומם על בוהו שבה : עד כאן לשון רש"י :

כתב הרב המזרחי ויהי' שם תוהו כשם רפאים ואימים שנקראו כן מפני רואיהם עכ"ל פירוש לפירושו דלפי פשוטו דכתיב והארץ היתה תוהו ובוהו משמע דהארץ בעלמה היתה מתמיה על תוהו ובוהו שבה (דיא ארץ הט זיך אליין פר וואונדירט אויף איהר תוהו) א"כ קשה הלא הארץ דומם היא ואין בה רוח חיים להתמי' לכן קאמר רש"י לשון תמה וכו' וכתב עליו הרב המזרחי ויהי' שם תוהו וכו' ורלה לומר באשר

מיום להתמיה לכן קאמר רש"י לשון תמה וכו' וכתב עליו הרב המזרחי ויהיה שם תוהו וכו' ורצה לומר כאשר דמצינו דאותן אומות בעצמן חזקות הן ובעבור דכל הרואה אותן אחזתו חיל ורעדה נקראות הן רפאים ואימים כן על דרך זה תוהו ובוהו בעבור כאשר שבא האדם והיה מתמיה ומשתומם על תוהו ובוהו דארץ נקראת הארץ תוהו ובוהו בעבור האדם המתמיה ובאמת הארץ בעצמה לא היתה מתמיה ומשתוממת * ויש להרב המזרחי פירוש אחר בדברי רש"י והוא אליבא דבראשית רבה עיין שם :

ד"ה יום אחד לפי סדר לשון הפרשה היה לו לכתוב יום ראשון כמו שכתוב בשאר ימים שני שלישי רביעי למה כתב אחד לפי שהיה הקב"ה יחיד בעולמו שלא נבראו המלאכים עד יום שני כך מפורש בבראשית רבה :

הוצרכת לדעת שהמספר מתחלק לשני מינים מין הראשון נקרא מִסְפָּר נִפְרָד. כמו אחד שנים שלשה וכו' בל"א איינס צווייא דרייא ובעבור זה נקרא מִסְפָּר נִפְרָד מפני שמלת אחד אין לו הצטרכות ושייכות עם השנים ולא השנים עם השלושה (דען איך קען זאגין איינס וואן שון דאש אנדיר ניט דער בייא איז) : ומין השני נקרא מספר מצטרף כמו ראשון שני שלישי (ערשט אנדיר דריט) ולהכי נקרא מצטרף כי לא יתכן לומר כלל אחד בפני עצמו כי אם בהצטרפו לזולתו כי לא נוכל לומר ראשון אם אין השני בסומכי נכשו (איך קען ניט זאגין ערשט ווען ניט דז אנדיר דער בייא איז) וזה שכתב רש"י לפי סדר לשון הפרשה דכתיב בשאר ימים שני שלישי דהיינו בשם מצטרף היה לו לכתוב גם כן יום ראשון דהיינו גם כן שם מצטרף ולמה כתיב אחד שם נִפְרָד אלא ודאי להורות ביום ראשון היה אחד בעולמו שלא נבראו המלאכים עד יום שני :

ד"ה ויקרא אלהים לרקיע שָׁמַיִם שָׂא מַיִם שָׁם מַיִם אֵשׁ וּמַיִם עד כאן לשון רש"י :

גרסינן במדרש שמים שָׂא מים פירוש הקמץ שתחת השי"ן נקודה גדולה היא ומושכת אות אלף וגם תתחלף השין ימין לשין שמאל והרי הוא כאלו כתיב שָׂא מים דהיינו טעון מים (ער טראגט וואסיר) :

ובמסכת חגיגה אמר ר' יוסי בר חנינא שמים שָׁם מַיִם פירוש מָם אמצעית נמשכת אהשי"ן שלפניה וגם אל היו"ד שלאחריה וכאלו נכתבו שתי מֵמִין שָׁם מַיִם (דארטין זיין וואסיר) : ובמתניתא תנא שמים אֵשׁ וּמַיִם מלמד שהביא הקב"ה אש ומים וטרפן זה בזה ועשה מהן הרקיע : פירוש גם כאן הקמץ שתחת השי"ן דהיא נקודה גדולה מושכת אות אלף וגם בהיפוך האותיות דהיינו האלף הנמשכת מן הקמץ כאלו נכתבה קודם השין וכאלו כתיב אֵשׁ וּמַיִם וכתב הרא"ם בשם בעל הפליאה כשם שאין מוקדם ומאוחר בפסוקים כך אין מוקדם ומאוחר באותיות * לכל הני תלתא דעות כיון רש"י דהי מינייהו מפקת :

ד"ה תַּדְשֵׁא הארץ דשא עשב *לא דשא לשון עשב ולא עשב לשון דשא ולא היה לשון המקרא לומר תעשיב ארץ שמיני דשאים מחולקים כל אחד לעצמו נקרא עשב פלוני ואין לשון לְמְדַבֵּר לומר דשא פלוני שלשון דשא הוא לבישת הארץ כשהיא מתמלאת בדשאים עד כאן לשון רש"י :

רש"י ז"ל הודיעך בזה דמלת דֶּשֶׁא (גראז) הוא שֵׁם עֶצֶם כְּלָלִי בו נכללו כל מיני הצמיחה דבתחלת צמיחתן עדיין אינן ניכרין מאיזה מין המה (ווערט אלז געהייסן גראז) ומלת עֵשֶׂב שֵׁם עֶצֶם פְּרָטִי הוא ולא יתכן ושייך לדבר רק עד אחר שגדל קצת וניכר מאיזה מין הוא (ווען עז שון איין ביסל געוואקסין האט אונ' ווערט דער קענט וואז עז פר איין קרויט איז הייסט מאן עז עֵשֶׂב פלוני) ומשום דקשיא לרש"י תרתי למה לי לכתוב או דֶּשֶׁא או עֵשֶׂב על זה קאמר רש"י לא דשא וכו ורצה לומר דֶּשֶׁא שם עצם כללי הוא ועשב שם עצם פרטי הוא והדר מקשה רש"י לכתוב כוליה ענינא בשם עצם פרטיי ולכתוב תעשיב הארץ עשב על זה קאמר רש"י ולא היה לשון המקרא לומר תעשיב וכו' כי מלת עשב לא שייכא לומר רק עד אחר שגדל קצת והיאך שייך לומר בתחלת צמיחתן תעשיב לכן כתיב תדשא הארץ דשא (דיא ערשט ווארט ערשט גראזין) עשב ואחר הצמיחה ניכר עשב פלוני :

ד"ה מזריע זרע שיגדל בו זרעו לזרוע ממנו במקום אחר ע"כ לשון רש"י :

משום דקשה לרש"י היאך יתכן מלת מַזְרִיעַ לשון הפעיל וכי בכח הזורע בעצמו להזריע דבר אחר לכן קאמר רשי לדגים.

שיגדל בו זרעו לזרוע ממנו במקום אחר ורלה לומר כיון שיגדל בו הזרע שייך שפיר מזריע ולא זו אף זו קאמר לא זו שיגדל עשב לאכילה אלא אף זו שיגדל בו זרעו לזרוע ממנו במקום אחר (דער עשב מאכט אך אין אנדרי אורטין גו זעהן) :

ד"ה **וירדו** ברגת הים * יש בלשון הזה לשון רדוי ולשון ירידה זכה רודה בחיות ובבהמות לא זכה נעשה יָרוּד לפניהם והחיה מושלת בו ע"כ לשון רש"י :

דלפי המקרא דכתיב וְיִרְדּוּ היו"ד בחיריק נקודה קטנה אם כן היוד לאו שרשית היא רק שמושית ושרשו רָדָה לשון רדוי (געוועלטיגן) דהיינו כשזכה רודה הוא בחיות ובבהמות אבל לפי שהתורה איננה נמסר בנקודת וא"כ לפי הסרת הנקודת אפשר לדרשו ללשון ויֵרדו היו"ד בצירי נקודה גדולה מושכת יו"ד שרשית ושרשו יָרַד לשון ירידה (נידרן) דהיינו לא זכה נעשה יָרוּד לפניהם והחיה מושלת בו לפי זה הוצרכנו לומר דרש"י סובר כרבי שמעון פ"ק דקידושין דדריש מקרא ומסורת :

ד"ה **וכבשה** חסר וי"ו ללמדך שהזכר כובש את הנקבה שלא תהא יוצאנית ועוד למדך שהאיש שדרכו לכבוש מצווה על פריה ורביה ולא האשה

עד כאן לשון רש"י :

גם כאן מודיעך רש"י לפי מה דקרינן וְכִבְשֻׁהָ נוני לרבים הוא על נקיבה יחידה (אדם אונ' חוה זאלין בצווינגן דיא וועלט) אבל לפי המסורת שנמסר חסר וי"ו מלאכוס אפשרה למיקרא וְכִבְשָׁהּ נוני ליחיד לזכר על נקבה יחידה (ער ווערט בצווינגן איהר) דהיינו שלא תהא יוצאנית כי כל כבודה וכו" : ומה שכתב ועוד למדך וכו' הוא כמו דבר אחר או כמו אי נמי ורלה לומר נובל גם כן לומר דהמסורה בא להורות הלימוד דרכו לכבוש (ער זאל בצווינגן איהר) לתשמיש כי הוא לבדו מצווה על פריה ורביה :

שמות ט'

ד"ה **טרם** יהיה בארץ כל טרם שבמקרא לשון עד לא הוא ואינו לשון קודם ואינו נִפְעַל לומר הִטְרִים כאשר יאמר הִקְדִּים וזה מוכיח ועוד אחר כי טרם תיראון ואף זה תפרש עדין לא היה בארץ כשנגמרה בריאת עולם בששי קודם שנברא אדם וכל עשב השדה עדין לא צמח ובשלישי שכתב בו ותוצא הארץ על פתח הקרקע עמדו עד יום ששי עד כאן לשון רש"י :

מה שכתב כל טרם וכו' גם מה שכתב ואינו נִפְעַל וכו' רלה לומר באשר דמלינו ממלת קוֹדֶם נגזר פעולת זמן עבר הקדים (ער הט זיך גיפֿעדירט) אבל ממלת טֶרֶם לא מלינו פעולת זמן עבר דלא מלינו בכל המקרא מלת הטרי' (ומזה התרעם האבן עזרא בקהלת על הפייטן בסליחות ער"ה במלת תטרימוך) על כורחיך מלת טרם לאו ענין קודם הוא אך כולל שתי מלות יחד לשון עד לא טרם (נאך ניט) :

ומה שכתב עוד וזה מוכיח רלה לומר מגופיה דעניינא נמי מוכח דמלת טרם לשון עד לא הוא דאי לא תימא הכי אלא מלת טרם לשון קודם הוא ויהיה משמעת חיבור המקרא וכל שיח השדה (אלז דז שפרלונג) טרם יהיה בארץ (איז שון דער פֿאר גוועזין) וכל עשב השדה (אלי קרויט) טרם יצמח (דער האט שון פֿאר גשפראלט) תיקשי היאך שייך נתינת הטעם כי לא המטיר וכו' אדרבה לפירוש זה דכבר גדלו ולמחו לא הוצרכו למטר אלא ודאי מלת טרם לשון עד לא הוא וביאור הפסוק כך הוא וכל שיח השדה (אלז דז שפראלינג) טרם יהיה בארץ (דער איז נאך ניט גוועזין) וכל עשב השדה (אונ' אלז דז קרויט) טרם יצמח (דער האט נאך ניט גשפראלט) ושייך שפיר נתינת הטעם כי לא המטיר כאלו ואמר מה טעם לא צמח משום דעדין לא המטיר :

ומה שכתב עוד ועוד אחר כי טרם תיראון וכו' רלה לומר גם מכאן מוכח דמלת טרם לשון עד לא הוא דאם יהיה מלת טֶרֶם לשון קודם הקשה מה זה דקאמר משה לפרעה ידעתי כי טרם תיראון (איך הב גוויסט איר האט איך דער פֿאר גפֿארכטין) זה הוא נגד האמת כי באמת עד הנה לא פחדו אלא ודאי מלת טרם לשון עד לא הוא ושפיר קאמר משה לפרעה ידעתי כי טרם תיראון איך הב גוויסט איהר הט איך נאך ניט גפֿארכטין) ורבותיה קא משמע לן שידע הדברים שבלב פרעה :

ד"ה **קדמת** אשור למזרחו של אשור ע"כ לשון רש"י :

רש"י ז"ל הודיענו בזה שני כללים כלל ראשון שהה"א בסוף תיבה משמשת במקום למ"ד בתחילתה וכלל בתוך כלל דאותה הה"א התחלף גם כן לפעמים לתי"ו רפויה להורות גם כן ענין הדביקות ואם כן עם האות הלמ"ד מן ? מזרחו רומז רש"י דהתי"ו בסוף מלת קדמת אשור היא המורת ה"א בסוף תיבה העומדת בכל מקום המורת למד בתחילתה והרי כאלו כתיב לְקֶדֶם ובמלת שֶׁל רומז רש"י בעבור זה נחלפה הה"א לתי"ו להורות כמו כן ענין הדביקות קדמת אשור (לו מזרח פון) אשור :

אפטים ח' ד"ה **ויבן** הצלע לאשה* להיות אשה כמו *ויעש אותו גדעון לאפוד להיות אפוד : עד כאן לשון רש"י :

משום דשמוש הלמ"ד על הרוב לחיבור ולדבוק הוא ויהיה אם כן משמעו שברא הצלע בריאה בפני עצמו * וגם האשה בריאה בפני עצמה ואחר כך חיברם יחד ובאמת כוונת המאמר דמן הצלע גופיה ברא האשה לכן קאמר רש"י להיות אשה ורצה לומר הלמד מן מלת לאשה משמשת במקום מלת בשביל שלקח הצלע מן האדם בשביל לברוא ממנו האשה ועל דרך זה ויעש גדעון לאפוד :

מלכים ב' י"ח ד"ה **הנחש** השיאני הטעני כמו *אל ישיא לכם חזקיה ע"כ לשון רש"י :

כוונת רש"י מדפתיב השיאני בשי"ן ימין לאו ענין נשואין הוא רק ענין טעות (דער נחש האט גנארט מיך) וכן אל ישיא לכם חזקיה (לאז אייך דער חזקיה ניט פֿאפין אדר נארין) אבל לפי רז"ל

דברים ט' מדלא כתיב נקודת ימין בהדיא בקרא איכא למידרש נמי בשין שמאל ענין נשואין ומלמד שבא נחש על חוה וכו'

ד"ה **ישופך** יכתתך כמו *ואכות אותו ותרגומו ושפית יתיה עד כאן לשון רש"י :

רצה לומר ממלת ישופך לא נמצא שום שורש במקרא רק נלקח מלשון התרגום דמתרגם על ואכות אותו ושפית יתיה דהיינו ענין כתיתה ישופך (ער ווערט שטוסין דיך) ועיין בד"ה שאחריו כי שייכים להדדי :

ישעיה מ' ד"ה **ואתה** תשופנו עקב לא יהיה לך קומה ותשכנו בעקבו ואף משם תמיתנו ולשון תשופנו כמו *נשף בהם כשהנחש בא לנשוך הוא כמין שריקה ולפי שהלשון נופל על הלשון כתיב כאן לשון נשיפה בשניהם ע"כ לשון רש"י :

בעיניך ראית דכתיב בקרא עָקֵב לחודיה ורש"י ז"ל גרס בעקבו א"כ הוסיף אות בי"ת בתחלה וגם וי"ו בסופו מפני שבזולת זה אפשר לפרש מלת עָקֵב מענין סוף ואחרית (ער ווערט דיך שטוסין לוס ערשטין אונ' דו ווערשט איס בייסין לון לעלטן) וזה מכחיש הראות (דען די נחש בייסט וואן מן שון איר ניט לום ערשטין שטושט) לכן גרס רש"י בעקבו וכוונתו מלת עָקֵב פרסת הרגל היא הוא ישופך (ער ווערט דיך שטוסן ראש אן קאפף ואתה תשופנו אונ'דו וואירשט איס בייסין אן כפֿערס) : וכתב הרא"ם לגרסת רש"י הוצרכנו גם כן להוסיף אות בי"ת במלת ראש וכאלו כתיב בראש (ער ווערט דיך שטוסין אן קאפף ואתה תשופנו אונ' דוא ווערשט איס בייסין אן פֿערס) כי לא יתכן לפרש מלת ראש מענין תחילה ומלת עקב מענין פרסת הרגל כי זה אינו דבר והיפוכו :

ומה שכתב עוד ולפי שהלשון נופל על הלשון וכו' משום דבד"ה שלפני זה כתב רש"י דמלת ישופך לאו לשנא דקרא הוא אלא לשון התרגום הוא דמתרגם על ואכות אותו ושפית יתיה והיינו ענין כתיתה וכדי שלא תקשי לכתוב ענין כתיתה בהדיא הוא יְכַתּוֹתְךָ על זה קאמר ולפי שהלשון נופל וכו' רלה לומר בעבור דמלת ישופך דומה במבטא למלת תשופנו ומלת תשופנו נמצא בקרא כתב בשניהם ענין נשיפה אף שאינן דומין במקרא כי מלת תשופנו לשנא דקרא הוא ומלת ישופך הוא לשון התרגום :

ד"ה **כתנות** עור יש דברי אגדה אומרים חלקים היו כציפורן מדובקים על עורן וי"א דבר הבא מן העור כגון צמר הארנבים שהוא רך וחם ועשה להם כתנות ממנו עד כאן לשון רש"י :

דקשה לרש"י דהוי למיכתב כָּתְנוֹת עור בשורק תחת הכ"ף דאז הוי שֵׁם נִפְרָד בל"א (הפֿעהיר דיא דא זיין אויס הויט) כמו ויעש לאהרן כָּתְנוֹת ומדכתיב בקמץ תחת הכ"ף על כורחיך מורה השינוי

ענין

עניין הדביקות לכן דרש חד חלקים כצפורן היו מדובקים על עורן (גלאט אז וויא דיא נעגיל פון איר הויט אנגבין) ואידך דרש דבר הבא מן העור דהיינו צמר הארנבים (העמדיר פון וואל דיא דא קומן פון הויט) ושייך שפיר לשניהם עניין הדביקות :

ד"ה והאדם ידע כבר קודם עניין של מעלה קודם שחטא ונטרד מגן עדן וכן ההריון והלידה שאם כתב וַיֵּדַע אדם נשמע שלאחר שנטרד היו לו בנים :

כתבו המדקדקים כי שלשה מיני עָבָר המה ראשון עָבָר הכבר נשלם כזה יָדַע בלשון אשכנז (ער האט לאנג גוויסט) ובלשון לטיין (בלוסקוואם פרפעקטום) * שני כאשר יבוא אצל העבר הכבר נשלם מלת הִנֵּה או מלת עַתָּה או מלת נָא אזי נקרא עָבָר העתה נשלם כמו עַתָּה ידעתי בל"א (איך האב איצונד גוויסט) ובלשון לטיין (פערפעקטום) *שלישי כאשר יבוא העתיד עם וי"ו ההיפוך אזי נקרא עָבָר הבלתי נשלם כזה וַיֵּדַע בל"א (ער האלט גנויא אין וויסן שאפט עז פעלט איס גאר ווינג) ובלשון לטיי"ן (אין פער פעקטום) וזה שכתב רש"י אילו כתיב וַיֵּדַע בוי"ו ההיפוך והיינו עבר הבלתי נשלם היה משמעו דכבר היה לו בנים וגם עכשיו אבל השתא דכתיב והאדם יָדַע היינו עבר הכבר נשלם אם כן משמעו כבר יָדַע והוליד והיינו קודם שחטא ונטרד ומשחטא ונטרד לא ידע ולא ילד עד עכשיו :

ד"ה הגדול עוני מנשוא * בתמיה אתה טוען עליונים ותחתונים ועוני אי אפשר לטעון עד כאן לשון רש"י :

דלפי פשוטו דנייחא דלא חסר בקרא ה"א התמיה ומשמעו דקאמר קין דבריו בניחותא גדול עוני מנשוא (מיין זינט זיין דיר צו גרויס צו פֿר טראגין) אם כן תקשה אתא לפייסיה ורתוחיה קא מרתח ליה כאלו קלר כחו ויכולתו למחול על עונותיו לכן קאמר רש"י בתמיה וכו' ורצה לומר דמדרך המקרא להשמיט ולהחסיר ה"א התמיה והרי הוא כאלו כתיב הֲגָדוֹל עוני מנשוא וכך אמר קין הֲגָדוֹל והמי' אינה מתקיימת היא וכו' (דוא טראגסט עליונים ותחתונים ועוני אי אפשר לטעון (אונ' מיין זינד וואלין דיר צו שווער זיין צו פֿר טראגין זיא וואלין דיר דאך ניט צו שווער זיין צו פֿר טראגין ולפי זה מפייס קין להמקום ב"ה :

ד"ה ועירד ילד יש מקום שהוא אומר בזכר הוליד ויש מקום שהוא אומר יָלַד שהלידה משמשת שתי לשונות לידת אשה ניסטר"א בלע"ז וזריעת תולדת האיש אינגזירא"ר בלע"ז כשהוא אומר הוליד בלשון הִפְעִיל מדבר בלידת האשה פלוני הולידאת אשתו בן או בת כשהוא אומר יָלַד מדבר בזריעת האיש והוא בלע"ז אניירר עד כאן לשון רש"י :

דלפי פשוטו מיירי מלת יָלַד מענין לידה ממש תקשה היאך שייך עניין לידה באיש (טוט דען איין מאן גווינן * איין פֿרויא טוט גווינין) לכן קאמר רש"י שהלידה משמשת שתי לשונות לידת האשה וזריעת האיש כשמיירי מלידה ממש לא יתכן באיש לומר כי אם הוליד בלשון הִפְעִיל (ער האט מאכין זיין פרויא גווינן איין זון אדר איין טאכטיר) אבל כשמיירי מזריעת האיש ולא מן לידה ממש שייך למימר באיש יָלַד (ער האט לאזין דען זרע באשתו) :

ד"ה לוטש כל חֹרֵשׁ נחושת וברזל מחדד אומנות נחושת וברזל כמו *ילטוש עיניו לי איננו לשון פֹּעַל אלא לשון פּוֹעֵל בצירי שהרי נקוד בקמץ קטן (ר"ל בצירי) וטעמו למטה כלומר מחדד ומצחצח כל כלי אומנות נחושת ברזל ע"כ לשון רש"י : איוב י"ג

כתבו המדקדקים כאשר יבוא מלת אוֹכֵל בצירי וגם הטעם שקורין טראפף למטה דהיינו אחר כל הנקודות אז נקרא בינוני הפועל אוֹכֵל (איין עסיר) אבל כאשר מלת אוֹכֶל בסגול וגם הטעם קודם בסגול כזה אוֹכֶל שֵׁם דָּבָר הוא אוֹכֶל (איין עסין שפייז) וזה שיסד הפייטן בשיר היחוד ליום השני לפני אוֹכֵל (פֿר דען עסיר) תתן אוֹכֶל (ווערשטו געבין עסין שפייז) וזה שכתב רש"י מדכתיב חוֹרֵשׁ

בצירי

בלירי על משקל אוּבַל על כורחיך לאו לשון פּוֹעַל בסגול הוא (איין האנט ווארק) אלא לשון פּוֹעַל בלירי הוא (איין האנט ווארקר) וזה שמסיים מחדד אומנות (איין מאנסטיר פון האנט ווארק)

ד"ה **זה יְנַחֲמֵנוּ** ינח ממנו עצבון ידינו וכו' ואם לא תפרשהו כך אין טעם הלשון נופל על השם ואתה צריך לקרות שמו מְנַחֵם ע"כ לשון רש"י :

רצה לומר מלת יְנַחֲמֵנוּ הוא מורכב מן שתי מלות וכאלו כתיב יָנַח מֶנּוּ (ער האט מאכין רוהין פון אונז) עצבון * ידינו ולכי זה שפיר נופל הלשון ינחמנו על השֵׁם **נֹחַ** אבל אי אמרינן דלאו שתי מלות הוא רק הכל נגזר מן שורש נחם אין הלשון ינחמנו נופל על השם נח דלפי זה הוי ליה לקרותו מְנַחֵם :

ד"ה **לא** ידון רוחי באדם * לא יתרעם ויריב רוחי בשביל האדם ע"כ לשון רש"י :

גרסינן בבראשית רבה א"ר יהודה בר שעלאי מהו לא ידון רוחי עוד אין הרוחות הללו נידונות לפני לעולם ר' הונא בשם ר' אחא אמר בשעה שאני מחזיר הרוח לנדנה איני מחזיר רוחן לנדנה עכ"ל המדרש הרי בהדיא לפניך דמוראים הללו מחולקים בשורש מלת יָדוֹן לדעת רבי יהודא בר אילעאי שרשו דוֹן מענין קטטה ומריבה ולדעת ר' הונא נָדַן רק שנפלה הנו"ן בראש השורש כדין כל שורש שתחילתו נון מענין * וישב חרבו אל נדנה דהיינו ענין נרתק (איין פוטראל וואו דער שווערט דרין שטעקט) וכן פירש בעל מ"כ :

ומה שכתב לא יתרעם וכו' בזה החזיק דברי ר' יהודא בר אילעאי דמסתבר ליה טפי לפרש הדבר בלתי חסרון אות השורש מדעת ר' הונא דמפרש הדבר בחסרון נון אות ראשונה מן השורש וכן הסכים לזה החכם ר' אברהם דב"ל מ"ש בספרו הנכבד מקנה אברם בפעל קל דף ג' ע"ב ע"ש :

ד"ה **בְּשַׁגַּם** כמו בְּשֶׁגַּם בסגול וכו' כיוצא בו עד שַׁקַּמְתִּי דבורה כמו שֶׁקַּמְתִּי וכן שָׁאַתָּה מדבר עמי כמו שֶׁאַתָּה אף בשגם כמו בשגם ע"כ לשון רש"י :

רש"י מודיעך בזה שעיקר שי"ן שימושית לינקד בסגול כי נגזרת מן מלת אֲשֶׁר אך לפעמים תבוא הפתח תמורת הסגול ולפעמים הקמץ :

שופטים ה' פס ז'

פרשת נח

ד"ה **הִתְהַלֶּךְ** נח * לשון עָבָר וזה שימושו של לשון כָּבֵד משמשת לְהַבָּא ולְשֶׁעָבַר בלשון אחד * קום התהלך להבא התהלך נח לשעבר התפלל * בעד עבדיך להבא ובא * והתפלל בבית הזה לשון עבר אלא שהויו בראשו הופכו להבא עד כאן לשון רש"י :

בראשית י"ג
שמואל א' י"ב
מלכים א' ח'

הוצרכת לדעת כי יש עוד נוסחאות אחרות ברש"י וכולן משובשות וכאשר הגהתי לפניך היא גרסא הנכונה והאמיתי ועתה אסברה לך דברין כתבו המדקדקים שלשון הִתְפַּעֵל רצונם לומר מורה פעולת עצמו בכבידות וכוונה גדולה אבל אין הפרש בקריאה בין **הצווי** דהיא משמשת להבא ובין העבר והולך להכירך הענין וזה שכתב רש"י זה שמושו של לשון כָּבֵד ורצה לומר מלת **התהלך** לשון הִתְפַּעֵל והיינו לשון כָּבֵד לכן משמשת מלת התהלך להבא ולשעבר ומביא על זה ראיותיו: ומה שכתב עוד אלא שהוי"ו בראשו הופכו להבא רצה לומר מצד משפט לשון הקודש לבוא וי"ו שְׁוָא בראש הֶעָבַר והופכו ללשון הַבָּא דהיינו לשון עתיד כמו התפלל הוא לשון עָבַר (ער האט געבעטין) וְהִתְפַּלֵּל עם הוי"ו לשון עָתִיד הוא (ער ווערט בעטין :

ד"ה **מַבּוּל** שֶׁבָּלָה הכל * שֶׁבִּלְבֵּל הכל * שֶׁהוֹבִיל הכל עד כאן לשון רש"י :

בעיניך ראית הבֵּית במלת מַבּוּל דגושה היא ואם כן יש לומר הַדָּגֵשׁ מורה חסרון נון אות ראשונה מן השורש ושרשו נָבַל מענין נבל תבול דהיינו ענין כמישה או בליה בל"א (גשרומפן אדר פוילין) זה כיון רש"י במה שכתב שבלה הכל * ועוד יש לומר הַדָּגֵשׁ במלת מַבּוּל מורה על למ"ד אות אמצעית מן השרש (לדעת קצת שאומרים שיש דגש מורה על חסרון אות שאחריו) ושרשו בָּלַל מענין כי שם בלל ה' שפתים

שפתים זה כיון במה שכתב רש"י שבלבל הכל * וגם יש לומר הדגש במלת מבול מורה חסרון יוד אות ראשונה מן השורש ושרשו יבל מענין מיובילני עיר מבור שענינו הבאת דבר מן מקום למקום על זה כתב רש"י שהוביל הכל (עש' האט אלז אוועק געפירט) דהי מהני הלחה שרשים מפהת :

ד"ה כל צפור כל־כנף * דבוק הוא צפור של כל מין כנף לרבות חגבים ע"כ לשון רש"י

גרסינן בחולין דף קל"ט ע"ב עוף טמא פטור משלוח הקן מנלן א"ר יצחק דאמר קרא כי יקרא קן צפור לפניך עוף משמע לן בין טהור בין טמא צפור טהור אשכחן דאיקרי צפור טמא לא אשכחן דאיקרי צפור הא שמע כל צפור כל כנף מאי לאו צפור בין טהור בין טמא כל כנף חגבים לא צפור טהור כל כנף טמא וחגבים ע"כ לשון הגמרא והנה נפשתי הרי המקשין סובר במלת כל כנף לא נכלל כי אם חגבים לחודיה והתרצין סובר במלת כל כנף נכלל עוף טמא וגם חגבים ורש"י לא זכר בחומש כלום מן עוף טמא רק מן חגבים וקאי אם כן פירושו אליביה דמקשין ולא אליביה דתרצין והשבתי דלא קשה מידי דהא בלאו הכי קשה על רש"י דאם סבר כדעת המקשין מה ליה להוכיח מלתיה בענין הדיקות והלא בגמ"לא נזכר כלום מענין הדיקות אא ודאי דעת רש"י כדעת התרצין ומשום דקשה לרש"י מנא לתרצין לכלול במלת כל כנף תרי מילי על זה קאמר רש"י דבוק הוא וכו' ורצה לומר דעת התרצין אלו הוי כתיב כל צפור לחודיה הוי אמרינן טהור להודיה ולאפוקי טמא והשתא דכתיב כל צפור כל כנף במלת כל כנף מרבינן נמי עוף טמא אבל עדיין לא נתרבו חגבים אמנם כאשר מדרך המקרא להקדים המרכא קודם הטפחא וכאן שינה הקרא במלת כל המוקדם נקוד הטפחא ובמלת צפור המאוחר נקוד המרכא על כורחיך מורה השינוי ענין הדיקות ואם כן חסר בקרא מלת מין וכאלו כתיב כל צפור של כל מין כנף (אלז וואז נאר פין האט) וא"כ נתרבו גם חגבים :

ד"ה ויִּמַח לשון ניפעל ואינו לשון ויפעל והוא מגזרת וימחו כל תיבה שסופה ה"א כגון בנה מחה קנה כשהוא נותן וי"ו בראשה נקוד בחיריק תחת היו"ד עד כאן לשון רש"י :

אמרו המדקדקים כלל גדול הוא בדקדוק כל תיבה הכתובה קודם מלת את נקראת לשון ניפעל (ער ווערקט איין אנדרי זאך) וכל תיבה הכתובה אחר מלת את נקראת לשון ניפעל (ער איז וואריין געווערקט פון איין אנדרין) וזה שכתב רש"י לשון ניפעל רצה לומר מדכתיב וימח קודם מלת את על כורחיך לשון ניפעל הוא וימח את כל היקום (ער מעקט אב אל דען בשטאנד) ואינו לשון ניפעל (ער איז וואריין אב געמעקט) דאם כן לא הוי למכתב אחר וימח מלת את : ומה שכתב עוד כל תיבה וכו' בזה לא הבנתי דבריו וכי בה"א סופית תליא מלתא והלא אף שתהיה אות אחרת בסופה גם כן דינא הכי לנקד יו"ד השמוש בחיריק לכן נראה דודאי טעות נפל בדפוס וכן צריך להיות ברש"י וכן כל תיבה שסופה ה"א כגון בנה מחה קנה כשהוא נותן וי"ו יו"ד בראשה ותו לא מידי וכוונת רש"י להודיע דאינה נכרת הה"א דבסוף רק כאשר יבוא בראשה וי"ו וגם יו"ד שמושית ולאפוקי כאשר יבוא יו"ד שמושית לבדה בראשה אזי אין לרך הה"א ליפול והמכתב רק על המעט וכן הוא בהדיא הכלל במדקדקים :

ד"ה וַיְשַׁלַּח אין זה לשון שליחות אלא שלוח שלחה לדרכה ובזו יראה אם קלו המים שאם תמצא מנוח לא תשוב אליו ע"כ לשון רש"י :

ר"צה לומר אלו הוי כתיב וישלח בלתי דגש תוך הלמ"ד והיתה אם כן המלה מלשון הקל היתה משמעה שליחות בקלות דהיינו שליחות דליתא בחזרה אבל עכשיו דכתיב וַיְשַׁלַּח בדגש תוך הלמ"ד והיינו מלשון הכבד אם כן משמעה שליחות בכבידות דליתא בחזרה דהיינו שלוח שטארק אוועק שיקן אונ' ניט ווידר קומין כדמסיים שלחה וכו' :

ד"ה והנה טָרָף בְּפִיהָ אומר אני שזכר היה לכן קורהו פעמי' בלשון זכר פעמים בלשון נקיבה לפי שכל יונה שבמקרא לשון נקיבה וכו עד כאן לשון רש"י :

משום דקשה לרש"י דמתחיל הקרא במלת טרף לשון זכר ער הט גלוקט וסיים במלת בפיה מיט איהר

מויל דהיינו לשון נקיבה על זה קאמר רש"י אומר אני שזכר היה בעדות מלת טָרָף והא דכתיב בְּפִיהָ לפי שענין מין יונה בכל המקרא אף הזכר תכונה בלשון נקיבה :

ד"ה וַיּוֹחֶל הוא לשון נִחַל א שזה לשון נִפְעַל וזה לשון נִתְפַּעֵל נִחַל נִמְתַּן נִיחֵל נִיתְמַתַּן עד כאן לשון רש"י

רש"י הודיעך בזה מלת נִחַל הנכתב ביו"ד אחד לשון נִפְעַל הוא ומתורגם נִימְתַּן והיינו לשון קַל ער האט גרינג גווערט אבל וַיְּיַחֶל השני נכתב בשני יודי"ן והיו"ד השנייה בְּדָגֵשׁ ומורה חסרון תי"ו הִתְפַּעֵל וכאלו כתיב נִיתְיַחֵל ומתורגס נִיתְמַתַּן לשון כָּבֵד (דען וויא דיא טויב דז ערסט מאל איין בלאט גבראכט הט זוא האט נח גדאכט דז אנדרי מאל ווערט זיא גווים איין בעסרי תשובה ברענגין דען זיא ווערט גר ניט ווידר רומן דרום שטיט נִיחֵל לשון כָּבֵד ער הט שטארק גווארט)

ד"ה הַוְצֵא כתיב הַיְצֵא קרי: הוֹצֵא אמור להם שיצאו הַיְצֵא אם אינם רוצים לצאת הוציאם אתה עד כאן לשון רש"י כן נראה בעיני הגרסא ברש"י :

ואף שבכל הנוסחאות הגרסא ברש"י בהיפוך מ"מ נכון הוא גרסתי ועתה אפרש דבריו אף דבאמת אין חילוק בעיקר פירוש המלה בין מלת הוֹצֵא בחול"ס ובין מלת הַיְצֵא בפת"ח כי שניהם המה לווי מלשון הִפְעִיל מכל מקום נראה לרש"י לחלק מדבמלת הוֹצֵא בחול"ס לא נרגשת לשון הפעיל לכן מכרש הוֹצֵא אמור להם שילאו אבל במלת הַיְצֵא בפת"ח שהוא על משקל הַפְעֵל ושפיר נרגש לשון הִפְעִיל לכן קאמר הַיְצֵא אם אינם רולים ללאת הוליאם אתה (מאך דוא זיא ארויס גין) :

ד"ה מְנֻעָרָיו מְנֻעָרָיו כתיב משננער לצאת ממעי אמו ניתן בו יצר הרע ע"כ לשון רש"י

מדהוי למכתב מנעוריו בוי"ו מלאפוס ואז הוי רק לשון נערת אלא כתיב מְנֻעָרָיו בשור"ק תחת העי"ן ש"מ משתמש נמי ענין נִעוּר (אז שיטלין) מלשון וינערו רשעים ממנה וזה שכתב משננער ממעי אמו (אז ער אויס גשיטלט ווערט) ממעי אמו ניתן בו ילר הרע :

איוב ו' **ד"ה וַחֲתִתְּכֶם** ואימתכם כמו תראו חתת ומדרש אגדה דורשו לשון חיות ע"כ לשון רש"י

לדעת הראשונה הַדָּגֵשׁ שתוך התי"ו במלת וחתכם מורה חסרון תי"ו אות אמלעית מן השורש מן שורש חָתַת דהיינו ענין פחד ומורא ולדעת המדרש אגדה במלת וחתכם תהיה התי"ו תמורת ה"א השורש והדגש שבתוכה מורה חסרון יו"ד אות אמלעית מן השורש ושרשו חָיָה ודרשו תינוק בן יומו חי וכו' :

ד"ה וַיָּחֶל עשה עצמו חולין שהיה לו לעסוק תחילה בנטיעה אחרת ע"כ לשון רש"י

משום דאין לומר מלת וַיָּחֶל מענין התחלה לחודיה כפשטיה דקרא תקשה מלת וַיָּחֶל מיותרת לגמרי דהא כתיב בתריה ויטע כרם זכי"ן דנטע בודאי התחיל אלא ודאי גם להורות הלימוד דענין חולין ובגנותו דיבר הכתוב שהיה לו לעסוק תחילה בנטיעה אחרת :

עמוס ו' **ד"ה אָהֳלֹה** אהלה כתיב רמז לי"ד שבטים שנקראו על שם שומרון שנקרא' אָהֳלָה שגלו על עסקי היין שנאמר השותים במזרקי יין ע"כ לשון רש"י :

מדהוי למכתב אָהֳלוֹ בוי"ו הול"ס בסוף דהוא סימן לזכר הנסתר זיין גלעלט אלא כתיב אָהֳלֹה בה"א תמורת וי"ו על כרחיך להורות גם הלימוד ורמז על שומרון דכתיב ביחזקאל כ"ג וְהַלֲנָה בנים ובנות ושמותן שומרון אָהֳלָה וירושלים אָהֳלִיבָה :

ד"ה וַיִּתְגַּל לשון נִתְפַּעֵל עד כאן לשון רש"י :

רש"י מודיעך בזה דבמלת ויתגל הוא השורש גָּלָה אלא שבא בחסרון הה"א כדרך כל עָבָר שסופה ה"א וכאלו כתיב נִיתְגַּלֶּה על משקל נִיתְפַּעֵל והוראות לשון הִתְפַּעֵל שפועל בעלמו (ער האט זיך זעלבין אנטבלעזט) :

ד"ה בּוֹאֲכָה שֶׁסָּבַר ולי נראה כאדם האומר לפלוני גבול זרה מגיע עד אשר תבוא לגבול פלוני עד כאן לשון רש"י :

משום דתנועת דָּה סימן לנוכח הזכר הוא (בל"א דיין) ובאמת אין כוונת המאמר לדבר לנוכח האדם רק להודיע עד היכן מגיע הגבול לכן קאמר רש"י שם דָּבָר הוא ורצה לומר תנועת דָּה באמת נוספת היא וכאלו כתיב עד עזה בֹּאֲ סדומה דהיינו הגבול הולך עד עזה ומעזה לכ סדומה אכן לפירוש השני ולי נראה וכו' תנועת דָּה לאו נוספת רק כאדם האומר וכו':

ד"ה **אבי** כל בני עֵבֶר הנהר היה שֵׁם עד כאן לשון רש"י:

דלפום רהטא דמשמע דמלת עֵבֶר יהיה שֵׁם האיש כדכתיב בתריה וארפכשד ילד את עֵבֶר הקשה כיון שהיו בני שֵׁם איך היו גם כן בני עֵבֶר לכן הוסיף רש"י על הקרא מלת הנהר היה שֵׁם ורצה לומר מלת עֵבֶר הכתוב בכאן לאו שֵׁם האיש הוא רק מלשון מעֵברא וביאור הכסוק (דער פאטיר פון אלי קינדר דיא דא זיין אן איבר פאהר פון באך איז גוועזין) שֵׁם ואם כן כולם היו בני איש אחד דהיינו בני שֵׁם הכתוב בראשא דקרא:

ד"ה **הַחִלָּם** כמו אָמְרָם עֲשׂוֹתָם להתחיל הֵם לאמר הֵם לעֲשׂות הֵם ע"פ לשון רש"י:

משום דאיכא למטעי ולומר דמלת הַחִלָּם מענין יחלום חלום הוא והמ"ם סופיה שרשית היא דלא יתכן כאן לכן קאמר רש"י כמו אָמְרָם עֲשׂוֹתָם להתחיל הֵם לעשות הֵם ורצה לומר מלת הַחִלָּם מענין התחלה הוא והמ"ם סופית שמושית היא נגזרת מן מלת אוֹתָם וכאלו כתיבו שתי מלות להתחיל הֵם (איהר אן פאנגין) ועל דרך זה עשותם לעשות הֵם זו משלי: **אבן** בזמן החורף שנת פ"ד בהיותי אללי במחילותי המדקדק המפורסם בעל בנין שלמה נוה עלי לכתוב בשמו דברי רש"י בענין אחר והוא זה לפי שמלת הַחִלָּם כינוי מכנויי המקור הוא והנה משפט כינויי הפעלים היותם פעלים יוצאים כי פועל עומד לא יתכן לבוא עם הכנויים * אמנם המקור מבנין הקל יש בו שני מיני הוראות האחד הוא פועל יוצא כהוראות שאר כינויי הפעלים כמו ויקם אדם *לרדפָהּ להרגו *בערמה *לשמרךָ בכל דרכיך והמין השני הוראתו עומד בהוראת כינויי השמות כמו ביום *עָמְדְךָ מנגד *ומשמרו את השבועה והורה רש"י בזה במלת הַחִלָּם עם היותו כינוי מכינויי המקור אין הוראתו יוצא כמנהג שאר כינויי הפעלים אבל הוא עומד כמו אָמְרָם עֲשׂוֹתָם שהוא מין השני מהוראת כינויי המקור עכ"ל:

> שמוא' א' כ"א
> שמות כ"א
> תהלים ל"א
> עובדיה א'
> דברים ד'

ד"ה **וְנָבְלָה** ונבלבל נו"ן משמש בלשון רבים וה"א אחרונה יתירא כה"א נרדה עד כאן לשון רש"י:

משום דהא ודאי אין לפרש מלת וְנָבְלָה הנו"ן שרשית מן ענין נבל תבול וה"א דבסוף לסימן נקבה יהיה אם כן מאמר הכסוק מעורב דמתחיל בלשון רבים נרדה (מיר וועלין זיך הער לייגין) ומסיים בלשון נקיבה יחידה וְנָבְלָה (זיא איז וואָרין פר פאלבט) וגם אין לומר במלת ונבלה הוא השורש בלה והנו"ן לשון נפעל ונבלה (זיא איז וואָרין פר פוילט) דאם כן תהיה מלת וְנָבְלָה לשון עָבַר ובאמת כוונת הפסוק על לשון עתיד אלא ודאי במלת ונבלה הוא השורש בלל והה"א נוספת ויתירא והנון סימן לרבים כמו במלת נרדה (מיר וועלין זיך דער לייגין) וְנָבְלָה (און מיר ווע לין פר מישין):

פרשת לך לך

ד"ה **וְנִבְרְכוּ בְךָ** יש אגדות רבות וזה פשוטו אדם אומר לבנו תהא כאברהם וכן כל ונברכו בך שבמקרא וזה מוכיח בך יברך ישראל לאמר ישימך אלהים כאפרים וכמנשה עד כאן לשון רש"י:

מלת ונברכו לשון נִפְעַל הוא אבן תדע שני מיני נִפְעַל המה מין הראשון מוכרח לקבל הפעולה מן יד אחר נִפְעַל (ער איז וואָרין גוועבקט פון איין אנדרין) ולזה כוונו מדרשי אגדות הביאום האונק ליס וגם היונתן דמתרגמו על מלת ונברכו ויתברכון בדילך ורצונם לומר כל העולם כולו יקבלו שֶׁפַע העליונה בשבילך על דרך כל העולם כולו ניזון בשביל חנינא בני וכו' ונברכו (זיא וואָרין ווערין גבענטשט דיניט

ווענין) ומין השני לשון נִפְעַל דומה ללשון הִתְפַּעֵל דהיינו פועל פעולת עצמו וזה כיון רש"י במה דקאמר וזהו פשוטו של מקרא ונברכו (זיא וואָרין זיך זעלבין בענשין) בְּךָ (מיט דיר) דהיינו כל אחד אומר לבנו תהא כאברהם וכו':

ד"ה **הָלוֹךְ** וְנָסוֹעַ הנגבה לפרקים יושב כאן חודש או יותר ונוסע ונוטע אהלו במקום אחר וכל מסעיו הנגבה עד כאן לשון רש"י:

משום דמלות הָלוֹךְ וְנָסוֹעַ לשון מָקוֹר המה וענין לשון מָקוֹר דהיינו עומד במלאת זמן קבוע ומיוחד לפי זה נכללו בו כמה מסעות וזה כיון רש"י לפרקים יושב כאן חודש וכו':

ד"ה **הִנֵּה** נא ידעתי מדרש אגדה עד עכשיו לא הכיר בה מתוך צניעות שבשניהם ועכשיו הכיר בה על ידי מעשה דבר אחר מנהג העולם שעל ידי טורח הדרך אדם מתבזה וזאת עמדה ביופיה ופשוטו של מקרא הנה נא הגיע השעה שיש לדאוג על יופיך ידעתי זה ימים רבים כי יפת מראה את ועכשיו אנו באים בין אנשים שחורים וכו' עד כאן לשון רש"י:

משום דמלת נָא ענינה כמו מלת עַתָּה (בל"א איצונד) ומלת ידעתי לשון עָבַר הוא (איך האב לאנג גוויסט) וסתרי להדדי והכי הוי למכתב הנה אני יודע לכן מביא רש"י בעל מדרשי אגדה עד עכשיו וכו' ורצה לומר מלת ידעתי כולל שהיה יודע מיפיה לשעבר ששמע מאחרים אבל הוא בעצמו לא הכיר בה מתוך צניעות שבשניהם ומלת נָא מורה כי עכשיו הכיר בה על ידי מעשה: ואליביה הדבר אחר שמביא רש"י כולל מלת ידעתי שהיה יודע בעצמו מיופיה לשעבר בהכרה גמורה ומלת נָא מורה כי עכשיו חשש שמא תתבזה מפני טורח הדרך: ואליביה פשוטו של מקרא כולל גם כן מלת ידעתי שהיה יודע מיופיה לשעבר בהכרה גמורה ומלת נָא מורה כי עכשיו הולך לידאג בעבור שבאו בין אנשים שחורים:

ד"ה **וַיְשַׁלְּחוּ** כתרגומו וְאַלְוִיאוּ עד כאן לשון רש"י:

רצה לומר אלו הוי כתיב וַיְשַׁלְחוּ בלתי דָגֵשׁ תוך הלמ"ד והיתה אם כן המלה לשון בַּקַל דהיינו מורה שליחות בקלות היה משמעה שליחות בעלמא בלא לויה אבל עכשיו דכתיב **וַיְשַׁלְּחוּ** דָגֵשׁ תוך הלמ"ד והיינו לשון דִבֵּר ע"כ כתרגומו ואלויאו ומורה לשון כבידות ענין לויה (זיא הבין רעכט פר שיקט אים זיא הבין לויה נאך גטאן דש איהם ניקש גשעהין זאל):

ד"ה **וְלֹא** נשא אותם לא היתה יכולה להספיק מרעה למקניהם ולא נשא לשון קצר הוא וצריך להוסיף עליו ולא נשא אותם מִרְעֵה הארץ לפיכך כתיב ולא נשא בלשון זכר עד כאן לשון רש"י:

משום דמלת נָשָׂא נסתר לזכר הוא (ער האט ניט קענט דער ליידין) ומלת ארץ תכונה במקרא על הרוב בלשון נקיבה ואם כן סתרו להדדי לכן קאמר רש"י שצריכין להוסיף בקרא מלת מִרְעֵה והרי הוא כאלו כתיב ולא נשא אותם מִרְעֵה הארץ (דער וואט פון דיא ערד האט ניט קעני דער ליידן) ולפי זה מלת נשא קאי על מלת מרעה החסירה בקרא ונכון הוא דמלת מרעה גם כן לשון זכר הוא:

ד"ה **וְאֵימִנָה** אימין את עצמי כמו ואשמאילה אשמאיל את עצמי ואם תאמר היה לו לנקוד וְאַיְמִנָה כה מצינו במקום אחר אם יש * לְהֵימִין ואינו נקוד לְהַיְמִין עד כאן לשון רש"י:

שמואל ב' י"ד

רש"י הודיעך בזה דמלת וְאֵימִנָה לשון הפעיל הוא (איך וויל מיך מאכין רעכטין) כמו מלת ואשמאילה (איך וויל מיך מאכין לינקן) והדר מקשה את עצמו דאם כן הוי לִנְקֹד האל"ף במלת ואימינה בפתח כזה וְאַיְמִנָה כמו האל"ף במלת ואשמאילה על זה משני רש"י כך מצינו במקום אחר אם יש לְהֵימִין וכו' ורצה לומר כמו במלת להימין הה"א בצירי תמורת פתח כן הדין באל"ף במלת ואימינה הצירי תמורת פתח וכאלו כתיב ואַימנה:

ד"ה **ההרה** נסו כמו להר כל תיבה שצריכה למ"ד בתחילתה הטיל לה ה"א בסופה ויש חילוק בין הֶרָה ובין הָהָרָה שה"א בסוף תיבה עומדת במקום למ"ד שבראשה אבל אינה עומדת במקום למ"ד ונקודה פתח תחתיה והרי הֶרָה כמו לְהַר או כמו אֶל הַר ואינו מפרש לאיזה הר אלא שכל אחד נס כאשר מצא הר תחילה וכשהוא נותן ה"א בראשה לכתוב הָהָרָה או **המדברה** פתרונו אל הָהָר או כמו לָהָהר ומשמע לאותו הר הידועה ומפורש בפרשה עד כאן לשון רש"י:

הוצרכתי לדעת כי שימוש הלמ"ד לשני ענינים ענין הראשון נקודה הלמ"ד בשְׁוָא ומשמעת שימוש אֶל כמו לְבַיִת (לו איין הויז מאג עז זיין דז הויז וויא עז איז) וענין השני נקודה הלמ"ד בפתח ודגש באות שאחריה והרי כאלו כתיב לַבַּיִת (לו דעם גוויסן אונ' גמעלטן הויז) עוד כתבו המדקדקים שהה"א בסוף התיבה משמשת במקום למ"ד בתחילתה אבל לא ידעינן אם הה"א בסוף משמשת במקום למ"ד בתחילה הנקודה בשְׁוָא או במקום למ"ד בתחילה ונקודה בפתח וזה מחלק רש"י במה שכתב שיש חילוק בין הֶרָה לְהָהָרָה: ורוצה לומר הה"א לבסוף התיבה המשמשת במקום למ"ד בתחילתה אינה משמשת אלא במקום למ"ד הנקודה בשְׁוָא והיינו בלתי ידועה והרי הֶרָה כמו לְהַר שכל אחד נס באשר מצא הר אבל אינה משמשת כמו הלמ"ד הנקודה פתח ומורה הידיעה וביותר ממה שאמרנו כאן תמצא מבואר בפרשת משפטים בד"ה זובח לאלהים וכו':

ד"ה **הולך** ערירי מנחם בן סרוק פירשו לשון יורש וְדָבַר לו ער • ועונה ערירי בלי יורש כאשר תאמר ובכל תבואתי • תְּשָׁרֵשׁ תְּעַקֵּר שרשיה כך לשון ערירי חסר בנים דו"שפנשי"ץ בלע"ז ולי נראה ערירי ועונה מגזרת ולבי עָר וערירי לשון חורבן וכן • עָרוּ עָרוּ וכן • עָרוֹת היסוד וכן עַרְעֵר תִּתְעַרְעַר וכן כי • עֶרְוָה עֶרָה ע"כ לשון רש"י משום דלדעת מנחם דמפרש מלת ערירי מלשון ער ועונה אם כן קשה מה זה דמתאונן אברהם ואנכי הולך ערירי (איך גיא מיט איין יורש) והלא לא הוי עדין שום יורש לא ודאי הוצרכנו לומר דלדעת מנחם מלת ערירי מן התיבות המשמשות היפוך הפעולה וכן בכל תבואתי תְּשָׁרֵשׁ תעקר שרשיה והיינו היפוך הפעולה (אויס רייסונגיא וואורצלין) כן אנכי הולך ערירי היפוך הפעולה (איך גיא זונדר קינדר) אבן לדעת רש"י אליביה דנפשיה דמלת ערירי הוא ענין חורבן אינו היפוך הפעולה רק כמשמעה אנכי הולך ערירי (איך גיא וויסט) דהיינו בלא יורש:

מלכים ב' י"ב · איוב ל"א · תהלים קל"ז · חבקוק ג' · ירמיה נ"א · צפניה ב'

ד"ה **ויהי** השמש בָּאָה כמו • ויהי הם מריקים שקיהם • ויהי הם קוברים איש כלומר ויהי דבר זה · עד כאן לשון רש"י:

בראשית מ"ב · מלכים ב' י"ג

רצה לומר מדכתיב בָּאָה דהיינו נסתר לנקיבה על כורחיך מלת שֶׁמֶשׁ גם כן תכונה בלשון נקיבה וכן אמרינן (דיא זון איז אונטר גאנגין) אם כן קשה היאך יתכן בראשו דקרא מלת ויהי לשון זכר והוי למיכתב וַתְּהִי השמש באה לכן קאמר רש"י כמו ויהי הם מריקים וכו' ורצה לומר כמו דבמלות ויהי הם וכו' הוצרכנו לומר דחסר בקרא מלת דָּבָר כי לא יתכן מלת ויהי לשון יחיד למלת הֵם דהוא לשון רבים אלא ודאי חסר בקרא מלת דָּבָר והרי כאלו כתיב ויהי דבר זה הם מריקים שקיהם וכן כאלו כתיב ויהי דבר זה הם קוברים איש הכי נמי הכא הרי כאלו כתיב ויהי דבר זה השמש באה ואם כן קאי מלת ויהי על מלת דָּבָר דהוא לשון זכר:

ד"ה **באה** טעמו למעלה לכך הוא מבואר שבא כבר ואם היה טעמו למטה באל"ף היה מבואר כשהוא שוקעת ואי אפשר לומר כן שהרי כבר כתיב ויהי השמש לבוא והעברת תנור עשן לאחר מיכן היתה נמצא שכבר שקעה וזה חילוק בכל תיבה שיסודה שתי אותיות כמו בָּא קָם שָׁב כשהטעם למעלה לשון עָבַר הוא כגון זרח וכגון ורחל • בָּאָה קָמָה אלומתי הִנֵּה שָׁבָה יבמתך וכשהטעם למטה הוא לשון הוֶה ודבר שנעשה עכשיו כמו • בָּאָה עם הצאן בערב היא בָּאָה ובבקר היא שָׁבָה ע"כ לשון רש"י.

בראשית כ"ט · שם ל"ז · רות א' · בראשית כ"ט

מה שכתב רש"י בענין למעלה ולמטה אין רצונו לומר למעלה על האות ממש ולמטה תחת האות פשט

אלא רצה לומר כשהטעם (בל"א טראפף) לגמרי אחר כל הנקודות נקרא אצל רש"י למטה ואצל המדקדקים מלרע אבל כשהטעם קודם נקודה אחרונה נקרא אצל רש"י למעלה ואצל המדקדקים מלעיל ואין חילוק בין שהטעם על התיבה או תחת התיבה * והנה תיבת בָּאָה משמשת לשתי אופנים אופן הראשון כשהטעם למעלה דהיינו קודם נקודה אחרונה אזי הוא לשון עָבַר לנקיבה כזה בָּאָה (זיא איז קומין) וכשהטעם אחר נקודה אחרונה הוא לשון עכשיו היינו בינוני לנקיבה כזה בָּאָה (זיא קומט איצונד) וזה שכתב לשון הֹוֶה וזה דבר שנעשה עכשיו וכו' :

ד"ה חֲמָסִי עליך חמס העשוי לי עליך אני מטיל העונש כשהתפללת מה תתן לי ואנכי הולך ערירי לא התפללת אלא עליך והיה לך להתפלל על שנינו והייתי אני נפקדת ועוד דבריך אתה חומס ממני שאתה שומע בזיוני ושותק ע"כ לשון רש"י:

בבר ידעת כי היו"ד במלת חֲמָסִי היא לכינוי (בל"א מיין רויב) אכן יש לטעות ולומר הכינוי על הפועל וכאלו כוונת שרה (מיין רויב דז איך הב איין אנדרין גטאן איז אויף דיר). ואין זה כוונתה רק כוונתה לומר (מיין רויב אז דוא אברהם האסט מיר גטאן איז אויף דיר) לכן קאמר רש"י חמס הֶעָשׂוּי רצה לומר באמת כוונתה על הפָּעוּל (מיין רויב אז דו אברהם האסט מיר גטאן דוא העסט זעלין אויף אונז אלי בייד בעטן :) מוה שכתב ועוד דבריך אתה חומס וכו' רצה לומר גם בדרך אחר נוכל לומר שהיו"ד מן חמסי לכינוי הפָּעוּל (דוא רויבסט דיין ריד פון מיר דוא הערסט מיין בזיון אונ' שווייגסט) :

ד"ה אנכי נתתי שפחתי וכו' ביני וביניך כל בֵּינְךָ שבמקרא חסר וזה מלא בֵּינֶיךָ קרי ביה וּבֵינַיִךְ שהכניסה עין הרע בעיבורה של הגר והפילה עוברה הוא שהמלאך אומר להגר הנך הרה והלא כבר הרתה והוא מבשר לה שתהר אלא מלמד שהפילה הריון הראשון עד כאן לשון רש"י :

דברי רש"י מתבארין מעלמן דהוי למכתב בֵּינְךָ חסר יו"ד אחר הנו"ן כמו בכל המקרא ומדכתיב בֵּינֶיךָ מלא ביו"ד אחר הנון על כורחיך להורות גם הלימוד שהכניסה עין הרע בעיבורה והרי כאלו כתיב וּבֵינַיִךְ ובאותה שעה שדברה עם אברהם כאלו דברה גם כן עם הגר :

ירמיה כ"ב **ד"ה וְיוֹלַדְתְּ** בן כמו וְיוֹלֶדֶת ודומה לו יוֹשַׁבְתְּ בלבנון מְקוֹנַנְתְּ בארזים ע"כ לשון רש"י:

המדקדקים כתבו דמלות וְיוֹלַדְתְּ גם וְיוֹשַׁבְתְּ מְקוֹנַנְתְּ המה מורכבים מן שתי לשונות כי החולם מורה על לשון בינוני וְהַשְּׁוָאִין מורים על לשון עָבַר אכן רש"י רוצה לפרש המקרא כדי להבין בדרך הפשוטה לכן קאמר כמו וְיוֹלֶדֶת וכו' ורצה לומר הַשְּׁוָאִין נחשבים כשו הם שתי סֶגוֹלִים והרי כאלו כתיב וְיוֹלֶדֶת יוֹשֶׁבֶת מְקוֹנֶנֶת (זיא גווינט זיא זיצט זיא עסטיט) :

ד"ה וְקָרָאת לשון צִוּוּי כמו שאומר לזכר וְקָרָאתָ שמו יצחק עד כאן לשון רש"י :

רש"י מודיעך בכאן מעלת לשונינו הקדושה דבלשון אשכנז אין הפרש במבטא בין נוכח הזכר ובין נוכח הנקבה כי בשניהם אומרים לשון נוכח (דוא) והוצרכנו להוסיף מלות רבות (דוא מאן אדר דוא פרויא) אך בלשונינו הקדושה יש הפרש במבטא כי לזכר אמרינן וְקָרָאתָ בקמ"ץ תחת התי"ו ולנקבה אמרינן וְקָרָאת הת"ו בבלתי נקודה תחתיה :

ד"ה אֵל רֳאִי נקוד חֲטַף קָמֵץ מפני שהוא שֵׁם דָּבָר אלוה הראיה שרואה בְּעֶלְבּוֹן של עֲלוּבִין עד כאן לשון רש"י :

משום דתמלא בהאי קרא אֵל רֳאִי הרי"ש בקמ"ץ חטף גם אחרי רוֹאִי הרי"ש בחולם לכן מחלק רש"י כשהרי"ש בקמץ חטף שֵׁם דָּבָר והיו"ד דבסוף לאו לכינוי הוא רק לתואר השם וזה שמדייק רש"י אֵל רֳאִי אלוה הראיה (שטארקר גאט פֿון אלין זעהין) אבל אחרי רוֹאִי שהרי"ש בחולם לשון בינוני הוא והיו"ד לשון כינוי הוא אחרי רואי (נאך מיין זעהן) :

ד"ה וּנְמַלְתֶּם כמו וּמַלְתֶּם והנו"ן בו יתירא ליסוד הנופל בו לפרקים כגון נו"ן של

של נוֹשֵׁךְ ונו"ן של נוֹשָׂא ונמלתם כמו ונשאתם אבל **יִמּוֹל** לשון יִפָּעֵל כמו יֵעָשֶׂה יֵאָכֵל

עד כאן לשון רש"י :

רש"י מודיעך בזה דמלת וּנְמַלְתֶּם שרשו נָמַל ונקרא אצל רש"י יסוד הנופל ואצל המדקדקים מן החסרים בעבור דלפעמים תבוא הנו"ן השורש כמו ונמלתם ולפעמים נופלת וחסירה מן המכתב ומלתם אך על פי כן כתרון שניהם אחד הוא : **ומה** שכתב עוד ונמלתם כמו ונשאתם אבל **יִמּוֹל** לשון יִפָּעֵל רצה לומר תיבת ונמלתם הוא מן התיבות המורים עושים הפעולה בדבר אחר כמו ונשאתם (איר זאלט איין אנדרין טראגין) כן ונמלתם (איר זאלט איין אנדרין בשניידן) אבל מלות **יִמּוֹל** לשון יִפָּעֵל הוא רצה לומר מן התיבות המורות שקבלו הפעולה מן אחר יִפָּעֵל (ער ווערט ווערין גווערקט פֿין איין אנדרין) כן **יִמּוֹל** (ער ווערט ווערין בשניטין פֿון איין אנדרין) :

ד"ה הַלְּבֶן יש תמיהות הרבה שהן קיימות כמו הנגלה נגליתי הרואה אתה אף זו היא קיימת וכך אמר בלבו הנעשה חסד זה לאחר מה שקב"ה עושה לי עד כאן לשון רש"י : שמואל א' ב' שם כ"ט

הוצרכת לדעת כי שני מיני התמיהות המה מין הראשון נקרא תמיה אינה מתקיימת (בל"א ווי עז דען מיגליך) ולכן נקראת תמיה אינה מתקיימת משום דבאמת (איז עז ניט מיגליך) ומין השני נקראת תמיה מתקיימת (בל"א איז עז דען ניט מיגליך) ולכן נקראת תמיה מתקיימת משום דבאמת (איז עז יוא מיגליך) ומשום דקשה לרש"י אברהם תמיה כמו שרה ועל שרה הקפיד ועל אברהם לא הקפיד לכן קאמר רש"י יש תמיהות הרבה מתקיימות ורצה לומר מלת הַלְּבֶן תמיה מתקיימת היא וכך היתה כוונת אברהם (איז עז דען ניט מיגליך פֿון גאט ווען איך שון בין אלט מאה שנים דז לו מיר קען נאך ווערין גבארין עז איז דאך פֿון גאט אלז מיגליך) אבל בשרה כתיב ותצחק והיתה כוונתה לתמיה אינה מתקיימת (איז עז דען מיגליך וכאלו חס ושלום ווער ניט מיגליך) לכן על שרה הקפיד וכן פירש רש"י בהדיא במגילה במעשה דתלמי מלך בד"ה ותצחק שרה ע"ש :

ד"ה וַיִּמֹּל לשון וַיִּפָּעֵל עד כאן לשון רש"י :

גם כאן מודיעך רש"י דמלת וַיִּמֹּל הוא מן התיבות המורות עושים הפעולה בדבר אחר כמו וַיִּפָּעֵל (ער ווערקט איין אנדרי זאך) כן וַיִּמֹּל (ער בשנייט איין אנדרין) :

ד"ה בְּהִמּוֹלוֹ בְּהִפָּעֲלוֹ כמו בְּהִבָּרְאָם עד כאן לשון רש"י : בראשית ב'

גם כאן מודיעך רש"י דמלת **בְּהִמּוֹלוֹ** הוא מן התיבות המורות שקבלו הפעולה מן יד אחד וזה שכתב רש"י **בְּהִמּוֹלוֹ** בְּהִפָּעֲלוֹ (אין זיין ווערין גווערקט פֿון אין אנדרין) כמו בְּהִבָּרְאָם (אין איר ווארין בשאפֿון פֿון גאט) כן **בְּהִמּוֹלוֹ** (אין זיין ווארין בשניטן פֿון איין אנדרין) :

פרשת וירא

בְּמָסוֹרָה קטנה בחומש סביב הגליון פרשה זו וזה לשונו ותכחש כל הנקדנים נקדים בפתח והר"ר משה מלונדרי"ש אמר שהוא בקמ"ץ לפי שלא היתה רגילה לכחש עכ"ל :

ורצה לומר אלו כתיב בפתח דהייכו לשון פתיחה והיה משמעה דפתחה פיה בכל עת לדבר כזבים וכחשים אבל לדעת הר"ר משה הנ"ל שהוא בקמץ משמעה דבכל עת קמלה את פיה רק באותו הפעם כיחשה מחמת מורא : גם תדע דהר"ר משה מחולק עם המנקדים אם צריך להיות ותכחש בפת"ח תחת הכ"ף או ותִּכָחֵשׁ קמ"ץ תחת הכ"ף ודלא כמו שראיתי בספר קטן קילור נחלת יעקב שהבין דתלוי הדבר אם צריך להיות

להיות ותכחש פת"ח החי"ת או ותכחש קמ"ץ תחת החית דזה אינו דכדברי המלא בהדיא במסורה הגדולה דפוס באזיל דף ה"א סוף ע"א בגליון סביב המסורה בדברי ר' משה הנקדן ע"ש:

ד"ה **יֹשֵׁב** כתיב ביקש לעמוד אמר לו הקב"ה שֵׁב ואני אעמוד וְאַתָּה סימן לבניך שעתיד אני להתיצב בעדת הדיינין והן יושבין עד כאן לשון רש"י:

כבר ידעת דמלת יָשַׁב בקמץ ופתח לשון עבר הוא (ער איז שון לאנג געזעסן אונ' אלי וויל זיצט ער ניט) ומלת יוֹשֵׁב בחולם וצירי לשון בינוני הוא דהיינו עוסק בכל עת בענין הישיבה יֹשֵׁב (ער איז לאנג דער פאר געזעסן אונ' זיצט אלז נאך) וזה שכתב רש"י אלו כתיב יוֹשֵׁב מלא וי"ו דאז היה הכתיב והקרי שוה והיה בהחלט לשון בינוני ממש היה משמעו (ער איז אלז געזעסן) ולא היה בדעתו לעמוד אף כנגד השכינה וכן אלו הוה כתיב יָשַׁב בקמץ ופתח והיינו לשון עָבַר היה משמעו (ער איז דער פאר געזעסן) וכאשר ראה כבוד השכינה עמד (אונ' הט זיך ווייטער ניט געזעצט) אבל האמת דהקרי הוא יוֹשֵׁב והכתיב יָשַׁב כדי לקיים שניהם אהני לי הכתיב יָשַׁב (ער איז געזעסן) לשעבר וכאשר ראה כבוד השכינה ביקש לעמוד בכל עת שידבר עמו כבוד השכינה ואהני לי הקרי יוֹשֵׁב שאמר לו הקב"ה שֵׁב (בלייב זיצן) ואתה סימן לבניך וכו':

ד"ה **כָּעֵת** חיה כעת הזאת לשנה הבאה ופסח היה ולפסח הבאה נולד יצחק מדלא קרינן כְּעֵת אלא כָּעֵת כעת הזאת שתהא חיים לכם ותהיו כולכם שלמים וקיימים עד כאן לשון רש"י:

כתבו המדקדקים כאשר כ"ף השימושית בשְׁוָא אזי אינה משמשת רק לדמיון בלבד כזה כְּבַיִת (אז איין הויז) ומשמעו איזה בית שיהיה אבל כשהכ"ף נקודה בפתח ודָגֵשׁ תוך האות שאחריה או כשהכ"ף בקמץ ואחריה אותיות שאינן מקבלות דָגֵשׁ אזי משמשת שני שמושין יחד שמוש עלמה ושמוש הידועה כַּבַּיִת (אז דז הויז) כָּאָרֶץ (אז דיא ערד) * וגם הא מלתא ודאי איתא דענין הבריאות (בל"א גזונדהייט) תלוי דווקא בחיותא (דען עז איז ניט מיגליך לו זיין גזונד ווען ער ניט לעבט) אבל החיותא אינה תלוי בבריאות (ער קאן לעבין אונ' איז דאך ניט גזונד) וזה שכתב רש"י מדלא קרינן כְּעֵת וכו' ורצה לומר אלו כתיב כְּעֵת בשְׁוָא תחת הכ"ף והיה משמעו דמיון לחודיה הייתי אומר רק בהא מלתא דומה שנה הבאה להשתא לעניין חיותא בלבד (ווייא איר אלי וויל לעבט ווערט איר איבר איין יאר אך לעבין) אבל לעניין הבריאות אינה דומה כי אפשר להיות לשנה הבאה לא יהיו בבריאות אבל עכשיו דכתיב כָּעֵת ומורה דבר ידועה אם כן קשה מה היא הידיעה דאלו לעניין חיותא בלבד זה היה כבר נשמע מן הדמיון לחודיה אלא ודאי מורה נמי עניין הבריאות כָּעֵת (ווייא איר אלי וויל זייט ביא גוטי גזונד הייט ווערט איר אך זיין) לשנה הבאה וזה שמסיים רש"י שתהיו כולכם שלמים וקיימים:

ד"ה **יְצַוֶּה** לשון הֹוֶה כמו ככה יעשה איוב עד כאן לשון רש"י:

דלפי פשוטו דמלת יְצַוֶּה לשון עתיד הוא ומשמעו דאברהם לא צוה לבניו רק לזמן העתיד ולא להשתא זה הוא נגד האמת כי אברהם צוה בניו מעתה ועד עולם לכן כתב רש"י לשון הֹוֶה ורצה לומר דמלינו לפעמים לשון עתיד לאו עתיד ממש הוא רק כאשר ירצה הפסוק לְבַאֵר בדבר הרגיל להיות בכל עת אזי יעמידנו הפסוק בלשון עתיד כמו ככה יעשה איוב (אזו פלעגט לוטאן) איוב והכי נמי הכא יְצַוֶּה (ער פלעגט צו געביטן אלי צייט):

ד"ה **כִּי רָבָּה** כל רבה שבמקרא הטעם למטה בבית לפי שהן מתורגמין גדולה ...אן גָּדְלָה והולכת אבל זה טעמו בריי"ש לפי שמתורגם גָּדְלָה כבר כמו שפירשתי בפסוק ויהי באה השמש הנה שבה יבמתך עד כאן לשון רש"י:

דע דמלת רַבָּה דרבה לבוא בשלשה אופנים אופן ראשון נקרא שֵׁם דָּבָר והיינו לשון גְּדוּלָּה (בל"א גרויסה) אופן השני נקרא לשון בינוני לנקיבה גְּדֵלָה והולכת (בל"א זיא גריסט אלי צייט) ובאמת בין השֵׁם דָּבָר ולשון בינוני אין היכר כלל להכירם זה מזו כי בשניהם הטעם שקורין (טראפק) אחר

הבית

הבית והולך להכירך הענין ואופן השלישי כזה גָּבֹהַּ הוא לשון עָבַר גָּדְלָה (זיא הט גגריסט) ובלשון עָבַר הטעם שקורין טראפף למעלה קודם הבית וזה שכתב רש"י כל רבה שבמקרא טעמו למטה אחר הבית לפי שהן מתורגמין או שֵׁם דָּבָר גְּדוֹלָה (גרוסי) או לשון בינוני גדלה והולכת (זיא גריסט אלי נייט) אבל זה דהטעם למעלה שפיר ניכר דלשון עָבַר כי גָבְהָה (זיא הט גגריסט) ועיין פרשת לך לך בד"ה בזה השמש:

ד"ה **הָפֹכִי** הופך אני כמו יעד בואי אחרי רואי מדי דבריבו עד כאן לשון רש"י:

דלפי פשוטו תתפרש מלת הָפְכִי שֵׁם דָּבָר עם יוד הַכִּינוּי כדאמרי אנשי דִּפְכִי (מיין פֿר קערינג) ואם כן משמעו המלאך הפך את עצמו דאינו כבל הדעת לכן כתב רש"י הופך אני ורצה לומר מלת הָפְכִי לשון פוֹעֵל עם יוד הכינוי הוא הָפְכִי (איך פֿר קער) וכן עד בואי (איך קום) אחרי רואי (איך זיך) מדי דברי (איך ריד):

בראשית מ"ח שם י"ז ירמיה ל"א

ד"ה **קַשָּׁת** על שם האומנות כמו **חַמָּר גַּמָּל צַיָּד** עד כאן לשון רש"י: לפיכך השי"ן מודגשת

מלה זו נמצאת על שתי אופנים אופן ראשון בשתי סֶגוֹל ובלתי דָּגֵשׁ תוך השי"ן כזה קֶשֶׁת ונקראת שֵׁם דָּבָר קֶשֶׁת (איין בוגין) וכן הַמּוֹר שם דבר הוא (איין איזל) אופן שני בפתח תחת הקוף וקמץ תחת השין וגם דָּגֵשׁ תוך השין כזה **קַשָּׁת** ונקרא שֵׁם התואר פירוש הדיבור מורכב וקאי על האומן העוסק באומנות קשת כזה **קַשָּׁת** (איין בוגינר) וכן **חַמָּר** שם התואר הוא (איין איזיל טרייבר) וכן **צַיָּד** (איין יאגור) וזה דקאמר רשי **קַשָּׁת** עוֹשֵׂה האומנות איין בוגניר וכן **חַמָּר צַיָּד** וזה שמסיים לפיכך השין מודגשת:

ד"ה **אשר** דבר אותו דמליל יתיה את המועד דבר וקבע כשאמר למועד אשוב אליך שָׂרַט לו שריטה בכותל ואמר לו כשתגיע חמה לשריטה זו בשנה האחרת תלד עד כאן לשון רש"י:

דע דמלות דמליל יתיה לקח רש"י מן האונקלים ומשום דקשיא לאונקלים דלפשוטו דקאי מלת **אותו** על אברהם (לו לייט דז גאט האט מיט אברהם גרעט) אם כן למועד אשר דבר אִתּוֹ מבעי ליה לכן תירגם האונקלים דמליל יתיה וקאי מלת אותו על המועד (לו דעס לייט או גאט גרעט האט) ולכן הוסיף רש"י על דברי האונקלים את המועד דִּבֵּר וְקָבַע לבאר היטב כוונת האונקלים: ומשום דקימא לן דמלת אֶת ובן מלת אותו נתקנו לפעולת היוצאות לדבר אחר ודִבֶּרֶת המועד פועל עומד הוא ואם כן אכתי תקשה היאך יתכן לדעת האונקלים מלת אותו לכן הוסיף רש"י שרט לו שריטה וכו' ורצה לומר לא שהיה שם דברת המועד אלא אף זו שקבע לו סימן בשריטת הכותל ואם כן קאי מלת אותו על דברת המועד שנשרט בכותל והיינו פועל יוצא:

ד"ה **עַתָּה** ידעתי מעתה יש לי להשיב לשטן ולאומות העולם התמהים מה היא חבתי אצלך יש לי פתחון פה עכשיו שרואים כי ירא אלהים אתה ע"כ לשון רש"י

משום דמלת עַתָּה מורה על הזמן שעומדים בו עכשיו (בל"א איצונדרט) והיתה ידעתי לשון עבר הוא (איך הב לנג גוויסט) וסתרי להדדי לכן כתב רש"י מעתה וכו' ורצה לומר דתיבת ידעתי כולל דקאמר ליה הקדוש ברוך הוא אני בפני עצמי ידעתיך לשעבר כי ירא אלהים אתה אבל הם לא האמינו לי ואומרים מה היא חבתי אצלך לכן מורה מלת עַתָּה דמעתה יש לי פתחון פה. ומוכרחים להאמין שרואים עכשיו כי ירא אלהים אתה:

פרשת חיי שרה

ד"ה **אֲחֻזַּת** קבר אחוזת קרקע לבית הקברות עד כאן לשון רשי:

רצה לומר מדלא כתיב אֲחֻזָּה בה"א בסוף אלא כתיב אֲחֻזַּת בתי"ו בסוף שמע מינה דמלת אחוזת דבוקה למלת קבר והרי כאלו כתיב אחוזה של קבר אכן על זה קשה וכי היתה הנחלה אצל עפרון מעיקרא בית הקברות והלא בדעת אברהם רק מעכשיו לעשות לה בית הקברות לכן קאמר רש"י אחוזת קרקע לבית הקברות ורצה לומר חסירה במקרא מלת קרקע וכאלו כתיב אחוזת קרקע לקבר לפי זה מלת אחוזת דבוקה למלת קרקע החסירה במקרא ובאמת אצל עפרון היתה אחוזת קרקע ואברהם קנה אותה לקבר והיינו לעשותה מעתה והלאה לבית הקברות :

ד"ה **ועפרון ישב** כתיב חסר אותו היום מינוהו שוטר עליהם מפני חשיבותו של אברהם שהיה צריך לו ועלה לגדולה עד כאן לשון רש"י :

מדהוי למכתיב ועפרון יוֹשֵׁב מלא וי"ו אלא כתיב ישב חסר וי"ו שמע מניה לאו ישיבתו במילואו רק בחסרון, ולא היה ראוי לכך בכל עת רק אותו היום מפני כבודו של אברהם :

ד"ה **זְקַן** ביתו לפי שהוא דבוק נקוד זְקַן עד כאן לשון רש"י :

מדהוי למיכתב זָקֵן בקמץ וצירי אלא כתיב זְקַן ונשתנה הקמץ לשוא והצירי לפתח על כורחיך מורה השינוי כדבכל מקום היינו ענין הדביקות זְקַן ביתו (עלטער פֿון הויז) :

ד"ה **ואשר** דבר לי לצרכי עד כאן לשון רש"י :

יתפרש לקמן פ' ויצא בד"ה דברתי לך כי שם עיקר ביתו :

ד"ה **ארם נַהֲרַיִם** בין שתי נהרות יושבות עד כאן לשון רש"י :

משום דמלת נַהֲרַיִם הוא על משקל רַגְלַיִם ונקרא אצל המדקדקים לשון שְׁנַיִם רצונם לומר כולל בעצם דבר שְׁנַיִם לכן קאמר רש"י בין שתי נהרות יושבת אֲרָם (אין גלעגין) נַהֲרַיִם (צווישן צווייא בעך) :

ד"ה **מִשְׁתָּאֵה** לשון שְׁאִיָּה כמו שָׁאוּ תְּשָּׁאֶה שממה : משתאה משתומם ומתבהל על שראה דברו קרוב להצליח אבל אינו יודע אם ממשפחת' אברהם אם לאו ואל תתמה בתי"ו של משתאה שאין לך תיבה שתחילתה שי"ן ומדברת בלשון מתפעל שאין תי"ו מפרידה בין שתי אותיות של עיקור היסוד כגון משתאה מגזרת שְׁאָה משתולל מגזרת שולל וישתומם מגזרת שממה וישתמר * חוקת עמרי מגזרת וישמר אף כאן משתאה מגזרת תְּשָּׁאֶה וכשם שאתה מוצא לשון משומם באדם נבהל ונאלם ובעל מחשבות וכמו על * יומו נָשַׁמּוּ שֹׁמּוּ * שמים * אשתומם כשעה חדא כך תפרש לשון שְׁאִיָּה באדם בהול ומחשבות * ואונקלוס תירגם לשון שָׁהֵי וגברא שָׁהֵי שוהא ועומד במקום אחד ההצליח ה' דרכו ואין לתרגם שָׁתֵי שהרי אינו לשון שְׁתִיָּה שאין אלף נופלת בלשון שְׁתִיָּה עד כאן לשון רש"י :

ישעיה ו' / מיכה ו' איוב י"ח / ירמיה ה' / דניאל ד'

כתבו המדקדקים שלשון הִתְפַּעֵל מורה שפועל אדם פעולת עצמו בכוונה גדולה וסימנו תי"ו נוספת בראש השורש כזה הִתְפַּעֵל אכן באשר יקרה שאות ראשונה מן השורש היא שי"ן אזי תיקדם השי"ן קודם התי"ו סימן הִתְפַּעֵל כמו מִשְׁתָּאֶה מגזרת שָׁאָה מִשְׁתוֹמֵם מגזרת שָׁמֵם וכו' והנה אליביה דרש"י תהיה מן מִשְׁתָּאֶה השורש שָׁאָה אל"ף באמצע השורש והתי"ו שהיא אחר השי"ן היא ללשון הִתְפַּעֵל מִשְׁתָּאֶה (ער וואר זיך שטאריק דער שרעקין אונ' וואונדרן : ומה שכתב ואונקלוס תירגם לשון שָׁהֵי (דער מאן האט זיך גזוימט) רצה לומר לדעת האונקלוס במילת מִשְׁתָּאֶה הוא השורש שָׁהָה בשתי ההי"ן והאל"ף היא תמורת ה"א וגם אליביה דאונקלוס התי"ו שאחר השי"ן היא לסימן התפעל ולא בא רש"י לסתור דברי האונקלוס אלא רצה לומר נוכל גם כן לומר כדעת האונקלוס : ומה שכתב עוד ואין לתרגם שָׁתֵי וכו' בזה מקשה על עצמו ועל האונקלוס קשה לנו לומר דהתי"ו היא דסימן התפעל הלא עצ לנו

לומר

לומר החי"ן היא אות שנייה מן השורש שָׁתָה על זה קאמר רש"י שאין אל"ף נופל בלשון שְׁתִיָה כי דווקא בשורש שָׁבָה מדרך האל"ף להתחלף בה"א אבל בשורש שָׁתָה לא מצינו בשום מקום שהתחלף הה"א באל"ף : ולי המחבר נראה אף דאמרינן דבשורש שָׁתָה גם כן תתחלף הה"א באל"ף מכל מקום אין סברא לומר במלת משתאה כן דאם יהיה מלת ומשתאה משורש שָׁתָה הוצרכנו לומר האל"ף היא תמורת ה"א והה"א דבסוף נוספת ומה לנו לזאת הלא טוב לנו לומר או כדעת רש"י או כדעת האונקלים דהחי"ן היא לסימן התִּפְעֵל והה"א דבסוף היא שרשית ודוק :

ד"ה **לָלִין** לינה אחת ללין שֵׁם דָּבָר והיא אמורה ללון כמו לינות עד כאן לשון רש"י :

רצה לומר מלת לָלִין בחירק היא על משקל לָשִׁיר והיינו שֵׁם דָּבָר וכבר ידעת כשאין אלא השֵׁם דָּבָר סימן הרבוי אזי אינו כולל רק לשון יחיד וזה כיון רש"י לָלִין לינה אחת אבל מלת לָלוּן במלאפום הוא על משקל לָשׁוּר לָקוּם והיינו לשון מָקוֹר וכבר כתב הגאון דַּיָּגל הוספת י"ט בשם הרמב"ס (אביאנו לקמן פ' פנחס) דלשון מקור כולל מעט והרבה לזה כיון רש"י לָלוּן כמה לינות :

ד"ה **בַּדֶּרֶךְ** דרך המזומן דרך הישר עד כאן לשון רש"י :

מדהוי למיכתב בְּדֶרֶךְ הַבַּיִת בְּשֶׁנָא והיה משמעו איזה דרך שיהיה אלא כתיב בַּדֶּרֶךְ הַבַּיְתָה בפתח וְדָגֵשׁ תוך הדל"ת והיינו נקודת הידיעה על כורחיך מורה הידיעה דרך המזומן דרך הישר (דער רעכטר וועג) :

ד"ה **עַד** אם דברתי הרי אם משמש ברשון אֲשֶׁר ובלשון כי כמו עד * כי יבוא שילה וזה שאמרו חכמים כי משמש בד' לשונות והאחד אי והוא במקום אם עד כאן לשון רש"י :

בראשי' מ"ט

משום דמלת אם משמשת על הרוב על הספיקא כמו אם בחוקותי תלכו דלא יתכן כאן כי דעת אליעזר שיהא על הודאי כי לא רצה לאכול עד שבודאי דיבר דבריו לכן קאמר רש"י אם משמש בלשון אשר ורצה לומר מלת אם בכאן משמש על הודאי כמו מלת אשר וכן אם כסף תלוה עמי וכך אמר אליעזר לא אוכל עד אם דברתי דברי (איך ווער ניט עסין ביז איך וואר גוויס ערשט גירעט הבין מייני ריד) : ומה שמסיים רש"י והאחד אי והוא במקום אם משום דבזולת רש"י הוה אמינא אי ומלת אם תרי עניינא הן לפי זה קשה על חכמינו ז"ל הוי להו למימר מלת כי משמשת לחמשה לשונות לכן קאמר והאחד אי והוא במקום אם לכי זה שפיר קאמרי רבנן כי משמשת לד' לשונות אי דלאו אא דהא :

ד"ה **טֶרֶם אֲכַלֶּה** * טֶרֶם שאני מְכַלֶּה וכן כל לשון הֹוֶה פעמים שהוא מדבר בלשון עבר כמו טרם כִּלֵּיתִי ופעמים שהוא מדבר בלשון עתיד כמו כי אמר איוב הרי לשון עבר ככה יעשה איוב הרי לשון עתיד ופירוש שניהם לשון הֹוֶה כי אומר היה איוב אולי חטאו בני והיה עושה כך עד כאן לשון רש"י :

איוב א'

דקשה לרש"י והלא כאשר באה רבקה אל העין כבר דיבר אליעזר אל לבו והיאך יתכן מלת **אֲכַלֶּה** היינו לשון עתיד על זה קאמר רש"י טרם שאני **מְכַלֶּה** והוא לשון הֹוֶה ורצה לומר מדרך המקרא כאשר רוצה לְדַבֵּר בלשון הֹוֶה אזי תחליפנו המקרא לפעמים בלשון עבר כמו כי אָמַר איוב ולפעמים בלשון עתיד כמו ככה יעשה איוב (ובפ' וילא בד"ה וגללו כתב רש"י הטעם לפי שכל דבר הַהֹוֶה כבר היה ועתיד להיות לפיכך יתכן לדבר בלשון הֹוֶה לשון עבר או לשון עתיד) וכאן כאלו כתיב טרם שאני מְכַלֶּה והיינו לשון הֹוֶה (איער איך פאלענדיט נו ריזן) :

ד"ה **וַתְּתַכַּם** לשון נתפעל כמו **וַתִּקָּבֵר וַתִּשָּׁבֵר** עד כאן לשון רש"י :

כי היכא דלא תטעה למימר התי"ו שנייה במלת ותתכס היא אות ראשונה מן השורש ושרשו תָּכַס ובאמת לא מצינו שורש זה בכל המקרא לכן קאמר רש"י לשון ותתפעל ורצה לומר במלת ותתכס הוא השורש כסה ונחסרה הה"א דבסוף השורש כדין כל שורש שסופה ה"א ותי"ו שנייה לסימן התפעל ותי"ו ראשונה נסתר לעתיד הנקבה והוי"ו להיפוך ותתכס (זיא האט זיך צוגעדעקט) ועיין פרשת נח בד"ה ויתגל: (ומה שמביא רש"י ראיות ממלות ותקבר ותשבר דלפום ריהטא אינן דומות למלת ותתכס כי מלת ותתכס לשון התפעל הוא ומלות ותקבר ותשבר לשון נפעל הן כבר תירץ בזה המדקדק ר' אלי' בחור בספרו הבחור דלדעת רש"י ואונקלים והגמרא מתפרשין לשון התפעל ולשון נפעל בענין אחד ואין מחלקין ביניהן:

ד"ה **הפילגשים** חסר כתיב שלא היתה כי אם פלגש אחת היא הגר היא קטורה עד כאן לשון רש"י:

רבים מקשים והלא בכל ספרי מדוייקים נמצא הפלגשים מלא יו"ד ותירץ בזה המדקדק המפורסם בעל בנין שלמה בספרו וז"ל כי צריך להיות הפלגשיים בשתי יודין כמו ועבריים דהיינו יו"ד אחת לסימן היחס ויו"ד שנייה לסימן הרבוי וא"כ מה שכתב רש"י חסר כתיב רצה לומר מדהוי למכתב בשתי יודי"ן וכתיב חסר דהיינו ביו"ד אחת על כרחך חסירה יו"ד הרבוי ושלא היתה לו כי אם פלגש אחת היא הגר היא קטורה עכ"ל ויפה כיון:

פרשת תולדות

ד"ה **ויעתר** הרבה והפציר בתפילה ובד"ה שאחריו ויֵּעָתֶר לו נתפצר וכולי ואומר אני כל לשון עתר וכו' עד כאן לשון רש"י:

משום דשורש עתר על הרוב משמש לענין מזרה ורחת (בל"א שוויבל) דלא יתכן כאן לכן קאמר כל לשון עתר לשון הפצרה ורבוי הוא רצה לומר בפשטיה דקרא ענין רבוי הוא הרבה נתפצר ונתפייס לו: אכן לפי דרש דמסכת סוכה אמר רבי אליעזר למה תפילתן של צדיקים דומה כְּעָתָר לומר לך מה עֶתֶר זה מהפך את התבואה בגורן ממקום למקום כך תפילתן של צדיקים מהפכת מדותיו של הקב"ה ממדת אכזריות למדת רחמניות לפי זה לא זז מלת עתר מפשטיה (דלשון אשכנז שוויבל):

ד"ה **גוים** גיים כתיב אלו אנטונינוס ורבי שלא פסקו מעל שולחנם לא צנון ולא חזרת לא בימות החמה ולא בימות הגשמים ע"כ לשון רש"י:

מדהוי למכתב גוים בוי"ו חולם אלא כתיב גיים בשתי יודי"ן ויו"ד ראשונה מתנועע בחיריק והיינו הֲבָרַת אי אם כן תחשב גם האל"ף בתוך המלה וכאלו כתיב גאים מלשון גאה גאה (בל"א האפרטין) ויו"ד שנייה לסימן הרבוי ואין רבוי פחות משנים רמז לאנטונינוס ורבי:

ד"ה **ועבדה** רבה פְּעֻלָּה רבה עֲבוֹדָה משמע עֲבוֹדָה אחת עֲבֻדָּה משמע פְּעֻלָּה רבה עד כאן לשון רש"י:

משום דמלת עֲבוֹדָה בחולם שֵׁם דָּבָר הוא (בל"א איין ארבייט) וכבר ידעת כשאין אצל השם דָּבָר סימן הרבוי אז אינו כולל רק לשון יחיד לכן כתב רש"י עֲבוֹדָה משמע עֲבוֹדָה אחת אבל עֲבֻדָּה במלאפום שֵׁם הַפְּעֻלָּה הוא ונקרא שם התואר (ער בשיינט דיא זאך) והא מלתא ודאי איתא בדבר חדא לא שייך שום התאחרות אלא ודאי כולל פעולה רבה וזה שכתב עֲבֻדָּה משמע פְּעוּלָּה רבה (פיל פעלדיר בויא):

ד"ה **ואחוזת מרעהו** וסיעת מְרַחֲמוֹהִי סיעת מאוהביו ויש פותרין מרעהו מֵם מיסוד התיבה כמו שלשים מֵרֵעִים דשמשון כדי שתהיה תיבת ואחוזת דבוקה אבל אין דרך ארץ לדבר על המלכות כן סיעת אוהביו

שאם

שאם כן כל סיעת אוהביו הוליך עמו ולא היה לו אלא סיעה אחת כת אחת של אוהבים לכן יש לפרשו כלשון הראשון ואל תִּתְמַה על תי"ו של ואחוזת ואף על פי שאינה תיבה סמוכה יש דוגמתה במקרא * עזרת מצר ° שבורת ולא מיין ע"כ לשון רש"י :
בנוסחאות מרויוקות אכן ברוב ספרים חסר ברש"י כמה שיטות ואינו נכון

תהלים ס'
ישעי' כ"ח

ועתה אפרש דברי רש"י אחת ואחת. ומה שכתב ויש פותרין מֵרֵעֵהוּ מֵם מיסוד התיבה וכו' לאו יסוד ושורש ממש קאמר דהא במלת מֵרֵעֵהוּ הוא השורש רָעַע רק מדרך רש"י כל היכא שמלת הַמֵם שעשתה מן לשון עָבָר שֵם דָבָר קרא לה יסוד וכתבו המדקדקים הטעם בעבור דאינה נותנת רק צורה לתיבה יסודית קרי ליה : ומה שכתב עוד כדי שתהיה תיבת ואחוזת דבקה וכו' רצה לומר מדהוי למכתב ואחוזה בה"א בסוף אלא כתיב ואחוזת ונשתנה הה"א דבסוף לתי"ו אם כן מלת אחוזת דבקה למלת מֵרֵעֵהוּ אכן על זה קשה היאך אפשר לִדְבֹּק מלת אחוזת למלת מֵרֵעֵהוּ והלא ענין הדיקות מתפרש (בל"א פון) והַמֵם מן מלת מֵרֵעֵהוּ מתפרש גם כן (בל"א פון) והיאך יתכן לְדַבֵּר שתי פעמים רצופות בזה אחר זה (פון פון) לכן קאמר רש"י כתרגומו סיעת מֵרַחֲמוֹהִי וכתב עוד סיעה מאוהביו הוא תוספת ביאור לדברי אונקלוס ורצה לומר התי"ו מן מלת אחוזה לזר תחשב והרי כאלו כתיב אחוזה לפי זה אין כאן רק מִן הדא (איין בונד פון געזעלשפט) : ומה שכתב עוד ויש פותרין וכו' אין דרך ארץ וכו' בזה מקשה את עצמו דלמא התי"ו מן מלת אחוזת מורה ענין הדיקות ואי משום דלא יתכן הַמֵם במלת מֵרֵעֵהוּ דלמא אמרינן הַמֵם היא מן היסוד ולא לשימוש מִן ולפי זה גם כן אינה רק שֶׁל הדא דהיינו ענין הדיקות על זה כתב רש"י דאין זה דרך ארץ וכו' * משום דיש חילוק בין ענין הדבקות המורה חסרון מלת שֶׁל ובין מלת מִן כי מלת מִן מורה מקצת הדבר אבל ענין הדיקות מורה למי שייך כל הדבר והלכך אי אמרינן המ"ם במלת מרעהו יסודית היא והתי"ו במלת אחוזת לסימן הדבקות משמעו שלקח כל אוהביו ואין זה כבוד המלכות וכי אפשר למלך להוליך אתו כל אוהביו וכי סיעה אחת היתה לו אבל אי אמרינן דקיימינן הַמֵם במלת מֵרֵעֵהוּ ללשון מִן והתי"ו במלת אחוזת היא תמורת ה"א מלינו שפיר כבוד המלכות כי אף שלקח כמה וכמה סיעות מכל מקום לא היו רק מקצת והניח גם כן הרבה סיעות בביתו : ומה שכתב עוד ואל תִּתְמַה וכו' רצה לומר השתא דהוכחנו דהתי"ו במלת אחוזת תחשב תמורת ה"א הוצרכנו להביא ראיות על זה מביא רש"י עזרת מצר שבורת ולא מיין כי גם שם לא יתכנו שני פעמים (פון פון) אלא הוכרחנו לומר התי"ו במלת עזרת וכן התי"ו במלת שבורת הן תמורת ה"א וכאלו כתיב עֶזְרָה מִצָּר שְׁבוּרָה ולא מיין על דרך זה כאלו כתיב אחוזה מרעהו (איין בונד פון געזעלשפט) :

ד"ה הַבְרָכָה אחת ה"א זו משמשת לשון תמיה כמו * הַבְמחנים הַשמנה היא וכן הַכְמות נבל עד כאן לשון רש"י:

במדבר י"ג
שמואל ב' ג'

דהא על כורחיך הה"א לאו לידיעה משמשת דא"כ הוי לנקדה בפתח וגם דָגֵש תוך הבֵית כדין ה"א הידיעה ומדנקוד הַבְרָכָה הַבֵית רפויה על כורחיך לתמיה היא משמשת הַבְרָכָה אחת (האשטו ניט איין ברכה) (ואם תשאלני דאי איתא דהוי הה"א במלת הברכה לתמיה הוי לנקדה בחטף פתח כדין כל ה"א התמיה אשיבך דזה הוא דווקא היכא דאין אחר ה"א התמיה אות בִּשְׁוָא אבל הכא במלת הַבְרָכָה בֵית היא בשוא אם תינקד הה"א במלת הַבְרָכָה בחטף יהיו אם כן שני שואין בראשית התיבה וזה אי אפשר כנודע מצד הדקדוק לכן נפלה הַשְׁוָא מן הה"א ונשארה הפתח לחודיה הַבְרָכָה) :

פרשת ויצא

ד"ה כי בא השמש היה לו לכתוב ויבוא השמש וילן שם כי בא השמש משמע ששקעה לו חמה פתאום שלא בעונתו כדי שילין שם ע"כ לשון רש"י:

כאן הבן שואל קושית רש"י במקומה עומדת דמה מפני דשקעה לו חמה פתאום כדי שילין שם אכתי קשיא הפכא הוי למכתב כי בא השמש קודם וילן שם דהא מלות וילן שם נתינת טעם הוא לשקיעת החמה פתאום וביותר יש להקשות דלפי פשוטו שתהיה קושית רש"י דהוי להקדים מלת וילן קודם כי בא השמש הוי ליה לרש"י לגרוס כזה היה לו לכתוב כי בא השמש וילן שם מלת ויבוא מאן דכר שמיה לכן נראה דלאו במוקדם ומאוחר תליא מלתא רק את זאת אודיעך דע כי מלת וַיָּבוֹא נקרא עָבַר בלתי נשלם ויבוא השמש (דער זון איז נאך ניט גאר אונטר גאנגין) אבל כי בא השמש נקרא עָבַר הכבר נשלם כי בא השמש (דער זון איז שון גאר אונטר גאנגן) וגרסת רש"י הולרך להיות כזה היה לכתוב ויבוא השמש כי בא השמש משמע שקעה לו חמה פתאום שלא בעונתו כדי שילין שם עד כאן לריך להיות ברש"י ותהיה קושית רש"י מדהוי למכתב ויבוא השמש והיינו עבר הבלתי נשלם והיה משמעו שבא לבית מלונו קודם גמר שקיעת כל החמה על דרך שאמרו רז"ל לעולם יכנס אדם בכי טוב ופירש שם רש"י בעוד שהחמה זורחת אבל עכשיו דכתיב כי בא השמש והיינו עָבַר הכבר נשלם (דער זון איז שון גנץ אונטר גאנגין) ואחר כך וילן שם נמלא שלא בא לבית מלונו עד אחר גמר שקיעת כל החמה אם כן קשה על יעקב למה המתין כל כך ועשה נגד הגמרא אלא ודאי מוכח שקעה לו חמה פתאום שלא בעונתו ובאמת היה בדעתו לקיים עוד הגמרא דלעולם יכנס רק שקעה לו פתאום * אכן המגיה לא ידע ההפרש שבין מלת ויבוא ומלת כי בא לכן הוסיף והגיה ברש"י מלת וילן שם כדי לתלות קושית רש"י במוקדם ומאוחר ולאו מלתא היא רק כאשר כתבתי הוא העיקר וניכרין דברי האמת * ותמהתי על הרב המזרחי כי גם הוא הבין ברש"י דבמוקדם ומאוחר תליא מלתא ובעבור זה מקשה על רש"י עיין שם אכן לדידי לא קשיא מידי :

ד"ה דברתי לך לצורכך ועליך וכו' וכן כל לי ולו ולך ולכם ולהם הסמוכים אצל דיבור משמשין לשון על וזה מוכיח שהרי עם יעקב לא דיבר קודם לכן עד כאן לשון רש"י :

משום דמלת דִּבַּרְתִּי לשון עָבַר הכבר נשלם הוא (איך הב שון לנג גירעט) ובאמת לא דיבר עם יעקב קודם לכן כלום רק עכשיו דיבר אתו בפעם הראשונה אלא ודאי מוכח דמלת לך תתפרש אֵלֶיךָ מיט אברהם הב איך גרעט אויף דיינט וועגין) על דרך זה כל לי ולו ולך הסמוכים אצל דיבור :

ד"ה מה נורא מה דְּחִילוּ אתרא הדין דחילו שֵׁם דָּבָר כמו סוּכְלְתָנוּ וכמו וכסו למלבוש עד כאן לשון רש"י :

דליפום רהטא דאמרינן דכוונת התרגום במלת דחילו בוי"ו מלאפום לבינוי הנסתר (זיין פֿארכט) אם כן התרגום נגד הפסוק שהרי דחילו תירגם על מלת מה נורא ובמלת מה נורא לא מלינו סימן הנסתר לכן קאמר רש"י דחילו שֵׁם דָּבָר ורלה לומר מדרך התרגום לְדַבֵּר הַשֵּׁם דָּבָר בוי"ו מלאפום ולאו לבינוי הנסתר ומביא על זה ראיות שכן מלינו במלות סוכלתנו וכסו ללבוש : •

ד"ה ונגללו וגוללין ותרגומו ומִגַּנְדְּרִין כל לשון הֹוֶה משתנה לְדַבֵּר בלשון עָבַר ובלשון עתיד לפי שכל דבר ההֹוֶה תמיד כבר היה ועתיד להיות עד כאן לשון רש"י :

משום דעל כורחיך הולרכנו לומר דזה הפסוק ונאספו שמה כל העדרים וגללו לאו מדברי יעקב המה דאם כן סותר דברי עלמו דמתחלה קאמר וירא והנה באר בשדה והנה שם שלשה עדרי לאן רובלים עליה אם כן מה קאמר הפסוק בתר הכי ונאספו שמה וגללו (זיא וואהרין זיך אייג זאמלין) הלא ראה בעיניו כי כבר רובלים עליה אלא ודאי דברי הפסוק המה ומספר ענין ומנהג הבאר שדרכו לאסוף שמה כל העדרים אכן לפי זה קשה לשון הֹוֶה מבעי ליה וגוללין (זיא זאמלין זיך אלי לייט איין) לכן קאמר רש"י וגללו כמו וגוללין ורלה לומר באמת מלת וגללו הוא תמורת וגוללין והרי כאלו כתיב בהדיא וגוללין והיינו לשון הֹוֶה וגם תרגומו מוכיח ומִגַּנְדְּרִין וכדי שלא תקשה לכתוב וגוללין בהדיא על זה קאמר כל לשון הֹוֶה משתנה וכו' ורלה לומר כיון דלשון הֹוֶה מורכב מלשון עבר וגם מלשון עתיד (איך האלט אין דער ארבייט

איין שטיק האב איך גערבייט אונ' נאך איין שטיק וואר איך נאך ארבייטן) אם כן יתכן שפיר מלת וגללו
תמורת וגוללין:

ד"ה **בָּאָה** עִם הצאן הטעם באל"ף ותרגומו אָתְיָא ורחל בָּאָה הטעם למעלה
בְּבֵית ותרגומו אָתַת הראשון לשון עוֹשָׂה והשני עָשְׂתָה ע"כ לשון רש"י:

משום דבמלת בָּאָה אין להכיר במבטא אימתי היא לשון הוֹוֶה (זיא קוּמט אילונד) או לשון עָבָר (זיא איז קומן) לכן קאמר רש"י שיש להכיר בענין הטעם והיינו כשהטעם (בל"א טראפף) אחר כל הנקודות אזי הוא לשון הוֹוֶה כמו בָּאָה (זיא קומט) ובלשון הקודש עוֹשָׂה ובתרגום אָתְיָא אבל כאשר הטעם קודם נקודה אחרונה לשון עָבָר הוא ובלשון הקודש עָשְׂתָה ובתרגום אָתַת (זיא איז קומן)

ד"ה **וְגָלְלוּ** זה מתורגם וִיגַנְדְרוּן לפי שהוא לשון עתיד עד כאן לשון רש"י:

משום דכאן איירי שהרועים בעצמן השיבו שהוצרכו להמתין עד אשר יאספו כל העדרים (בִיז זיך אַלִי הארטין ווארין איין זאמלין) לפיכך מלת וגללו לא זו משמעה דלשון עתיד לכן גם התרגום
מתרגם בו לשון עתיד ויגנדרון:

ד"ה **מַלֵּא שְׁבֻעַ זֹאת** דבוק הוא שהרי נקוד חָטֵף שבוע שֶׁל זאת והן שבעה ימי
משתה בגמרא ירושלמית במועד קטן עד כאן לשון רש"י:

הוצרכת לדעת דמלת שְׁבֻעַ יש לפרשה ענין שמיטה וקאמר לבן אל יעקב מלא שבוע זאת (פּילא אויז דיא שמיטה דהיינו דיא זיבן יאר פון) לאה ונתנה לך גם את זאת לפי זה לא רצה לבן ליתן רחל בתו ליעקב רק עד אחר שבעה שנים הראשונות: וגם יש לומר דמלת שְׁבֻעַ ענין שבועה ממש קאמר (בל"א איין וואך) והיינו שבעה ימי משתה והכי קאמר לבן אל יעקב מלא שבוע זאת (פּילא אויז דיא חתונה וואך פון לאה) ותכף אחר שבעה ימי משתה דלאה נתנה לך גם את זאת: והחילוק שבין שתי הלשונות הוא זה דללשון ראשון דענין שמיטה לא תרגים בלשונך ענין הדביקות והיינו מלת שֶׁל אבל ללשון שני דענין שבועה ממש תרגים בלשונך ענין הדביקות היינו מלת שֶׁל (פּילא אויס דיא חתונה וואך פון דיא לאה) ונתנה לך תכף את זאת וזה שכתב רש"י דבוק הוא שהרי נקוד חטף וכו' ורצה לומר מדהוי למכתב שְׁבוּעַ קמ"ץ תחת השי"ן אלא נשתנה וכתיב שְׁבֻעַ חָטֵף והיינו שְׁוָא (בלשון רש"י) תחת השי"ן על כורחיך השינוי מורה ענין הדביקות והיינו חסרון מלת שֶׁל והרי כאלו כתיב מלא שבוע של זאת והיינו שבעה ימי משתה דלאה דשייך בו שפיר
ענין הדביקות והנה הוא שפיר כדגמרא דירושלמית דמועד קטן:

ד"ה **וְנִתְּנָה** לך לשון רבים כמו נרדה ונבלה ונשרפה אף זה לשון וְנִתֵּן ע"כ לשון רש"י:

משום דאפשר למטעי ולמימר הנו"ן במלת וְנִתְּנָה סימן על נִפְעַל לנקבה היא (זיא איז ווארין געבין) ובאמת עדין לא ניתנה לו רחל רק עכשיו רוצה לבן ליתנה לו לכן קאמר רש"י לשון רבים וכו' ורצה לומר הנו"ן במלת וְנִתְּנָה סימן לרבים היא (מיר ווארין געבין) ומביא על זה ראיות כגון הנו"ן במלות נרדה ונבלה ונשרפה: ומה שמסיים עוד אף זה לשון וְנִתֵּן כוונת רש"י על וְנִתֵּן בסגול תחת התי"ו ולאפוקי בפתח תחת הנו"ן וְנִתַּן דאז הוי לשון נפעל עָבָר:

ד"ה **נַפְתּוּלֵי** אֱלֹהִים נפתלתי מנחם בן סרוק פירשו במחברת צמיד פתיל וכו' ואני
מפרשו לשון עקש ופתלתול עד כאן לשון רש"י:

דברי רש"י מתבארין מעצמן דלדעת שניהם במלת נפתולי השורש הוא פָּתַל רק שמחולקים בענין הפירוש המלה דלדעת מנחם ענייני לשון חבור ודיבוק (בל"א בהעפטין) ולדעת רש"י ענייני ענין עקש ופתלתול (בל"א שטרויכלין):

ד"ה **וְלָקַחַת** גם את דודאי בני בתמיה ולעשות עוד זאת לקחת את דודאי בני
ותרגומו והלמיסב עד כאן לשון רש"י:

משום דאיכא למטעי ולמימר מלת וְלָקַחַת לשון עָבָר לנקבה נוכחת הוא ומשמעות פירוש הפסוק המעט קחתך אישי וְלָקַחַת (אונ' דוא האסט גנומין) גם דודאי בני ובאמת עדין לא לקחה ממנה כלום רק
מעבשיו

מעכשיו היא רולה לקחת ממנה לכן קאמר רש"י בתמיה וכו' ומביא ראיה לדבריו ותרגומו ולפיכך ורלה לומר דהא ודאי במלת וְלָקַחַת הוא השורש לָקַח אכן למ"ד השרשית חסירה מהמכתב ולמ"ד הכתובה היא שימושית ונקרא אלל המדקדקים לשון מָקוֹר עם שימוש הלמ"ד וביאור הפסוק כך הוא המעט קאחך אישי (אוב ווינליג נעמין מיין מאן) וְלָקַחַת גם את דודאי בני (אוי' נו נעמין פיילין פון מיין זון) לפי זה הכל לשון מקור הוא ולשון מקור נוכל לפרשו בלשון עבר ובלשון עתיד :

פרשת וישלח

ד"ה **המחנה** האחת וְהִכָּהוּ מחנה משמש בלשון זכר ולשון נקבה ◦אם תחנה (זיא ווערט רוּאֵן) עלי מחנה לשון נקבה ◦ המחנה הזה לשון זכר וכן יש שאר דברים משמשים לשון זכר ולשון נקבה וכו' עד כאן לשון רש"י :

תלים כ"ז שם ד'

כבר ידעת דמלת אֶחָד לשון זכר (בל"א איינר) ומלת אַחַת לשון נקבה היא (בל"א איינע) ולפיזה כאן דקאמר המחנה האחת בלשון נקיבה היאך יתכן אחריו לומר וְהִכָּהוּ לשון זכר (ער ווערט שלאגין איס) לכן משני רש"י דמלת מחנה משמש לשון זכר ולשון נקבה כמו אם תחנה עלי מחנה (זיא ווערט רואין דיא מחנה) המחנה הזה (דער מחנה דער דאזיג) לכן יתכן לדבר בו בשתי הלשונות כאחת ומביא ראיה דאף שאר דברים משמשין לשון זכר ולשון נקבה כאחת :

ד"ה **למי אתה** של מי אתה מי שולחך ותרגומו דְּמַאן אַתְּ עד כאן לשון רש"י :

דלפום רהטא איכא לישתבש ולאימר הלמ"ד במלת לְמִי תשמש במקום מלת אֶל כשימושה בכל מקום ויהיה משמעה הפסוק לְמִי אתה (לו וועהם בישטו גשיקט) וזה לא יתכן כי איך שייך לאימר בתר הכי לעבדך ליעקב (זיין זיא דען גשיקט לו יעקב זיא זיין דאך גשיקט לו עשו) : לכן קאמר רש"י למי אתה שֶׁל מי אתה ותרגומו דְּמַאן אַתְּ ורלה לומר הלמ"ד במלות לְמִי ובמלת לעבדך משמשות במקום מלת שֶׁל וכאלו כתיב שֶׁל מי אתה (פון וועהס בישטו גשיקט) ואמרת לעבדך ליעקב (פון דיין קנעכט יעקב) ועל דרך זה למי אלה לפניך (פון וועהס זיין דיא גשיקט דיא פר דיר זיין) וכן מלינו הרבה בגמרא קונם שאיני נהנה לך (איך וויל פון דיר קיין הנאה הבין) :

ד"ה **וַיֵּאָבֵק** איש מנחם פירש ויתעפר איש לשון אָבָק ולי נראה שהוא לשון ויתקשר וכו' שכן דרך שנים שמתעצמין להפיל איש רעהו שחובקו ואובקו בזרועותיו ופרשו רז"ל שהוא שרו של עשו עד כאן לשון רש"י :

בהריא ראית לדעת מנחם האל"ף במלת וַיֵּאָבֵק מלד הדין היא ולא מלד התמורה וחליפין כי לא נוכל לומר אָבָק בלתי אל"ף בראש השורש ולכן מפרש וַיִּתְעַפֵּר (ער שטויבט זיך) ולדעת רש"י תתחלף הש"ף בחי"ת כדין אותיות אהה"ע מלשון ויחבקהו וכאלו כתיב וַיֵּחָבֵק (ער האלזיט איס) וזה שמדייק רש"י שחובקו וכו' :

ד"ה **וַתֵּקַע** נתקעקע ממקום מַחְברותה וכולי לשון הסרה עד כאן לשון רש"י :

רצה לומר במלת וַתֵּקַע הוא השרש קָעָה רק שנפלה הה"א כדין כל ה"א שרשית דבסוף התיבה וגם פועל עומד הוא וזה שמדייק נתקעקע (דער ירך האט זיך זעלבין פר רוקט) :

ד"ה **ברכתני** הודה לי על הברכות שברכני אבי שעשו מערער עָליו ע"כ לשון רש"י :

דלפשטיה דקרא שלא רלה לשלחו עד שיברכנו הוי למיכתב בלשון עתיד לא אשלחך עד שתברכני (איך ווער דיך ניט שיקן ביסט דוא ווערסט מיך בענשין) ומדכתיב ברכתני בלשון עָבָר שמע מיניה להורות גם הלימוד לא אשלחך עד שתודה לי על הברכות שברכני אבי כבר ומעיקרא בזמן העבר :

מלאכי ג' ד"ה **לך** השמש לצרכו לרפאות מצלעותו במה דתימא שמש צדקה מרפא בכנפיה ואותן

ואורתן שעות שמיהרה לשקוע בשבילו כשיצא מבאר שבע מיהרה לזרוח בשבילו עד כאן לשון רש"י :

משום דקשיא ליה וכי לו לבדו זרחה והלא זרחה לכל העולם ולמה כתיב ויזרח לו על זה קאמר לצרכו לרפאותו ואותן שעות וכולי ורצה לומר מאי לו תשמש בכאן במקום בשביל (פון זיינט וועגין אונ' נולין) :

ד"ה חַנַּנִי נו"ן ראשונה מודגשת לפי שהיא משמשת במקום שתי נוני"ן שהיה לו לומר חָנְנַנִי שאין חָנַן בלא שתי נוני"ן והשלישי לשימוש עָשַׂנִי וְגָנְנִי שהנו"ן משמשת מדבר בעדו עד כאן לשון רש"י :

רש"י מודיעך שאין אות בלתי שלש אותיות שרשיות ולפיכך הוצרכנו לומר הדגש שתוך הנו"ן ראשונה מורה חסרון נו"ן אמצעית השורש וכאלו כתיב חָנְנַנִי (ער הט גלייט זעליגט מיך) :

ד"ה נִסָּעָה כמו שִׁמְעָה סְלָחָה שהוא כמו שְׁמַע סְלַח אף כאן נִסְעָה כמו נְסַע והנון יסוד בתיבה ותירגם אונקלוס טול ונהך עד כאן לשון רש"י :

דהא ודאי אין לומר הנו"ן במלת נסעה שימושית היא לסימן הרבים כמו במלת ונלכה דא"כ הוי למכתב **נִסָּעָה** דגש תוך הסמך להורות חסרון נון השרשית ומדכתיב נסעה בלתי דגש ודאי נו"ן הכתובה לאו שימושית היא רק יסודית וכאלו כתיב נְסַע ובמלת ונלכה הנון ודאי לסימן הרבים וזה כתרגומו טול (עיאה) וּנְהַךְ (אונ' מיר וועלין גין) : ומה שכתב עוד כמו שִׁמְעָה סְלָחָה רצה לומר הה"א במלת נסעה היא נוספת כמו ההא"ן במלת שמעה סלחה :

ד"ה לְאִטִּי לְאַט שלי וכו' הלמ"ד מן היסוד ואינה משמשת אתנהל נחת שלי עד כאן לשון רש"י :

רש"י מודיעך בזה הרתי הדא במה דקאמר הלמ"ד מן היסוד רצה לומר שרשו לָאַט ומביא ראיה מן ההולכים לאט (זיא גיאן לאנגוס) ועוד מודיע לך היו"ד דבסוף מלת לאטי היא לשמוש כינוי מדבר בעד עצמו וזה שכתב לאט שלי ומסיים נחת שלי (מיין לאנגזם קייט) :

ד"ה לְהִמּוֹל להיות נמול אינו לשון לִפְעוֹל אלא לשון לְהִפָּעֵל עד כאן לשון רש"י :

רצה לומר הדגש שתוך הַמֵּם במלת **להמול** מורה שאינו לשון לִפְעוֹל (נו ווערקין דהיינו לו בשניידין) אלא לשון לְהִפָּעֵל (נו ווערין גווערקט) **לְהִמּוֹל** (נו ווערין בשניטן) :

ד"ה וְנָתַנּוּ נו"ן שניה מורגשת לפי שהיא במקום שתי נונין וְנָתַנְנוּ ע"כ לשון רש"י :

במלת וְנָתַנּוּ הוא השורש נתן וא"כ הוי למכתב וְנָתַנְנוּ בשתי נוני"ן אחר התי"ו כי הנון מלאפוס לאו שרשית היא רק נגזרת מן מלת אנחנו לכן קאמר הַדָּגֵשׁ שתוך הנון מורה חסרון נון שרשית כאלו כתיב וְנָתַנְנוּ (מיר וואלין געבין) :

ד"ה בְּהִמּוֹל בהיות נמול עד כאן לשון רש"י :

גם כאן מודיעך הדגש שתוך הַמֵּם במלת **בהמול** מורה חסרון לשון נִפְעַל וכאלו כתיב בְּהִנָּמוֹל והיינו בהיות נמול (ווערין בשניטן) :

ד"ה שְׁבִי לשון שביה לפיכך טעמו מלרע עד כאן לשון רש"י :

רצה לומר אלו הוי הטעם שקורין טרחא למעלה היינו קודם נקודה אחרונה כזה שֶׁבִי הוי לשון שובאשוב נאליך שֶׁבִי (זיא הבין ווידר קערט) אבל עכשיו שהטעם (בל"א טרחא) מִלְּרַע ואינו למטה אחר נקודה אחרונה כזה שְׁבִי לשון שביה הוא שְׁבִי (זיא הבין גפאנגין) :

ד"ה

ד"ה **את** אחותנו ית אחתנא עד כאן לשון רש"י :

כבר ידעת דענין זונה תתפרש לשתי ענינים ענין ראשון מופקרת לכל אדם ובזאת לא שייך מלת יעשה כי היא עשתה את עצמה מופקרת וענין שני על ידי אונס ובזאת שייך מלת יעשה כי המאנס עושה אותה בעל כורחה לזונה : וגם הוצרכת לדעת שכתבו המדקדקים דמלת את לא התפרש כמו שנתבאר בין הבריות את (בל"א אונ') רק ניתקן על הרוב סימן ללשון פעול כי התיבה הבאה קודם מלת את הוא הפועל (ער טוט דיא ווערק) והתיבה הבאה אחר מלת את הוא הפעול (ער איז וואָרין ווערקט) ומתורגם בלשון תרגום את ית אכן על המעט כאשר לא יבא קודם מלת את לשון פועל כמו הנפש הבאה את יעקב מתורגם את יעקב עם יעקב וזה שכתב רש"י ית אחתנא) דרצה לומר מדכתיב יעשה את אחותנו על כורחיך מורה מלת יעשה דמלת את תתפרש כלשון התרגום ית אחתנא והיינו שכם עשה אותה בעל כורחה לזונה ולאפוקי אי לא הוי כתיב מלת יעשה אז לא הוי איתרגם בלשון ית רק בלשון עם וכל מה שכתבתי הוא תמצית דברי הרב המזרחי ולא כמו שמצאתי בקצת חומשים בדברי רש"י מוקף בשתי חצאי לבנה ובכלל דבריו מדכתיב כאן אחותנו מלא יוד איכא למטעי וכולי עין שם והוא טעה בעצמו כי גם כאן אחותנו חסר יוד :

ד"ה **כברת** ארץ מנחם פירש לשון כביר רבוי מהלך רב ואגדה בזמן שהארץ חלולה ומנוקבת ככברה שהניר מצוי הסתיו עבר והשרב (דיא היצן) עדין לא בא ואין זה פשוטו של מקרא שהרי בנעמן מצינו * וילך מאתו כברת ארץ ואומר אני שהוא שם מדת קרקע כמו מהלך פרסה או יותר כמו שאתה אומר צמד כרם חלקת שדה כך במהלך אדם נותן שם מידה (קרקע כמו מהלך מיל) כברת ארץ ע"כ לשון רש"י :

* מלכים ב ה'

רצה לומר לדעת מנחם במלת כברת הוא השורש כבר מן לשון כביר כח והיינו ענין רבוי (פיל הייט) ולדעת אגדה גם כן שרשו כבר מלשון נפה וכברה הנמצא בדברי רז"ל רק שחסר כ"ף השימוש וכאלו כתיב ככברת ארץ ורש"י סותר דברי שניהן מפסוק וילך מאתו כברת ארץ דנעמן כי שם אין כוונתו לא על ענין רבוי ולא על ענין נפה וכברה רק שם כוונת הפסוק שהלך מאתו כברת ארץ היינו דרך מועט לכן קאמר דדעתו הוא גם בכאן דמלת כברת הוא שם למדת קרקע מהלך יום אחד ויהיה א"כ לדעת רש"י במלת כברת השורש ברה מלשון להברות את דוד שעניינו סעודה קטנה והכי נמי ענייננו דרך מועט והכ"ף למיון כברת ארץ (אז איין קליין שטיקלי וועג) ולדעת שלשתן התי"ו במלת כברת סימן הדביקות :

פרשת וישב

ד"ה **דברו** לדבר עמו עד כאן לשון רש"י :

כבר ידעת דכינוי הוי"ו הולם נגזרת ממלת לו והרי כאלו כתיב דבר לו ורש"י בעצמו כתב לעיל פרשת ויצא בד"ה דברתי לך כל לי ולו ולך הסמוכים אצל דיבור מפורשים עלי עליו והיינו בשבילו ויהיה אם כן משמעת הפסוק דאפילו עם אדם אחר לא יכלו לדבר בשביל יוסף לשלום וזה אינו כי הם לא הוציאו עליו שום דבה לכן קאמר רש"י דברו לדבר עמו ורצה לומר דבכאן כינוי הוי"ו במלת דברו היא תמורת מלת עמו (מיט אים זעלבין האבין זיא ניט קענט רידן) לשלום אבל עם אדם אחר דברו בשבילו לשלום ומתוך גנותן ניכר שבחן :

ד"ה **ויתנכלו אותו** אתו עמו כלומר אליו עד כאן לשון רש"י :

משום דמלת ויתנכלו לשון התפעל הוא ועניינו שפעלו פעולת עצמן (זיא דענקין מיט זיך זעלבין) ומלת אותו לא ניתקן רק לפעולת היוצא (דיא ווערק גיט פון אים צו איין אנדרין) ואם כן קשיא להדדי היאך יתכן פעולת עומד לפעולת היוצא לכן קאמר רש"י אתו ורצה לומר כיון דמלת אתו כתיב בקרא חסר וי"ו אחר האל"ף אם כן אפשר לפרשו למלת אתו בנגש חוץ התי"ו (בל"א מיט איהם) והיינו שהיו כולם

כולם מתעסקין פעולת עצמו דכמו שחשבו הם בעצמן להרוג את יוסף כמו כן חשב יוסף בנפשו דאחיו ודאי רוצים להרגו והולרך רש"י לדבק למלת אתו מלת עמו משום דאין נקודות בלשון רש"י ואי אפשר לכוון דעתו למלת אתו בדגש לכן קאמר גם מלת עמו להורות דכוונתו על מלת אתו ברגש : ומה שכתב עוד כלומר אליו משום דקשיא ליה והלא גם במלת אתו בדגש לא יתכן דהא אתו בדגש עניינו להורות על דבר שהסכימו שנים ביחד לעשות דבר מה בקירוב שניהם זה אל זה וכאן היו רחוקים זה מזו ועל זה קאמר רש"י כלומר אליו ורלה לומר לאו דווקא אתו בדגש ממש אלא כעין אתו מה אתו כששניהם יחד בודאי עושים מעשה אחד אף כאן אף שהיו רחוקים זו מזה אף על כי כן חשבו כולם מחשבה אחת והיינו אליו המחשבה היו על יוסף :

ד"ה הכתונת

היא כך שמה וכשהוא דבוקה לתיבה אחרת כגון כתונת יוסף כתונת פסים נקוד כתונת ע"כ לשון רש"י :

כבר הודעתיך דמנהג לשון הקודש להשמיט מלת של וחסרונה משתלמת באיזה שינוי בנקודה וזה נקרא אצל המדקדקים דבוק מפני שתמיד אותה התיבה שבה אותה השינוי דבוקה למלה שאחריה וזה שכתב רש"י הכתונת רלה לומר כאשר הכ"ף בשורק ות"יו דגושה כך שמה והיינו כך תבוא כשאיננה דבוקה כזה כתונת (איין העמיד) אבל כתנת כיון דנשתנה השורק לשוא והת"ו הדגושה נשתנה להיות ת"ו רפויה על כורחיך מורה השינוי ענין הדביקות דהיינו חסרון מלת של וכאלו כתיב כתנת של יוסף כתונת של פסים (איין העמיד פון יוסף איין העמיד פון זיידין :

ד"ה הרה

לזנונים שם דבר מעוברת כמו *אשה הרה ברת *כחמה ע"כ לשון רש"י : שמות כ"א ש"ה נ'

דהא ודאי אין לומר תיבת הרה עבר לנקבה הוא (זיא האט גטראגין) דאם כן הולרך להיות הטעם שקורין (טראפף) למעלה היינו קודם נקודה אחרונה כזה הרה : וגם אין לומר דתיבת הרה בינוני לנקבה (זיא טראגט אלי צייט) והיינו שהיתה מופקרת לכל אדם גם זה אינו שהרי בשבחה דיבר הכתוב כי דוקא ליהודא נתרלית וכדכתיב טעמא בהדיא בקרא משום דלא ניתנה לשלה * וגם אין לומר שתהיה מלת הרה כדכתיב באשת מנוח הנך הרה והיינו לשון עתיד (זי ווערט טראגין) הרי כתיב ויהי כמשלוש חדשים וכו' הנה כבר הרתה לכן קאמר רש"י שם דבר מעוברת (בל"א טראגין) כי גם השם דבר בטעם מלרע :

ד"ה איש

כפתרון חלומו כל אחד חלם חלום הדומה לפתרון העתיד לבוא עליהם עד כאן לשון רש"י :

משום דלעיל מיניה כתב רש"י לדעת המדרש לכל אחד חלם חלום שניהם היינו חלום עצמו ופתרון חבירו לפי זה כאשר יפתר להם יוסף חלומותיהם אין זה רבותיה ליוסף כי הם יחשבו בנפשם כמו דשניהם חלם פתרון חבירו כמו כן חלם ליוסף פתרון דשניהם לכן קאמר רש"י לכל אחד חלם חלום הדומה לפתרון ורלה לומר דלאו דוקא דחלם לכל אחד פתרון דחבירו ממש אלא דומה לפתרון היינו כעין פתרון ויוסף אמר להו פתרונם ממש אם כן שפיר רבותיה ליוסף :

ד"ה והיא כפורחת

דומה לפורחת והיא כפורחת נדמה לי בחלומי כאלו היא פורחת עד כאן לשון רש"י :

דהא ודאי אין לומר הכ"ף במלת כפורחת היא כ"ף משמשת במקום מלת אשר כפורחת (דא זיא בליאט) דכלל גדול היא בדקדוק דכ"ף כאשר לא תבוא כי אם בלשון עקור אבל לא בתיבה מתפעלת (איין מחרט דז גשטעלט ווארט אין איין לייט) וכיון דתיבת כפורחת מתפעלת היא (זיא בליאט) על כורחיך הכ"ף לאו כף כאשר היא רק כ"ף הדמיון היא וזה מדייק רש"י דומה לפורחת (גלייך זיא בליאט" : ומה שכתב עוד והיא כפורחת נדמה לי בחלומי כאלו היא פורחת מפרש בזה דבריו הראשונים :

ד"ה יום

הולדת פרעה יום לידתו וקורין לו יום גינוסי"א ולשון הולדת לפי שאין הולד

הול"ד נולד אלא על ידי אחרים שֶׁהַבַּנָה מילדת את האשה וע"כ היא נקראת מילדת וכולו. עד כאן לשון רש"י:

כתבו המדקדקים דלשון הִפְעִיל מורה שפועל על ידי אמצעי (ער ווערקט דאדך דריטא לייט) דהיינו אדם המצוה לאדם אחר שיעשה הפעולה לאדם אחר הנה הם שלשה גופים בעסק הזה המצוה והעושה הפעולה והמקבל הפעולה ואותו המקבל הפעולה נקרא לשון הֻפְעַל והחילוק שבין לשון נִפְעַל ובין לשון הֻפְעַל הוא זה לשון נִפְעַל הוראתו שקבל הפעולה מן אדם אחד זולת אמצעי והיינו בין שנים ולשון הֻפְעַל הוראתו שקיבל הפעולה על ידי אמצעי והיינו בין שלשה וזה שכתב רש"י ולשון הולדת לפי כו' ר"ל לומר משום הכי לא כתיב נוֹלֶדֶת אלא כתיב הוּלֶּדֶת לשון הֻפְעַל לפי שהולד נולד על ידי אחרים בַּחַיָּה והאשה והוולד * וכאשר תשים אזניך לדברי שכתבתי תבין היטב דברי רש"י בקידושין דף י"ד ע"ב בד"ה מדלא כתיב ונפדית גם עיין לקמן בפ' משפטים בד"ה וקפדה:

פרשת מקץ

ד"ה **ויהי מקץ** כתרגומו מסוף. וכל לשון קץ סוף הוא עד כאן לשון רש"י:

משום דמלת מקץ הוא השורש קוץ ובא גם מזה השורש מלת קלתי בחיי דהיינו ענין לרה ולוקה דלא יתכן כאן לכן הולרך לומר דזה הוא כתרגומו ורלה לומר אף דשניהם המה משורש אחד מכל מקום אין ענינם ענין אחד כי במלת מקץ עניינו כתרגומו מסוף (בל"א פון ענד) : ומה שכתב עוד וכל לשון קץ סוף הוא רלה לומר אפילו דאמרינן דמלת מקץ הוא מלשון קלתי בחיי גם כן יתכן כי גם במלת קלתי אף שהוא מענין לרה ולוקה מכל מקום לי"ז מלשון סוף כי מי שמילר ומליק לו נראה בעינו כאו בא קלו וסיכו :

ד"ה **והנה חלום** והנה נשלם החלום עָלָיו והוצרך לפתרונים עד כאן לשון רש"י:

כתבו המדקדקים דמלת הִנֵּה עניינה כמו מלת שְׂבָה (בל"א אילונד) ואם כן קשה וכי עתה בשעת הקילת השינה חלם לו והלא בשעת השינה חלם לו לכן קאמר רש"י והנה נשלם החלום שָׁלֵם והולרך לפתרונים וקאי אם כן מלת והנה חלום על שלימות החלום :

דניאל ב' ד"ה **ותפעם רוחו** מִטַּרְפֵיהּ רוחיה מקשקשת בתוכו *כפעמון ובנבוכדנצר אומר ותתפעם רוחו לפי שהיה שם שתי פעימות שכחת החלום והעלמת הפתרון עד כאן לשון רש"י:

משלי ז' ישעיה כ"ו שמות ל"ט

משום דשורש פַּעַם הוא על כמה עניינים כמו *פַּעַם בחוץ גם ענין דריכה ורמיסה כמו * פַּעֲמֵי דלים וענין שניהם לא יתכנו בכאן לכן הולרך רש"י לסמוך בזה על התרגום דמתרגם על מלת ותִּפָּעֶם מטרפיה וכדי להבין היטב דברי התרגום כתב עליו מקשקשת בתוכו כפעמון ורלה לומר לדעת התרגום מלת ותִּפָּעֶם הוא מענין *פעמון ורמון (בלשון אשכנז עז קלאפט זיין גמיט) : ומה שכתב עוד ובנבוכדנלר אומר ותתפעם וכו' לזה הולרכת לדעת שכתבו המדקדקים כי יש לשון הִתְפַּעֵל גם לשון נִפְעַל ושניהם מורים פעולת עלמו (ער ארבייט אין זיך זעלברט) והחילוק בינייהם הוא זה לשון התפעל מורה שפועל בעלמו בחוזק ובכוונה גדולה ולשון נפעל מורה שפועל בעלמו בקלות ואם כן בודאי במי שנעלם ממנו החלום והפתרון הפעימה בו יותר ממי שנעלם ממנו רק הפתרון לחודיה לכן מחלק רש"י בנבוכדנלר שנתעלם תרתי החלום והפתרון כתיב ותִּתְפָּעֶם לשון הִתְפַּעֵל והיינו לשון חזק אבל בפרעה שידע החלום רק נעלם ממנו הפתרון לחודיה משוםהכי כתיב וַתִּפָּעֶם לשון נפעל משום דהיתה בו הפעימה בקלות :

בראשי' מ"ב דברים כ"ח ד"ה **איש** כפתרון וכו' נתפרש לעיל וישב בד"ה איש כפתרון ע"ש ד"ה **תשמע** לשון הַבָנָה והַאֲזָנָה כמו *שומע יוסף *אשר לא תשמע לשונו עד כאן לשון רש"י:

כבר ידעת דאות השמיעה היא לאוזניה ואם כן מה זה דקאמר פרעה ליוסף תשמע חלום לפתור אותו והלא

והלא כל אדם חוץ מן החרש יוכל לשמוע לכן הולרך לומר דזה הוא לשון הבנה והאזנה והכא קאמר ליה פרעה ליוסף בודאי כל אדם שומעין אבל אין מבינים לפתור אותו אבל אתה תשמע חלום לפתור אותו: תשמע דוא פר נעמסט אכר פר שטיסט):

ד"ה **בלעדי** אין החכמה משלי אלא אלהים יענה יתן עֲנִיָּה בפי לשלום פרעה עד כאן לשון רש"י:

דלפי פשיטת משמעות הפסוק קאמר יוסף לפרעה לא לריכית לדידי בלעדי (אהן מיר ווערט קומין דיא זאך) אם כן קשה וכי דעת נוסף להקטין ולהשפיל את עלמו בעיני פרעה לכן קאמר רש"י אין החכמה משלי וכולי ורלה לומר כך אמר יוסף לפרעה בודאי לריכית לדידי אבן אני בעלמי אל תגאה לומר החכמה משלי אלא החכמה היא מאת אלהים והוא יתן עֲנִיָּה בפי לשלום פרעה ופירוש הפסוק כך בלעדי (דיא חכמה איז ניט בייא מיר) אלא אלהים יתן ענייה בפי לשלום פרעה:

ד"ה **וְחִמֵּשׁ** ויזרזון וכן וחמושים עד כאן לשון רש"י:

דהא ודאי אין לפרש מלת וְחִמֵּשׁ מענין חומש דהיינו שיעץ יוסף לפרעה שיתנו לו עכשיו חמישית תבואתם כי זו הגזרה לא היתה רק עד אחר זמן בשעת הרעב בשעת שקנה אדמתם כדכתיב לקמן בפ' ויגש אלא ודאי ענין זרוז הוא כמו וחמושים עלו בני ישראל **וְחִמֵּשׁ** (ער ווארט וואקין): שמות י"ג

ד"ה **את** כל אֹכֶל שֵׁם דָּבָר הוא לפיכך טעמו באלף ונקוד בפתח קטן (ר"ל סגול) וְאוֹכֵל שהוא פוֹעֵל כגון כי כל אֹכֵל חלב טעמו בכף ונקוד קמץ קטן (ר"ל צירי) עד כאן לשון רש"י:

בזה הכלל מסכימים כל המדקדקים דמלת אֹכֶל בסגול תחת הכ"ף והטעם שקורין (טראפ) למעלה היינו קודם נקודה אחרונה שֵׁם דָּבָר היא אֹכֶל (איין עסין שפייז) אבל אוֹכֵל בצירי תחת הכ"ף והטעם למטה היינו אחר הנקודות נקרא לשון פוֹעֵל כגון כי כל אֹכֵל (דער דא עסיט) ועיין פרשת בראשית בד"ה לוטש:

ד"ה **הֲנִמְצָא** כזה הֲנַשְׁכַּח כדין אם נלך ונבקשנו הנמצא כמוהו ע"כ לשון רש"י:

דהא ודאי אין לומר הנו"ן במלת הנמלא הוא סימן על לשון נִפְעַל עָבַר או נפעל בינוני (בל"א אוב ער זיין טהג איז ווארין גפונדין אדר ער ווארט איצונד גפונדין) ויהיה אם כן משמעות פרעה שהיה בעלמו מסופק אם אפשר להיות מלך טבע אפשרית להימלא כזה אם כן קשה היאך האמין ביוסף בדבר שאינה באפשרית הטבע לכן קאמר רש"י כתרגומו הֲנַשְׁכַּח כדין וכדי להבין היטב דעת התרגם כתב רש"י עליו אם נלך ונבקשנו הנמלא כמוהו ורלה לומר הנו"ן במלת הֲנִמְצָא היא סימן לרבים מדברים בעד עלמם אם נלך (וואן מיר ווארין גין אונ' ווארין זוכין) הֲנִמְצָא (אוב מיר ווארין דעס פינדן דען לווישן אונז איז קיינר) במולא אבל בהמת מלך טבע אפשרית אפשר להימלא ולכן האמין פרעה ליוסף:

ד"ה **יִשַּׁק יִתַּזַּן** יתפרנס כל צרכי עמי יהיו נעשין על ידך כמו ומֶשֶׁק ביתי עד כאן לשון רש"י: בראשית ט"ו

רש"י מודיעך בזה בדגש שתוך השי"ן מורה חסרון נו"ן אות ראשונה מן השורש ושרשו נָשַׁק והרי כאלו כתיב יִנְשַׁק וזה שכיון רש"י במה שכתב יִתַּזַּן ומפרש בעלמו מלת יִתַּזַּן יתפרנס (בל"א שפייזן)* אבן מה שמביא ראיה ממלת מֶשֶׁק ביתי לא הבנתי דבריו שהרי במלת מֶשֶׁק הוא השורש שָׁקַק ובמלת ישק הוא השורש נָשַׁק ואפשר לומר דדעת רש"י אף שהמה שני שרשים מכל מקום עניינם אחד היינו ענין כר סה וכן מלינו הרבה פעמים במדקדקים דשני שרשים מורים ענין אחד:

ד"ה **נָתַתִּי** אותך מניתי יתיך ואף על פי כן לשון נתינה הוא וכו' עד כאן לשון רש"י:

משום דענין נתינה לא שייכא רק בדבר המיטלטל וניתן מיד ליד וזה לא שייך בגוף האדם כי הוא הולך מעלמו לכן קאמר רש"י דזה הוא כתרגומו מניתי יתיך (איך הב ער ווילט דיך) ומסיים ואף על פי

כן לשון נחינה כי שייך לפעמים גם בגוף האדם נחינה :

ד"ה **אברך** כתרגומו דין אבא למלכא ריכא בלשון ארמי מלך וכו' ובדברי אגדה דרש ר' יהודא אברך זה יוסף שהוא אב בחכמה ורך בשנים אמר ליה בן דורמסקית עד מתי וכולי אין אברך אלא לשון ברכים וכו' :

קימו וקבלו המדקדקים דאין שורש פחות מן שלש אותיות ואם הימלא תמלא תיבה מן ארבע אותיות שרשיות אמרו התיבה הזאת מורכבת מן שני שרשים יחד ולזה כיון התרגום דמתרגם במלת אברך אבא למלכא כוונת התרגום דמלת אברך מורכב מן שורש אבה דהיינו ענין אב ומן השרש רכך היינו ענין מלך בלשון ר"ל ריכא וכר ריכא ועל דרך זה גם כן אליביה דרבי יהודה אב בחכמה ורך בשנים אבל אליביה דבן דורמסקית שרשו ברך מלשון ויברך את הגמלים והיינו ענין ברכים (בלשון אשכנז קניא) והא"ף נוספת : והאיל דאתא לידן אודיעך גם דעת האבן עזרא בזה כי גם דעתו דשרשו ברך והאל"ף למדבר בעד עלמו כל אחד קרא לפניו אברך (איך וויל קניאן) ואפשר שזה הוא גם כן דעת דבן דורמסקית : ויש עוד דעה אחרת בזה גם כן שרשו ברך והאל"ף היא תמורת ה"א וכאלו כתיב הברך והיינו לשון צווי שקראו לפני יוסף על כל אחד הברך (מאך דיך קניאן) ואלו ואלו דברי אלהים חיים דהי מנייהו מפקת :

מגלו

י"א ד"ה **למה תתראו** למה תראו עצמיכם בפני בני ישמעאל ובני עשו כאלו אתם שבעים באותה שעדיין היה לחם תבואה ומפי אחרים שמעתי שהוא לשון כחישה למה תהיו כחושים ברעב ודומה לו ומרוה גם הוא יורה עד כאן לשון רש"י :

כתבו המדקדקים דלשון התפעל משמש לשני ענינים ענין הראשון פועל ממש (ער ארבייט רעכט פלייסג) ולזה כיון רש"י במה שכתב למה תראו עלמיכם וכו' ואף שהיה להם תבואה מכל מקום לא היה להם להראות לפני בני ישמעאל ובני עשו וענין השני לשון התפעל על המתדמה דהיינו מראה עלמו כאלו עושה שום פעולה ובאמת אין עושה כלום כמו יש מתעשר (ער מאכט זיך רייך) ואין כל באמת (הט ער גר ניקס) ולזה כיון רש"י במה שכתב מפי אחרים שמעתי שהוא לשון כחישה ורלה לומר האל"ף במלת תתראו היא תמורת וי"ו וכאלו כתיב למה תתרוו (ווארום מאכט איר איך זאט) כי באמת כחושים אתם : ובזה מסולק קושיית העולם דמקשים כוונת רש"י לענין כחישה ומביא ראיה מפסוק ומרוה גם הוא יורה והיינו ענין שביעה אבל לדידי דאמינא דכוונת רש"י על לשון התפעל המתדמה ואם כן כאשר תתחלף האל"ף בוי"ו וכאלו כתיב תתרוו סביר ענין כחישה הוא :

ד"ה **האמת** אתכם אם אמת אתכם לפיכך ה"א נקוד פתח שהוא כמו לשון תמיה עד כאן לשון רש"י :

רצה לומר דווקא באשר שבא אחר הה"א אות אל"ף לפיכך ה"א התמיה נקוד בפתח לחודיה אבל אלו היתה אחר הה"א תמיה אות אחרת אזי התמיה בחט"ף פתח כמו השופט כל הארץ :

ד"ה **באה** אלינו טעמו למעלה בבית לפי שהוא בלשון עבר שכבר באה ותרגומו אתת עד כאן לשון רש"י :

רש"י מודיעך בזה אלו היתה מלות באה לשון בינוני (דיא נרה קומט אילונד) היתה ראוי להיות הטעם (בל"א טראפף) אחר נקודה אחרונה כזה באה אבל עכשיו דכתיב באה הטעם למעלה קודם נקודה אחרונה לשון עבר הוא (דיא נרה איז קומין) ועיקר דהא מלתא נתפרש בפ' וירא בד"ה באה השמש גם בפ' ויצא בד"ה רחל באה ע"ש :

ד"ה **כאשר כלו** כד שציאו והמתרגם כד ספיקו טועה כאשר כלו הגמלים לשתות מתורגם כד ספיקו אבל זה כאשר כלו לאכול כאשר תם האוכל וכו' עד כאן לשון רש"י :

רצה לומר אף דשניהם המה משורש אחד מכל מקום אין עניינם ענין אחד כי כאשר כלו הגמלים מתורגם

כד ספיקו ורצותיה קא משמע לן לרבקה נתנה לחם לשתות עוד הרבה יותר מהאי עד שלא רצו לשתות עוד כאשר כלו הגמלים (ביז דזיא הבין בגניגט) אבל זה הולכך להיות מתורגם כד שליאו וקא משמע לן קרא שהיו רוצים לאכול עוד רק שפסק האוכל כאשר כלו לאכול (דז זיא הבין פולענד) :

ד"ה **לא** תראו פני בלתי אחיכם * לא תראוני בלא אחיכם ואונקלוס תירגם אֱלָהֵן כד אחוכון ישוב הדבר על אופניו ולא דקדק אחר לשון המקרא עד כאן לשון רש"י :

משום דמלת בלתי ענייניה לשמש לפעמים במקום מלת לא כמו מכה בלתי סרה פירושו מכה שלא תסור ולפעמים תשמש מלת בלתי במקום מלת אלא כמו בלתי ל"ה לבדו פרושו אלא ל"ה לבדו וזה שכתב רש"י אונקלוס לא דקדק אחר לשון המקרא ורצה לומר בשלמא לדידי דאמינא דמלת בלתי היא תמורת מלת לא וכאלו כתיב לא תראוני בלא אחיכם דקדקתי שפיר אחר לשון המקרא כי לדידי לא הוצרכתי להוסיף בקרא כלום אבל לדעת האונקלוס שתירגם אלהן כד אחוכון אם כן תרגם על מלת בלתי אֱלָהֵן והיינו מלת אלא והולך לפי זה להוסיף מלת כד והיינו בלשון עברי מלת כאשר (נייארט דז איער ברודר מיט איך) אם כן לא דקדק אחר לשון המקרא כי לא נמצא במקרא מלת כאשר :

ד"ה **איפוא** לשון יתר הוא וכו' עד כאן לשון רש"י :

רצה לומר אלו הוי כתיב אם כן זאת עשו להודיה בלא מלת איפוא נמי הוי סגי אלא שבא מלת איפוא לתיקון הלשון ונקרא אצל המדקדקים לאות הלשון (ובל"א קונלערט) :

ד"ה **וְשַׁלַּח** לכם ויפטר לפון וכו' כתרגומו ואינו נופל לשון וְיִשְׁלַח שהרי לשם הם הולכים עד כאן לשון רש"י :

רצה לומר מדכתיב **וְשַׁלַּח** בדגש תוך הלמד ומורה חזקת פעולת השליחות היינו שיפטרנו לגמרי אבל אלו היתה הלמד בבלתי דגש בתוכה היה משמעו לשון שליחות בקלות שלא יעשנו לגמרי לחירות רק יפטרנו על תנאי וישוב אליו לאחר זמן ועיין בגיטין דף ס"ה ברש"י בד"ה פערוה ומה שכתב עוד ואינו נופל בתרגום לשון וישלח וכו' רצה לומר אפילו בזולת זה הדקדוק רק מצד השכל נמי אי אפשר לומר בלשון וישלח והיינו שליחות לכם (ער זאל איס שיקן צו אייך) שהרי הם הולכים אליו אלא ודאי לשון פטורים הוא (ער זאל איס פטור לאזין לכם צו אייך) :

ד"ה **ואת** בנימין תקחו מתרגמינין וּדְבָרוּ ית בנימין לפי שאין לקיחת הכסף ולקיחת האדם שוה בלשון ארמי ובגולי עד כאן לשון רש"י :

רצה לומר אף דבלשון הקודש שייך בשניהם ענין לקיחה מ"מ התרגום מחלק בניהם דלענין קיחת כסף מתרגם נְסִיב (בל"א נעמין) משום דנלקח מיד ליד ממש אבל גוף האדם דאינו ניקח ביד ממש רק בדברים מתרגם תקחו וְדַבְּרוּ (בל"א פירין) :

ד"ה **וּטְבֹחַ** טבח והכן כמו לטבוח ולהכן ואין וטבוח לשון צווי שהיה לו לומר וּטְבַח עד כאן לשון רש"י :

רצה לומר מלת וּטְבֹחַ לשון מָקוֹר הוא (שטיט אין קיין גוויסי לייט) והוכרח רש"י להוסיף הלמ"ד כי כן דין המָקוֹר לבוא עם שימוש הלמד ולהורות על זמן העתיד הרי כאלו כתיב לטבוח (לו שעכטין) ולהכן (אונ' לו אן ברעטין) והדר קאמר ואין לטבוח לשון צווי רצה לומר דאי לא תימא דמלת וטבוח לשון מקור הוא שהוצרכנו להוסיף שימוש הלמ"ד אלא הוא לשון צווי (בל"א שעכט ברעט אן) אם כן הוי לה למינקד כדין הציווי כזה וּטְבַח על משקל סְלַח אלא ודאי לשון מקור הוא וכו' :

ד"ה **וַיִּירְאוּ הָאֲנָשִׁים** כתוב הוא בשני יודין ותרגומו וּדְחִילוּ עד כאן לשון רש"י :

רצה לומר אלו הוי מלת וייראו מענין ראייה היינו משורש רָאָה (בל"א זעהין) הוי ליכתב כזה וַיִּרְאוּ ביו"ד אחד אלא ודאי הוא כתרגומו וּדְחִילוּ והיינו מענין פחד ומורא משורש יָרֵא ושפיר אתא דכתיב

דכתיב בשני יודין ראשונה לשימוש הנסתרים והשנייה לשורש:

ד"ה **להתגולל** להיות מתגלגלת עלינו עלילות הכסף ולהיותה נופלת עלינו ואונקלוס שתרגם ולאסתקפא עלנא הוא לשון להתעולל כדמתרגמינן עלילות דברים תסקופא מילין ולא תרגמו אחר לשון המקרא ולהתגולל שתרגם להתרברבא והוא לשון *גולת זהב והוצב גולתה הרעותה שהוא לשון מלכות עד כאן לשון רש"י:

(קהלת ג׳; נחום ג׳)

משום דקשיא ליה בקרא כתיב להתגולל עלינו ולא כתיב מה היתה הנפילה לכן הוסיף רש"י מלות עלילות הכסף וקאי אם כן מלת להתגולל על מלות עלילות הכסף החסרה בקרא וזה שמדייק להיותה נופלת עלינו. (דז בלבול פון כסף פאלט אויף אונז): ומה שכתב עוד ואונקלוס תרגם ולאסתקפא וכו׳ רצה לומר האונקלוס מפרש מלת להתגולל לאו ענין נפילה ממש אלא ולאסתקפא והיינו ענין עלילה ובלבול וסותר רש"י דבריו שלא תרגם אחר לשון המקרא ורצה לומר הלא טוב לנו להוסיף בקרא מלות עלילות הכסף ולפרש מלת להתגולל ענין נפילה ממש מלפרש מלת להתגולל לאסתקפא היינו ענין בלבול ולהוליא מלת להתגולל ממשמעה ועוד דלדעת האונקלוס אכתי חסר בקרא מה היתה העלילה: ומה שכתב עוד ולהתגולל שתרגם להתרברבא (בל"א הערשין) וכו׳ רצה לומר מלת להתגולל לא הוליא האונקלוס ממשמעה לגמרי דמלינו גולת זהב וכן הולב גולתה שהוא לשון מלכות (הערשאפטין):

ד"ה **מה נצטדק** לשון צדק וכן כל תיבה שתחילת יסודה צד"י והיא באה לדבר בלשון מתפעל או נתפעל נותנים טי"ת במקום תי"ו ואינו נותנה לפני אות ראשונה של יסוד התיבה אלא באמצע אותיות העיקר כגון נצטדק מגזרת צדק ויצטבע מגזרת צבע *ויצטירו מגזרת ציר אמונים הצטידנו מגזרת *צידה לדרך ותיבה שתחילתה סמך כשהיא מתפעלת התי"ו מפרדת את אותיות העיקור כגון *ויסתבל החגב *מסתכל הוית בקרניא *וישתמר חוקת עמרי מגזרת שמר וסר מרע *משתולל מגזירת מוליך יועצים שולל *מסתולל בעמי מגזרת *דרך לא סלולה ע"כ לשון רש"י:

(יהושע ט׳; משלי י"ג; יהושע ט׳; בראשית מ"ה; קהלת י"ב; מיכה ו׳; ישעיה נ"ט; איוב י"ב; שמות ט׳; ירמיה י"ט)

רש"י מודיעך בזה דלשון התפעל המורה חוזק ועושה פעולת עצמו (עד הרדי׳ אין זיך זעלבין) סימנו ה"א ותי"ו נוסף על השורש דהיינו שתבוא התי"ו קודם אות ראשונה מן השורש כזה התפעל אבן כאשר יזדמן ותהיה אות ראשונה מן השורש שי"ן או צדי"י או סמך אזי תיקדם אות ראשונה מן השורש קודם התי"ו סימן התפעל והנה הסמ"ך והשי"ן דין אחד לשתיהן דהיינו שתקדם הסמ"ך והשי"ן קודם התי"ו כזה השתמר מסתולל אבל הצדי׳ יש לה דין אחרת לא זו שתקדם הצדי"י לתי"ו סימן התפעל אלא אף זו שתתחלף התי"ו לטי"ת כמו נצטדק מן שורש צדק * והמדקדקים כללו בזה הכלל גם הזי"ן ואמרו כאשר הזי"ן אות ראשונה מן השורש אזי תתחלף התי"ו סימן התפעל לדלי"ת ותבוא אחר הזי"ן ורש"י לא הזכירו בעבור שלא נמלא זה רק בדברי רז"ל כמו הזדמן מן שורש זמן נזדקן הדין מן שורש זקן:

פרשת ויגש

ד"ה **וישמע** בית פרעה ביתו של פרעה כלומר עבדיו ובני ביתו ואין זה לשון בית ממש אלא כמו בית יהודה בית ישראל מישינד"ה בלע"ז ולקמן בר"ה והקול נשמע בית פרעה כמו בבית פרעה וזה לשון בית ממש עד כאן לשון רש"י:

רצה לומר בכאן דכתיב ויתן את קולו בבכי וישמע בית פרעה הנה אף דמוסיפין בית השימוש ויהיה כאלו כתיב וישמע בבית פרעה. אכתי קשה היאך אפשר לשמוע קול הבכייה מן חדר גברא הל כך למרחוק עד תוך בית פרעה ממש אלא ודאי הוכרחנו לומר דלאו בית ממש רק (הויז גזינד) ופירוש הפסוק כך הוא כאשר אמר יוסף הוציאו כל איש מעלי הלכו עבדי פרעה ועמדו שחוץ לחדר ושמעו קול הבכייה מחוץ אבל לקמן

להמין דכתיב והקול נשמע שבאו אחי יוסף אם כן כאשר מוסיפין בית השימוש והריכאלו כתיב והקול נשמע בבית פרעה שפיר בית ממש הוא דבודאי אוזן ששמעו הדבר בבית יוסף הלכו ואמרו הדבר ההוא חוץ בית פרעה:

ד"ה **פן תורש** דלמא תתמסכן לשון מוריש ומעשיר עד כאן לשון רש"י:

במלת תורש הוי"ו היא תמורת יו"ד השורש ושרשו ירש ומשום דשורש זה כולל ג' ענינים ענין ירושה כמו וירש ישראל את יורשיו גם ענין גרושין ותירוכין כמו ואם לא תורישו גם ענין מסכן ודלות כמו מוריש ומעשיר וכיון דלא יתכן שני ענינים הראשונים על כורחיך ענין שלישי הוא והיינו דלמא תתמסכן כן תירש דוא ווערשט פר ארמין)׃

ד"ה **על** צוארי בנימין אחיו ויבך על שני בתי מקדשות שעתידין להיות בחלקו של בנימין וסופן ליחרב ובנימין בכה על צואריו על משכן שילה שעתיד להיות בחלקו של יוסף וסופו ליחרב ע"כ לשון רש"י:

דברי רש"י נלקחים מן המדרש וזה לשונו על צוארי וכי שני צוארים הוי ליה אלא וכו' והנה רבים מקשים והלא גבי יוסף נמי כתיב צואריו ביו"ד הרבוי אחר הרי"ש ואם כן גם כן תרתי משמע ובעבור זה משבשים הספרים וגורסי צוארו בלתי יו"ד הרבוי וחלילה לנו לומר כן אבל באמת לא קשה מידי רק הולכת לדעת דמדרך הדקדוק בכמה שמות אף שיבואו בדביקות בלשון יחיד כמו בגל אשה דהוא דבוק (איין וואן פון איין) אשה מבל מקום בכנוי אזי יבוא אז בשם ביו"ד הרבוי כמו בעליו עמו ולא נאמר בעלו ואף על פי כן לשון יחיד הוא וכתב רש"י הטעם (לעיל פ' וירא בד"ה ויהי כאשר התעו) דכל דבר שהוא ענין מרות והדנות קרוי בלשון רבים ואף על פי כן אינן בעצמן אלא לשון יחיד ועוד כתב רש"י (במשלי א' ד"ה לוית חן) ועל שם שהקנה טבעות טבעות קורא הלואר לשון רבים ואף על פי שהוא לואר אחד עכ"ל לפי זה מלות צוארי בנימין דהוא דבוק (האלז פון בנימין) ואין מדרך הדקדוק לבוא בדביקות ביו"ד הרבוי והוי למכתב צואר בנימין לכן שפיר קשיא להמדרש וכי שני לווארים הוי ליה אלא ודאי להורות הלימוד דשני בתי מקדשים אבל ביוסף כתיב צואריו בכינוי (זיין האלז) ומדרך הדקדוק לבוא בכינוי עם יו"ד הרבוי אף שהן בעצמן לשון יחיד לכן לא נרמז במלת צואריו רק משכן שילה ודוק היטב:

ד"ה **חלב** הארץ כל חלב לשון מיטב הוא ע"כ לשון רש"י:

דהא ודאי אין לומר שהוא ענין חלב ממש (בל"א אינזילט), וכי לא יאכלו שום דבר כי אם חלב ממש לכן קאמר כל חלב לשון מיטב הוא (בל"א דז בעסט) וקאמר להו פרעה מכל מה שיאכלו יהיה מיטב דבר ההוא:

ד"ה **ואתה** צויתה מפי לומר להם עד כאן לשון רש"י:

משום דפרעה עצמו קאמר ואתה צויתה (דוא בישט ווארין גיבאטין) אם כן משמעו כאלו פרעה קאמר בשליחות אדם אחר ומי יאמר למלך מה תעשה לכן קאמר רש"י מפי לומר להם (פון מיר פרעה בישטו ווארין גיבאטין זאגין צו זיא):

ד"ה **ויפג** לבו נחלף לבו והלך מלהאמין עד כאן לשון רש"י:

משום דחיכא לפרש מלת ויפג מלשון אל יתנו פוגת לך (בל"א אויף הערין) דלא יתכן כאן לכן קאמר וזה הוא לשון נחלף לבו (פר וועקסילט אדר גיוואנדלט):

ד"ה **כל** הנפש הבאה וכולי נתפרש בפ' וירא בד"ה באה השמש ובבמדה מקומות ד"ה להורות לפניו בתרגומו לפנות לו מקום ולהורות היאך ירתישב בה עד כאן לשון רש"י:

משום דעיקר ענין הוראה לא שייכא רק בענין הוראת איסור והיתר דלא יתכן כאן הולרך לומר דזה הוא כתרגומו

כתרגומו לפנות לו מקום (לו ווייזן איין ארט, וואו ער זיך זעלין זאל) :

ד"ה **ומקצה** אחיו מן הפחותים שבהם וכולי עד כאן לשון רש"י :

רש"י ד"ל הוליא לימוד זה באשר השורש קָצָה משמש לפעמים ענין פֵּיאָה והיינו דבר נבזה ושפל ואינו חשוב (ווערט איין דער עק גיוואור פין) וזה שכיון מן הפחותים (פון דיא שלעכטי) :

ד"ה **אנשי** חיל בקיאין באמונתן לרעות צאן עד כאן לשון רש"י:

משום דענין אנשי חיל על הרוב עניינו בעלי כח וגבורה דלא יתכן כאן דאם כן סותר רש"י דברי עלמו דלעיל מיניה כתב רש"י מן הפחותים והיינו החלושים לכן הולרך לומר בקיאין באמונתן לרעות לאן ורלה לומר לענין זה היו אנשי חיל ובעלי כח לרעות לאן אבל לענין מלחמה היו חלשים :

ד"ה **ותלה** כמו ותלאה לשון עיפות ודומה לו **כמתלהלה** היורה זיקים (משלי כ"ו) ע"כ לשון רש"י:

עין בספר הפרשים שחיבר הרד"ק בשורש לָהָה תמלא דדברי רש"י הלא המה דברי הגאון רבינו סעדיה ז"ל דכתב מלת **ותלה** הוא ענין עיפות ונלאה (בל"א מיאיט) אבל הרד"ק שם כתב דעת עלמו דמלת **ותלה** הוא ענין שגעון כי מרוב הרעב אדם יולא מדעתו ותלה (עז וואר משוגע) כל ארץ מלרים מפני הרעב :

ד"ה **אפס** כתרגומו שְׁלִים עד כאן לשון רש"י :

משום דענין אפס משמש גם כן לענין קלות הארץ כמו כל אפסי ארץ דלא יתכן כאן לכן קאמר דזה הוא כתרגומו שְׁלִים כי אָפֵס (עז איז גנץ אויז געאנגן הכסף) :

ד"ה **וינהלם** כמו וַיְנַהֲגֵם ודומה לו אין *מְנַהֵל לה *על מי מנוחות ינהלני עד כאן לשון רש"י:

[ישעיה נ"א / תלים כ"ג]

משום דמלינו מלת הנהלולים והיינו מין עץ שפל ונבזה דלאיתכן כאן לכן הולרך לפרש דזה הוא לשון הנהגה וינהלם (ער פירט זיא) :

ד"ה **הכהנים** הכמרים וכו' יתפרש היטב בפ' תצוה בד"ה תחתיו עין שם :

פרשת ויחי

ד"ה **ושכבתי עם אבותי** וי"ו זו מחובר למעלה לתחילת המקרא שים נא ידך תחת ירכי והשבע לי ואני סופי לשכב עם אבותי ואתה תשאני ממצרים ואין לומר ושכבתי עם אבותי הַשְׁכִיבֵנִי עם אבותי במערה שהרי כתיב אחריו ונשאתני ממצרים וקברתני בקבורתם : ועוד מצינו בכל מקום לשון שכיבה היא הגויעה ולא הקבורה * וישכב דוד עם אבותיו ואחר כן ויקבר בעיר דוד, עד כאן לשון רש"י :

[מלכים א' ג']

הוצרכת לדעת דמה שכתב רש"י ועוד מלינו וכו' הוא כמו דבר אחר או כמו אי נמי ורלה לומר דווקא לפירוש הראשון דמלת ושכבתי ענין שכיבה ממש היא ולא הגויעה הולרכתנו לומר דמקרא זה מחובר לסוף המקרא שלפניו דאי לא תימא הכי אלא דמקרא זה באפיה נפשיה קאי ויהיה אם כן מלת ושכבתי לשון צווי גמור וכאלו יאמר הַשְׁכִיבֵנִי (ליג מיך בייא מייני עלטרין) לפי זה מלנת ונשאתני ממלרים וקברתני בקבורתם מיותרת לגמרי היא כיון דכבר צוהו בהכרח להשכיב אותו עם אבותיו בודאי ישאני ממלרים ויקברנו בקבורתם אלא על כורחיך מלת ושכבתי הוא דבוק למקרא שלפניו והכי קאמר ליה כאשר תקיים בי אל נא תקברני במלרים או בודאי ושכבתי עם אבותי (ווער איך גווים ליגן) עם אבותי ונשאתני (אונ' דוא ווערשט מיך גווים טראגין) ממלרים והכל סגירא לשנא דקרא הוא ונקרא אלל המדקדקים ונתיד הבטות

הבטוח ודרכו לבוא בלשנא יתירא והדר קאמר רש"י ועוד עליגו וכולי פוא דבר אחר ורלה לומר דלעולם מלת ושכבתי מקרא באפיה נפשיה היא ואי משום דמלת ונשאתני ממצרים וקברתני דקבורתם מיאחות הם הא תינח כאשר נאמר דמלת ושכבתי היא לשון שכיבה ממש אבל אי אמרינן נמי דושכבתי היא הגויעה וכדאשכחן בדוד לאו מיותרת מידי והכי קאמר ליה ושכבתי (איך ווער פר גין) עס אבותי ונשאתני ממצרים (דער נאך ווערשטו מיך טראגין) ממצרים וקברתני (ווערשטו מיך בגראבין) בקבורתם :

ד"ה **כברת** ארץ נתפרש לעיל פ' וישלח בד"ה כברת ארץ :

ד"ה בזה הראה לו שטר אירוסין ושטר כתובה וכולי עד כאן לשון רש"י :

כתב המדקדק בעל שורש יהודה בשער השמות פרק גימל ז"ל השמות אשר הוראתם תורה על לשון נקבה וכולי שמות המדינות והארצות כמו מצרים וכולי עכ"ל וכיון שכן דמדינת מצרים תכונה בלשון נקבה קשה לרש"י דאין לומר כפשטיה דקרא נתן לי אלהים בזה (גאט הט מיר דיא קינדר געבין היאר אין מצרים) הוי למכתב נתן לי אלוהים בזאת לשון נקבה ומדכתיב בזה לשון זכר על כורחיך להורות הלימוד הראה לו שטר אירוסין ושטר כתובה כי ענין שטר גם כן לשון זכר הוא :

ד"ה **שִׂכֵּל** כתרגומו אחכמינין בהשכל וחכמה וכולי עד כאן לשון רש"י :

משום דאין לפרש מלת שִׂכֵּל מלשון בהמה מְשַׁכֶּלֶת (בל"א פר וואַרפין) ויהיה ראיית הכתוב שהושיט ידו כסומא בארובה ובאה יד ימינו על ראש אפרים בלא מתכוין כסברת יוסף דאם כן הוי למכתב שִׁכֵּל בשי"ן ימין ומדכתיב שִׂכֵּל בשי"ן שמאלית ודאי הוא כתרגומו אחכמינון והיינו בהשכל וחכמה שִׂכֵּל (ער האט גקליגט) :

ד"ה **אוני** כוחי כמו * מצאתי און לי מרוב אונים ולאין אונים עד כאן לשון רש"י : יהושע יז

משום דמלת אוני תתפרש גם כן בענין לער כמו לא אכלתי באוני ממנו ופרשו רז"ל באבלי דלא יתכן כאן לכן הוצרך לפרש דזה הוא ענין כוח וגבורה אוני (מיין קראפט) : ישעי' מ"ב

ד"ה **פַּחַז** שֵׁם דבר הוא לפיכך טעמו למעלה וכולו נקוד פתח ואלו היה לשון עָבר היה נקוד חֶצְיוֹ קמץ וְחֶצְיוֹ פתח וטעמו למטה עד כאן לשון רש"י :

החילוק שבין הַשֵׁם דָבָר ובין לשון פָּעַל הוא זה כל דבר שיתכן להדבר בו זמן עָבַר כמו שָׁמַר (ער האט גהיט) הוא לשון פָּעַל ונקוד אות ראשונה מן השורש קמץ ואות שנייה בפתח וטעמו (בל"א טראַפּ) לגמרי אחר כל הנקודות כזה פָּעַל אבל כל דבר דלא שייך בו שום זמן נקרא שֵׁם דָבָר וטעמו שקמין (טראַפּ) למעלה דהיינו קודם נקודה אחרונה כמו נַעַר שַׁעַר וזה שכתב רש"י: מדנקוד כולו פתח וטעמו למעלה כזה פַּחַז על כורחיך שֵׁם דָבָר הוא פַּחַז (איין איילינג) ואלו היה לשון עָבַר (ער האט גאיילט) הוי למכתב חֶצְיוֹ קמץ וְחֶצְיוֹ פתח וטעמו למטה כזה פָּחַז : והשתא דהוכיח דמלת פחז שם דבר הוא אם כן הוצרכנו להוסיף בקרא לשון פָּעַל כי אין חיבור במקרא בלתי לשון פָּעַל לכן הוסיף רש"י בד"ה שלפניו ומהו הפחז אשר הפחזת (איין איילינג האשטו גאיילט) עיין שם :

ד"ה **מכורותיהם** לשון כלי זין הסיף בלשון יוני מכיר תנחומא דבר אחר מכורותיהם בארץ מגורותיהם נהגו עצמן בכלי חמס כמו * מכורותיך ומולדותיך זה הוא תרגום של אונקלים עד כאן לשון רש"י : יחזקאל יו

רצה לומר לדעת התנחומא הכ"ף במלת מכורותיהם היא מצד הדין ולא מצד התמורה וחליפין ולדעת האונקלים תתחלף הכ"ף בגימל כדין אותיות ג"י כ"ק שהן ממוצא אחד והרי כאלו כתיב מגורותיהם איר וואונוגג :

ד"ה **אל** תֵּחַד כבודי כבוד לשון זכר הוא ועל כורחיך אתה צריך לפרש כְּמְדַבֵּר אל הכבוד אתה כבודי לא תתיחד אתם כמו לא *תֵּחַד אתם בקבורה עכל"ר: ישעי' יד

מעינם דבריסא וקרא כתיב בסודם אל תבוא נפשי ומלת נפש ידועה דתכונה בכל מקום בלשון נקבה ולפי זה מלת תבוא ודאי גם כן נסתר לנקבה היא (דיא נפש זיא זאל ניט קומין אין איהר) סוד ואם כן

למטעי ולפרש מלת תחד גם כן נסתר לנקבה (דיא כבוד זיא זאל זיך ניט איינגין) בקהלם לכן קאמר רש"י על כורחיך מלת תחד נוכח לזכר הוא בעבור דמלת כבוד לא תכונה כי אם בלשון זכר מלת תחד גם כן לשון זכר הוא וזה שכתב במדבר: אל הכבוד אתה כבודי לא תתיחד עמם' (דוא כבוד זאלסט דיך ניט מיהד זיין מיט זיא):

יהושע כ"ג

ד"ה **עִקְּרוּ שׁוֹר** אישמרדום בלע"ז לשון את סוסיהם תעקר עד כאן לשון רש"י:

רש"י מודיעך בזה דמלינו לפעמים איזה תיבות משמשת היפוך הפעולה עַקְּרוּ שור לאו משמעה (זיא הבין איין גוואַרפלט רק היפוך הפעולה **עִקְּרוּ** שור (זיא הבין אויז גוואַרפלט דען) שור ומביא ראיה את סוסיהם תעקר גם כן לאו משמעה (דוא זאלסט איין ווארפלין) אלא משמעה היפוך הפעולה (דוא זאלסט אויז ווארפלין):

יחזקאל כ"ח

ד"ה **וְלוֹ יִקְּהַת** עמים אסיפת העמים שהיוד עיקור היא ביסוד כמו יִפְעַת ופעמים שנופלת ממנה וכמה אותיות משמשות בלשון זה ורה נקראות עיקור נופל כגון נו"ן של נושך ואל"ף שבאהַבתי באזניכם ושבאבחת חרב ואסף שמן אף זה יקהת עמים אסיפת עמים שנאמר אליו גויים ידרושו ודומה לו עין תלעג לאב ותבוז ליקהת אם לקיבוץ קמטים שבפניה מפני זקנתה ובגמרא דיתבו ומקהו בשוקא דנהרדעי במסכת יבמות ויכול היה לומר קְהַת עמים עד כאן לשון רש"י:

איוב י"ג
יחזקאל כ"ח
מלכים ב' ד'
ישעי' י"א
משלי ל'

כדי דלא תטעה לומר היו"ד במלת יִקְּהַת סימן לעתיד הנסתר הוא ויהיה פירושו קְהָה מלשון תקהינה עיניו דהיינו ענין כריתה דלא יתכן כאן חדא דלא שייך כאן ענין כריתה ועוד דלפי זה קְהַת מבעי ליה על משקל דבַת הארץ לכן קאמר רש"י שהיו"ד היא עיקור ביסוד ושרשו יָקָה ועניינו אסיפת עמים ולו (אונ לו איס) יִקְּהַת (איין פר זאמלינג פון פעלקיר): ומה שכתב עוד דלפעמים נופלת ממנה כגון נו"ן של נוגף וכולי רלה לומר דמלינו כי **נגף** וקיימא לן בהדגש שהוך הגימל מורה חסרון נו"ן אות ראשונה מן השורש דשרשו נָגַף שמע מינה דמלינו יסוד ועיקור של השורש נופלות אבן מה שמביא ראיה ממלת שבאהבתי וכו' אין המשל דומה לנמשל כי רש"י מיירי מן היכא דלפעמי' אות השורש בהא ולפעמים נופלת ובמלת אהבתי האל"ף נוספת לגמרי ואינה מן השורש וכן במלת אִבְחַת חרב האל"ף היא תמורת טי"ת וכאלו כתיב טִבְחַת חרב גם במלת אסוך שמן האל"ף נוספת לגמרי וצ"ע:

ומה דמביא ראיה ממלת ליקהת אם וכן מגמרא מקהו בשוקא וכו' רלה לומר ענין כולם לשון אסיפה וקבוץ הוא:

ומה דמסיים והיה יכול לומר יִקְּהַת עמים רלה לומר השתא דהוכחנו בראיה גמורה דמדרך הלשון לפעמים להיות אות ראשונה מן השורש נופלת א"כ היה יכול לומר גם כאן קְהַת עמים בלתי יוד בתחילה:

תלי' קי"ג
תלים קכ"ג

ד"ה **אֹסְרִי** כמו אוֹסֵר דוגמת מקימי מעפר דל היושבי בשמים וכן בני אתונו בענין זה עד כאן לשון רש"י:

דהא ודאי אין לפרש במלת אוֹסְרִי היו"ד לכינוי (בל"א מיין בונד) תקשה ושייעקב אגד כלום (האט דען יעקב וואז גבונדין) רק דעתו לברך ליהודה שיאגוד לגפן אחד עיר אחד אלא ודאי היו"ד נוספת לגמרי וכאלו כתיב אוֹסֵר לחודיה ומביא רש"י על זה ראיות כי גם במלות מְקִימִי היושבי בני אתונו היודי"ן נוספות וכאלו כתיב מֵקִים היושב בן אתונו:

משלי כ"ג

ד"ה **חַכְלִילִי** לשון אודם וכן למי חכלילות עינים שכן דרך שותי יין עיניהם מאדימות עד כאן לשון רש"י:

בעיניך ראית במלת חכלילי הם ארבע אותיות שורש וקימא לן דאין נמלא תיבה יותר מן שלש אותיות שורש וכאשר נמלא תיבה בת ארבע אותיות שורש אמרו שהיא מורכבת מן שני שרשים לכן דרשו במלת

במלה חכלילי מורכבת מן שורש היך ומן מלת לי ואמרו כל חיך אומר לי אכן רש"י רולה לפרש המקרא על דרך פשוטו לכן קאמר כתרגומו לשון אודם (בל"א רוט) :

ר"ה גד גדוד יגודנו כולם לשון גדוד הם יכך חברו מנחם ואם תאמר אין גדוד בלא שני דלתי"ן יש לומר גדוד שם דבר צריך שני דלתי"ן שכן דרך תיבה בת שתי אותיות לכפול בסופה ואין יסודה אלא שתי אותיות וכן אמר כצפור לנוד (משלי כ"ו) מגזרת שבעתי נדודים (איוב ז') שם נכפול שדוד מגזרת ישוד צהרים אף יגוד יגדנו כולם מגזרה אחת הם וכשהוא מדבר בלשון יפעל אינו כפול כמו יגוד ינוד ינום ישור יסוב וכשהוא (שופטים ג') מתפעל או מפעיל אחרים הוא כפול כמו יתגודד יתגודר יתרועם יתבולל ובלשון מפעיל (תלים ל"ח) יתום ואלמנה יעודד לשובב יעקב עליו משובב (תלים קמ"ו) נתיבות יגודנו האמור כאן אינו לשון שיפעלוהו אחרים אלא כמו יגוד היגנו כמו בני יצאוני (ישעיה מ"ט) וממני גד גדוד יגודנו יגוד הימנו שיעברו את הירדן עם אחרים למלחמה כל חלוץ עד שנכבשה הארץ (שם כ"ח; ירמיה יוד)
עד כאן לשון רש"י :

רש"י מודיעך בזה דבמלת יגודנו גם כן השורש גדד כמו במלת גדוד והא דכתיב יגודנו בדלי"ת אחת בעבור דיש חילוק בין שם דבר לבין לשון פעל כי בשם דבר בא השורש בשלמות ובלשון פעל החסר דלי"ת האחת : ואם תקשה לדעת רש"י דבא אלא בשם דבר בשלמות בשני דלתי"ן הלא מלת גד היא שם האיש ואף על פי כן אינו רק בדל"ת אחת זה משני רש"י בעצמו לעיל פ' ויצא דמלת גד שם האיש אין השורש גדד רק גדה מלשון גד גדי וסימנו לא הנמצא בדברי רז"ל וקימא לן כל שורש שאות אחרונ' שלו ה"א אז תחסר הה"א דבסוף השורש ונשאר אם כן גד לחודיה אפילו בשם דבר אבל בשורש גדד בא השם דבר בשלמות :

ומה שכתב בלשון יפעל רלה לומר כשהפעולה עומד בעצמו בקלות (דז וואהרק בלייבט בשטין אין דעם מאן זעלבין אין גרינג הייט) אז אין דרכו להיכפל האות כמו ינוד ירום ישור יסוב כי כולם פעלים עומדים הם :

ומה שכתב כשהוא מתפעל רלה לומר כשהפעולה עומד גם כן בעצמו אבל היא בחוזק (דז וואהריק בלייבט בשטין אין דעם מאן זעלבין אין שטארק הייט) אז אפילו בשם דבר דרכו להיכפל האות כמו יתרומם יתגודד וכולי :

ומה שכתב או מפעיל אחרים רלה לומר כשהפעולה יולא לאחר אכן הראיה שהביא לא הבנתי כי כולם לשובב משובב יעודד לאו לשון הפעיל המה רק לשון פיעל הדגש ואפשר לתרץ דרש"י סבר אף דהמה לשון פיעל הדגש מכל מקום משמשים לשון הפעיל כמו מלת **למד** שהוא לשון פיעל הדגש ואמרו בו המדקדקים שמשמש לשון הפעיל וכאלו כתיב הלמיד :

ומה דקאמר עוד יגודנו האמור כאן וכולי משום דלעיל מיניה כתב רש"י דמלת יגודנו לשון פועל עומד בעצמו הוא, וקימא לן בפעלים העומדים לא יתכנו כינויים הדבקים כגון נו אלא כינויים הנפרדים כמו ממנו לכן קאמר רש"י יגוד הימנו ורלה לומר באמת נידון כאלו נכתבו שתי מלות יגוד הימנו (ער וואהרט שארין פון איס) ומביא רש"י ראיה בני יצאוני כאלו כתיב יצאו ממני :

ר"ה בן פורת יוסף בן חן לשון ארמי אפריון נמטי לרבי שמעון סוף ב"מ (קהלת ג') ובר"ה שלחריו פורת התי"ו שבו הוא תיקון לשון כמו על דברת בני אדם עד כאן לשון רש"י :

הוצרכת לדעת כי שורש פרה משמש לשני עניינים ענין ראשון מלשון רז"ל אפריון נמטי והיינו לשון חן וענין שני כדעת התרגום לשון פריה ורביה והחילוק שביניהם לדעת רש"י לענין חן לאו מזרעו דיוסף קא מיירי רק מיוסף עלמו דהוא בעל חן אם כן לא שייך בו ענין הדביקות והוי סגי אלו כתיב בן פורה בה"א בסוף (איין לייט זעליגר ענ איז יוסף) לכן הוכרך רש"י לומר התי"ו היא תיקון לשון ומביא על

זה רהיה כמו דברת בני אדם ונקרא אצל המדקדקים צחות הלשון (ובל"א זויבר קונטלעפט) אבל לדעת התרגום שהוא לשון פריה ורביה ולאו מיוסף קיימי רק מזרעו דיוסף, התי"ו לאו לתיקון הלשון היא רק מצד הדביקות בן פורת יוסף (דער פרוכט פון יוסף):

ד"ה שׁוּר כמו לָשׁוּר עד כאן לשון רש"י:

כתבו המדקדקים דנקודת לשון מָקוֹר (בל"א איין זאך בשטיט אין קיין גווישי לייט) היא בכל מקום כנקודת בַּצִּוּוּי (דז איז איין זאך דז ווארט גבאטין גלייך צו טאן) והיכר והבדל שביניהם הוא זה בלשון מָקוֹר דרכו לבוא עם שימוש הלמ"ד ומשום דבכאן בודאי אי אפשר לפרש מלת שׁוּר בלשון צווי וכי יעקב עכשיו מְצַוֶּה שיצעדו בנות מצרים לראות תפארת הוד יוסף והלא הם כבר צעדו לכן קאמר רש"י כמו לָשׁוּר ורצה לומר חסר במקרא למ"ד השימוש וכאלו כתיב לָשׁוּר והיינו לשון מָקוֹר (צו לוגין) ויעקב מספר מעשה שהיה:

ד"ה עֲלֵי שור בשביל לשור עד כאן לשון רש"י:

רצה לומר אם נפרש מלת עֲלֵי כפירושה בכל מקום אין ביאור ופירוש כלל צעדו (זיא הבין גשריאט) עלי שור (אויף צו לוגין) לכן קאמר דמלת עלי תתפרש במקום מלת בשביל צעדו (זיא הבין גשריאט) עלי שור בשביל לשור (אום ווילן צו לוגין): ואם תשאלני למה מהפך רש"י הסדר לפרש בתחילה מלת שׁוּר ואת מלת עלי המוקדם בקרא אשיבך דמלת עֲלֵי נתינת טעם היא למלת שׁוּר כמו שכתב רש"י בשביל לשור אם כן כל זמן שלא נדע ביאור מלת שׁוּר אין לנו תועלת בביאור מלת עֲלֵי:

ד"ה וַרֹבּוּ נעשו לו אחיו אנשי ריב ואין הלשון הזה לשון פֻּעֲלוּ שאם כן היה לו לנקוד וְרָבּוּ כמו המה ימי מריבה אשר רָבוּ וגומר ואף אם לשון רְבִית חיצים כן היה לו לנקוד אינו אלא לשון פֻּעֲלוּ כמו שֹׁמּוּ * שמים שהוא לשון הושמו וכן רֹמּוּ מעט שהוא לשון הורמו אלא שלשון הורמו והושמו על ידי אחרים ולשון רֹמּוּ רֹבּוּ מאליהם הם משוממים את עצמן נתרוממו מעצמן נעשו אנשי ריב עד כאן לשון רש"י:

במדבר כ' / ירמי' ב' / איוב כ"ד

הוצרכת לדעת דמלת פָּעֲלוּ היא מן התיבות המורות פעולת הפועל בדבר אחר (זיא הבין אן איין אנדרין גווארקט) ומלת פֻּעֲלוּ היא מן התיבות שקבלו הפעולה מן אחר (זיא זיין ווארין גווערקט פון איין אנדרין) לכן כתב רש"י דאין לפרש מלת וַרֹבּוּ לשון פָּעֲלוּ (דיא ברידר הבין מיט אים גלענקט) דאם כן הוי לינקד וְרָבוּ כמו המה מי מריבה אשר רָבוּ בקמץ תחת הרי"ש וכן לענין רְבִית חיצים הוי לנקוד וְרָבוּ (זיא הבין גשאסין) ומדנקוד הרי"ש בחולם ודאי החולם היא תמורת מלאפום וכאלו כתיב וְרֻבּוּ והיינו לשון פֻּעֲלוּ (זיא זיין ווארין גלענקט) ומה שכתב עוד אלא שלשון הורמו וכו' רצה לומר הא דאמרתי דמלת וַרֹבּוּ לשון פֻּעֲלוּ הוא מכל מקום לאו לשון פֻּעֲלוּ ממש הוא משום דמלת וַרֹבּוּ לשון פועל עומד הוא דמכתב רש"י בעצמו נעשו אנשי ריב (זיא הבין זיך זעלבין גלענקט) ומלת פֻּעֲלוּ הוא שקיבל הפעולה מן האחר אלא כעין פֻּעֲלוּ קאמר וזה שמדייק במלת רֹמּוּ רֹבּוּ נתרוממו מאליהם וכו' וכל זה דווקא לדעת רש"י אבל המדקדקים אינן מודים לו באמרם דלא מצינו בשום מקום לשון פֻּעֲלוּ עומד בעצמו ועיין בספר השרשים שחיבר הרד"ק בשורש רבב:

במדבר ל"א

ד"ה בַּעֲלֵי חִצִּים שלשונם כחץ ותרגומו לשון *ותהי המחצה ע"כ לשון רש"י:

לדעת רש"י במלת חִצִּים הוא השורש חָצַץ מענין חץ (בל"א פייאיל) והדגש שתוך הצדי' מסייע ליה דמורה חסרון לדי' אות אמצעית השורש ולדעת התרגום הוא השורש חָצָה רק שנחסר ה"א השורש דבסוף כדין כל שורש שסופה ה"א:

שמות י"ט

ד"ה שָׁדַיִם יָרֹה יִיָּרֶה מתרגמינן אשתדי ישתדי אף שָׁדַיִם על שם שהזרע יורה כחץ ע"כ לשון רש"י:

רש"י מתיעד בזה דמלת שְׁבִים הוא השורש שָׁדָה ונלקח מלשון התרגום דמתרגם על מלת יָרֹה יָרֶה אִשְׁתְּדִי (בל"א גוואָרפֿון) על שם שהזרע יורה כחץ :

ד"ה הוֹרֵי לשון הריון שהורוני במעי אמי כמו * הורה גבר ע"כ לשון רש"י :

איוב ג'

משום דמלינו להורות בני ישראל דהיינו ענין הוראת איסור והיתר דלא יתכן כאן לכן קאמר דזה הוא ענין הריון הוֹרַי (מייני טראַגער) :

ד"ה אשר כריתי לי לפי פשוטו כמו * כי יכרה איש ומדרשו עוד וכולי עד כאן לשון רש"י :

שמות כ"א

דברי רש"י מתבארין מעלמן דלפי פשוטו עניינו כמו כי יכרה איש והיינו ענין חפירה (איך האב מיר גיגראבן) ולדעת ראשון מהמדרש ענין מכירה אשר כריתי (איך האב גיקאפט) ולדעת שני מהמדרש ענין לבור אשר כריתי (איך האב גהויפֿט) : ולדעת שלשתם כיון רש"י דהי מינייהו מפקת

נשלם פרשת ויחי עם ספר בראשית * בעזרת מגיד אחרית מראשית :
ובעזרת נותן לעם נשמות אבאר ספר שמות :

ספר שמות

ד"ה הָבָה נתחכמה כל הבה לשון הזמנה הוא כלומר הזמינו עצמיכם לכך עד כאן לשון רש"י :

במלת הָבָה היא השורש יָהַב בין"ד בתחילה ונפלה היו"ד בתחילה כי על הרוב בשורש שתחילתה יו"ד להיותה נופלת (כמו עֵצָה מן שורש יָעַץ דֵעָה מן שורש יָדַע) ויש מדקדקים שאמרו שעניינה לשון נתינה כמו השלך על ה' יְהָבְךָ דלא יתכן כאן בענין עלה כי היא אינה ניתנת מיד ליד רק מושגה במחשבה לכן קאמר רש"י כל הבה לשון הזמנה הוא ורלה לומר הולרכנו לפרש כאותן המדקדקים האומרים דשורש יָהַב משמש ענין הזמנה וזה שייך שפיר בעלה (בל"א ברייאט אייך אן) :

ד"ה נתחכמה לו לעם נתחכמה מה לעשות לו ורבותינו דרשו נתחכמה למושיען של ישראל וכולי עד כאן לשון רש"י :

משום דקשיא ליה והלא בית ישראל רבים הם ואם כן נתחכמה להם הוי למכתב לכן קאמר רש"י לעם ורלה לומר מדרך לשון הקודש לכנות אומה שלימה בלשון יחיד וזה נקרא אצל המדקדקים שֵׁם הַמִּין כמו הנה עַם יוצא ממצרים וקאי אם כן מלת לו על מלת לָעָם דהיינו שם יחיד וכולל כל ישראל יחד : ומה שכתב עוד נתחכמה מה לעשות לו הוסיף מלת לעשות בין מלת נתחכמה ובין מלת לו משום דקשיא ליה והלא ענין התחכמות פעולת עלמו הוא (ער טראַכטט אין זיך זעלבין) ומלת לו ניתקן על פעולת אחר לכן הוסיף רש"י מלת מה לעשות וקאי מלת לו על מלת לעשות החסירה בקרא ובפעולת עשייה דהוא פועל יוצא יתכן מלת לו : ומה שכתב עוד רבותינו דרשו וזה בא לתרץ קושיא הראשונה דלדעת רבותינו קאי מלת לו על השם ב"ה דהוא יחיד אמת ויתכן מלת לו :

ד"ה עָרֵי מסכנות כתרגומו בית אוֹצְרָא וכן לך בא * אל הסוכן הלז גזבר הממונה על האוצרות ע"כ לשון רש"י :

ישעי' כ"ב

משום ואלת מִסְכְּנוֹת מתפרש גם כן ענין דלות כמו איש מִסְכֵּן דלא יתכן כאן לכן הוצרך לומר דזה הוא כתרגומו בית אולרא וכן לך בא אל הסוכן :

ד"ה וַיָּקֻצוּ קצו בחייהם ורבותינו דרשו כקוצים היו בעיניהם ע"כ לשון רש"י :

רש"י מודיעך בזה שאלת ויקוצו הוא השורש קוץ ומשמש לשני עניינים שמוש אחד דבר מאוס כמו קצתי בחיי זה כיון במה דקאמר קצו בחייהם שימוש שני ענין קוצים מלשון וקוץ ודרדר לזה כיוונו רבותינו-כקוצים היו בעיניהם :

ד"ה **וכאשר** יְעַנּוּ אותו בכל מה שהיו נותנין לב לענות כן לב הקב"ה להרבות ולהפריץ דבר אחר כן יִרְבֶּה כן רָבָה וכן פָּרַץ ומדרשו רוח הקודש אומרת כן אתם אומרים פן ירבה ואני אומר כן ירבה עד כאן לשון רש"י :

והיא גרסא הנכונה ואחרות כולן משובשות ועתה אפרש אחת ואחת :

משום דקשיא ליה והלא במלות יְעַנּוּ יִרְבֶּה יִפְרֹץ היודין המה סימן לעתיד (זיא וואָרין פייניגן זוא וואָרין זיך מערין זיא וואָרין זיך שטאַרקין) ובאמת כוונת המאמר על זמן עָבַר כי בשעת הגלות כבר עינו אותם על זה קאמר רש"י בכל מה שהיו נותנין וכו' ורצה לומר מלינו לפעמים שהיודי"ן בראשית התיבה משמשות על המחשבה (כדכתב רש"י בעצמו בפ' בשלח בד"ה אז ישיר) ואם כן כך ביאור הפסוק וכאשר יענו (דז זיא הבין גדאַכט צו פייניגן) כן ירבה (האָט גאָט גדאַנקין גהאַט צו מערין אונ' שטערקין) : ומה שכתב עוד דבר אחר כן ירבה כן רָבָה וכן פָּרַץ רצה לומר אפילו אי אמרינן היודי"ן המה סימן לעתיד גם כן ניחא כי מלינו על הרוב דכתיב העתיד במקום עָבַר והרי כאלו כתיב כן רָבָה וכן פָּרַץ : ומה שכתב עוד ומדרשו רוח הקודש וכולי רצה לומר דווקא אליביה פשטיה דקרא דקאי רק מלות הבה נתחכמה על זמן העבר והיינו שיעצו אותם קודם הגלות ומלות וכאשר יענו קאי אדהשתא על שעת הגלות שפיר קשה היאך יתכן בשעת הגלות לשון עתיד אבל לדעת המדרש מלות וכאשר יענו גם כן קאי על זמן העבר ומלת כאשר היא חוזרת לכן ונתינת טעם היא למלת הבה נתחכמה וכך פירושו הם אמרו בזמן העבר הבה נתחכמה כן ירבה וכאשר (אונ' דאָרום) נגמרה בעצתם יענו אותו (זיא וואָרין זיא פייניגן) ושייך שפיר לשון עתיד ואי משום דלא יתכן בשעת העיצה כן ירבה וכן יפרץ על זה קאמר המדרש רוח הקודש אומרת בזה זה שעה כך אתם אומרים בשעת העיצה פן ירבה ואני אומר עכשיו בשעת העיצה כן ירבה ולא תועיל עצתכם כלום :

ד"ה **לַמְיַלְּדוֹת** הוא לשון מולידות אלא שיש לשון קַל ולשון כָּבֵד כמו שׁוֹבֵר ומְשַׁבֵּר דּוֹבֵר ומְדַבֵּר כך מוֹלִיד **ומְיַלֵּד** עד כאן לשון רש"י :

רצה לומר כמו דאין חילוק בין שׁוֹבֵר ומְשַׁבֵּר בגוף העושה כי שניהם מורים על אחד העושה פעולת השבירה בדבר אחר רק החילוק הוא ביניהם שׁוֹבֵר הוא לשון קַל (ער צו ברעכט גרינג האָט נאָר אייך שפאַלט גמאַכט) ובראוי עוד להשתמש בו ומְשַׁבֵּר בְּדָגֵשׁ תוך הבית הוא לשון כָּבֵד (ער צו ברעכט שטאַרק אין שטיקן) ואין ראוי להשתמש בו עוד כן על דרך זה מלת מוֹלִיד בלתי דגש תוך הלמ"ד מורה פעולת הלידה בקלות (זיא מאַכט גרינג גווינן) ומלת **מְיַלֵּד** בדגש תוך הלמ"ד מורה פעולת הלידה בחוזק (זיא מאַכט איר שטאַרק גווינן) והיינו שהיא מקשה לילד ועל דרך זה תתפרש

ד"ה שאחר כך **בְּיַלֶּדְכֶן** כמו בהוֹלִידְכֶן :

ד"ה **וַתְּחַיֶּיןָ** וַתְּחַיֶּה עד כאן לשון רש"י :

כתב הרב המזרחי כי הוי"ו מושיבו לעתיד עד כאן לשונו פירוש לפירושו לדעת רש"י במלת וַתְּחַיֶּיןָ הוא השורש חָיָה בשני יודי"ן והה"א הכתובה לאו לשרשית היא רק לסימן הנקיבה ובלתי הוי"ו חָיְתָה לשון עבר לנקבה הוא (זיא האָט גלעבט) והוי"ו מהפכה עתיד וְחָיְתָה (זיא וואָרט לעבין) וזה מדייק רש"י וַתְּחַיֶּה רצה לומר כאלו כתיב בהדיא לשון עתיד הוי"ו היא לחיבור :

ד"ה **וַתְּחַיֶּיןָ** את הילדים מספקות להם מים ומזון תרגום הראשון וְקַיָּמָא והשני וְקַיָּמָתוּן לפי שלשון עבר לנקבות רבות תיבה זו וכיוצא בה משמשות

לשון

לשון גָּלוּ ולשון פַּעֲלֶם כגון * ותאמרנה איש מצרי לשון עָבַר כמו וַיֹּאמְרוּ לזכרים ○ ותדברנה בפיכם לשון דִּבַּרְתֶּם כמו וַתְּדַבְּרוּ לזכרים וכן ○ ותחללינה אותי על עמי לשון עבר **חִלַּלְתֶּם** כמו וַתְּחַלְּלוּ לזכרים ע"כ לשון רש"י :

שמות ג'
ירמיה ג'
יחזקאל י"ג

מה שכתב מספקות וכו' רלה לומר דאלו כפשוטיה שהשמיעני שלא עשו כדבר פרעה זה כבר נשמע במה דכתיב ולא עשו כאשר דיבר אליהן מלך מצרים אלא ודאי מיהודיא דמלת והחיין לדרוש כי גם מספקות להן מים ומזון : **ומה** שכתב עוד התרגום הראשון וְקַיָּמָא וכו' דע דכתבו המדקדקים דמלת תִּפָּקַדְנָה תשמש לנסתרות כמו יִפָּקְדוּ לזכרים (זיא ווארין דענקין) וגם תשמש מלת תִּפָּקַדְנָה לנוכחות כמו תִּפָּקְדוּ לנוכחים (איר ווארט דענקין) ועם וי"ו ההיפוך הוא לשון עבר ולזה כיון התרגום דמתרגם במלת וַתְּחַיֶּיןָ הראשון וְקַיָּמָא והיינו לנסתרות (זיא לאזטין לעבין) ומלת וַתְּחַיֶּיןָ השני מתרגם וְקַיֵּמְתּוּן לנוכחות (איר האט לאזין לעבין) ומשום דכתיב במלת ותחיין השני ויקרא מלך מצרים אם כן דיבר לנוכחות וזה שכתב רש"י לפי שלשון עבר לנקבות רבות וכו' רלה לומר מלת ותחיין היא על משקל ותפקדנה והיא באה מצד הדקדוק שוה לנסתרות ולנוכחות אבל לזכרים יש הפרש לנסתרים יִפָּקְדוּ ולנוכחים תִּפָּקְדוּ :

ד"ה **וַיֵּיטֶב** היטיב להן וזה חילוק בתיבה שיסודה שתי אותיות ונתן לה וי"ו יוד בראשה כשהיא באה לדבר לשון הִפְעִיל הוא נקוד היו"ד בצירי שהוא קמץ קטן כגון וַיֵּיטֶב אלוהים למילדות וכגון וַיֶּרֶב בבת יהודה תַּאֲנִיָּה ותאניה וכן * וַיֶּגֶל את השארית נבוזראדן הִגְלָה את השארית וַיִּפֶן זנב אל זנב הפנה הזנבות זו לזו כל אלו לשון הפעיל את אחרים וכשהוא מדבר בלשון וַיִּפְעַל הוא נקוד היו"ד בחיריק כגון * וַיִּיטַב בעיניו לשון הוטב וכן וַיִּרֶב העם נתרבה העם * וַיִּגֶל יהודה הוגלה יהודה * ויפן כה וכה הופנה לכאן ולכאן ואל תשיבני וַיֵּלֶךְ וַיֵּשֶׁב וַיֵּרֶד וַיֵּצֵא לפי שאין מגזרה של אלו שהרי היו"ד יסוד בהן יָרַד יָלַךְ יָצָא יָשַׁב יו"ד אות שלישית בו עד כאן לשון רש"י :

איכה ג'
ד"ה ב' ל"ו
שפטים ט"ו
ויקרא יו"ד
ירמי' י"ב
שמות ג'

מה שכתב רש"י בתיבה שיסודה שתי אותיות רלה לומר דמלינו לפעמים שאין נראה במכתב רק שתי אותיות מן השורש והשלישית נעלמת או נוכל לומר דרש"י מסכים עם חכמי צרפתים באמרם דנמלאים גם כן שרשים דאינן בעלם ראשונה כי אם שתי אותיות : **ומה** שכתב עוד כשהוא בלשון ויפעיל וכו' בזה הוצרכת לדעת דלפני רש"י היתה הגירסא בכולן היודין בצירי כאשר הצגתי לפניך בלשון רש"י לכן מחלק רש"י כשהוא בא לדבר בלשון וַיִּפְעִיל רלה לומר לשון הִפְעִיל נקוד היו"ד בצירי וכשהיא באה לדבר בלשון וַיִּפְעַל והיינו לשון עומד בעלמו (דיא ארבייט בלייבט בייא דען מאן זעלבין) אז נקוד היו"ד בחיריק ואכן בכל הספרים שלנו במלות וַיֶּרֶב בבת יהודה וכן וַיֶּגֶל את השארית וַיִּפֶן זנב אל זנב בכולם היודין בסגול לכן מחלקים המדקדקים בענין אחר והיינו כשהיוד בסגול אז המילה היא בודאי לשון הִפְעִיל (ער מאכט איין אנדרין וואקין) וכשהיוד בצירי יש מהן לשון הפעיל כגון הכא וַיֵּיטֶב אלהים למילדות (ער מאכט בגיטיגין) ויש מהן לשון קַל כמו אל הַפֶּן אל מנחתם אבל כשהיו"ד בחיריק בזה מודו המדקדקים לרש"י שהוא לשון וַיִּפְעַל : וכאשר הבאתי מלאתי במלכים ב' סימן י"ז ד"ה ויגל מחלק רש"י כמו שכתבתי בשם המדקדקים לכן בודאי מלוה רבה היא להגיה ברש"י כאן בכל מקום מלת סגול תמורת מלת צירי כדי שלא תהא נוסחתו נגד כל הנוסחאות וגם כנותר דברי המדקדקים וסותר דברי עלמו במלכים עיין שם : **ומה** שכתב עוד ונתן לה וי"ו יו"ד בראשה רלה לומר דווקא הרתי בעינין וי"ו וגם יו"ד בראשה אבל כשהמלה ביו"ד לחודית אז אינה היו"ד לא בסגול ולא בצירי רק בפתח ואז אינה לריך לכתוב שהוא לשון הִפְעִיל כי כן דין לשון הפעיל להיות היו"ד בפתח ועין לקמן פרשת ואתחנן ד"ה לא ירפך : **ומה** שכתב עוד וַיִּיטַב בעיניו הוטב בעיניו וַיִּרֶב העם נתרבה העם רלה לומר בעלים עומדים בעלמן הן וַיִּרֶב (ער האט זיך זעלבין גימערט) וַיִּיטַב (עז האט איין זיין אויגן וואול גפאלין

נפאלין) : ומה שכתב עוד ואל תשיבני וילך וכולי לשיטת הגרסא דלפניו קאי שהיה כתוב לפניו
ניירב וכולי בכולן היודי"ן בצירי והמה לשון הפעיל ונפלה עליו הקושיא ממלות ויצא וילך וכולי כי גם שם
היודי"ן בצירי ואף על פי כן אינן לשון הפעיל והולרך לתרץ לפי שאין מגזרתו וכולי אבל לפי הגרסא דלפנינו
בכולם היודי"ן בסגול וכדכתב רש"י בעצמו במלכים מעיקרא לא קשה מידי כי שם היודי"ן בסגול לכן המה
לשון הפעיל ובמלת ויצא וילך וישב היודי"ן בצירי הוא לשון נפעל : ומה שכתב עוד במלת
וילך וכולי היו"ד יסוד בו בזה הוא נגד המדקדקים כי המה כתבו יו"ד הכתובה היא יו"ד השימוש ויו"ד השורש
נחה תחת הצירי הנקודה תחת יו"ד השימוש : ומה שכתב עוד יו"ד אות שלישית בו למפרע
קא חשיב דלכסדרן היו"ד אות ראשונה היא מן השורש כמו שכתב בעצמו יָלַךְ יָרַד יָשַׁב יָצָא :

ד"ה **אֲמָתָהּ** את שפחתה ורבותנו דרשו לשון יד אבל לפי דקדוק לשון הקודש היה לו לנקוד **אַמָּתָהּ** מ"ם דגושה והם דרשו את אמתה את ידה שנשתרברבה אמתה אמות הרבה עד כאן לשון רש"י :

מה שכתב את שפחתה רלה לומר במלת אמתה הוא השורש אָמָה (דינסט מאגד) והתי"ו היא תמורת ה"א השורש כי כן דין ה"א השרשית כאשר תבוא אחריה אות הכינוי אז נשתנית הה"א להי"ו רפויה ועין בפ' משפטים ברש"י בד"ה מרתה : ומה שכתב עוד רבותינו דרשו וכולי רלה לומר לדעת רבותינו מלשון **אַמָּה** בל"א איין איל) הוא השורש אָמַם בשתי ממין והה"א היא לנקבה ודרך לשון הקודש כאשר יחסר מם אחא אזי תינקד דגש תוך מם הנשארה לתשלום החסרונה ואם כן לפי דבריהם הוי לנקד כזה **אַמָּתָהּ** בדגש תוך המ"ם וכאשר עיינתי מלאתי בספר השרשים שחיבר הרד"ק בשורש אָמָה ז"ל ותשלח את אמתה את שפחתה ואומרים כי המלה זאת מחלוקת בקריאתה כי יש קוראים אותה בדגש **אַמָּתָהּ** מן אמה ארכו וכן פירש רבינו סעדיה וכולי עכ"ל הרד"ק הנה לפי עדותו של הרד"ק בשם רבינו סעדיה מסולקת קושית רש"י ודרש רבותנו קאי אליבא גירסת דרבינו סעדיה ודבריהם שרירן וקימין : אכן עדין יש לדקדק מאין הוליאו הלימוד שנשתרברבה ידה לאמו' רבות כי לא נמלא בכאן סימן הרבוי לכן נרא' לי דהא ודאי לדבריהם לענין אַמָּה התי"ו שהיא תמורת ה"א לאו שרשית ה א רק נוספת לגמרי וכבר פירש הרד"ק ביהושע ו' ד"ה החבאתה גם בפסוק נכלאתה אהבתך לי דהה"א נוספת מורה הפלגת הדבר עד מאוד לכן דרשו נשתרברבה ידה אמות הרבה :

ד"ה **הֵילִכִי** נתנבאה ולא ידעה מה נתנבאה הֵי שֶׁלִיכִי עד כאן לשון רש"י :

דלפי פשוטו הוי למכתב הֵילִיךְ בכ"ף שְׁוָא כדין כל נוכח לנקבה ומדכתיב הֵילִיכִי ודאי תתחלק המלה לשתי מלות הֵי לִיכִי והולרך לפי זה להוסיף השי"ן להבין המלה הֵי (נעס) שֶׁלִיכִי (דז דייניג) ואם כן נתנבאה ולא ידעה מה נתנבאה :

ד"ה **מְשִׁיתִהוּ** שחלתיה הוא לשון הוצאה בלשון ארמי כמשחל בינירתא מחלבא ובלשון עברי משיתיהו לשון הסירותיו כמו לא ימוש לא מש כך חברו מנחם ואני אומר שאינו ממחברת מָשׁ וָמֵשׁ אלא מגזרת מָשָׁה ולשון הוצאה הוא כמו ימשני ממים רבים שאלו היה ממחברת מָשׁ לא יתכן לומר מְשִׁיתִהוּ אלא הֲמִישׁוֹתִיהוּ כאשר יאמר מן קָם הקימותי או מְשִׁתִיהוּ כמו ומַשְׁתִּי את עון הארץ אבל מְשִׁיתִי אינה אלא מגזרת תיבה שפעל שלה מיוסד בה"א בסוף התיבה כמו מָשָׁה בָּנָה עָשָׂה צִוָּה פָּנָה כשיבוא לומר פָּעַלְתִּי תבוא היו"ד במקום ה"א כמו עשיתי צויתי בניתי פניתי עד כאן לשון רש"י :

תילים י"ח
זכרי' ג

דברי רש"י מתבארין מעצמן דאילו יהיה מלת משיתיהו מן שורש מֻשׁ כדברי מנחם' והיינו על משקל קָם אם כן אם הוי לשון הפעיל הוי למכתב הֲמִישׁוֹתִיהוּ כמו הקימותי ואלו הוי לשון קל הוה למכתב

למכתב ומשתיהו כמו ומשתי את עון הארץ אלא ודאי שרשו משה על משקל גזה כמו דאמרינן מן גזה גזיתיהו (איך הב גבויאט איס) הכי נמי אמרינן מן שורש משה משיתיהו (איך הב אויש געצאגין איס) והיינו כתרגומו שלתיה לשון הוצאה :

ד"ה למה תכה אף על פי שלא הכהו נקרא רשע בהרמת יד ע"כ לשון רש"י :

גרסינן בסנהדרין אמר ריש לקיש כל המגביה ידו על חבירו אף על פי שלא הכהו נקרא רשע שנאמר ויאמר לרשע למה תכה ריעיך הכית לא נאמר אלא תכה אף על פי שלא הכהו נקרא רשע ע"כ לשון הגמרא וכוונת ריש לקיש אלו כתיב הכית לשון עבר (דוא האשט גשלאגין) ואין לשון עבר שייך רק על מעשה שהיה כבר בפועל ממש אם כן לא הוי נקרא רשע רק עד שהכהו אבל עכשיו דכתיב תכה לשון עתיד (דוא ווארשט שלאגין) ובאמת עדין לא הכהו ואף על פי כן נקרא רשע בהרמת יד לחודיה :

ד"ה ויואל כתרגומו וצבי ודומה לו הואיל נא וכולי ומדרשו לשון אלה וכולי עד כאן לשון רש"י :

רצה לומר התרגום דמתרגם על מלת ויאל וצבי והיינו ענין רצון (בוויליגין) אם כן שרשו יאל אבל לדעת המדרש מענין שבועה שרשו אלה :

ד"ה בלבת אש בשלהבת אש לבו של אש כמו * לב השמים * לב האלה ואל תתמה על התי"ו יש לנו כיוצא בו אמולה * לבתך עד כאן לשון רש"י :

דברים ד' · שמואל ב יח · יחזקאל ט"ז

רש"י מודיעך בזה הדגש שתוך הבית מורה חסרון בית אמצעית השורש ושרשו לבב ובא מזה השורש מלת לב (בל"א הערץ) וכדי שלא תיקשה היאך יתכן בענין אש מלת לב על זה קאמר בשלהבת אש לב של אש נרלה לומר מלת לבת שם מושאל הוא וכמו דאמצעית האדם תקועה לבו כמו כן השלהבת עולה מאמצעית האש לכן שייך שפיר בו לשון לב : ומה שכתב עוד ואל תתמה וכולי משום דקשיא ליה התי"ו במלת בלבת המורה ענין הדביקות מיותרת היא כי הוי סגי אלו הוי כתיב בלב אש כי הסגול בלמד היתה מורה גם כן ענין הדביקות על זה קאמר ול תתמה כי יש לנו כיולא בו מה אמולה לבתך והוי גם כן סגי אלו הוי כתיב מה אמולה לבך רק הוא מדרך הלשון לדבק התי"ו במלת לב ועין בשרשים שחיבר הרד"ק בשורש לבב :

ד"ה אכל כמו נאכל כמו לא * עבד בה אשר **לקח** משם ע"כ לשון רש"י :

דברים כ"א · בראשית ג'

מה שכתב אכל כמו נאכל לאו דוקא הוא דהא מלת אכל מלשון פעל הדגש ומיירי שקיבל הפעולה מן גר אחר בכבידות ומלת נאכל לשון נפעל הוא ומיירי שקיבל הפעולה מן אדם אחר בקלות אלא בעבור דמלת נאכל והיינו לשון נפעל יותר מורגל ושגור מן לשון פעל לכן בכל מקום שמלא רש"י לשון פעל מביא עליו לדמיון לשון נפעל ורלה לומר כמו דמלת נאכל עניינו שקיבל הפעולה מן אדם אחר כמו כן מלת אכל עניינו שקיבל גם כן הפעולה מן אדם אחר ובאמת כל חד וחד לעניינו זה לקלותו וזה לכבידותו ועל דרך זה עבד לקח :

ד"ה נשל שלף והוציא כמו ונשל הברזל כי * ישל זיתיך ע"כ לשון רש"י :

דברים י"ט · שם כ"ח

מודיעך בזה דמלת של הוא השורש נשל ונקרא אלל רש"י יסוד הנופל משום דלפעמים נופלת הנו"ן כמו הכא של וכמו כי ישל זיתיך ולפעמים יבוא בשלימות כמו ונשל הברזל ומכל מקום שניהם ענין אחד לשון הוצאה :

ד"ה ונצלתם את מצרים כתרגומו ותירוקינון וכולי והנו"ן בו יסוד ומנחם חברו במחברת צדי עם * ויצל אלהים ארת מקנה אביכן וכולי ולא יאמנו דבריו כי גם לא היתה הנו"ן יסוד והיא נקודה בחיריק לא תהא משמשת לשון פעלתם

בראשי' ל"א

וגפֿאלין) : ומה שכתב עוד ואל תשיבני ויֵלך וכולי לשיטת הגרסא דלפניו קאי שהיה כתוב לפניו ניֵרב וכולי בכולן היודי"ן בצירי והמה לשון הפעיל וגפלה עליו הקושיא ממלות ויֵצא ויֵלך וכולי כי גם שם היודי"ן בצירי ואף על פי כן אינן לשון הפעיל והולרך לתרץ לפי שאין מגזרתו וכולי אבל לפי הגרסא דלפנינו בכולם היודי"ן בסגול וכדכתב רש"י בעצמו במלכים מעיקרא לא קשה מידי כי שם היודי"ן בסגול לכן המה לשון הפעיל ובמלת ויֵצא וילך וישב היודי"ן בצירי הוא לשון נִפְעַל : ומה שכתב עוד במלת נילך וכולי היו"ד יסוד בו בזה הוא נגד המדקדקים כי המה כתבו יו"ד הכתובה היא יו"ד השימוש ויו"ד השורש תנוח תחת הצירי הנקודה תחת יו"ד השימוש : ומה שכתב עוד יו"ד אות שלישית בו למפרע קא חשיב דלכסדרן היו"ד אות ראשונה היא מן השורש כמו שכתב בעצמו יָלַךְ יָרַד יָשַׁב יָצָא :

ד"ה אַמָּתָהּ את שפחתה ורבותנו דרשו לשון יד אבל לפי דקדוק לשון הקודש היה לו לנקוד אַמָּתָהּ מ"ם דגושה והם דרשו את אמתה את ידה שנשתרבבה אמתה אמות הרבה עד כאן לשון רש"י :

מה שכתב את שפחתה רלה לומר במלת אמתה הוא השורש אָמָה (דינסט מאד) והאי"ו היא תמורת ה"א השורש כי כן דין ה"א השרשית כאשר תבוא אחריה אות הכינוי אז נשתנית הה"א לתי"ו רפויה ועין בפ' משפטים ברש"י בד"ה מרתה : ומה שכתב עוד רבותינו דרשו וכולי רלה לומר לדעת רבותינו מלשון אַמָּה בל"א איין איל) הוא השורש אָמָּם בשתי ממין והה"א היא לנקבה ודרך לשון הקודש כאשר יחסר מם אחא אזי תינקד דגש תוך מם הנשארה לתשלום החסרונה ואם כן לפי דבריהם הוי לנקד כזה אַמָּתָהּ בדגש תוך המ"ם וכאשר עיינתי מלאתי בספר השרשים שחיבר הרד"ק בשורש אָמָה ונ"ל ותשלח את אמתה את שפחתה ואומרים כי המלה זאת מחלוקת בקריאתה כי יש קוראים אותה בדגש אַמָּתָהּ מן אמה ארכו וכן פירש רבינו סעדיה וכולי עכ"ל הרד"ק הנה לפי עדותו של הרד"ק בשם רבינו סעדיה מסולקת קושית רש"י ודרש רבותינו קאי אליבא גירסת דרבינו סעדיה ודבריהם שרירן וקיימין : אכן עדיין יש לדקדק מאין הוליאו הלימוד שנשתרבבה ידה לאמו' רבות כי לא נמלא בכאן סימן הרבוי לכן נרא' לי דהא ודאי לדבריהם לענין אָמָה התי"ו שהיא תמורת ה"א לאו שרשית ה"א רק נוספת לגמרי וכבר פירש הרד"ק ביהושע ו' ד"ה התנבאתה גם בפסוק נכלאתה אהבתך לי דהה"א נוספת מורה הפלגת הדבר עד מאוד לכן דרשו נשתרבבה ידה אמות הרבה :

ד"ה הֵילִכִי נתנבאה ולא ידעה מה נתנבאה הֵי שֶׁלִּיכִי עד כאן לשון רש"י :

דלפי פשוטו הוי למכתב הֵילִךְ בכ"ף שְׁוָא כדין כל נוכח לנקבה ומדכתיב הֵילִכִי ודאי תתחלק המלה לשתי מלות הֵי לִיכִי והולרך לפי זה להוסיף השי"ן להבין המלה הֵי (נעס) שֶׁלִּיכִי (דז דיינִיג) ואם כן נתנבאה ולא ידעה מה נתנבאה :

ד"ה מְשִׁיתִיהוּ שחלתיה הוא לשון הוצאה בלשון ארמי כמשחל בינירתא מחלבא ובלשון עברי משיתיהו לשון הסירותיו כמו לא יָמוּשׁ לא מָשׁ כך חברו מנחם ואני אומר שאינו ממחברת מָשׁ וָמֵשׁ אלא מגזרת מָשָׁה ולשון הוצאה הוא כמו ימשני ממים רבים שאלו היה ממחברת מָשׁ לא יתכן לומר מְשִׁיתִהוּ אלא הֲמִישׁוֹתִיהוּ כאשר יאמר מן קָם הקימותי או גַשְׁתִּיהוּ כמו ומַשְׁתִּי את עון הארץ אבל מְשִׁיתִי אינה אלא מגזרת תיבה שפעל ש"ה מיוסד בה"א בסוף התיבה כמו מָשָׁה בָּנָה עָשָׂה צִוָּה פָּנָה כשיבוא לומר פָּעַלְתִּי תבוא היו"ד במקום ה"א כמו עָשִׂיתִי צִוִּיתִי בָּנִיתִי פָּנִיתִי עד כאן לשון רש"י :

תילים י"ח

זכרי' ג

דברי רש"י מתבארין מעצמן דאילו יהיה מלת משיתיהו מן שורש מָשׁ כדברי מנחם' והיינו על משקל קָם אם כן אם הוי לשון הפעיל הוי למכתב הֲמִישׁוֹתִיהוּ כמו הקימותי ואלו הוי לשון קל הוי למכתב

למכתב ומשתיהו כמו ומשתי את עון הארץ אלא דהאי פרשו עשה. על משקל גדה כמו דאמרינן מן גדה בניתיהו (איך הב גבויאט אים) הכי נמי אמרינן מן שורש עשה משיתיהו (איך הב אויז גילואין אים) והיינו כתרגומו שחליתיה לשון הולאה :

ד"ה למה תכה אף על פי שלא הכהו נקרא רשע בהרמת יד ע"כ לשון רש"י :

גרסינן בסנהדרין אמר ריש לקיש כל המגביה ידו על חבירו אף על פי שלא הכהו נקרא רשע שנאמר ויאמר לרשע למה תכה ריעיך הכית לא נאמר אלא תכה אף על פי שלא הכהו נקרא רשע ע"כ לשון הגמרא וכוונת ריש לקיש אלו כתיב הכית לשון עבר (דוא האסט גשלאגין) ואין לשון עבר שייך רק על מעשה שהיה כבר בפועל ממש אם כן לא הוי נקרא רשע רק עד שהכהו אבל עכשיו דכתיב תכה לשון עתיד (דוא ווארסט שלאגין) ובאמת עדין לא הכהו ואף על פי כן נקרא רשע בהרמת יד לחודיה :

ד"ה ויואל כתרגומו וצבי ודומה לו הואיל נא וכולי ומדרשו לשון אלה וכולי עד כאן לשון רש"י :

רצה לומר התרגום דמתרגם על מלת ויאל וצבי והיינו ענין רצון (בוויליגין) אם כן פרשו יאל אבל לדעת המדרש מענין שבועה פרשו אלה :

ד"ה בלבת אש בשלהבת אש לבו של אש כמו * לב השמים * לב האלה ואל תתמה על התי"ו יש לנו כיוצא בו אמולה * לבתך עד כאן לשון רש"י :

דברים ד'
שמואל ב יח
יחזקאל ט"ז

רש"י מודיעך בזה הדגש שתוך הבית מורה חסרון בית אמצעית השורש ופירשו לבב ובא מזה השורש מלת לב (בל"א הערץ) וכדי שלא תיקשה היאך יתכן בענין אש מלת לב על זה קאמר בשלהבת אש לב של אש נראה לומר מלת לבת שם מושאל הוא וכמו דאמצעית האדם תקועה לבו כמו כן השלהבת עולה מאמצעית האש לכן שייך שפיר בו לשון לב : ומה שכתב עוד ואל תתמה וכולי משום דקשיא ליה התי"ו במלת בלבת המורה ענין הדביקות מיותרת היא כי הוי סגי אלו הוי כתיב בלב אש כי הסגול בלמד היתה מורה גם כן ענין הדביקות על זה קאמר ול תתמה כי יש לנו כיולא בו מה אמולה לבתך והוי גם כן סגי אלו הוי כתיב מה אמולה לבך רק הוא מדרך הלשון לדבק התי"ו במלת לב ועין בשרשים שחיבר הרד"ק בשורש לבב :

ד"ה אכל כמו נאכל כמו לא * עבר בה אשר * לקח משם ע"כ לשון רש"י :

דברים כ"א
בראשית ג'

מה שכתב אכל כמו נאכל לאו דוקא הוא דהא מלת אכל מלשון פעל הדגש ומיירי שקיבל הפעולה מן אחר בכבידות ומלת נאכל לשון נפעל הוא ומיירי שקיבל הפעולה מן אדם אחר בקלות אלא בעבור דמלת נאכל והיינו לשון נפעל יותר מורגל ושגור מן לשון פעל לכן בכל מקום שמלא רש"י לשון פעל מביא עליו לדמיון לשון נפעל ורלה לומר כמו דמלת נאכל עניינו שקיבל הפעולה מן אדם אחר כמו כן מלת אכל עניינו שקיבל גם כן הפעולה מן אדם אחר ובאמת כל אחד ואחד לעניינו זה לקלותו וזה לכבידותו ועל דרך זה עבר לקח :

ד"ה נשל שלף והוציא כמו ונשל הברזל כי * ישל זיתיך ע"כ לשון רש"י :

דברים י"ט
שם כ"ח

מודיעך בזה דמלת של הוא השורש נשל ונקרא אצל רש"י יסוד הנופל משום דלפעמים נופלת הנו"ן כמו הכא של וכמו כי ישל זיתיך ולפעמים יבוא בשלימות כמו ונשל הברזל ובכל מקום שניהם ענין אחד לשון הולאה :

ד"ה ונצלתם את מצרים כתרגומו ותירוקינון וכולי והנו"ן בו יסוד ומנחם חברו במחברת צדי עם * ויצל אלהים את מקנה אביכן וכולי ולא יאומו דבריו כי אם לא היתה הנו"ן יסוד והיא נקודה בחיריק לא תהא משמשת לשון פעלתם

בראשי' ל"א

פְּגַלְתֶּם אלא לשון נִפְעַלְתֶּם כמו * וְהִסַּחְתֶּם מן האדמה * וְנִתַּתֶּם ביד אויב וכולי וכל נו"ן שהיא באה בתיבה לפרקים ונופלת ממנה כגון נו"ן של נוגף וכולי כשהוא מדבר לשון פְּעַלְתֶּם תינקד בִּשְׁוָא כגון וּנְשָׂאתֶם את אביכם וכולי לכך אני אומר שזאת הנקודה בחיריק מן היסוד היא יסוד שם דבר **נִצּוּל** והוא מן הלשונות הכבדים כמו דִּבּוּר סִפּוּר **לִמּוּד** בשידבר בלשון פְּעַלְתֶּם ינקד בחיריק כמו וְדִבַּרְתֶּם אל הסלע עד כאן לשון רש"י :

(שמות כ"ח / ויקרא כו / בראשית כח)

מה שכתב מנחם חברו במחברת צד"י וכולו דלה לומר לדעת מנחם במלת **וְנִצַּלְתֶּם** הוא השורש צל וסותר רש"י דבריו משום דלדעת מנחם הולרכנו לומר הנו"ן מן **וְנִצַּלְתֶּם** לאו שרשית היא רק היא סימן על לשון נִפְעַל על משקל ונסחתם **וְנִצַּלְתֶּם** (איר ווארט ווערין אויז גילערט פֿון איין אנדרין) ובאמת כוונת הפסוק על העושים הפעולה (איר ווארט אויז לערין אן דיא) מלרים אלא ודאי הנו"ן היא שורש מן יסוד נִצֵּל :

ומה שכתב עוד וכל נו"ן שהיא באה לפרקים וכולי בזה מקשה את עלמו כי גם לדברי רש"י שהנו"ן מן היסוד וכוונת המאמר על העושים הפעולה (זיא ווארין אויז לערין דיא) מלרים אכתי תקשה הוי למכתב הנו"ן בִּשְׁוָא כזה וְנִצַּלְתֶּם כמו וּנְשָׂאתֶם על זה משני רש"י לכך אני אומר שזאת הנקודה וכולי ורלה לומר באמת אילו היה מלת וּנְגַלְתֶּם מן לשון קַל (וויזט איין גרינג ארבייט) היתה הנו"ן באמת בִּשְׁוָא וּנְצַלְתֶּם אבל עכשיו דמלת ונגלתם מן לשון דִּבֵּר הוא שהרי נקוד דגש הוך בַּצד"י ומורה על חוזק הפעולה (זיא ווארין שטארק אויז לערין) כמאמר רז"ל עשאוהו כמלודה שאין בו דגן וכולי אם כן דין הנו"ן לינקד בחיריק **וְנִצַּלְתֶּם** על משקל כִּפַּרְתֶּם דִּבַּרְתֶּם שהמה גם כן לשון כִּבֵּד :

ד"ה **ויחזק** בו לשון אחיזה והרבה יש במקרא ויחזיקו * ד"ה האנשים וכולי כל לשון חיזוק הדבק לְבֵית אחיזה הוא ע"כ לשון רש"י :

(בראשית יט)

משום דשורש חָזַק על הרוב משמש על חזקת הפעולה דלא יתכן כאן לכן קאמר דזה הוא לשון אחיזה (בגרייפֿן) ונותן על זה סימן דכל מקום דכתיב אלל שורש חָזַק שמוש הבי"ת ענין אחיזה הוא כמו הכא דכתיב ויחזק בו :

ד"ה **ודבר הוא לך** נתפרש בפ' ויצא בד"ה דברתי לך : ד"ה על החמור חמור המיוחד ובולי ע"כ לשון רש"י :

דאם לא כן חֲמוֹר בלא ה"א ידועה מבעי ליה למכתב ומדכתיב הַחֲמוֹר בה"א ידיעה על כורחיך מורה על דבר ידועה חמור המיוחד כדמפרש רש"י :

ד"ה **לַמּוּלוֹת** על דבר המולות שֵׁם דבר הוא והלמ"ד משמשרת בלשון עַל כמו * ואמר פרעה לבני ישראל על בני ישראל וכולי ע"כ לשון רש"י :

(שמות י"ג)

דע כי דין הַמָּקוֹר (אין זאך וואס קיין גווישי לייט האט) לבוא אללו שימוש הלמ"ד אבל אין דין הַמָּקוֹר לבוא אללו תנועות ות כי תנועות ות מורה סימן הרבוי ולשון מָקוֹר לא יתרבה לכן קאמר רש"י שֵׁם דָּבָר הוא ולאו לשון מָקוֹר ושייך בו שפיר תנועות ות ואי דלא יתכן בלשון שֵׁם דָּבָר שימוש הלמ"ד על זה קאמר על דבר המולת ורלה לומר הלמ"ד תשמש במקום מלת עַל (אוס ווילן דיא בשניידינג) :

ד"ה **ואל ישעו בדברי שקר** ואל יהגו וידברו בדברי רות לאמור נלכה ונזבחה ודומה לו * וְאֶשְׁעָה בחוקיך תמיד * למשל ולשנינה מתרגמינן לישועין ויספר וְאִשְׁתְּעֵי ואי אפשר לומר ישעו לשון וישע אל הבל וכולי ולפרש אל ישעו אל יפנו שאם כן היה לו לכתוב ואל ישעו אל דברי שקר או לדברי שקר כי כן גזרת כולם ישעה * האדם וכולי ולא מצאתי שמוש של בי"ת סמוכה לאחריהם אבל אחר לשון דבור כמו עסק לְבַר בדבר נופל בו לשון שמוש

(תהלים קי"ט / דברים כ"ח / בראשית ד' / ישעי' י"ז / יחזקאל ל"ג)

בי"ת

בי"ת כגון הנדברים בך ובולי ע"כ לשון רש"י:

אין כוונת רש"י לחלק בגוף השורש שהרי בין לענין פנות (קערין) ובין לענין דבור (רידן) בשניהם הוא השורש שָׁעָה אלא רצה לחלק בענין פירוש המלה והיינו כאשר שורש שָׁעָה מודבק למלת אל או לשימוש הלמ"ד הרי ענינו לשון פנות (קערין) אבל כאשר שורש שָׁעָה מודבק לשמוש הבית הרי הוא ענין דבור. (רידן) ויִלקח מלשון התרגום דמפרש למשל ולשנינה ולשועין ויספר ואשתעי (רידן):

ד"ה **וַיֻּכּוּ** לשון נִפְעֲלוּ הוכו מיד אחרים הנוגשים הכום עד כאן לשון רש"י:

רש"י מודיעך בזה מלת וַיֻּכּוּ הדגש שתוך הכ"ף מורה חסרון נו"ן ראשונה מן השורש ושרשו נָכָה וכאלו כתיב בתשלומו **וַיִּנָּכְהוּ** על משקל נִפְעֲלוּ וענינו שקבלו פעולת ההכאה על ידי אחרים וזה שכיון רש"י במה דכתב הוכו מיד אחרים הנוגשים הכום

ד"ה **וְחָטָאת** עמך אלו היה נקוד פתח הייתי אומר שהוא דבוק ודבר זה חטאת עמך עכשיו שהוא קמץ שם דבר הוא וכך פירושו ודבר זה מביא חטאת על עמך כאלו כתיב וחטאת לעמך ובולי ע"כ לשון רש"י:

כזה שכתב רש"י עכשיו שהוא קמץ הוא שֵׁם דָּבָר אין רצונו לומר אלו היה נקוד פתח לא שם דבר הוא דזה אינו דהלא היה נקוד פתח היה על משקל חַטַּאת מגרים דהוא ג"כ שם דבר אלא רצה לומר אלו היה נקוד פתח היה שם דבר בדביקות והוי כאלו כתיב חטאת של עמך עכשיו הוא קמץ שֵׁם דבר במוכרת הוא וזה כיון רש"י במה דקאמר כאלו כתיב וחטאת לעמך הוסיף בכיון שמוש הלמ"ד כי אלא שמוש הלמ"ד לא יתכן ענין הדביקות וְחָטָאת לעמך (דז אין איין גברעכין ער דיין פאלק) ועין ברד"ק בשורש חטא גם [illegible] באבן עזרא פ"א:

ר"ה **הֵרַע** לשון הפעיל הוא הִרבה רעה אליהם ותרגומו אַבְאִישׁ ע"כ לשון רש"י:

רש"י מודיעך בזה במלת הֵרַע הוא השורש רָעַע ואילו היה כתוב השורש בתשלומו היה כתיב הֵרְעַע על משקל הפעיל אלא שהעליתו הוי"ו ונחדו הצירי תחת הה"א להשלים חסרון האי"ן וזה כיון במה דכתב לשון הפעיל הוא הֵרַע (ער הט מאכין איבלין):

פרשת וארא

ד"ה **על** צבאותם בצבאותם כל צבאם לשבטיהם יש על שאינו אלא במקום אות אחת על חרבך תחיה כמו בחרבך עמדתם על חרביכם כמו בחרביכם עד כאן לשון רש"י:

בראשי' כ"ז הזקאל ל"ג

לקמן בפרשת בא כתיב וגם ערב רב עָלָה אִתָּם וכתב שם רש"י שהם התערובות אומות של גרים עכ"ל ובודאי מלת כתיב מַעֲלֵי לשון הפעיל אלא כתיב עָלָה אִתָּם משמעו שהלכו בנפשם חפילה בלתי הכרח וכאן כתיב על צבאותם יש אפשר להיות משמעו שהוציאם בעל כרחם וסתרי. להדדי לכן קאמר רש"י יש על שאינו אלא במקום אות אחת דהיינו במקום שימוש הבית והרי כאלו כתיב בצבאותם והיינו כל נפשם שהלכו בכנופיא והערב רב הלכו מעצמן ברצונם הטוב:

ר"ה **יְהְיֶה** נביאך כתרגומו מתורגמניך וכל לשון נבואה אדם המכריז ומשמיע דברי תוכחות והוא מגזרת ניב שפתים ובלע"ז פרידיגר ע"כ לשון רש"י:

ישעי' נ"ז

ראיה ודאי אין לפרש מלת נביאך נבואה ממש ויהיה משמעו אהרן קיבל הנבואה מן השם ב"ה והוא אמרה אחר כך למשה ובאמת איפכא הוי לכן קאמר כתרגומו מתורגמניך (ובלע"ז פרידיגר ובל"א באר ספרעכיר) והיינו לאו ענין נבואה ממש היה רק מתורגמן אצל פרעה:

ד"ת **כְּבַד** כתרגומו יקיר ולא אתיקר מפני שהוא שֵׁם דָּבָר כמו כי כָבֵד ממך שמות י"ח

ממך הדבר עד כאן לשון רש"י:

משום דמלת גבר איכא לפרושי כלשון התרגוס יקיר לשון שם דבר גבר (שווערר) וגם איכא לפרושי פעל עבר גבר (עז האט גשווערט) ובעבור דבפרשת יתרו בפסוק כי כבד ממך הדבר אי אפשר לפרושי כי אם בלשון שם דבר לכן מסכים רש"י לדעת התרגום כי גם בכאן לשון שם דבר הוא גבר לב פרעה (עז איז שווערר דז הערץ פון) פרעה: **אבן** הרב המזרחי השיג גם על התרגום דבכאן באמרו אף דלקמן בפרשת יתרו במלת כי כבד ממך הדבר אי אפשר לפרושי כי אם בלשון שם דבר מכל מקום בכאן לשון פעל עבר הוא בראיית מלת מאן הכתוב אחריו דהוא ודאי לשון פעל עבר והכי פירושו דקרא כבד לב פרעה (עז האט גישווערט דז הערץ פון) פרעה מאן לשלח את העם (ער האט ניט גיוואלט שיקן דז פאלק):

ד"ה ואם מאן אתה ואם סרבן אתה מאן כמו ממאן מסרב אלא כינוי האדם על שם המפעל כמו שלו שקט זעף עד כאן לשון רש"י:

אמרו המדקדקים מאן הוא שם התואר והיינו עומד בכל עת במרדו (בל"א איין אוס ווילגר) ולא יתכן בו מלת אתה אבל ממאן הוא שם המפעל לשון בינוני עוסק רק עכשיו במלאכתו (בל"א ער אוס ווילגט איצונד) ויתכן בו מלת אתה לפי זה קשה לרש"י היאך יתכן כאן ואם מאן אתה לכן קאמר מאן כמו ממאן וכתרגומו מסרב אלא כינוי האדם על שם המפעל ורצה לומר באמת כאלו כתוב ממאן שם המפעל תמורת מאן שם התואר (וכדברי תמלא במכלול בשער דקדוקי הפעלי' בטור בשלי שי בבינוני בבנין פיעל וכתב שם ר"א בחור בהגהה וזה כיון רש"י מאן כמו ממאן ע"ש) ומה שמסיים כמו שלו אין רצונו להביא ראיה לדבריו האחרונים לומר גם כאן כאלו כתיב משלו כי שלו ושקט המה שמות התוארים בהכרח רק הוא ראיה לדבריו הראשונים דמלת מאן הוא שם התואר על משקל שלו שקט זעף:

ד"ה אעתיר העתירו והעתרתי ולא נאמר אעתר עתרו ועתרתי מפני שכל לשון עתר הרבות פלל הוא וכאשר יאמר הרבו הרבה הרבתי לשון מפעיל כן יאמר אעתיר וכולי ע"כ לשון רש"י:

כתבו המדקדקים הוראת לשון הפעיל הוא שפועל על ידי אמצעי דהיינו שתצא הפעולה ממנו אל השלישי (ער מאכט איין אנדריר ארבייט) ואם כן קשה לרש"י היאך שייך בענין התפילה לשון הפעיל והלא התפילה עומדת בגוף האדם בעצמו (ער בעט אין זיך זעלבן) ולפי זה אעתר עתרו עתרתי מבעי למכתב על זה קאמר רש"י מפני שכל לשון עתר וכולי ורצה לומר בעבור דענין התפילה על הרוב ענין רבוי הוא והיינו מפציר בתפילה על דרך שאמרו רז"ל ויחזור ויתפלל וענין הרבוי בכל מקום אינה באה רק בלשון הפעיל כמו הרבו הרבה הרבתי לכן בא שורש עתר גם כן בלשון הפעיל אעתיר בעתירה העתרתי אף שהתפילה עומדת בגוף האדם ועין לקמן בד"ה ויעתר:

ד"ה והכבד את לבו לשון פעול כמו הלוך וכן והכות * את מואב * ושאול בשאלהים חכה * ופצוע ע"כ לשון רש"י:

מלכים ב' ג'

שמואל א' כ"ד

מלכים א' כ'

רצה לומר מלת והכבד לשון מקור הוא מלשון הפעיל (בשטיט איין קיין גוויסי צייט) הכבד (מאכן בשווערן) ובעבור כי רוב לשון מקור הנמצא בקרא הוא לשון קל והיינו פעול לכן כל מקום שמלא רש"י לשון מקור מאיזה לשון שיהיה דרכו להביא עליו ראיה מלשון פעול והיינו לשון קל כי הוא היותר מורגל אבל באמת יש חילוק ביניהם מלת והכבד לשון הפעיל (מאכן בשווערין) ופעול לשון קל (ווארקין) ועל דרך זה הכות מואב שאול באלהים הכה ופצוע כולם מקור מלשון קל המה:

ד"ה ותהי הכנם הרחישה פרולייר"א בלע"ז עד כאן לשון רש"י:

דהא ודאי מלת ותהי נסתר לנקבה היא אם כן ותהי הכנה מבעי ליה בלשון יחידה כמו שאמרו בגמרא

במראה ההורג כנה בשבת לכן קאמר רש"י הרחישה ודלא לומר הש"ס סתומה עם הקמ"ץ שלפניה הנגזרת מן מלת אותם סימן להרחשת המי"ן הוא והמין יחד כולם נקראו בשם נקיבה יחידה: ובהיותי באמסטרדם שמעתי מפי חכם בקי בלשונות דמלת לועז"ת פדולייר"א ענין רגלים הוא ונקראת הבהמה על שם כך כי כוחה ועוקלה היא ברבות רגליה ולכי זה קשה לרש"י כלעיל מלת נהדי נסתר לנקבה יחידה הוא (זיא וואר) והיאך יתכן הש"ס סתומה וקמ"ץ לפניה המורה לשון רבי' ל"ק רש"י הרחישה ובלע"ז פדולייר"א ודלא לומר כי גם בכנה יחידה שייך ענין הרבוי בעבור הרחשת הרבות רגליה ואחר כך שמעתי מפי חכם אחד רופא מומחה גם כן כדברי חכם הנ"ל ואמרתי על פי שנים עדים יקום דבר:

ד"ה **וַיֶּעְתַּר** אל ה' נתאמץ בתפילה וכן אם היה בא לומר וַיֵּעָתֵר היה יכול לומר ומשמעו נִירְצָה בתפילה וכשהוא אומר בלשון נִפְעַל משמע נירצה להתפלל עד כאן לשון רש"י:

משום דלעיל בד"ה אעתיר כתב רש"י מפני שכל לשון עֲתַר הרבות פלל הוא ויתכן בו אעתיר לשון נִפְעִיל אם כן קשה למה כתיב כאן וַיֶּעְתַּר לשון קַל (בלייבט אין דעם מאן זעלבין) לכן מחלק רש"י אם היה בא לומר וַיֵּעָתִיר היה יכול לומר ודלא לומר כשהוא בלשון נִפְעִיל הוא הרבות תפילה פעם אחר פעם וכשהוא אומר וַיֶּעְתַּר לשון קַל משמע וירבה להתפלל ודלא לומר הרבה להתפלל בפעם אחת וזה שמדייק בלשונו בתחילת דבריו נתאמץ בתפילה:

ד"ה **הִנֵּה** יד ה' הוֹיָה לשון הָיָה כי כן יאמר בלשון נקבה על שעבר היתה ועל העתיד להיות ועל העומד הוֹיָה כמו עוֹשָׂה רוֹצָה רוֹעָה ע"כ לשון רש"י:

רש"י מודיעך בזה דלזכר לשון בינוני (איין לייט דיא איז אין מיטן דיא ארבייט) לזכר אות ראשונה מן השורש בחולם ואות שנייה בסגול כזה **עֹשֶׂה** (ער טוט איצונד) ולנקבה הוא שנייה בקמ"ץ כזה **עֹשָׂה** כמו רוח סערה **עֹשָׂה** דברו (זיא טוט איצונד זיין ריד) ועל דרך זה בשורש הָיָה לזכר הוֹיֶה (ער איז איצונד) ולנקבה הוֹיָה (זיא איז איצונד) ומשום דענין יד תכונה בכל מקום בלשון נקבה (דיא האנט) לכן כתיב גם כאן הוֹיָה (דיא איז):

ד"ה **פִּיחַ** לשון הַפָּחָה שהרוח מפיחן ומפריחן עד כאן לשון רש"י:

רצה לומר במלת פִּיחַ הוא השורש נפח רק שבא על הרוב בחסרון נו"ן אות ראשונה מן השורש וזה שכיון רש"י במה דקאמר לשון הַפָּחָה (בלאזין):

ד"ה **את** כל מגפותי למדנו מכאן שמכת בכורות שקולה כנגד כל המכות עד כאן לשון רש"י:

כתב הרב המזרחי לא ידעתי מאן דכר שמיה בְּכוֹרוֹת אבל שמעתי בשם רבינו תם מאו"רליינ"ש שהגרסא היה ברש"י בפת"ח הַבַּיִת ובשורק הכ"ף כזה בֻּפוּרוֹת והיא מכת ברד ונקראת כך על שם שלא היתה המכה רק בדברי האביבים כדכתיב והשעורה נוכו כי השעורה אביב והפשתה והכוסמת לא נוכו כי אפילות הנה עכ"ל הרב המזרחי ולפי זה כוונת רש"י מכת בֻּפוּרוֹת (דיא לייטיגי) וכן מצאתי בספר ערוגות הבושם להחכם מהר"ר שמואל ארקוולטי ד"ה עודך מסתולל וכו' פירשנו בסוף פ' מקץ בד"ה נלטיק ע"ש:

ד"ה **הוּסְדָה** שנתיסדה וכל תיבה שתחילת יסודה יו"ד כגון יָסַד יָלַד יָדַע יָסַר כשהיא באה בלשון מתפעלת תבוא הוי"ו במקום היו"ד כמו הוּסְדָה הוּלֶּדָה נוֹדַע *ויולד משלי כ"ט ליוסף בדברים לא *יִוָּסֶר עבד עד כאן לשון רש"י:

דברי רש"י מתבארין מעצמן דכל היכא שאות ראשונה מן השורש היא יו"ד כגון יָסַד יָלַד יָדַע יָסַר כשהיא מתפעלת רצה לומר לשון נִפְעַל (ער איז וואורין געווערקט פון איין אנדרין) אז תבוא הוי"ו תמורת יו"ד השורש כמו הוּסְּדָה מן שורש יָסַד הוּלְּדָה מן שורש יָלַד נוֹדַע מן שורש יָדַע וכתב בעל שורש יהודה הטעם בעבור תמיד לשון נִפְעַל בלשון עתיד הולך להיות דגש תוך אות ראשונה מן שורש

להורות

להורות חסרון נו"ן לשון נפעל לכן הומרה היו"ד בוי"ו כי יותר ניכר ונרגש הדגש תוך הוי"ו מבתוך היו"ד:

ד"ה **שלח הָעֵז** כתרגומו שלח כנוש וכן העיזו בני בנימן עד כאן לשון רש"י : (ישעיהו יא)

משום דענין עז על הרוב הוא שם על מין שעיר. עזים ובודאי לא היה מלוה להם על מין שעיר עתים לחודא אכן קאמר כתרגומו כנוש והיינו ענין אסיפה והכנסה תוך הבית הוא ואם כן הכל במשמע הָעֵז (יזאמל איין) ומביא על זה ראיה ממלת הָעִיזוּ בני בנימן כי גם שם הוא ענין אסיפה והכנסה (זאמילט איך איין איר בני בנימין):

ד"ה **טרם** תיראון עדין לא תיראון : נתפרש לעיל בפ' בראשית בד"ה טרם יצמח

ד"ה **והפשתה** והשעורה נֻכְּתָה נשברה לשון *פרעה נְכוֹ וכן לא נְכֹּו ולא יתכן לפרש לשון הַכָּאָה שאין נו"ן במקום ה"א (ירמי' מו)

לפרש נֻכָּתָה כמו הֻכְּתָה נְכֵּו כמו הֻכּוּ אלא הנו"ן שורש בתיבה והרי היא כגזרת שֻׁפּוּ *עצמותיו ע"כ לשון ס"י : (איוב ל"ג)

משמע דדעת רש"י לחלק לענין שבירה יהיה השורש נָכָה בנו"ן בתחילה ולענין הַכָּאָה יהיה השורש נכה בהא בתחילה וזה הוא כנגד כל המדקדקים כי כולם מודים כה אחד דאין חילוק בין לענין שבירה ובין לענין הַכָּאָה בשניהם הוא השורש נָכָה בנו"ן בתחילה (וכן תמצא בס' שים ובקונק"ר דנליא) אכן בהיותי באמשטרדם שנת תע"ב לפ"ק משמש לאדוני מ"ו החכם השלם מוהר"ר שמואל פוזנא מגיה בדפוס המפורס' ר' שלמה פרופס אמר לי דאין כוונת רש"י על לשון הַכָּאָה הה"א בתחיל' בפתח רק כוונת רש"י על לשון הֻכָּאָה הה"א בתחילה בשורק ותהיה קושית רש"י בהאשר דלא מיירי בשום מקום ענין הכאה רק בלשון הפעיל הִכָּה (ער האט אויך געשלאגין) או לשון הָפעל הֻכָּה (ער איז װארין גשלאגין) הוי למכתב גם כאן הֻכְּתָה הֻכּוּ בלשון הָפעל אבן הליא בזה אי מלינו בשום מקום שתתחלף הנו"ן במקום הא גם כאן יתכן והרי נֻכְּתָה נֻכּוּ באמת כאלו כתיב הֻכְּתָה הֻכּוּ אבל השתא דלא מלינו בשום דוכתא שתתחלף הנו"ן בה"א בודאי מלת נֻכָּתָה נֻכּוּ לשון יחשבו והנו"ן בהם שרשית על משקל וְשֻׁפּוּ עצמותיו וכינו לדין כיגם לדעת רש"י אין חלוק בין לענין שבירה ובין לענין הכאה בשניהם הוא השורש נָכָה כדעת כל המדקדקים ודברי פי חכם חן וניכרים דברי אמת ואחר הקבלה מלאתי נסחאות דגרסי ברש"י כזה ולא יתכן לפרש בלשון הוכאה וכולי כמו המגיה לדעת ע"ו הנ"ל והוסיף אות וי"ו אחר הה"א דהו ליכא לם דגש בלשון הכאת הה"א בתחלה בפתח :

ד"ה **לא** ניתך וכו' לי לא הגיע ואף אותן שהיו באויר לא הגיעו לארץ ודומה לו ותתך עלינו האלה והשבועה דעזרא ותגיע עלינו ומנחם בן סרוק חברו בחלק כהיתוך כסף לשון יציקת מתכת ורואה אני את דבריו כתרגומו ויצוק ואתיך לשון יציקת מתכת אף זה לא ניתך לא הוצק לארץ עד כאן לשון רש"י : (דניאל ט')

מה שכתב ניתך לא הגיע המה ביאור על דברי אונקלס דמתרגם על מלת לא ניתך לא מָטָה והיינו לא הגיע ומביא רש"י ראיה עליו מספר עזרא : ומה שכתב עוד דעת מנחם אין כוונת רש"י לומר דמחולק האונקלים עם המנחם בן סרוק בעיקור שורש המלה שהרי לדעת שניהם במלת ניתך הוא השורש נתך אלא רלה לומר שמחולקים בענין ביאור המלה לדעת האונקלים עניינו לשון הגעה. (גראכין) ולדעת מנחם עניינו לשון יליקה (גיסין אדר שמעלצין) :

פרשת בא

ד"ה **שִׁיתִי שָׁמַי** שאשית אני עד כאן לשון רש"י :

דע במלת שיתי הוא השורש שׁנת ועניינו גם כן לשמש ענין יסוד החומה כמו השתות יהרסון דלא יתכן כאן לכן הוצרך לומר שיתי שׂמי ורצה לומר מלת שיתי הוא מלשון לא שת על לבו והיינו גם כן ענין שימה (בל"א טאן): ומה שכתב עוד שאשית אני בעבור דמלת שיתי נקרא לשון מקור (בשטייט אין קיין גוויסי לייט) וכיון שאין מובן ממנו זמן עבר או זמן עתיד אם כן אין ביאור הפסוק עולה על נכון לכן קאמר שיתי שאשית אני ורצה לומר מלת שיתי היא תמורת שאשית אני והיינו לשון עתיד (איך וועל טאן): ואם תקשה לכתוב שאשית אני בהדיא אסיבך דכלל גדול הוא בדקדוק מדרך לשון מקור לשמש במקום כל הזמנים והטעם כתבו המדקדקים כי מן לשון מקור נובעים ויוצאים כל הזמנים:

ד"ה **התעללתי** שׂחקתי כמו *התעללת בי הלא: כאשר התעולל בהם האמור במצרים ואינו לשון פֹּעַל ומעללים שאם כן היה לו לכתוב עוללתי כמו *ועולל למו כאשר עולל לי ע"כ לשון רש"י:

במדבר כ"ב
שמואל א' ו'
איכה א'

כתבו המדקדקים כל הפעולות כולן משמשות בפועל ממש (דיא ארבייט איז גוויס געשעהן) ואלא לשון התפעל (אין ארבייט דז בלייבט בייא דעם מאן זעלבין) משמש לפעמים על המתדמה והיינו עושה את עצמו כאלו עושה שום פעולה ובאמת אינו עושה כלום על דרך יש מתעשר (ער מאכט זיך רייך) ובאמת אין כל (הט ער גר ניקס) וזה שכיון רש"י במה שכתב התעללתי שחקתי ורצה לומר מלת התעללתי לשון התפעל הוא ומשמש על המתדמה כאלו קאמר כל הניסים שראיתם שעשיתי במצרים אינם בעיני רק מתדמה התעללתי שחקתי (איך הב נאר גשפילט) ולאפוקי מדעת התרגום דמתרגם על מלת התעללתי דעובדית והיינו פועל ממש: וכדי שלא תקשה הלא לשון התפעל משמש על הרוב גם כן על פועל ממש דלמא בכאן נמי לשון פועל ממש וכדעת התרגום על זה קאמר רש"י שאם כן היה לו לכתוב עוללתי וכולי ורצה לומר כיון דשאר הלשונות בודאי אינן משמשות על המתדמה רק על פועל ממש הוי למכתב גם כאן עוללתי דאז בודאי לא אפשר לפרושי כי אם בלשון פועל ממש ומדכתיב התעללתי לשון התפעל על כורחיך על המתדמה קאמר התעללתי (איך הב גשפילט):

ד"ה **לענות** כתרגומו להתכנעא והוא מגזרת עני מאנת להיות עני ושפל מפני עד כאן לשון רש"י:

מלת לֵעָנוֹת לשון נִפְעַל הוא וכאלו כתיב לְהֵעָנוֹת ומשום דשני מיני נפעל המה מין הראשון נִפְעַל ממש מוכרח לקבל הפעולה מן יד אחר וזה לא יתכן כאן כי דעת הקב"ה היה שיקבל פרעה כניעות ושפלות מצד עצמו לכן קאמר רש"י כתרגומו להתכנעא ורצה לומר מלת לֵעָנוֹת הוא לשון נפעל ממין השני הדומה ללשון התפעל ומקבל פעולת כניעת ושפלות מצד עצמו לענות (זו ווערין אונטיר טעניג פון דיר זעלבין):

ד"ה **בארבה** בשביל מכת ארבה עד כאן לשון רש"י:

דהא ודאי אין לפרש הבי"ת במלת בארבה כשימושה בכל מקום לענין תוך ויהיה משמעו שינטה ידו תוך הארבה הרי קודם המכה לא היתה עדיין שום ארבה לכן קאמר בשביל הארבה ורצה לומר הבי"ת במלת בארבה תמורת מלת בשביל נטה ידך בשביל מכת הארבה (אום ווילן דז ערשט קומן ווערט דיא מכת ארבה):

ד"ה **בכל ירק** עלה ירוק וירדור"א בלע"ז עד כאן לשון רש"י:

דלפי פשוטו מלת יֶרֶק אינו כולל רק מין ירק להודא (בל"א קרויט) ויהיה משמעו שלא אכל הארבה כי אם מין ירק ולא מין אילן והלא כתיב כל ירק בעץ ובעשב השדה ולכן קאמר רש"י עלה ירוק (גרין בלאט) ואם כן הכל במשמע:

ד"ה **וימש** חושך ויחשיך עליהם חושך יותר מחשיכה שללילה וחושך של לילה יאמיש ויחשיך עוד עד כאן לשון רש"י:

רש"י

רש"י ד"ל לשיטתו אזיל דמפרש בד"ה שאחר זה דמלת וְיָמֵשׁ ענין אמש הוא וכאלו כתיב באֶמֶש היינו גם כן ענין חושך ואם כן קשה לרש"י תלתא מלות בענין חושך למה לי ויהי חושך ויאמש חושך לכן קאמר ויחשיך עליהם וכולי ורלה לומר ביום יהיה החושך כפול כשני חשכי לילה ובלילה יגיע עוד החשך לילה והיה אם כן שלשה חשכי לילה :

שמות י"ג / שמואל ב' כ"ג

ד"ה וְיָמֵשׁ כמו ויאמש יש לנו תיבות הרבה חסרות אל"ף לפי שאין הברת אל"ף ניכרת כל כך אין הכתוב מקפיד על חסרונה כגון לא *יַהֵל כמו לא יַאהִיל לא יטה אהלו וכן * וַתְּזְרֵנִי כמו ותאזרני ואונקלים תירגם לשון הסרה כמו לא יָמִישׁ בָתַר דִיַעְדֵי קְבַל לֵילְיָא כשיגיע סמוך לאור היום אבל אין הדבר מיושב על הוי"ו של וְיָמֵשׁ לפי שהוא כתוב אחר ויהי חושך ומדרש אגדה פותרו לשון ממשש בצהרים שהיה כפול ומכופל ועב ער שהיה בו ממש עד כאן לשון רש"י :

רצה לומר בשלמא לדידי דאמינא מלת וימש הוא חסר אל"ף וכאלו כתיב ויאמש יתכן שפיר הוי"ו של וְיָמֵשׁ דמחברא רישא דקרא לסיפא דקרא נטה ידך ויהי (ווערט זיין חושך וימש אונ' זאל פינסטרן) חושך ולהורות על שני חשכי לילה ביום ובלילה היו שלשה חשיכות כדלעיל בד"ה שלפני זה אבל לדעת האונקלים דמתרגם בָתַר דִיַעְדֵי קְבַל לֵילְיָא אם כן מפרש האונקלים מלת וימש מן לשון לא ימוש והיינו ענין הסרה וקאמר קרא שהתחיל החושך סמוך לאור היום ולדידיה הוצרכנו לפרש המקרא בסירוס וכאלו כתיב בתחילה וימש חושך ואחר כך ויהי חושך (נאך דעם אז זיך וואַרט אב טאן דער) חושך לילה ויהי חושך (וואַרט זיך אן פאנגין דער) חושך אין מצרים אם כן לדידיה לא יתכן הוי"ו של וְיָמֵשׁ כידין וי"ו החיבור לחבר ולדבק רישא דקרא אל סיפא דקרא ובסירוס המקרא סיפא רישא ורישא סיפא : **ומה** שכתב עוד לדעת המדרש אגדה לשון ממשש וכולי רלה לומר גם לדעת המדרש יתכן הוי"ו דלאו לאפוקי מלשון חושך קאמר רק אדרבה שהיה חושך כל כך עב עד שהיה בו ממש ולהורות דביום היה החושך כשני חשכי לילה ובלילה כשלשה חשיכות כדלעיל בד"ה הראשון וימש חושך אליביה דרש"י :

ד"ה שְׁלֹשֶׁת ימים שלוש של ימים טרצינ"א וכן שבעת ימים שטינ"א בלע"ז עד כאן לשון רש"י :

כבר הודעתיך כמה פעמים באשר תמלא איזה תיבה משונה בנקודתה מדרכה לבא תמיד אז מורה השינוי ענין הדביקות כמו אֵשֶׁת אברם הרי כאלו כתיב אשה של אברם לפי זה גם כאן מההוי למכתב שְׁלֹשָׁה ימים בה"א בסוף ונשתנה וכתיב שלשת ימים בתי"ו בסוף על כורחיך מורה נמי על ענין הדביקות אכן לפי זה לא יתכן חיבור המקרא שלשת ימים (דרייא פון טעג) והוי שפיר טפי אלו הוי כתיב שלשה ימים (דרייא טעג) על זה קאמר רש"י שלוש של ימים וכולי ורלה לומר דהא ודאי בשם הַמִּסְפָּר (איין לווייא דרייא) לא יתכן הדביקות אכן בכאן הוצרך לומר דווקא בשם הנספר (איינלינג צווילינג דריילינג) דאי אמר בשם המספר הוה אמינא דלא היה החושך ג' ימים רצופים ובשם הנספר שייך שפיר ענין הדביקות שלשת ימים שלוש של ימים טרלינ"א בלע"ז (דריילינג פון טעג) :

שמות י"א / תלים קכ"ד

ד"ה כַּחֲצֹת הַלַּיְלָה כְּהֵחָלֵק הלילה בחצות כמו *בעלות השחר *בחזות אפם בנו זהו פשוטו של מקרא לישבו על אופניו שאין חצות שֵׁם דָבָר של חֲצִי ורבותינו דרשו כמו בחצות הלילה ואמרו שאמר משה כחצות דמשמע סמוך או לפניו או לאחריו ולא אמר בחצות שמא יטעו אצטגניני פרעה ואמרו משה בדאי הוא אבל הקב"ה יודע עִתָּיו ורגעיו אמר בחצות עד כאן לשון רש"י :

כתבו המדקדקים שאלל לשון מָקוֹר (איין זאך דז ניט בשטיט אין גוויסי לייט) משמש אללו הכ"ף באשר ואלל הַשֵּׁם דָּבָר (איין נאמין פון איין-זאך) משמש כַּף הדמיון וזה שכתב רש"י שאין חצות שֵׁם דָבָר משום דאז הוצרכנו לומר הכ"ף היא לדמיון ומי איכא ספיקא קמיה דרקיעא אלא ודאי מלת כחצות לשון מָקוֹר הוא והכ"ף תשמש במקום מלת כאשר וזה שכתב כהחלק לילה (דז טאלין דיא נאכט

נאכט) ומציאת רש"י על זה ראיות מאלות בעלות בתרות כי כולם לשון מקור הם: אבל לדעת רז"ל מלת כחצות שם דבר והכ"ף השמש לדמיון ואם תקשה מי איכא ספיקא קמיה דקיימא ותירצו דהדיבור מוסב למשה ושמא יטעו וכולי אבל הקדוש ברוך הוא בעצמו אמר למשה בחצות דאין ספיקא קמיה ויודע עתידות ורגעיו:

ד"ה לא יחרץ כלב לשונו אומר אני שהוא לשון **שנון** עד כאן לשון רש"י:

כדי שלא תפרשו מלשון אם הרוצים ימירו והיינו ענין כריתה דלא יתכן כאן לכן הוצרך לומר דמלת יחרץ ענין שנון ודבור הוא והיינו ענין התנועעת הלשון לא יחרץ (ער האט ניט גרירט):

ד"ה המשקוף הוא העליון שהדלת שוקף עליו כשסוגרין אותו לינטי"ל בלע"ז ולשון שקיפה חבטה כמו קול עלה נדף טרפא דשקיף חבורה משקופי עד כאן לשון רש"י

ויקרא כו

משום דענין שקיפה על הרוב ענין הבטה וראיה היא כמו השקיפה ממעון קדשך דלא יתכן כאן לכן הוצרך לומר דזה הוא לשון חבטה ולקח מלשון התרגום שמתרגם על מלת קול עלה טרף דשקיף (בל"א קלאפין):

ד"ה במים מנין לשאר משקים תלמוד לומר ובשל מבושל מכל מקום ע"כ לשון רש"י:

דף מ"א

דברי רש"י אלו הם דברי גמרא פסחים ובמשניות סוף פ"ב ד"ה אין מבשלין כתב הגאון בעל תי"ט בשם הרמב"ם לפי שהיה אין כור בלשון עקר וכולי ויישב דבריו והיינו דאמרינן מכל מקום ולא אמרינן בלשון רבוי כדאמר לגבי מלות מלוה ריבה אלא שהמל... זה תרמות הרבוי עכ"ל ואסברה לך דבריו דלא תטעה לומר הואת לימודם הוא מכלל הלשון בשל ומבושל רק הואת לימודם הוא ממלת בשל לחודא כי הוא לשון מקור וכולל בעצמו הרבה כל ענין בישול והיינו מכל מקום ועין בפ' פנחס בד"ה לרוח:

ד"ה מקרא קודש מקרא קודש שם דבר תוצא קרא אותו קודש לאכילה ושתייה וכסות עד כאן לשון רש"י:

הוצרכת לדעת באשר המ"ם חיריק תחתיו ואחר המ"ם דגש באות שאחריה אזי משמשת במקום מלת מן כזה **משמים** כי הדגש שתוך השי"ן מורה הכרון נון כאלו כתיב מן שמים אבל כאשר המ"ם בחיריק בזולת דגש באות שאחריה אזי אינה משמשת במקום מלת מן רק עשתה מן לשון עבר קרא (ער הט גרופין שם דבר מקרא איין רופינג) ועין פרשת בלק בד"ה מאחר ובמגילת אסתר בד"ה משלוח מנות:

פרשת בשלח

ד"ה ולא נחם נהגם כמו לך נחה את העם בהתהלכך תנחה אותך עד כאן לשון רש"י:

שמות ל"ב
משלי ו'

משום דבפסוק שאחר זה כתיב פן ינחם העם דהוא ענין מחשבה והמ"ם שרשית דלא יתכן במלת ולא נחם לכן קאמר נהגם ורצה לומר במלת ולא נחם הוא השורש נחה כמו לך נחה וכולי והמ"ם דבסוף שימושית היא נגזרת מן מלת אותם והיינו ענין הנהגה נחם (ער הט געפירט זיא):

ד"ה פן ינחם יחשבו מחשבות על שיצאו ויתנו לב לשוב ע"כ לשון רש"י:

כאן מדייק רש"י אפא דלכא תטעה לומר המ"ם דבסוף מלת ינחם שימושית היא רק שרשית והיינו ענין מחשבות ינחם (ער ווערט זיך דעני קין):

ד"ה לנחותם הדרך נקוד פתח שהוא כמו להנחותם וכן לראותכם הדרך אשר תלכו בה שהוא כמו להראותכם עד כאן לשון רש"י:

פתמי המדקדקים מפרש שימוש הלמ"ד לינקד בשוא כזה לשמעאל אבל כאשר יקרה שתבוא אחר הלמוד אות שהיא גם בשוא ושני שואין בראשית התיבה אי אפשר לבוא אז תשתנה שוא הלמ"ד לחיריק כמו לראובן ולפי זה קשה לרש"י אף דהא ניחא דאין לנקוד הלמ"ד במלת לנחותם בשוא בעבור שהנו"ן במלת לנחותם גם כן היא בשוא מכל מקום לא הוי לה לנקוד בפתח רק בחיריק כדכתבנו לכן קאמר רש"י נקוד פתח שהוא כמו להנחותם ורצה לומר מלת לנחותם דכתיב מלשון הפעיל הוא והיינו פי' למכתב להנחותם רק שנפלה הה"א להקל על הלשון ושמו נקודתה הפתח תחת הלמ"ד להורות חסרונה ועל דרך זה לראותכם :

ד"ה **לא ימיש** הקב"ה את עמוד הענן יומם ועמוד אש לילה מגיד שעמוד הענן משלים לעמוד אש ועמוד אש משלים לעמוד ענן שעד שלא ישקע זה עולה זה עד כאן לשון רש"י :

רצה לומר אלו הוי כתיב לא ימוש העם במלאכום ואז הוי לשון פועל עומד בעצמו (דער ענן הט זיך זעלבש ניט אב גטאן) ובודאי מי שהוא ברשות עצמו אינו מוכרח להמתין על חבירו היה משמעו אלא השלים זה לזה אבל עכשיו דכתיב לא ימיש העם בחיריק והיינו לשון הפעיל הקב"ה (ער הט ניט אוועק אב גטאן) וכיון שהיה ברשות הקדוש ברוך הוא היה מוכרח להמתין על חבירו ושפיר נלמד עד שלא ישקע זה עלה זה :

שמות י"ד ד"ה **לבני ישראל** על בני ישראל וכן יה' ילחם לכם עליכם אמרי לי אחי הוא אמרי עלי עד כאן לשון רש"י :

דהא ודאי אין לומר שמוש הלמ"ד במלת לבני ישראל היא כשמושה בכל מקום כשימוש אל ויהיה משמעו דקאמר פרעה אל בני ישראל ממש ובאמת באותו הפעם לא היו ישראל עוד במצרים כי כבר הלכו ממצרים לכן קאמר רש"י על בני ישראל ורצה לומר הלמ"ד תשמש במקום מלת על ואמר פרעה לעמו על בני ישראל (פון וועגין דיא ישראל) :

איוב ל"ח תלים פ"ד איוב כ"ח ד"ה **נבוכים** הם כלואים ומשוקעים כמו נבכי ים עמק הבכא מבכי נהרות עד כאן לשון רש"י :

רצה לומר במלת נבוכים הוא השורש זבך שבא לפעמים עם הנו"ן כמו כאן נבוכים וכמו נבכי ים ולפעמים בזולת הנו"ן כמו עמק הבכא ואף על פי כן ענינם ענין אחד (גפאנגין אדר בר אירט) :

ד"ה **מעבדנו** מעבוד אותנו עד כאן לשון רש"י :

דהא ודאי אין לומר מלת מעבדנו שם דבר הוא (פון אונזרי ארבייט) ויהיה משמעו שעבדו מצרים עם ישראל יחד ובשוה והרי כתיב ויעבידו מצרים לשון הפעיל (זיא הבין מאכין דיא ישראל ארבייטן) והם לא עבדו כלום לכן קאמר רש"י מעבוד אותנו ורצה לומר מלת מעבדנו לשון מקור הוא (פון ארבייטן אונז) ובאמת המצריים לא עבדו כלום :

ד"ה **ואת** עמו לקח עמו משכם בדברים לקינו ונטלו ממונינו וכו' עד כאן לשון רש"י :

משום דענין לקיחה לא שייכא כי אם בדברים שאין בהם רוח חיים והמטלטלים מיד ליד לאפוקי גוף האדם דנושא את עצמו על זה קאמר רש"י משכם בדברים ורצה לומר נתן להם דברים נעימים ולויתו ליה וכזה כאלו לקחם ביד ממש דמי :

ד"ה **המבלי** אין קברים במצרים ובי מחמת חסרון שאין קברים במצרים ליקבר שם לקחתנו משם שיפי"ר פילי כ"סי דונ"ץ פוסי"ש בלע"ז עד כאן לשון רש"י :

דקשה רש"י כפל חסרון למה לי המבלי (אוב ניט) אין (ניט) על זה קאמר ובי מחמת ובולי ורצה לומר מדרך הלשון גם בשאר הלשונות לדבר ענין השלילה והסרון בכפל הלשון וזה שמדייק יכי

וכי מחמת וכולי ובהיותי בק"ק מעטץ אמר לי זקן אחד מיוחד בעדר פרנס ומנהיג כמדומה נקרא ר׳ יאקב דתיבת לועזות ברש"י כך משמעו :

ד"ה **ממותנו** מאשר נמות ואם היה נקוד פלאפום היה נבאר ממותנו עכשיו שנקוד בשורק נבאר מאשר נמות וכן מי יתן מותנו שנמות מי יתן מותי דאבשלום שאמות כמו ליום *קומי לעד *עד יום *שובי בשלום שאקום שאשוב עד כאן לשון רש"י : (שמואל ד׳, צפני׳ ג׳, ד"ה ג׳ י"ט)

רצה לומר אלו כתיב ממותנו העם בחולם (ונקראת אצל רש"י מלאפום) והיתה אם כן מלת ממותנו שם דבר (פון אונזר שטערבין) ובשם דבר לא שייך שום זמן אם כן לא היה משמעה שאמרו דבודאי ימותו לזמן העתיד במדבר אבל עכשיו דכתיב ממותנו העם במלאפום (ונקרא אצל רש"י שורק) לפי זה מלת ממותנו לשון עקיר הוא והמקור משמש על הרוב על לשון עתיד אם כן הכי פירושו ממותנו מאשר נמות (מיר וואָרין גוויס שטערבין) והאמינו לדברי פרעה דקאמר להו כי רעה נגד פניכם על דרך דרש רבותינו כוכב אחד וכולי וימותו בודאי במדבר ועל דרך זה כל הראיות שהביא מותי קומי שובי לשון מקור המורה לשון עתיד המה :

ד"ה **ה׳ ילחם** לכם בשבילכם וכן *ה׳ נלחם לכם וכן *אם לא תריבון ע"כ לשון רש"י : (שמות י"ד, איוב י"ג)

דהא ודאי בין נפרש מלת לכם כמשמעה בכל מקום לחיבור ולדיבוק (גאָט וואָרט שטרייטן צו אייך) אקשה אתא לנחומיהו ולעורי קא מלעד להו לכן קאמר בשבילכם ורצה לומר הלמד במלת לכם משמש במקום מלת בשביל (פון אייערט וועגין) ושפיר קא מגחם להו :

ד"ה **ויבקעו** המים כל מים שבעולם עד כאן לשון רש"י :

אין לפרש דהוכח׳ רש"י הוא מדלא כתי׳ ויבקע לשון יחיד אלא כתיב ויבקעו לשון רבי׳ משמע כל מים שבעול׳ הרי קאמר רש"י בעצמו בריש בבא קמא בד"ה מי כתיב מים נבעו דתיבת מים לא נמצא בשום מקום כי אם בלשון רבים ואם כן מצד הדין הוא ליכתב ויבקעו לשון רבים לכן נראה לי לומר דהוכחת רש"י מדכתיב ויבקעו המים בה"א ידיעה אם כן כל מים שבעולם במשמע כי כולם ידועים הם אלו ליושבי מדינה זו ואלו ליושבי מדינה זו :

ד"ה **אז ישיר** כשראה הנס עלה בלבו לומר שירה וכן אז ידבר וכולי אבל מדרשו אמרו רז"ל מכאן רמז לתחיית המתים מן התורה ואין לומר ולישב הלשון הזה כשאר דברים הנכתבים בלשון עתיד והן מיד כמו *ככה יעשה איוב וכולי לפי שהן דבר ההוה תמיד נפל בו בין לשון עבר בין לשון עתיד אבל זה שלא היה אלא לשעה אינו יוכל ליישבו בלשון הוה עד כאן לשון רש"י : (איוב א׳)

דקשה לרש"י קושית הגמרא משום דמלת אז לשון קודם הוא הוי למכתב גם כן שר בלשון עבר לכן קאמר כשראה הנס עלה בלבו שישיר שירה ורצה לומר דמלינו לפעמים שהיו"ד לאו דוקא ללשון עתיד ממש הוא משמש רק היו"ד משמש גם כן על ענין המחשבה אז (דען אזל וויא ער הט גזעהן דז) גם ישיר (הט ער גדאַנקן גהאַט צו זינגין) וכן אז ידבר וכולי וזה שמסיים שהיו"ד על המחשבה : אבל לדעת הגמרא דרמז לתחיית המתים היו"ד במלת ישיר סימן לעתיד ממש הוא סיקום משה וישיר · ומה דקאמר עוד ואין לומר ולישב הלשון הזה וכולי רצה לומר משום דמלינו במקרא כאשר רוצה לדבר בדבר הרגיל להיות בכל עת ותמיד אז מדרך המקרא לכתבהו בלשון עתיד כמו ככה יעשה איוב (אזו פלעגט איוב צו טאָן אלי לייט) ואם כן גם כאן דילמא היו"ד היא להורות לשון הוה על זה קאמר דאין ליישבו בלשון הוה (דאז פלעגט אלי לייט אזו צו זיין) כי שירה זו לא היתה כי אם לשעה והיינו בשעת קריעת הים :

ד"ה **רמה** השליך וכן ורכביו בגו אתון נורא ומדרש אגדה כתוב אחד אומר רמה וכתוב אחד אומר ירה מלמד שהיו עולים ויורדים לתהום וכולי עד כאן לשון רשי : (דניאל ג׳)

רהא . ודאי אין בפרש מלת רמה כפשוטו ענין התרוממות למעלה שהרי אמר הטבע לטבוע למטה אלא ודאי מלת רמה ענין השלכה הוא (גווארפן) אבל לדעת מדרש אגדה דעולים ויורדים מלת רמה לא זזה מענין התרוממות דלמעלה למטה :

ד"ה עָזִי וזמרת. יה אונקלוס תירגם עֻזִּי כמו עֻזִּי וזִמְרָת כמו וזמרתי ואני תמה על ... לשון המקרא שאין לך כמוהו בנקודתו במקרא אלא בשלשה מקומות שהוא סמוך אצל וזמרת וכל שאר נקוד שורק ה' * עֻזִּי ומָעֻזִּי * עֻזִּי אליך אשמורה וכן כל תיבה בת שתי אותיות הנקודה במלאפום כשהיא מארכת באות שלישית ואין השנית בשוא בחט"ף הראשונה נקודה בשורק כמו עוז עֻזִּי חוק חֻקִּי רוק רֻקִּי עול עֻלּוֹ יסור * עֻלּוֹ כל כֻּלּוֹ ושלישים ∘על כֻּלּוֹ ואלו שלשה עָזִּי וזמרת של כאן ושל ישעיה ושל תהלים נקודים בקמץ חטף ועוד אין באחד מהם כתוב וזמרתי אלא וזמרת וכולם סמוך להם ויהי לי לישועה לכך אני אומר ליישב לשון המקרא שאין עָזִּי כמו עֻזִּי ולא וזמרת כמו וזמרתי אלא עָזִּי שם דבר הוא כמו *היושבי בשמים *שוכני בחגוי סלע *שוכני סנה וזהו השבח עָז וזמרה יה הוא היה לי לישועה וזמרת דבוק הוא לתיבת השם כמו *לעזרת ה' *בעברת ה' *על דברת בני האדם ולשון וזמרת לשון *לא תזמור *זמיר עריצים לשון כסוח וכריתה עזו ונקמתו של אלהים היה לנו לישועה ואל תתמה על לשון ויהי שלא נאמר היה שיש לנו מקראות מדברים בלשון הזה וזה דוגמתו *את קירות הבית סביב להיכל ולדביר ויעש צלעות סביב היה לו לומר עשה צלעות וכן בדברי הימים *ובני ישראל היושבים בערי יהודה וימלוך עליהם רחבעם היה לומר מלך עליהם רחבעם מבלתי יכולת ה' *נישחטם היה לנו לומר שחטם *והאנשים אשר שלח משה ... היה לו לומר ואשר לא *שם לבו אל דבר ה' ויעזוב היה לו לומר עזב עד כאן לשון רש"י :

בעיניך ראית דמלת עָזִּי ביו"ד בסוף מורה היו"ד על הכינוי (מיין שטארקייט) ומלת וזמרת בתי"ו בסוף מורה התי"ו על ענין הדביקות (איין פר שניידונג פון גאט) לפי זה סותר החיבור הפסוק בעצמו כי אין החיבור סובל רק או בשניהם לכינוי (מיין שטארקייט אונ' מיין פר שניידונג) או בשניהם לדביקות (שטארקייט פון גאט אונ' פר שניידונג פון גאט) ובעבור זה הוצרכו או להוסיף היו"ד במלת וזמרת וכאלו כתיב וזמרתי ויהיו שניהם לכינוי או דאמרינן היו"ד במלת עזי נוספת היא וכאלו כתיב עז וזמרת יה ויהיו שניהם לדביקות ואונקלס דמתרגם על עָזִּי תוקפי ועל וזמרת תושבחתי הוסיף יו"ד במלת וזמרת וכאלו כתיב וזמרתי ושניהם המה לכינוי ורש"י סותר דעת האונקלים מצד הדקדוק באמרו בעבור דלא מצינו מלת עָזִּי בקמץ חטף אלא בהני תלת של כאן ושל ישעי' ושל תהלים ובכולם הוא סמוך אצל וזמרת והאחרים המה עזי בזולת וזמרת וגם האחרים המה בשורק כמו עֻזִּי ומָעֻזִּי והני תלתא המה בקמץ חטף אלא ודאי יש לחלק דהיכא שהוא לכינוי אזי היא העין בשורק ובלא כינוי והיינו לדביקות העין היא בקמץ חטף והיוד נוספת כמו היודין במלות היושבי בשמים המשפילי וכולי והרי כאלו כתיב עָז וזמרת יה והכל הוא לדביקות עָזִּי (דיא שטארקייט איז פון גאט וזמרת אונ' דיא פר שניידונג איז פון גאט) ויהי לי לישועה : ומה שכתב עוד וכן כל תיבה וכולי ואין השנית בחטף וכולי בזה מביא ראיה לדבריו דכל היכא שהוא בלא כינוי אז היא בקמץ חטף ובכינוי היא בשורק כמו חֹק בלא כינוי ובכינוי חֻקִּי רֹק רֻקִּי וכן כולם : ומה שכתב עוד ואין השנית בחטף בשוא וכולי ברש"י ישן נמלא ואין השנית בחטף לחודא וכוונתו על השוא כי כן דרך רש"י לקרות לשוא לחודא חטף ואיזה מגיה הוסיף מלת בשוא להבין דכוונת רש"י כדאמרנו על השוא ויפה עשה : ורצה רש"י לומר דווקא דאין השנית בחטף והיינו בשוא אז הוא בכינוי בשורק אבל כשהשנית בשוא אז גם בכינוי היא בקמץ חטף כמו דִּקְדּוּקוֹ (דיין זאטלינג דיין שטארקייט : ומה שכתב עוד וזמרת לשון לא תזמור הוא רצה לומר לדעת

ירמיה ג"ן
תלים נ"ט
ישעיה י"ד
דמות י"ס
תלים קכ"ג
ירמיה מ"ט
דברי' ל"ג
שופטים ה'
ישעיה ט'
קהלת ג'
ויקרא כ"ה
ישעי' כ"ה
מלכים א' ו'
ד"ה יוד
במדבר י"ד
שם י"ד
בראשי' ל"ט

לדעת האונקלוס דמפרש אלא וזמרתי לכינוי לאו לשון תזמור הוא רק לשון מזמור לדוד כדמתרג' הושבחתי אכן לדידי דאמינא דמלת וזמרת היא לדביקות הולרכתי לומר שהוא לשון לא תזמור והיינו ענין כסות וכריתה וזמרת (מיין פר שניידונג) : ומה שכתב עוד ואל תתמה על לשון ויהי וכולי רלה לומר הוי"ו במלת ויהי נקראת וי"ו ההיפוך שמהפכה מלת יהי שהוא לשון עתיד ללשון עבר ומביא על זה ראיותיו ויעש וימלוך וכולי : והחכם בעל מהנה אפרים בספרו בשער השביעי בסיף שמותי היו"ד מביא דברי רש"י זו עזי וזמרה וגם דעות החולקות עליו וסיום דבריו ולכן נראין דברי רש"י מדבריהם שהוא ז"ל יש לו להשיב על טענתם ולהם אין דרך להרץ ולהשיב לטענתו עליהם במלת עזי עכ"ל :

ד"ה ירה בים שָׁדִי בימא שְׁדִי לשון יריה וכן הוא אומר או יָרֹה יִיָּרֶה או אִשְׁתְּדָאָה יִשְׁתְּדֵאֶה התי"ו משמשת באלו במקום יתפעל עד כאן לשון רש"י : שמותי"ט

משום דמלינו להורות בני ישראל והיינו הוראת היכול והיתר וגם בו השורש יָרָה דלא יתכן כאן לכן הולרך לפרש דזה הוא ענין השלכה כתרגומו שְׁדִי וגם במלת ירה יירה מתרגם אשתדאה ישתדאה (גווארפין) : וכדי שלא תקשה והלא מלת אשתדאה בתרגום היא בתי"ו אחר השי"ן ובמלת שְׁדִי בזולת תי"ו אחר השי"ן לכן קאמר התי"ו באלו משמשת במקום יתפעל ורלה לומר כי כן דין לשון התפעל כאשר תהיה אות ראשונה מן השורש שי"ן אז תבוא התי"ו לשון התפעל אחר השי"ן ולפי זה שְׁדִי ואשתדאה הכל ענין אחד הם :

ד"ה ומבחר שם דבר הוא כמו מִרכב מִשכב מקרא קדש עד כאן לשון רש"י :

ד"ה יְכַסְיֻמוּ כמו יְכַסּוּם והיו"ד אמצעית יתירה ודרך מקראות בכך *יִרְוְיֻמוּ מדשן ביתך והיו"ד ראשונה שמשמעה לשון עתיד כך פירשהו טבעו בים סוף כדי שיחזרו המים ויכסו אותן עד כאן לשון רש"י : דברים ד' *תלים ל"ח

מה דקאמר יו"ד האמצעית יתירה בזה מסכים רש"י לדעת חכמי לרפתים באמרם שמלה שרשים מן שתי אותיות לאודא לדהו במלת יכסיומו הוא השורש כָס והיו"ד האמצעית יתירה אבל לדעת רוב המדקדקים דאין נמלאים שרשים רק בעלי שלש אותיות גם במלת יכסיומו הוא השורש כָּסָה והיו"ד האמצעית היא תמורת ה"א השורש כדין כל שורש שסופו ה"א וכן במלת ירדיון ירויון כי גם בהם הוא השורש רָדָה רָוָה : ומה שכתב עוד והיו"ד הראשונה וכולי משום דכוונת המחבר על לשון עָבַר שֶׁבְעוּ (זיא זיין ווארין פר זונקין) והיאך קאמר בתר הכי יכסיומו ביו"ד בתחילה והיינו לשון עתיד (זיא ווארין בדעקין) על זה קאמר ויו"ד הראשונה שמשמעה לשון עתיד כך פרשהו ורלה לומר מלת יכסיומו נתינת טעם הוא למלת טבעו בים סוף (זיא זיין דארום פר זונקין) יכסיומו כדי שיחזרו המים ויכסו עליהם (דז זיא זיא וואסיר ווארין בדעקין) :

ד"ה יְכַסְיֻמוּ אין לו דומה במקרא בנקודתו ודרכו להיות נקוד יְכַסְיוּמוּ מלאפום עד כאן לשון רש"י :

משום דהגועת כל בוי"ו חולם כימן נסתרים הוא כמו תבלעמו ואם כן גם כאן יכסיומו בוי"ו חולם מבעי ליה על זה קאמר שאין לו דומה במקרא בנקודתו ורלה לומר אין לו דומה להיות נקוד במלאפום אלא דרכו להיות נקוד בחולם רק שנקרא אבל רש"י איככא ההולם מלאפום : והואיל שאתא לידן אודיעך ואבינך דברי הרשב"ם ז"ל יכסיומו היה לו לומר אך בשביל או הראשון גם או השני וכולי פירוש לפירושו כי נקודת מלאפום תיקרא כאלו אלף נכתבה אלל הויו וכתב הרד"ק כי כך קבלנו קריאתה איש מפי איש ובדרך כאלו כתיב אובדרך לזה כיון הרשב"ם בשביל או הראשון ורלה לומר בשביל שהיו"ד שאחר הכמך היא במלאפום והיינו הברת או גם או השני רלה לומר גם הֻמָּם היא במלאפום והיינו הברת או לפי זה לא בא לתרץ רק קושית רש"י במלת יכסיומו :

ד"ה נֶאְדָּרִי היו"ד יתירה כמו רבתי עם שרתי במדינות *גנובתי יום עכ"ל רש"י : איכא' *ברא"ש ל"א

כתבו

כתבו המדקדקים משום דמלינו נאדרי ימינך תרעץ אויב אם כן תבוגה הימין בלשון נקבה לפי זה הוצרכנו לומר דחסר במלת נאדרי התי"ו וכאלו כתיב ימינך ה' נאדרית בכח ימינך ה' תרעץ אויב זהו דעת המדקדק רבי יונה ז"ל אבן דעת רוב המדקדקים דמלת נאדרי לא קאי על הימין רק על השם הנכבד ב"ה שהוא נאדר בכח והיו"ד נוספת וכאלו כתיב נאדר בכח ושכן מלינו יודין נוספת כמו רבתי עם ואם כן מה שכתב רש"י היו"ד יתירה כיון לדעת רוב המדקדקים:

ד"ה נֵד לשון צבור וכנוס הוא כמו *נד קציר ביום נחלה *כנס כנד לא כתיב כונס כנאד אלא כנד ואלו היה כנד כמו כנאד וכונס לשון הכנסה היה לו לכתוב מכנים כבנאד לא כונס לשון אוסף וצובר הוא וכן *קמו נד אחד ואין לשון קימה ועמידה בנאדות אלא בחומות וציבורים ולא מצינו נאד נקוד אלא במלאפום כמו *שימה דמעתי בנאדך את *נאד החלב עד כאן לשון רש"י:

ישעיה י"ז | תלים ל"ג | יהושע ג' | תלים נ"ו | שופטים ד'

משום דהאל"ף במלת נאד נחה היא ואינה נרגשת במבטא כלל ולזה כן יש לומר דמלת נד ונאד יהיו שניהם ענין אחד לכן סותר רש"י סברא זו משלשה לדים לד ראשון דהא נאד (בל"א לעגיל) כלי בית קבול הוא להכנים דבר מה לתוכו ואם כן מכנים כבנאד מבעי ליה לכתוב (ער הט דיא וואסיר אריין ברענגין אז וויא אין איין לאגיל) : לד שנייה שייך בנאדות קימה ועמידה ומדכתיב כאן נצבו (זיא הבין זיך גשטעלט) על כורחיך נד ונאד תרי ענייני נינהו : לד שלישי דלא מצינו בשום מקום מלת נאד כי אם בחולם ונקרא אצל רש"י מלאפום ומלת נד בכל מקום היא או בסגול או בצירי אלא ודאי כונס לשון אסיפה הוא ומלת נד ענין חומה הוא כונס (ער פֿאר זאמילט כנד אז איין מויאר) וכן נצבו (זיא הבין זיך גישטעלט) כמו נד (אז איין מויאר) :

ד"ה בלב ים בחוזק וכולי נתפרש בפרשת שמות בד"ה בלבת אש

ד"ה תמלאמו נפשי תמלא נפשי מהם רוחי ורצוני ואל תתמה על תיבה המדברת בשתים תמלאמו תמלא מהם יש הרבה בלשון הזה כי יארץ הנגב נתתני כמו נתתי לי אף כאן תמלאמו תמלא מהם עכ"ל רש"י:

יהושע ט"ו

ההא ודאי אין לפרש מלת תמלאמו לפועל יוצא שיתכן בו הכינוי מו ויהיה אם כן משמעו (דער שונא הט גזאגט) תמלאמו (מיין נפש וואָרט דער פילן זיא אן ישראל) ובאמת כוונת השונא לחסר בישראל אלא ודאי לשון פועל עומד הוא (דיא ארבייט בלייבט בייא דעם ווערקיר) אבל עדין קשה והלא אצל פועל עומד לא יתכן שום כינוי לכן קאמר רש"י לחלקו לשתי תיבות וכאלו כתיב תמלא מהם (דער שונא הט גזאגט מיין לייב וואָרט דער פילן פון זיא) ומביא ראיה שכן מלינו במלת ארץ הנגב נתתני נחלק גם כן לשתי תיבות וכאלו כתיב נתת לי :

ד"ה ה' ימלוך לעולם ועד לשון עולמות הוא והוי"ו בו יסוד לפיכך היא פתוחה אבל *אנכי היודע ועד שוי"ו בו שימושית קמוצה היא עכ"ל רש"י:

ירמיה ט"ו

מה שכתב הוי"ו בו יסוד אין רלה לומר דשרשו ועד בוי"ו בתחילה דהא לא מלינו בשום מקום שורש המתחיל בוי"ו רק ווי עמודים ולפי דעת קצת גם כן את והב בסופה אלא רלה לומר בעבור שהוי"ו אינה שמושית רק היא תמורת יו"ד אות ראשונה מן השורש דשרשו יעד נקראת אצל רש"י יסוד :

ומה שכתב עוד לפיכך היא פתוחה וכולי קודם הביאור אודיעך דרוב הנוסחאות המה משובשות והעיקר הוא כנוסחת חומשים גדולים דפוס באזיל כזה ה' ימלוך לעולם ועד פתח תחת הוי"ו וראיה לזאת הנוסחא דבמסורה קטנה הכתובה שם סביב הגליון נמסר כזה ועד פתח רש"י ואבן עזרא עד כאן ולפי זה דברי רש"י מתבארין מעלמן לפיכך וכולי רלה לומר כיון דהוי"ו במלת ועד היא שרשית לכן היא פתוחה והיינו פתח תחת הוי"ו אבל אנכי היודע ועד שהוי"ו שמושית היא קמוצה היינו קמץ תחת הוי"ו : ואלו ידע בעל שפתי חכמים מנוסחא זו לא מלאו לבו לכתוב בדברי רש"י מה שכתב ודבר זה צריך להודיע משום דרבים נתפסים אחרין ברש"י זו והאמת כדכתבתי :

ד"ה **ויבואו** מרתה כמו למרה ה"א בסוף תיבה במקום למ"ד בתחילתה והתי"ו היא תמורת הא הנשרשת בתיבת מרה ובסמיכתה וכולי וכן כל הא שהיא שורש בתיבה תיתהפך לתי"ו בסמיכתה כמו יחמה אין לי ויחמתו בערה בו אסתר א' עד כאן לשון רש"י :

דברי רש"י מתבארין מעליהן והמדקדקים נתנו בזה טעם לשבח ואמרו בעבור זה תתחלפה הה"א דנאלע התיבה לתי"ו כי יותר נרגשת התי"ו מן ההא :

ד"ה **וילונו** לשון נפעל הוא וכן התרגום לשון נפעל ואתרעמו וכן דרך לשון תלונה להסב הדבור אל האדם מתלונן מתרועם ולא אמר לונן רועם וכן יאמר הלועז וכולי עד כאן לשון רש"י :

מה שכתב לשון נפעל הוא רלה לומר הדגש שתוך הלמד מורה הסרון נון סימן נפעל ובאלו כתיב ויגלונו :
ומה שכתב עוד גם התרגום לשון נפעל הוא דמתרגם על וילונו ואתרעמו רלה לומר דוקא אותו לשון נפעל הדומה ללשון התפעל הפועל בעלמו וילונו (זיא מאדמרירין אין זיך זעלבין) אבל לאפ וקי אותו לשון נפעל המוכרח לקבל הפעולה מן אדם אחר דזה אינו דומה ללשון התפעל : **ומה** שכתב וכן דרך תלונה וכולי רש"י נותן טעם בזה דלפי שענין תלונה עומדת בעלמו בגוף האדם (ער מאמרירט אין זיך זעלבין) לפיכך מוסב הדבור שהאדם בעלמו מתלונן מתרועם ולא אמר לונן רועם דאז הוי פועל יוצא לגוף האחר דלא יתכן בענין תלונה ושכן הלשון מסכים ללשון לעז :

ד"ה **מי** יתן מותנו וכולי נתפרש בסדרא זו בד"ה ממותנו

ד"ה **כי תלינו** עלינו שתרעימו עלינו את הכל את בניכם ונשיכם ובנותיכם ועל כורחך אני זקוק לפרשו **תלינו** בלשון תפעילו מפני דגשותו וקריותו שאלו תית רפת הייתי מפרשו בלשון תפעלו כמו וילן העם על משה או אם היה בו דגש ואין בו יוד ונקרא **תלונו** הייתי מפרשו לשון תתלוננו עכשיו משמע תלינו את האחרים כמו במרגלים וילינו עליו את כל העדה עכ"ל רש"י :

קודם * הביאור הולרכת לדעת דלדעת רש"י בענין תלונה המה שני שרשים שורש אחד לון והוא יהיה פועל עומד בעלמו (דיא אפבייט בלייבט אין דען מאן זעלבין) אף בלשון הפעיל ושורש שני גלן והוא יהיה בלשון הפעיל פועל יולא (ער מאכט איין אנדרין מאמרירין) וזה שכתב רש"י שאו היה רכה רלה לומר בלתי דגש תוך הלמ"ד הייתי מפרשו בלשון תפעלו והיינו בלשון פועל עומד אף שהוא לשון הפעיל כמו וילן העם שהוא לשון הפעיל ואף על פי כן הוא לשון פועל עומד משום דשרשו לון והדר קאמר עוד או אם היה בו דגש ואין בו יו"ד רלה לומר דאז אמרתי הדגש שתוך הלמ"ד מורה חסרון נון סימן לשון נפעל והייתי מפרשו לשון תתלוננו והיינו גם כן לשון פועל עומד (זיא מאמרירין אין זיך זעלבין) כדכתבנו לעיל במלת וילונו והיה גם כן שרשו לון עכשיו שהוא בהרתי בדגש תוך הלמד וגם ביוד אחר הלמד אם כן אין לומר דשרשו לון והדגש מורה לשון נפעל תקשה היוד אחר הלמד למה לי אלא ודאי שרשו גלן ואתי שפיר תרוויהו הדגש מורה חסרון נון אות הראשונה מן השורש והיו"ד סימן נפעל ובאלו כתיב תלינו והוא פועל יולא וזה שכתב שתרעימו (איר מאכט מאמרירין) עלינו את הכל : וזה שכתבתי בדבור זה לריך למעין הבקי ומשכיל בחכמת הדקדוק כי לא היתה לי מלד אפשרי לפרשו בענין אחר :

ד"ה **והכית** בצור על הצור לא נאמר אלא בצור מכאן שהמטה היה מין דבר חזק ושמו סנפירינון והצור נבקע מפניו עד כאן לשון רש"י :

אין רלונו לומר מדכתיב בצור משמע שהכה עם הצור והיינו המטה הוא היה הצור תקשה חסר בקרא על יה שהכה אלא רלה לומר אלו כתיב על הצור היה משמעו הכאה כל דהוא אף שאינו עושה שום רושם ופריכה בצור מכל מקום ולאו מים מלד הנס ואם כן לא היה נשמע שהיה המטה דבר חזק אבל עכשיו דכתיב בצור בשמוש הבית, והיינו שהכה כל כך בחזק עד שתהא נכנסת ההכאה ברשימה ותפילה תוך הסלע הקשה

תיאך

כתבו המדקדקים משום דמלינו בתורת ימינך תרעץ אויב אם כן תמונה הימין בלשון נקבה לפי זה הוצרכנו לומר דחסר במלת נאדרי התי"ו וכאלו כתיב ימינך ה' נאדרית בכח ימינך ה' תרעץ אויב וזהו דעת המדקדק רבי יונה ז"ל אכן דעת רוב המדקדקים דמלת נאדרי לא קאי על הימין רק על השם הנכבד ב"ה שהוא נאדר בכח והיו"ד נוספת וכאלו כתיב נאדר בכח ושכן מלינו יודין נוספת כמו רבתי עם ואם כן מה שכתב רש"י היו"ד יתירה כיון לדעת רוב המדקדקים:

ד"ה נֵד לשון צבור וכנוס הוא כמו *נֵד קציר ביום נחלה *כתם בנֵד לא כתיב כונס כנאד אלא כנֵד ואלו היה כנֹד כמו כנאד וכונס לשון הכנסה היה לו לכתוב מכנים כבנאד לא כונס לשון אוסף וצובר הוא וכן *קמו נֵד אחד ואין לשון קימה ועמידה בנאדות אלא בחומות וציבורים ולא מצינו נאד נקוד אלא במלאפום כמו *שימה דמעתי בנאדך את *נאד החלב עד כאן לשון רש"י:

משום דהאל"ף במלת נאד נחה היא ואינה נרגשת במבטא כלל ואם כן יש לומר דמלת נֵד ונאד יהיו שניהם ענין אחד לכן סותר רש"י סברא זו משלשה צדדים צד ראשון דהא נאד (בל"א לעגיל) כלי בית קבול הוא להכניס דבר מה לתוכו ואם כן מכנים כבנאד מבעי ליה לכתוב (ער הט דיא וואסיר אריין ברענגען או וויא אין אין לאגיל): צד שני דלא שייך בנאדות קימה ועמידה ודכתיב כאן נצבו (זיא הבין זיך גשטעלט) על כורחיך נד ונאד תרי ענייני נינהו: צד שלישי דלא מלינו בשום מקום מלת נאד כי אם בחולם ונקרא אצל רש"י מלאפום ומלת נֵד בכל מקום היא או בסגול או בצירי אלא ודאי כונס לשון אסיפה הוא ומלת נֵד ענין חומה הוא כונס (ער פאר זאמילט כנֵד אז איין מואר) וכן נצבו (זיא הבין זיך גישטעלט) כמו נֵד (אז איין מויאר):

ד"ה בלב ים בחוזק וכולי נתפרש בפרשת שמות בד"ה בלבת אש

ד"ה תִּמְלָאֵמוֹ נפשי תמלא נפשי מהם רוחי ורצוני ואל תתמה על תיבה המדברת בשתים תמלאמו תמלא מהם יש הרבה בלשון הזה כי *ארץ הנגב נתתני כמו נתתה לי אף כאן תמלאמו תמלא מהם עכ"ל רש"י:

דהא ודאי אין לפרש מלת תמלאמו לפועל יוצא שיתכן בו הכינוי מו ויהיה אם כן משמעו (דער שונא הט גזאגט) תמלאמו (מיין נפש ווארט דער פילן זיא אן ישראל) ובאמת כוונת השונא לחסר בישראל אלא ודאי לשון פועל עומד הוא (דיא ארביט בלייבט בייא דעם ווערקיר) אבל עדין קשה והלא אצל פועל עומד לא יתכן שום כינוי לכן קאמר רש"י לחלקו לשתי תיבות וכאלו כתיב תמלא מהם (דער שונא הט גזאגט מיין לייב ווארט דער פילן פון זיא) ומביא ראיה שכן מלינו במלת ארץ הנגב נתתני נחלק גם כן לשתי תיבות וכאלו כתיב נתת לי:

ד"ה ה' ימלוך לעולם בגֵד לשון עולמות הוא והוי"ו בו יסוד לפיכך היא פתוחה אבל *אנכי היודע וָעֵד שוי"ו בו שימושית קמוצה היא עכ"ל רש"י:

מה שכתב הוי"ו בו יסוד אין רלה לומר דשרשו וָעֵד בוי"ו בתחילה דהא לא מלינו בשום מקום שורש המתחיל בוי"ו רק ווי עמודים ולפי דעת קלת גם כן את והב בסופה אלא רלה לומר בעבור שהוי"ו אינה שמושית רק היא תמורת יו"ד אות ראשונה מן השורש דשרשו יעד נקראת אצל רש"י מן היסוד:

ומה שכתב עוד לפיכך היא פתוחה וכולי קודם הביאור אודיעך דרוב הנוסחאות המה משובשות והעיקר הוא כנוסחת חומשים גדולים דפוס באזיל כזה ה' ימלוך לעולם בעד פתח תחת הוי"ו וראיה לזאת הנוסחא דבמסורה קטנה הכתובה שם סביב הגליון נמסר כזה בעד פתח רש"י ואבן עזרא עד כאן ולפי זה דברי רש"י מתבארין מעלמן לפיכך וכולי רלה לומר כיון דהוי"ו במלת בעד היא שרשית לכן היא פתוחה כלומר פתח תחת הוי"ו אבל אנכי היודע וָעֵד שהוי"ו שמושית היא קמולה היינו קמץ תחת הוי"ו: ואלו ידע בעל השפתי חכמים מנוסחא זו לא מלאו לבו לכתוב בדברי רש"י מה שכתב ודבר זה לריך להודיע משום דרבים נמשכים אחרין ברש"י זו והאמת כדכתבתי:

ד"ה

ישעיה י"ז
תלים ל"ג
יהושע ג'
תלים נ"ו
שופטים ד'
יהושע ט"ו
ירמיה ט"ו

ד"ה **ויבואו** מרתה כמו למרה ה"א בסוף תיבה במקום למ"ד בתחילתה והתי"ו היא תמורת הא הנשרשת בתיבת מרה ובסמיכתה וכולי וכן כל הא ישעיה כ"ו שהיא שורש בתיבה תיתהפך לתי"ו בסמיכתה כמו יחמה אין לי יוחמתו בערה בו אסתר א'
עד כאן לשון רש"י :

דברי רש"י מתבארין מעליו והמדקדקים נתנו בזה טעם לשבח ואמרו בעבור זה התחלפה הה"א דבאמצע התיבה לתי"ו, כי יותר נרגשת התי"ו מן ההא :

ד"ה **וילונו** לשון נפעל הוא וכן התרגום לשון נפעל ואתרעמו וכן דרך לשון תלונה להסב הדבור אל האדם מתלונן מתרועם ולא אמר לונן רועם וכן יאמר הלועז וכולי עד כאן לשון רש"י :

מה שכתב לשון נפעל הוא רלה לומר הדגש שתוך הלמד מורה חסרון נון סימן נפעל וכאלו כתיב וינלונו :
ומה שכתב עוד גם התרגום לשון נפעל הוא דמתרגם על וילונו ואתרעמו רלה לומר דוקא אותו לשון נפעל הדומה ללשון התפעל הפועל בעצמו וילונו (זיא מתאמרירין אין זיך זעלבין) אבל לא וקי אותו לשון נפעל המוכרח לקבל הפעולה מן אדם אחר דזה אינו דומה ללשון התפעל : **ומה** שכתב וכן דרך תלונה וכולי רש"י נותן טעם בזה דלפי שענין תלונה עומדת בעצמו בגוף האדם (ער מאמרירט איך זיך זעלבין) לפיכך מוסב הדבור שהאדם בעצמו מתלונן מתרועם ולא אמר לונן רועם דאז הוי פועל יוצא לגוף האחר דלא יתכן בענין תלונה וכמו הלשון מסכים ללשון לעז :

ד"ה **מי** יתן מותנו וכולי נתפרש בסדרא זו בד"ה ממותנו

ד"ה **כי תלינו** עלינו שתרעימו עלינו את הכל את בניכם ונשיכם ובנותיכם ועל כורחך אני זקוק לפרשו **תלינו** בלשון תפעילו מפני דגשותו וקריותו שאלו תיבת רפת הייתי מפרשו בלשון תפעלו כמו וילן העם על משה או אם היה בודגש ואין בו יוד ונקרא **תלונו** הייתי מפרשו לשון תתלוננו עכשיו משמע תלינו את האחרים כמו במרגלים וילינו עליו את כל העדה עכ"ל רש"י :

קודם הביאור הוצרכת לדעת דלדעת רש"י בענין תלונה המה שני שרשים שורש אחד לון והוא יהיה פועל עומד בעצמו (דיא אפבייט בלייבט אין דעם מאן זעלבין) אף בלשון הפעיל ושורש שני גלן והוא יהיה בלשון הפעיל פועל יוצא (ער מאכט איין אנדרין מארמירירין) וזה שכתב רש"י שאו היה רכה רלה לומר בלתי דגש תוך הלמ"ד הייתי מפרשו בלשון תפעלו והיינו בלשון פועל עומד אף שהוא לשון הפעיל כמו וילן העם שהוא לשון הפעיל ואף על פי כן הוא לשון פועל עומד משום דשרשו לון והדר קאמר עוד או אם היה בו דגש ואין בו יו"ד רלה לומר דאז אמרתי הדגש שתוך הלמ"ד מורה חסרון נון סימן לשון נפעל והייתי מפרשו לשון התלוננו והיינו גם כן לשון פועל עומד (זיא מארמירין אין זיך זעלבין) כדכתבנו לעיל במלת וילונו והיה גם כן שרשו לון עכשיו שהוא בהרתי בדגש תוך הלמד וגם ביוד אחר הלמד אם כן אין לומר דשרשו לון והדגש מורה לשון נפעל תקשה היוד אחר הלמד למה לי אלא ודאי שרשו גלן ואתי שפיר תרווייהו הדגש מורה חסרון נון אות ראשונה מן השורש והיו"ד סימן נפעל וכאלו כתיב תנליני והוא פועל יוצא וזה שכתב שתרעימו (איר מאכט מארמירין) עלינו את הכל : וזה שכתבתי בדבור זה לריך למעין הבקי ומשכיל בחכמת הדקדוק כי לא היתה לי מלד אפשרי לפרשו בענין אחר :

ד"ה **והכית** באור על הצור לא נאמר אלא בצור מכאן שהמטה היה מין דבר חזק ושמו סנפירינון והצור נבקע מפניו עד כאן לשון רש"י :

אין רלונו לומר מדכתיב בצור משמע שהכה עם הצור והיינו המטה הוא היה הצור תקשה חסר עקרא על מה שהכה אלא רלה לומר אלו כתיב על הצור היה משמעו הכאה כל דהוא אף שאינו עושה שום רושם ואריכה בצור מכל מקום ולאו נוים מלד הנס ואם כן לא היה נשמע שהיה המטה דבר חזק אבל עכשיו דכתיב בצור במשמע בבית, והיינו שהכה כל כך בחזק עד שתהא נגבהת ההכאה ברשימה וחפילה תוך הסלע הקשה

תיאך

היאך יוכל המטה לעשות דבר זה והלא הלוח קשה וחזק ממנו אלא ודאי היה מן סנפירינון והיה חזק וקשה יותר מן הסלע ונבקע הלוח מפניו ותדע שדברי רש"י מסכימים לדברי המדרש הביאוהו התוספות בקידושין דף למ"ד ע"ב מעשה באחד שלקח סנפירינון לבודקו נתנו על הסדן והכה בקורנס נשבר הקורנס ונחלק הסדן והסנפירינון לא זז ממקומה עיין שם :

פרשת יתרו

ד"ה **התלאה** למ"ד אל"ף מן היסוד והתי"ו היא תיקון ויסוד הנופל לפרקים וכן תרומה תנופה תקומה תנואה עד כאן לשון רש"י :

אין רצה לומר התי"ו היא יסוד ושורש שהרי בעצמו קאמר בתחילת דבריו שאין מן היסוד רקלמ"ד אל"ף אלא רצה לומר בעבור דהת"יו במלת התלאה אינה משמשת לא לזכר הנוכח ולא לנקיבה נסתרת רק לתואר השם דהיינו התי"ו עשתה מן שורש לאה דהוא לשון עבר שם דבר התלאה תיקון ויסוד הנופל קרי לה ורצה לומר כמו שהאותיות שהשית אינן משמשת שום סימן נוכח או נסתר הכי נמי התי"ו במלת התלאה וזהו שקאמר הנופל לפרקים דהיינו כשאינה לתואר השם :

ד"ה **ויחד** יתרו וישמח יתרו זהו פשוטו ומדרש אגדה נעשה בשרו חדודין חדודין מצער על איבוד מצרים היינו דאמרי אנשי גבורא ע"כ לשון רש"י :

רצה לומר דלפי פשוטו במלת ויחד הוא השורש חדה מענין חדוה וגילה רק שנפלה הה"א בסוף כדין כל שורש שאות אחרונה היא ה"א כמו וישב מן שורש שבה ולדעת המדרש שרשו חדד ונפלה דלית תדא בדין כל שורש שסופה שתי אותיות דומות כמו תם הכסף מן שורש תמם :

ד"ה **עתה ידעתי** מכירו הייתי לשעבר ועכשיו ביותר ע"כ לשון רש"י :

משום דקשיא ליה הרי מלת עתה משמע על זמן העומד עכשיו (איצונדרט) ומלת ידעתי לשון עבר (איך הב לנג גיוויסט) וסתרי להדדי על זה קאמר מכירו הייתי לשעבר וקאי מלת ידעתי על זמן שעבר ומלת עתה קאי על שהיה מכירו עכשיו ביותר ופירושו עתה (איצונד וואז איך מער ידעתי אז איך הב פאר גוויסט) ועיין פרשת וירא בד"ה עתה ידעתי :

ד"ה **אשר זדו** אשר הרשיעו ורבותינו דרשו לשון ויזד יעקב נזיד בקדרה אשר בשלו בה נתבשלו עד כאן לשון רש"י :

רצה לומר לפי פשוטו במלת זדו הוא השורש זוד ובא מזה השורש מזידים חשוך עבדך וזה שכתב אשר הרשיעו (זיא הבין גמוט ווילגט) ולדעת רבותינו שרשו נזד והיינו ענין בישול מלשון ויזד יעקב נזיד רק שנחסרה הנו"ן תחילת השורש כדין על הרוב בשורש שתחילתו נו"ן :

ד"ה **כי יבוא** כי בא לשון הוה עד כאן לשון רש"י :

דלפי כוונת המאמר דכבר עמדו לפני משה אם כן כי בא בלשון עבר הוי למכתב ולא כי יבוא דהוא לשון עתיד על זה קאמר רש"י כי יבוא כי בא ורצה לומר באמת כי יבוא דהוא לשון עתיד הוא תמורת כי בא והיינו לשון עבר וכדי שלא תקשה לכתוב כי בא בהדיה על זה קאמר לשון הוה ורצה לומר מדרך המקרא כאשר רוצה לדבר בדבר הרגיל להיות בכל עת אז יכתבהו הכתוב בלשון עתיד כמו ככה יעשה איוב (אזו פלעגט ער צו טאן אלי לייט) ועל דרך זה כי יבוא (ער פלעגט צו קומן אלי לייט) ובפרשת חיי שרה בד"ה טרם אכלה נותן רש"י טעם מפני מה דמדרך המקרא להעמידהו בלשון עתיד ומה טעם נקרא לשון הוה עיין שם :

ד"ה **ושפטו וידונון** לשון צווי גם בסוף הפרשה ושפטו וידונון ירת עמא עד כאן לשון רש"י :

משום

משום דמלת ושכתו הראשון מדברי יתרו הוא דקאמר למשה שימנה שוטים והא ודאי בתחלת העצה לאו מעשייה קא מיירי רק שעצה עכשיו על זה לכן שפיר תירגם האונקלים וידונון לשון צוי (זיא זאלין ריכטן) אבל מלת ושפטו השני מדברי משה הוא כדכתיב ויבחר וכיון דכבר בחר אותם בודאי מעשייה קא מיירי לכן תירגם האונקלים שפיר וידינון (זיא ריכטן אילוגד) :

שמות ה'
מלכים ב' ג'

ד"ה והקל כמו *והכבד את לבו *והכית את מואב לשון הוה עד כאן לשון רש"י :

דהא נראה אין לפרש מלת והקל לשון צוו ומצוה יתרו למשה והקל (מאך דיר גרינגיר) תקשה וכי דבר זה תלוי במשה והלא אם אין רצון המקום ב"ה להסכים לדברי יתרו הא שיהיה למשה טורח ומשא מה בכך לכן קאמר כמו והכבד והכות ונקרא אבל רש"י לשון הוה והיינו לשון מקור (בשטיט אין קיין גוויסי לייט דען אין אלי אחל דיא לייט) וקאמר יתרו כאשר יסכים המקום ב"ה לעצתי והקל (ווערט זיין אויך גרינגערונג) :

רות י"ב

ד"ה ישפוטו כמו ישפטו כמו לא תעבורי ותרגומו ובינין אינון וכולי עד כאן לשון רש"י :

הוצרכת לדעת מלך הדקדוק הוי לנקד ישפטו גם הפ"א בשוא כדכתיב בקרא קמא ישפטו רק בעבור דמלת ישפטו השני היא בסוף כסוק אז דין השוא השנייה להתהפך לחולם כדאמרי' מן תשרפו בסוף פסוק תשרופו ואם כן הוי לנקד גם כאן ישפוטו בחולם וכתיב ישפוטו במלאפום בודאי המלאפום היא תמורת חולם וזה שכתב רש"י ישפוטו כמו ישפטו ועל דרך זה מלת תעבורי במלאפום כמו תעבורי בחולם : ולזה כיון הרשב"ם וזה לשונו או במקום או רלה לומר המלאפום במלת ישפוטו היא תמורת חולם ישפוטו ועיין בפרשה בשלח במלת יכסיומו מה שכתבנו שם בשם הרשב"ם ומה שכתב עוד ותרגומו ובינין אינון ותכרש בכלרא זו בד"ה ישפטו ע"ש :

ד"ה וילך לו אל ארצו לגייר בני משפחתו עד כאן לשון רש"י :

משום דמלת לו מיותרת לגמרי דהוי סגי אלו הוי כתיב וילך אל ארצו אלא ודאי למדרש על דרך לך לך מארצך ופירש רש"י להנאתך וכאן היתה ההנאה דמקשינן ארצו אליו מה הוא נתגייר אף משפחתו נתגיירו ובזה הגיעו להנאה מרובה דהוי כאלו ילדם :

ד"ה ויחן ישראל כאיש אחד בלב אחד עד כאן לשון רש"י :

דאם לא כן ויחנו מבעי ליה בלשון רבים אלא ודאי להורות שהיו כולם כאיש אחד דהיינו בלב אחד :

ד"ה וירד יושלך למטה לארץ כמו *ירה בים עד כאן לשון רש"י :

שמות ט"ו

משום דמשורש ירה בא גם כן ענין הוראות איסור והיתר כמו להורות בני ישראל דלא יתכן כאן לכן הולרך דזה הוא ענין השלכה כמו ירה בים וירד (ער זאל ווערין גוואורפן) :

ד"ה והר סיני עשן כולו אין עשן זה לשון דבר הוא שהרי נקוד השין פתח אלא לשון פעל כמו אמר שמע שמר לכך תרגומו וקטר כולי' ולא תירגם תננא וכל עשן שבמקרא נקודים קמץ מפני שהם שם דבר עכ"ל רש"י :

הוצרכת לדעת ענין שם דבר הוא שאינו עומד במליאת הזמן עבר או עתיד ומשפטו להינקד בשתי קמצין כזה עשן ותרגומו תננא (ובל"א איין רויך) ולשון פעל הוא הדבר שעומד במליאת הזמן עבר או עתיד ובלשון עבר דרכו להינקד אות ראשונה מן השורש בקמץ ואות שנייה בפתח כזה עשן ותרגומו תנן (בל"א ער הט גראכט) וזה שכתב רש"י מדנקוד השי"ן בפתח על כורחך לשון פעל הוא וכנ"ל :

ד"ה פן יפרץ בם אף על פי שהוא נקוד חטף קמץ אינו זז מגזרתו כן דרך כל תיבה שנקודתה מלאפום כשהיא באה במקף משתנה לניקוד לחטף קמץ עד כאן לשון רש"י :

רצה. לומר מן הדין הוי למכתב יפרוץ הרי"ש בחולם (ונקרא אלל רש"י מלאפום) רק בעבור דלכאן מלת יפרץ מוקף ונסמך באורך הקו הנקרא מקף למלת בם כמו יפרץ בם ואם כן שהיהם בתיבה אחת הסיבה ונקרא מלת יפרץ בחטיפה בעבור הטעם שקורין (טהאפף) שהואם במלת בם וכיון שכן הולרך המקרא לשנות החולם דהיא נקודה גדולה לנקודה קטנה והיינו קמץ חטף כדי לקרותה בחטיפה אבל באמת בענין פירוש ובאור המלה אין חילוק בין יפרוץ בחולם ובין יפרץ בקמץ חטף :

ד"ה זָכוֹר לשון פָּעוֹל הוא כמו אָכוֹל וְשָׁתֹה הָלוֹךְ *וּבָכֹה וכן פרתרונו תנו לב לזכור תמיד את יום השבת שאם יזדמן לך חפץ יפה תהא מזמינו לשבת עד כאן לשון רש"י :

ושעיה כ"א שמוא ב' כ"ג

משום דלחבור המקרא דמצוה להם על זכירת שבת הוי למכתב זְכֹור בשוא תחת הזי"ן כדין כל לשון צוי לכן קאמר לשון פָּעוֹל הוא ורלה לומר לשון מָקוֹר הוא (בסטיט אין קיין גוויסי לייט) זָכִיר (דענקין) וכדי שלא תקשה לכתוב זְכוֹר בשוא בהדיא על זה משני רש"י וכן פתרונו תנו לב וכולי ורלה לומר אלו הוי כתיב זְכוֹר בשוא והיינו צוי גמור ואין בצוי שייכא רק לזמן ההוא לא היה נשמע דבכל עת הולרך ליתן לב לזכור את יום השבת רק שעה אחת קודם השבת אבל עכשיו דכתיב זָכוֹר בקמ"ץ והיינו לשון מָקוֹר (ביסטיט אין קיין גוויסי לייט) ואם כן בכל עת זמנו הוא וזה שמדייק רש"י תנו לב לזכור תמיד את יום השבת שאם יזדמן לך חפץ יפה תהא מזמינו לשבת ועין בפרשת פנחס בד"ה לרור מה שכתבנו שם בשם הגאון בעל תוספות יום טוב גם עין בפרשת בא בד"ה ובשל:

ד"ה לְמַעַן יאריכון אם תכבד יאריכון ואם לאו יקצרין שדברי תורה נוטריקון הן נדרשין מכלל הן נשמע לאו ומכלל לאו נשמע הן ע"כ לשון רש"י :

מקשים העולם מכלל הן נשמע לאו שפיר נשמע אבל נוטריקון היכא רמיזא אכן שמעתי האל"ף מן אמך והלמ"ד מן למען והיו"ד מן יאריכון נוטריקון שלהם אם לאו יקלרון ושפיר כוונת רש"י לתרתי על נוטריקון וגם על מכלל הן נשמע לאו :

ד"ה נָסוֹת לשון הרמה וגדולה כמו *הרימו נס *כנסי כבם על הגבעה עכ"ל רש"י :

*ישעיה ס"ב שם מ"ט שם למ"ד

כדי שלא תטעה לומר במלת נסות הוא השורש נָסָה מענין וינסו אותי עשר פעמים דלא יתכן כאן לכן הולרך לפרש דזה הוא ענין הרמה וגדולה ושרשו נָסַס וענינו ענין כלונס (בל"א איין שטאנג) דהוא זקוף על הגבעה לסימן כינוס או פיזור ויתכן גם כאן בדרך משל לומר כאן נסות והיינו ענין הרמה וגדולה (בל"א דער היכן) :

פרשת משפטים

ד"ה כִּי תִקְנֶה עֶבֶד עִבְרִי עבד שהוא עברי או אינו אלא עבדו של עברי עבד כנעני שלקחתו מישראל ועליו הוא אומר וכולי ת"ל לומר וכולי עד כאן לשון רש"י :

כתב החכם המפורסם מוהר"ר שמואל ארקוואלטי בספרו הנחמד ערוגת הבושם בפרק שנים ועשרים במשקל פֶּעֶל וזה לשונו ומשקל זה שוה בסמוך ובמוכרת וכולי לכן כתב רש"י עבד עברי עבד שהוא עברי עכ"ל ואסברה לך דבריו משום דקשה להחכם מה הולרך רש"י להוכיח מקראי דלקמן דמיירי אן עבד שהוא עברי הרי בלאו הכי אי אפשר לומר עבדו של עברי משום דמלת של היא ענין הדביקות וענין הדביקות לא נרמזה רק באיזה שינוי בא איזה נקוד' ובמלת עֶבֶד לא תמלא שום שינוי לכן קאמר החכם במשקל פֶּעֶל כמו אֶרֶץ גֶּפֶן עֶבֶד הוא שוה בסמוך ובמוכרת ורלה לומר דאינה משתנה אפילו בדביקות ולפי זה אכ"ד למטעי ולפרש על עבדו של עברי לכן הולרך רש"י להוכיח מקראי דלקמן וכאשר תעיין היטב במה שכתבתי כאן הבין

גם כן היטב לדברי הרב מהרש"א בכתובות בד"ה בתולה נישאת ע"ש :

ד"ה **וְהִפְרָה** יתן לה מקום להפרות ולצאת שאף הוא מסייעת בפריונה ומה הוא שמגרע בפריונה וכולי עד כאן לשון רש"י :

משום דקשה לרש"י וְנִפְדָּה מִבְּעִי למכתב לשון נִפְעַל (זיא זאל ווערדין אויס גליזט) ומדכתיב וְהֶפְדָּה לשון הִפְעִיל (ער זאל מאכין אויז ליזן) שמע מינה גם הרב מסייע בפדיונה שמגרע לה שנים שעברו : (זיא זאלט אים נאך דיא יאר אן זיא לו דינן האט) ועיין בקידושין דף י"ד ע"ב ברש"י ד"ה והפדה

ד"ה **צָדָה** לשון אורב וכולי דברי רש"י בכל הנוסחאות משובשר ומגומגמי׳ וטעה המדפיס במוקדם ומאוחר וגם לקח בחסר וביתיר וגרסא הנכונה היא שמואל א׳ כ"ד באשר אצינ לפניך צָדָה לשון אורב היא וכן הוא אומר ואתה צודה את נפשי לקחתה ולא יתכן לומר צָדָה לשון הַצָּד צַיִד שצידת חיות אינו נופל ה"א בפועל של ה אלא הפועל שלה צָד ושם דָּבָר בה צַיִד וזה שם דָּבָר בו צֵדָה ופועל ש"ה צָדָה ואומר אני שפתרונו כתרגומו ודלא קמין ליה ומנחם חברו בחלק צָר ואין אני מודה לו ואם יש לחברו ממחלוקת של צר נתחברנו בחלק על צד תינשאו צָדָה אורה לי ומילין לצד עילאה ימלל אף כאן אשר לא צָדָה לא צָדַד למצוא לו שום צד מיתה ואף זה יש להרהר עליו מכל מקום לשון אורב הוא כך צריך להיות גירסת רש"י :

ישעיה ס"ו · שמואל א׳ ב׳ · דניאל

ועתה אסברה לך דבריו מה שכתב ולא יתכן לפרשו מלשון הַצָּד צַיִד ורצה לומר ויהיה אם כן ביאורו ואשר לא צדה (ער האט ניט געיאגט אים) על זה קאמר רש"י דאין נופל בצידת חיות ה"א בפועל שלה והיינו בשורש שלה כי בצידת חיות הוא השורש צָד והשם דבר הוא צַיִד בשאהם בלתי ה"א בסוף אלא ודאי הוא כתרגומו דלא קמין ליה (ער היט ניט גלוגט אים) ויתכן שפיר הה"א דבסוף צָדָה :

ומה דקאמר עוד ומנחם חברו בחלק צָר וכולי רצה לומר לדעת מנחם במלת צָדָה הוא השורש צָדַד וקאמר עלוה אין אני מודה לו ורצה לומר גם כן מטעם הנ"ל כי בשורש צָדַד גם כן לא יתכן ה"א בסוף : ומה שכתב עוד ואף אם יש לחברו וכולי רצה לומר אף אם לא ניחוש לקושית הנ"ל דלא יתכן בחלק צד ה"א בסוף אף על פי כן לא נוכל לומר כדעת מנחם הוצרכנו לחברו בחלק על צד תינשאו ויהיה פירוש לא צדה שלא צָדַד לו שום צד מיתה ומה לנו לזאת הלא טוב לנו לומר דשרשו צָדָה בה"א בסוף והוא בודאי ענין אורב :

ד"ה **וְנָגְפוּ** אין נגיפה אלא לשון דחיפה והכאה כמו פן תגוף באבן רגלך עד כאן לשון רש"י :

תהלים צ"א

דהא ודאי אין לפרש אלא ונגפו ענין מיתה מדכתיב בפסוק שלאחריו ואם אסון יהיה בהאשה על כורחך קרא קמא לאו מענין מיתה משתעי אלא הוא ענין דחיפה והכאה ונגפו (זיא ווארין שטוסין אדר שטרויכלין) :

ד"ה **לָאֱלֹהִים** לע"ז אלו היה נקוד לֵאלהים היה צריך לפרש ולכתוב אחרים עכשיו שהוא אומר לָאֱלהים אין צריך לפרש אחרים שכל למ"ד וביי"ת והי"א המשמשות בראש התיבה אם נקודתה בחטף (ר"ל בִּשְׁוָא) כגון לְמֶלֶךְ לְמִדבר לְעִיר צריך לפרש. לאיזה מלך לאיזה מדבר לאיזה עיר וכן לְמלכים לרגלים צריך לפרש לאיזה מלך. ואם אינו מפרש כל מלכים במשמע וכן לֵאלהים כל אלהים במשמע אבל כשהוא נקודה בפתח לַמֶּלֶךְ לַמִּדבר לָעִיר נודע באי זה מלך מדבר וכן, לָעִיר נודע באי זה עיר מדבר וכן לָאלהים לאותו שהוזהרת עליהם כמקום אחר כיוצא בו ואין כמוך בָּאלהים לפי שלא פירש הוצרך לינקד פתח עכ"ל רש"י :

תהלים פ"ו

כתבו המדקדקים כאשר תבוא ה"א שמושית בראש התיבה ותחתיה פתח וזהאות שאחר הה"א היא בדגש אז נקראת הא הידיעה (בל"א דיא דער דאז) ואם אחר הה"א אות אחז מן רמש אותיות

רצת. לומר מן הדין הוי למכתב יפרוץ הרי"ש בחולם (ונקרא אלל רש"י מלאפום) רק בעבור דלכאן מלת יפרץ מוקף ונסמך באורך הקו הנקרא מקף למלת גם כמו יפרץ־בם ואם כן שתיהם כתיבה אחת חשיבה ונקרא מלת יפרץ בחטיפה בעבור הטעם שקורין (טרחפק) שהוא שם במלת בם וכיון שכן הולרך המקרא לשנות החולם דהיא נקודה גדולה לנקודה קטנה והיינו קמץ חטף כדילקרותה בחטיפה אבל באמת בענין פירוש ובאור המלה אין חילוק בין יפרוץ בחולם ובין יפרץ בקמץ חטף : :

ד"ה **זכור** לשון פעול הוא כמו אכול ושתה הלוך ובכה וכן פרתרונו תנו לב לזכור תמיד את יום השבת שאם יזדמן לך חפץ יפה תהא מזמינו לשבת עד כאן לשון רש"י :

ישעיה כ"ח שמוא ג' כ"ג

משום דלחבור המקרא דמצוה להם על זכירת שבת הוי למכתב זכור בשוא תחת הזי"ן כדין כל לשון צוי לכן קאמר לשון פעול הוא ורלה לומר לשון זכור הוא (בשטיט אין קיין גוויסי לייט) זכור (דענקין) וכדי שלא תקשה לכתוב זכור בשוא בהדיא על זה משני רש"י וכן פתרונו תנו לב וכולי ורלה לומר אלו הוי כתיב זכור בשוא והיינו צווי גמור ואין בצווי שייכא רק לזמן הזה לא היה נשמע דבכל עת הולרך ליתן לב לזכור את יום השבת רק שעה אחת קודם השבת אבל עכשיו דכתיב זכור בקמ"ץ והיינו לשון זכור (בשטיט אין קיין גוויסי לייט) ואם כן בכל עת זמנו הוא וזה שמדייק רש"י תנו לב לזכור תמיד את יום שבשבת שאם יזדמן לך חפץ יפה תהא מזמינו לשבת ועין בפרשת פנחס בד"ה לרור מה שכתבנו שם בשם הגאון בעל תוספות יום טוב גם עין בפרשת בא בד"ה ובשל:

ד"ה **למען** יאריכון אם תכבד יאריכון ואם לאו יקצרין שדברי תורה נוטריקון הן נדרשין מכלל הן נשמע לאו ומכלל לאו נשמע הן ע"כ לשון רש"י :

מקשים העולם מכלל הן נשמע לאו שפיר נשמע אבל נוטריקון היכא רמיזא אכן שמעתי האל"ף מן אמך והלמ"ד מן למען והיו"ד מן יאריכון נוטריקון שלהם אם לאו יקלרון ושפיר כוונת רש"י לאחריתי על נוטריקון וגם על מכלל הן נשמע לאו :

ד"ה **נסות** לשון הרמה וגדולה כמו הרימו נס. כניסי סכבם על הגבעה עכ"ל רש"י :

ישעיה ס"ב שם מ"ט שם למ"ד

כדי שלא תטעה לומר במלת נסות הוא השורש נסה מענין וינסו אותי עשר פעמים דלא יתכן כאן לכן הולרך לפרש דזה הוא ענין הרמה וגדולה ושרשו נסס וענינו ענין כלונס (בל"א איין שטאנג) דהוא זקוף על הגבעה לסימן כינוס או פיזור ויתכן גם כאן בדרך משל לומר כאן נסות והיינו ענין הרמה וגדולה. (בל"א דער היכן) :

פרשת משפטים

ד"ה **כי תקנה עבד** עברי עבד שהוא עברי או אינו אלא עבדו של עברי עבד כנעני שלקחתו מישראל ועליו הוא אומר וכולי ת"ל לומר וכולי עד כאן לשון רש"י :

כתב החכם המפורסם מוהר"ר שמואל ארקוואלטי בספרו הנחמד ערוגת הבושם בפרק שנים ועשרים במשקל פעל וזה לשונו ומשקל זה שוה בסמוך ובמוכרת וכולי לכן כתב רש"י עבד עברי עבד שהוא עברי עכ"ל והסברה לך דבריו משום דקשה להחכם מה הולרך רש"י להוכיח מקראי דלקמן דמיירי מן עבד שהוא עברי הרי בלאו הכי אי אפשר לומר עבדו של עברי משום דמלת של היא ענין הדביקות וענין הדביקות לא נרמזה רק באיזה שינוי באיזה נקוד׳ ובמלת עבד לא תמלא שום שינוי לכן קאמר החכם במשקל פעל כמו ארץ גפן עבד הוא שוה בסמוך ובמוכרת ורלה לומר דאינה משתנה אפילו בדביקות ולפי זה אכשר למטעי ולפרש על עבדו של עברי לכן הולרך רש"י להוכיח מקראי דלקמן וכאשר תעיין היטב באשר שכתבתי כאן הבין

נם

גם כן היטב דברי הרב מהרש"א בכתובות בד"ה בתולה נשאת ע"ש :

ד"ה **והפרה** יתן לה מקום להפרות ולצאת שאף הוא מסייעת בפריונה ומה הוא שמגרע בפריונה וכולי עד כאן לשון רש"י :

משום דקשה לרש"י ונפרה מבעי למכתב לשון נפעל (זיא זאל ווערין אויס גליזט) ומדכתיב והפרה לשון הפעיל (ער זאל מאכין אויס ליזן) שמע מינה גם הרב מסייע בפדיונה שמגרע לה שנים שעבדו : (ויא לאזלט אים נאך דיא יאר אבזיא לו דינן האט) ועיין בקידושין דף י"ד ע"ב ברש"י ד"ה והפדה

ד"ה **צדה** לשון אורב וכולי דברי רש"י בכל הנוסחאות משובשר ומגומגמו' וטעה המדפיס במוקדם ומאוחר וגם לקה בחסר וביתיר וגרסא הנכינה היא כאשר אציג לפניך צדה לשון אורב היא וכן הוא אומר ואתה צודה את נפשי לקחתה ולא יתכן לומר צדה לשון הצד ציד שצידת חיות אינו נופל ה"א בפועל של"ה אלא הפועל של"ה צד ושם דבר בה ציד וזה שם דבר בו צדיה ופועל ע"ה צדה ואומר אני שפתרונו כתרגומו ודלא כמין ליה ומנחם חברו בחלק צד ואין אני מודה לו ואם יש לחברו ממחלוקת של צד נתחברנו בחלק על *צד תנשאו *צדה אורח לי ומילין *לצד עילאה ימלל אף כאן אשר לא צדה לא צדד למצוא לו שום צד מיתה ואף זה יש להרהר עליו מכל מקום לשון אורב הוא כך צריך להיות גרסת רש"י :

שמואל א' כ"ד · ישעיה ס"ו · שמואל א' ב' · דניאל ז'

ועתה אסברה לך דבריו מה שכתב ולא יתכן לפרשו מלשון הצד ציד ורלה לומר ויהיה אם כן ביאורו ואסר לא לוה (ער האט ניט גייאגט אים) על זה קאמר רש"י דאין נופל בצידת חיות ה"א בפועל שלה והיינו בשורש שלה כי בצידת חיות הוא השורש צד והשם דבר הוא ציד בשאהם בלתי ה"א בסוף אלא ודאי הוא כתרגומו דלא כמין ליה (ער האט ניט גלוגט אים) ויתכן שפיר הה"א דבסוף צדה :

ומה דקאמר עוד ומנחם חברו בחלק צד וכולי רלה לומר לדעת מנחם במלת צדה הוא השורש צדד וקאמר עלזה אין אני מודה לו ורלה לומר גם כן מטעם הנ"ל כי בשורש צדד גם כן לא יתכן ה"א בסוף : **ומה** שכתב עוד ואף אם יש לחברו וכולי רלה לומר אף אם לא ניחוש לקושיא הנ"ל דלא יתכן בחלק צד ה"א בסוף אף על פי כן לא נוכל לומר כדעת מנחם הולרכנו לחברו בחלק על צד תינשאו ויהיה פירוש לא לדה שלא צדד לו שום צד מיתה ומה לנו לזאת הלא טוב לנו לומר דשרשו צדה בה"א בסוף והוא בודאי ענין אורב :

ד"ה **ונגפו** אין נגיפה אלא לשון דחיפה והכאה כמו פן תגוף באבן רגלך עד כאן לשון רש"י :

תהלים צ"א

דהא ודאי אין לפרש מלא ונגפו ענין מיתה מדכתיב בפסוק שלאחריו ואם אסון יהיה באשה על כורחך קרא קמא לאו מענין מיתה משתעי אלא הוא ענין דחיפה והכאה ונגפו (זיא וואלין שטוסין אדער שטרויכלין) :

ד"ה **לאלהים** לע"ז אלו היה נקוד לאלהים היה צריך לפרש ולכתוב אחרים עכשיו שהוא אומר לאלהים אין צריך לפרש אחרים שכל למ"ד וב"ית וה"א המשמשות בראש התיבה אם נקודתה בחטף (ר"ל בשוא) כגון למלך למדבר לעיר צריך לפרש לאיזה מלך לאיזה מדבר לאיזה עיר וכן למלכים לרגלים צריך לפרש לאיזה מלך ואם אינו מפרש כל מלכים במשמע וכן לאלהים כל אלהים במשמע אבל כשהוא נקודה בפתח למלך למדבר לעיר נודע באי זה מלך מדבר וכן לעיר נודע באי זה עיר מדבר וכן לאלהים לאותו שהוזהרת עליהם ממקום אחר כיוצא בו אין כמוך באלהים לפי שלא פירש הוצרך לינקד פתח עכ"ל רש"י :

תהלים כ"ו

כתבו המדקדקים כאשר תבוא ה"א שמושית בראש התיבה והתיבה ההיא זכאות שאחר הה"א היא בדגש אז נקראת הא הידיעה (בל"א דיא דער דאז) ואם אחר הה"א אות אחת מן המש אותיות

שהן אחה"ע"ר שאינן מקבלות דגש אז השיא הדגש ונשאר הכ"ה ונעשה משניהם קמץ כזה הארץ כאלו כתיב הארץ: עוד כתבו המדקדקים שלשה אותיות והן בי"ת כ"ף למ"ד דהיינו בבית המשמשת במקום מלת תוך ובכ"ף הדמיון ולמ"ד המשמשת במקום מלת אל נקודה על מות. שלהן היא בשוא כמו במצרים כמצרים למצרים וכאשר יזדמן דצריכה התיבה לשתי משמשין שימוש הידיעה וגם אחת מן האותיות בכ"ל אז מאחרת קיצור הלשון דרך המקרא להשמיט הה"א וגם להשמיט בכ"ל דהיינו בשוא נשארה אם כן נקודת הידיעה דהיינו הפתח וקומצה תחת אותיות בכ"ל ואז משמשות אותיות בכ"ל שני שמושין יחד שימוש עצמן וגם שימוש הידיעה כזה בשמים כשמים לשמים שלו כתיב בהשמים כהשמים להשמים וכן כאשר תבואנה אחר אותיות בכ"ל המושכות הידיעה אחת מן אותיות אחה"ע"ר שאינן מקבלות דגש אז תבוא תחת אותיות בכ"ל קמ"ץ להשלים הדגש הצריכה להיות אחר הידיעה כזה בעיר כעיר לעיר והרי כאלו כתיב בהעיר כהעיר להעיר: וזה שכתב רש"י אלו היה נקוד לאלהים. הלמ"ד בציירי (והיא תמורת שוא כי כן דין למ"ד בשוא כאשר תבוא לפני שם אלהים אתחלף השוא לצירי) והיתה אם כן משמשת רק שמוש עצמה ולא שימוש הידיעה היה צריך לכתוב אחרים דבלאו הכי כל אלהים במשמע בין קודש ובין חול אבל עכשיו שנקוד לאלהים בקמץ תחת הלמד והרי כאלו כתיב להאלהים והיינו הידיעה לכיכך אינו צריך לכתוב מלת אחרים כי הידיעה מורה על אותן שהוזהרת עליהן במקום אחר:

ומה שכתב עוד וכן למלכים לרגלים וכולי רצה לומר אף שהלמדי"ן במלות למלכים לרגלים הן בחיריק מכל מקום אינן רק תמורת שוא כי בעבור היו"ד במלת מלכים וכן הרי"ש במלת רגלים היא בשוא ואלו היו הלמדי"ן גם כן בשוא היו אם כן שני שואין בראש התיבה וזה אי אפשר להקרותן לכן נשתנו נקודות השואין לחיריק ואתה קורא חביב שים אשים. הכללים באזניך ואז תבין דברי רש"י באר היטב כי דברי אינן רק תוספת לדברי רש"י:

ד"ה **אביונך** לשון אובה שהוא מדולדל ותאב לכל טובה עד כאן לשון רש"י:

רש"י מודיעך ההפרש שבין עני ובין אביון והוא זה עני היינו שמעונה ומדולדל ואינו מתאוה לכל טובה רק מסתפק במה שמזדמן לו אבל אביון הוא מלשון ולא אבה ה' אלהיך לשמוע אל בלעם והיינו ענין רצון ותאוה ואין מסתפק במה שמזדמן לו רק תאב ומתאוה לכל טובה:

דברי הצדיקים דברי המצודקים משפטי אמת וכן תרגומו פתגמין תריצין ישרים עד כאן לשון רש"י:

דלבוננת המאמר (דער שוחד פֿר קרימט דיא ריד פֿון דעם דער איזונד רעכט האט אין משפט) תקשה היאך קאמר דברי הצדיקים בשם התואר (דורעט פֿון איינס דער אלי ניוע רעכט האט ובאמת קען עז זיין דער בעל דין האט אלי מאל אוס רעכט נאר אוינד הון דעם משפט האט ער רעכט לכן קאמר רש"י דברים המצודקים דער שוחד פֿר קרימט ריד פֿון דען בעל דין דער איזונד רעכט האט) ועל דרך זה בהתחלת פרשת שופטים:

ד"ה **זכורך** הזכרים שבך עד כאן לשון רש"י:

משום דמלת זכורך הוא על משקל פעול ויהיה משמעו אותם שנזכרים מיוך. אם חייבו לעלות לרגל ולא אתה בעצמך ובאמת הכל חייבין בראייה חוץ מן אותן שמנו במסכת חגיגה לכן קאמר רש"י הזכרים שבך ורצה לומר מלת זכורך היא תמורת מלת זכרך המלאפום היא תמורת קמץ והיינו שם דבר (דיינע מאנס לייט) והכל במשמע ועין בשערי תורה שחיבר החכם בעל בנין שלמה דף מ"ב סימן כ"ז מה שמלא בשם התואר מה טעם באמת לא נכתב זכרך בקמץ:

ד"ה והמותי כמו וכתתי ותרגומו איגש וכן כל תיבה שפיעל שלה בכפל אות אחרונה כשהוא נהפך לדבר בלשון פעלתי יש מקומות שנוטל גזרת הכפולה ומדגיש האות ונקדו במלאפום (רצה לומר חולם) כגון והמותי מגזרת והמם גלגל עגלתו [ישעיה כ"ח] וסבותי מגזרת וסבב בית אל [שמואל א' ג'] רצותי מגזרת ירוצץ עוב [איוב ד'] ד"ה והמתרגם ואקטל טועה הוא שאלו גזרת מיתה אין הה"א שלו בפתח ולא מם שלו מודגשת ולא נקודה מלאפום (רצה לומר חולם) אלא והמתי בצירי תחת הה"א כגון והמתה את העם הזה [במדבר י"ד] והתי"ו מודגשת לפי שהיא תבוא במקום שתי תוי"ן האחת נשרשת לפי שאין מיתה בלא תי"ו והאחרת משמשת כמו אצרתי קצאתי עשיתי וכן ונתתי התי"ו מודגשת שהיא באה במקום שתים לפי שהיה צריך גימל תוי"ן שתים ליסוד כמו ביום תת עתת אלהים [יהושע יוד] והשלישי לשימוש עד כאן לשון רש"י: [קהלת ג']

דברי רש"י מתבארין מעלמן דמלת והמותי הוא השורש המם והדגש שתוך המם מורה חסרון עם תמלעית השורש והרי כאלו כתיב והממתי וכן וסבותי מגזרת סבב הרי כאלו כתיב וסבבתי: ומה שכתב עוד אלו היה מגזרת מיתה וכולי רלה לומר אלו היה שרשו מות וההא תהיה לסימן לשון הפעיל לא היתה הה"א בפתח רק בלירי כגון והמתה את העם וגם לא היה דגש תוך המם דלענין מות חסירה הוי"ו באמלע השורש ואין דרך הוי"ו להשתלם בדגש רק ההא דהיא לסימן לשון הפעיל היא בלירי נקודה גדולה ותנוח הוי"ו החסירה תחת הלירי: וגם לא היתה המם בחולם כי אין שורש מות בלתי תי"ו בסוף והתי"ו הכתובה היא שמושית כמו עשיתי ואם כן הולרך לנקד התי"ו בדגש להורות חסרון תי"ו שרשות וכבר ידעת דקודם אות נדגשת לא תבוא חולם נקודה גדולה אלא והאי שרשו המם ומלת והמותי היא על משקל וסבותי:

ומה שכתב עוד וכן ונתתי וכולי שתים ליסוד וכולי זה הוא דעת היש אומרים הביאם המדקדק הגדול ר' אליה בחור בפירושו לספר מהלך בבנין הקל מחסירי הפ"נות וזה לשונו ויש אומרים כי איננו נתן רק נתת כי לא מלאנו נון החסירה בלמד הפעל עכ"ל אבל רוב המדקדקים אינם מודים להו ואומרים במלת ונתתי הוא השורש נתן והדגש מורה חסרון נו"ן אות אחרונה מן השורש וכן במלת תת וכן [illegible] תתת בשניהם הוא השורש נתן:

ד"ה ושתי לשון השקה והתי"ו מודגשת שתבוא במקום שתים שאין שתיה בלא תי"ו עד כאן לשון רש"י:

דהא והאי אין לפרש במלת ושתי הוא השורש שתת מלשון השתות יהרסון ושתי אך ואיל גרגדין דאם כן הולרכנו לומר הדגש שתוך התי"ו מורה חסרון שתי תוי"ן כי תי"ו הכתובה היא שימושית במו כעלתי וזה לא מלינו בשום מקום שמורה הדגש חסרון שתי אותיות אלא ודאי במלת ושתי הוא השורש שנת מלשון ואשר לא שת אל לבו לפי זה הדגש שתוך התי"ו שמושית מורה חסרון תי"ו השרשית והוי"ו השרשית חסירה ושמו נקודה הפתח תחת השי"ן להורות חסרונה כזה ושתי אך ואיל טאן:

ד"ה כי תעבוד וכולי הרי אלו כי משמשין במקום אשר וכן בבמה מקומות [ויקרא כ'] וזהו לשון אי שהוא אחד מד' לשונות שהכי משמש וגם מצינו בהרבה מקומות אם משמש אשר כמו אם תקריב מנחת ביכורים שהוא חובה עכ"ל רש"י

דהא והאי אין לומר מלות כי בכאן משמשות ללשון דלמא ושמא כי תעבוד (פיליכט ווארשטו דינן) כי יהיה (פילייכט ווארט ער זיין) למוקש דזה אין ספיקא כי כתב תעבוד בודאי יהיה לך למוקש לכן קאמר הרי אלו כי משמשין במקום אשר ולשון ודאי הן: וכדי שלא תקשה הא קיימי לן דמלת כי משמשת רק לד' לשונות אי דלמא אלא דהא וכאן משמש מלת כי במקום אשר אם כן תהיינה חמשה לשונות. לכן קאמר זהו לשון אי ורלה לומר מלת אי היא כמו מלת אם ומלינו לרוב דמלת אם

משמשת

משמשת במקום אשר לפי זה לא הוו רק ארבע לשונות :

פרשת תרומה

ד"ה **לי** לשמי עד כאן לשון רש"י :

דהא ודאי אין לפרש מלת לי כשמושה בכל מקום לקירוב ולדיבוק ויקחו (זיא זאלין נעמין צו מיר) משום דאין לדבק רק בדבר גשמי והשם ב"ה אינו גוף ולא ישיגוהו משיגי הגוף ואין לו שום דמות ונורא וכל הברואים צריכים ליה והוא אינו צריך להם לכן קאמר לי לשמי כאלו יאמר לרצוני והיינו במה שתרמו התרומה ותעשו רצוני ניכר שמי :

ד"ה **ידבנו** לבו לשון נדבה והוא לשון רצון טוב פיישינט בלעז עכ"ל רש"י :

רצה לומר הדגש שתוך הדל"ת במלת **ידבנו** מורה חסרון מן אות ראשונה מן השורש ושרשו נדב וכאלו כתוב ינדבנו וזה רומז רש"י במה שכתב לשון נדבה (בוויליגין) :

ד"ה **ועזים** נוצה של עזים לכך תירגם האונקלים ומעזי דבר הבא מן העזים ולא עזים עצמן שתרגום של עזים עזיא עד כאן לשון רש"י :

הכרחנו לומר לפני רש"י היה כתוב בתרגום כזה ומעזי המם בצירי כי כן דין מם שימושית הנגזרת ממלת מן כאשר תבוא לפני העי"ן שאינה מקבלת דגש לתשלום נו"ן החסירה או תצטרף הדגש אל החיריק שתחת המם ונעשה משניהם צירי כמו אבינו מעולם ויתכן שפיר לומר דכוונת התרגום על דבר הבא מן העזים אבל אלו היה כתוב באונקלים כגירסת קצת מסובבות כזה ומעזי המם בשוא לפי זה אינה לשימוש מן רק לתואר השם לא יתכן לומר דכוונת התרגום על דבר הבא מן העזים רק עזים עצמן : ולזה שכתבנו כיון הרב החזקוני וזה לשונו כתב רש"י נוצה של עזים וכולי לכך טועה המתרגם ומעזי עד כאן לשונו ודבריו תמוהים בעיני העולם דאדרבה הוכחת רש"י מן המתרגם ומעזי אלא כוונת החזקוני בדכתבתי לכך טועה המתרגם ומעזי רצה לומר המם בשוא רק כמתרגם ומעזי המם בצירי ודוק :

ד"ה **מאדמים** צבועות היו אדום לאחר עיבודן עד כאן לשון רש"י :

מדהוי למכתב אדומים בלתי מם בתחילה ואז הוי שם דבר בלשון רבים והיה משמעו שהעורות מצד עצמן היו אדום אבל עכשיו דכתיב מאדמים והיינו פעול מלשון הפעיל (זיא זיין וואהרין גמאכט רוט) וזה כיון במה דקאמר צבועות אדום לאחר עיבודן :

ד"ה **ויצקת** לשון מתכת כתרגומו ותתיך עד כאן לשון רש"י :

בעבור דמלינו וילקת על ראשו והיינו ענין משיחה (בל"א שמירין) דלא יתכן כאן לכן הוצרך לפרש דזה היא ענין התכה כתרגומו ותתיך (בל"א גיאסין אדר גשמאלצין)

ד"ה **ואל** הארון כמו בארון עד כאן לשון רש"י :

דהא ודאי אין לפרש כאן מלת אל כפירושה בכל מקום לקירוב ולדיבוק והיינו שיתנו הלוחות על גבי הארון או אצל הארון זה אינו דכוונת הכסוק שיתן העדות דווקא אלתוך אצל הארון לכן קאמר רש"י כמו בארון ורצה לומר מלת אל היא תמורת שימוש הבי"ת המשמשת על הרוב במקום שימוש תוך ויובן שפיר שיתן העדות תוך אצל הארון :

ד"ה **ונשא** בם לשון נפעל ויהיה נישא בם את השולחן עד כאן לשון רש"י :

בהא ודאי אין להסתפק בינוני הדגש שתוך השי"ן מורה חסרון נו"ן אות הראשונה מן השורש נשא אכן בזה יש להסתפק ולומר נו"ן הכתובה היא סימן לרבים **ונשא** (מיר ווערין טראגין)

וזה הוא נגד כבודו יתברך דבודאי לא ישתתף עמהם לשאת משא לכן קאמר לשון נפעל ורצה לומר נו"ן הכתובה היא סימן ללשון נפעל **וְנִשָּׂא** (ער ווארט ווערין גטראגן) (דש אנדיא שטאנגי) את השולחן :

ד"ה **תֵּיעָשֶׂה** המנורה מאליה. לפי שהיה משה נתקשה בה וכולי ולכך לא כתיב תַּעֲשֶׂה עד כאן לשון רש"י :

הוצרכת לדעת דשני מיני נפעל המה מין הראשון מורה לקבל הפעולה מן איש אחר נפעל (ער איז וואָרין געווירקט פֿון איין אנדרין) ומין השני פועל בעצמו נפעל (ער ווארקט זיך זעלבין)

ואם כן מה שכתב רש"י מאליה רצה לומר מלת תֵּיעָשֶׂה הוא מן אותו לשון נפעל הפועל פעולת עצמו תֵּיעָשֶׂה (דיא מנורה ווארט זיך זעלבין ווארקין : וכדי שלא תקשה כיון דשני מיני נפעל המה מנא ליה לרש"י דמלת תֵּיעָשֶׂה הוא מאותו לשון נפעל הפועל פעולת עצמו דלמא היא מן אותו לשון נפעל המורכת לקבל מן יד אחר תֵּיעָשֶׂה (זיא זאל ווערין געווערקט פֿון איין אנדרין) על זה קאמר רש"י לכך לא נאמר תֵּעָשֶׂה ורצה לומר לכתוב תֵּעָשֶׂה בלתי יו"ד אחר התי"ו ואי משום דאיכא למדרש התיבה בהסרת נקודות ולקרות תַּעֲשֶׂה אזי נפקא מיניה דהא השתא דקיימינן בהאי לשון נפעל המקבל מן יד אחר מה אכפת לן אי קרינן תַּעֲשֶׂה ומדבר מן העושה הפעולה (דוא זאלסט טאן) או תֵּעָשֶׂה ומיירי מן המקבל הפעולה (דוא זאלסט ווערין גטאן) ובודאי מדקפיד קרא למכתב דווקא תֵּיעָשֶׂה ביו"ד אחר התי"ו ואם כן אף בהסרת הנקודות אי אפשר לקרות כי אם תֵּיעָשֶׂה לשון נפעל על כורחיך מן נפעל השני והיינו פועל פעולת עצמו והיינו נעשית מאליה (דיא מנורה ווארט זיך זעלבין מאכין) : העולה מדברנו דאין כוונת רש"י מדלא כתיב בפתח תחת התי"ו רק כוונת רש"י מדלא כתיב תֵּעָשֶׂה בלתי יו"ד אחר התי"ו אלא כתיב תֵּיעָשֶׂה ביו"ד אחר התי"ו ודוק היטב :

ד"ה **אֲשֶׁר** אתה מָראה בהר כתרגומו דאת מתחזי בטורא אלו היה נקוד מַראה בפתח היה פתרונו אתה מַראה לאחרים עכשיו שנקוד חטף קמץ פתרונו דאת מתחזי שאחרים מראים לך עד כאן לשון רש"י :

רצה לומר אלו היה נקוד מַראה בפתח תחת המ"ם והיה אם כן המלה על משקל מַפעיל היה פתרונו אתה מַראה לאחרים (דוא מאכסט וויזן אנדרי) אבל עכשיו שנקוד מָראה בקמץ חטף אם כן הוא על משקל מָפעל והיינו פֻּעל לשון הפעיל פתרונו דאת מתחזי אחרים מראים לך (דוא ווארסט גוויזן פֿון אנדרי לייט) : אכן הוצרכת לדעת מה דקאמר מָראה כתרגומו כתרגומו מתחזי לאו דווקא הוא שהרי מָראה פֻּעל מלשון הפעיל הוא ומלת מתחזי לשון התפעל הוא אלא אורך רש"י והתרגום כאחד רולים לדבר ולבאר המלה הלשון מתקבל הפעולה כגון לשון נפעל או לשון דפֻּעל אז דרכם להביא ראיה מלשון התפעל כי דעתם נוטות דמלינו לפעמים לשון התפעל מורה על קבלת הפעולה והוינו הולדה בנין המרובע כמו שכתב הרד"ק במכלול :

ד"ה **רוֹקֵם** שם האומן ולא שם האומנות ותרגומו עוֹבד **צַיָּר** ולא עובד צִיּוּר וכולי עד כאן לשון רש"י :

כבר ידעת דתיבת מַעֲשֵׂה דרכו לינקד בסגול תחת השי"ן וכאן שינה הכתוב וכתיב מַעֲשֵׂה בצירי על כורחך מורה השינוי ענין הדביקות וכאלו כתיב מעשה של רוקם לפי זה על כורחך מלת רוקם לאו שם אומנות הוא (בל"א ברודירט) כי היאך שייך לדבר אבל שם אומנו' והלא אין הדבר עושה את עצמו אלא ודאי מלת רוקם שם האומן הוא ויתכן בו שפיר ענין הדביקות מעשה רוקם (איין ווארק פֿון איין ברודירר) וזה כתרגומו עובד **צַיָּר** :

ד"ה **לְדַשְּׁנוֹ** להסיר דשנו לתרגמו והוא שתירגם אונקלוס לוספי קטמא לספירת הדשן לתוכו כי יש מלות בלשון העברית מלה אחת מתחלפת בפתרון לשמש

לשמש בנין וסתירה כמו *ותשרש שרשיה (איין וואָרצל אירי וואָרצלן) אויל *משרש (דער נאר מאכט זיך איין וואָרצלין) וחילופו יוכל תבואתי תשרש (אויז רייסן דיא וואָר צלין) וכמוהו *בסעיפיה פוריה (איין צווייגן דיא צווייג) מסעף פארה מפשט סעיפיה (אב צווייגן) וכמוהו וזה האחרון **עצמו** שיבר עצמותיו (אויז ביינן) וכמוהו *ויסקלהו באבנים (איין שטיינן איס) וחילופו *סקלו מאבן הסירו אבניה (אויז שטיינן) וכן ויעזקהו ויסקלהו (אויז שטיינן) אף כאן לדשנו להסיר דשנו ובלע"ז אדשצנדרי"ר ובל"א אנטעשין ארונטר טאן עד כאן לשון רש"י :

תלים פ' איוב ה' איוב ל"א ישעיה יו"ד ירמיה נ' ישעי' ה' שם ס"ג

דברי רש"י בכאן אין צריכין ביאור אבן הוספתי בתוכו לשון אשכנזי כדי להבין היטב דבריו : וכתבו המדקדקים דדין זה בהיפוך הפעולה לא שייך רק בלשון הדבר לכן כאשר תעיין בראיות שהביא רש"י לא תמצא דבר רק בבנין הכבד :

פרשת תצוה

ד"ה **מעשה חרש** אבן מעשה אומן של אבנים חרש זה דבוק הוא לתיבה של אחריו ולפיכך הוא נקוד פתח בסופו וכן *חרש עצים נטה קו חרש של עצים וכן חרש ברזל מעצר כל אלו דבוקים ופתוחים עכ"ל רש"י :

ישעיה מ"ד

רצה לומר אלו לא היה דבוק לתיבה של אחריו היה נקוד חרש בשתי קמץ אבל עכשיו שנקוד חרש פתח תחת הרי"ש הוא דבוק כאלו כתיב מעשה חרש של אבן קשה היאך לדבק אל אבן והלא דומם היא ואינו עושה את עצמו לכן הוסיף רש"י מלת אומן וכאלו כתיב מעשה אומן של אבנים (איין ווארק פון איין מאַגסטיר פון שטאָניר) :

ד"ה **למשחה** להתגדל בהם שיש משיחה לשון שררה כמו לך נתתים למשחה אל יתגער במשיחי עד כאן לשון רש"י :

מדבר ח' תלים ק"ה

דהא ודאי אין לפרש מלת למשחה ענין משיחה ממש (זאלבין) תקשה וכי נמשחו בגדי כהונה אלא ודאי לשון שררה הוא למשחה (צו האַרשאַפטין) על ידי בגדי כהונה תתגדלו תתכבד על דרך דאמר רבי יוחנן קרי למאני מכבדותיה :

ד"ה **הכהן תחתיו** מכאן ראיה כל לשון כהן פועל עובר ממש לפיכך נגון תביר נמשך לפניו כך היא גרסא הנכונה וכל שאר הן משובשות עד כאן לשון רש"י :

הוצרכת לידע דמלת כהן איכא לפרושי בלשון שם התואר כהן (איין דינר) ונקרא כך אף בשעה שאינו עוסק במלאכתו ונקרא כן בכל עת לפי אומנתו אבן כאשר יזדמן שעוסק עכשיו במלאכתו הוצרכנו להוסיף מלות אשר יכהן דמלת כהן להודיע אינו מוזן שעוסק עתה במלאכתו : וגם איכא לפרושי מלת כהן בלשון עובד ממש (ער דינט איצונד) והחילוק ביניהם הוא זה לפירוש הראשון בלשון שם התואר הוצרכנו להוסיף אשר יכהן ולפירוש השני בלשון עובד ממש אין צריכין להוסיף כלום ובודאי מסתברא טפי לפרושי הענין בלשון עובד ממש והיינו בלתי הוספה מלפרושי בלשון שם התואר ולהוסיף בקרא אשר יכהן וזה שכתב רש"י מכאן ראיה כל לשון כהן עובד ממש (ער דינט איצונד) דאם נפרשהו בלשון שם התואר כהן (איין דינר) הוצרכנו להוסוף אשר יכהן : ומה שכתב עוד ולפיכך ניגון התביר נמשך לפניו לזה הוצרכת לדעת דניגון התביר שייך ודבוק הוא לניגון הטפחא כי אין תביר בלא טפחא ואם כן דעת רש"י באשר דמלת הכהן בתביר ומלת תחתיו בטפחא דשייכים ודבוקים להדדי גם מכאן מוכח דכוונת הפסוק דלא להוסיף בקרא כלום דאם לא כן לא הוי לנקד מלת הכהן ומלת תחתיו בטעמים דשייכים ודבוקים להדדי כיון דחסר בקרא מלות אשר יכהן אלא ודאי מלת כהן לשון פועל עובד ממש הוא

עד

עד דינט איילונד) ולא חסר בקרא כלום וזה שסיים לפיכך ניגון התביר נמשך לפניו רצה לומר מלת הַפֶּהָן נמשך בתביר לפני מלת תהתיו דהוא בטפחא דשייכים להדדי : וכל מה שכתבתי אחזתי וחפשתי מדברי הגאון בעל לבוש אורה רק הוספתי מעט בדבריו כדי להבין היטיב דבריו ושפתותיו ידובבו בקבר :

פרשת כי תשא

ד"ה **כי תשא** לשון קבלה כתרגומו אריתקבל חושבן עכ"ל רש"י :

רהא ודאי אי אפשר לפרש מלת כי תשא מענין לקיחה ממש וכי האדם נלקח בי' ממש אלא ודאי כתרגומו ענין קבלה (בל"א אנפאנגין) :

ד"ה **רוקח** מרקחת שם דבר הוא והטעם מוכיח שהוא למעלה והרי הוא כמו רֶגַע רֶקַח ואינו כמו רוֹגֵעַ וכמו רוֹקַע הארץ שהטעם למטה עד כאן לשון רש"י :

רש"י. מחלק אל שם דָבָר (בל"א איין נאמין פון דער זאך) כמו רֶקַח ובן רֶקַח גוואורץ רֶגַע איין בליק. הולך להיות הטעם שקורין טראפא למעלה קודם נקודה אחרונה ואל שם התואר (איין נאמין פון דען) בעל מלאכה כמו רוֹקֵחַ (איין אפטיקר) ובן רוֹקַעַ (איין פר שפרייטיר) הולך להיות הטעם שקורין טראפא למטה היינו אל נקודה אחרונה :

ד"ה **לא ייסף** בשני יודי"ן לא יפעל כמו למען ייטב לך עד כאן לשון רש"י :

לודעת רש"י במלת לא ייסף הוא השורש יָסַף ויו"ד ראשונה היא סימן לעתיד ויו"ד השנייה היא אות ראשונה מן השורש והוא על משקל יִפְעַל רק מדרך הדקדוק נפלה השְׁוָא מן יו"ד שנייה כמו שנפלה במלת יִישַׁב מן שורש יָשַׁב ועין בשרשים שחיבר הרד"ק בשורש יָסַף תמלא דעות אחרות במלת לא ייסף : ד"ה ככלותו וכולי יתפרש בפ' נשא בד"ה ביום כלות כי שם עיקר ביתו :

ד"ה **פרקו** לשון צווי מגזרת פָּרֵק כמו בָּרְכוּ מגזרת בָּרֵךְ ע"כ לשון רש"י :

הוצרכות לדעת כי יש בנין אחד נקרא פִּיעֵל הַדָּגֵשׁ בעבור כי תמיד דָגֵשׁ תוך אות אמצעית השורש ומורה חזקה עולם הפעולה והצווי מזה הבנין הוא כזה **פַּקֵּד** כתח תחת הפ"א ודגש תוך הקוף אמנם בשורש פרק אות אמצעית מן השורש היא רי"ש ודין הריש שאינה מקבלת דָגֵשׁ אז תילטרף הדגש אל תחת הפתח ונעשה משניהם קמץ כזה פָּרֵק במקום **פַּרֵּק** ולרבים פָּרְקוּ במקום **פַּרְקוּ** וכיון שכן תתערב המלה עם מלת פָּקְדוּ לשון עבר והקמץ שבה היא מצד הדין ולא מצד הצירוף וכאן כוונת המאמר על לשון צווי כי אהרן צִוָּה להם לכן קאמר רש"י לשון צווי ורצה לומר הקמץ במלת פָּרְקוּ היא מצ' הצירוף השלמת הדגש ולא מצד הדין ועל דרך זה מלת בָּרְכוּ כי גם בה אות אמצעית היא ריש :

ד"ה **ויצר** אותו בחרט יש לתרגומו בשני פנים האחד ויצר לשון קשירה בחרט לשון סודר וכולי והשני ויצר לשון צורה בחרט כלי האומנות הצורפין וכולי עד כאן לשון רש"י :

רצה לומר ללשון ראשון במלת ויצר הוא השורש צרר ונמצא בדברי רז"ל צרורים וקשורים וללשון זה מלת בחרט הוא ענין סודר ויצר (ער איין בינדיט בחרט אין איין טוך) וללשון השני במלת ויצר הוא השורש יָצַר מן לשון כל בלי יוצר ומלת בחרט הוא שם דבר לאחד מכלי אומנות הצורפין ויצר (הוא' ער פארימיט בחרט אין איין פארוס) :

ד"ח **והנחם** התעשת מחשבה אחרת להטיב להם ע"כ לשון רש"י :

מלת התנשאת ברש"י הוא ענין מחשבה כמו ביום ההוא אבדו עשתנותיו · והודיעך בזה הרי מלי חדא דאין מלת והנחם מענין תנחומין (טריסטין) תנייה דלענין מחשבה הודיעך בעבור כי אבל השם ב"ה לא שייכא שום קבלת הפעולה · לפ"ז הדוש שהוך הנון במלת **וַיִּנָּחֶם** המורה כיון לשון נפעל היינו דוקא לאותו לשון נפעל הדומה להתפעל **וַיִּנָּחֶם** (בדענק דיך זעלבסטן) :

ד"ה **קוֹל עַנּוֹת** קול חרופין וגדופין המענין את נפש שומען כשנאמרין לו עד כאן לשון רש"י :

רצה לומר בין במלת ענות חלושה ובין במלת קול **עַנּוֹת** בשניהם הוא השורש ענה רק הלשון מחלקן במלת ענות חלושה הנו"ן בלתי דגש הוא לשון קל ועניינו הרמת קול כמו ועניית ואמרת אבל קול **עַנּוֹת** שהנו"ן בדגש נקרא לשון כבד היינו הוזק הפעולה וזה הוא חרופין וגדופין כמו אם **עַנֵּה** תענה (בל"א פיין יגין אודר לעסטרין) :

ד"ה **וַיִּזֶר** לשון נפוץ וכן יזורה · על נוהו גפרית וכו' ע"כ לשון רש"י :

בדי דלא תטעה לומר במלת ויזר הוא השורש זור בנו"ן בתחילה ויהיה משמעו ויזר העגל (ער האט דז עגל אב געאדין פון ישראל אוכ' האט עם גיטאן) למקו' אחר ועדין ישנו בעין בעולם א"כ איכא למיחש מאן דאשכחנהו אתי למטעי בתריה לכן קאמר לשון נפוץ ורלה לומר שרשו זרה (ער האט דס עגל פר ספר אט) כדינו מפרר וזורה לרוח וסלקו לגמרי מן העולם :

ד"ה **וּמֹשֶׁה** יקח את האהל לשון הוה הוא ליקח אהלו וכו' ע"כ לשון רש"י :

דמלת יקח לשון עתיד הוא (ער ווערט נעמין) ובאמת כוונת המאמר על לשון בינוני (ער נעמט אילונד) לכן קאמר רש"י לשון הוה ורלה לומר מדרך הכתוב כאשר רולה לדבר בדבר הרגיל להיות בכל עת אזי מדקדק המקרא לכתבהו בלשון עתיד ומשה יקח (ער פלעגט לו נעמין) ועל דרך זה ד"ה והיה ועיין פ' יתרו בד"ה כי יבוא :

מדבר ו'

ד"ה **וְדִבֶּר** עם משה כמו **וּמְדַבֵּר** עם משה ותרגמו ומתמליל עם משה שהוא כבוד השכינה מדבר עמו כמו · וישמע את הקול **מִדַּבֵּר** אליו ואינו קורא מְדַבֵּר כשהוא קורא **מִדַּבֵּר** פתרונו הקול מדבר בינו לבין עצמו וההדיוט שומע מאליו וכשהוא קורא מְדַבֵּר משמע שהמלך מדבר עם ההדיוט עד כאן לשון רש"י :

מישום דמלת וְדִבֶּר לשון עבר הוא (ער האט גירעט) וזה לא יתכן דכוונת המאמר על לשון בינוני (ער רידיט אילונד) על זה כתב רש"י ודבר עם משה כמו ומדבר רלה לומר העבר הוא תמורת לשון בינוני ובעבור דשני מיני בינוני הם ענין ראשון מְדַבֵּר הַמֵּם בִּשְׁוָא והוא פועל יוצא לנוק אחר מְדַבֵּר (ער רידיט טייטליך לו איין אנדרן) וזה אין כבוד השכינה לכן קאמר רש"י ואינו קורא מְדַבֵּר דמשמע שהמלך מדבר עם ההדיוט אכן ענין בינוני השני הוא **מִדַּבֵּר** המם בחיריק והדלת בדגש להורות חסרון הי"ו לשון התפעל והרי כאלו כתיב מִתְדַּבֵּר כתרגומו מתמליל והוא פועל עומד בעצמו (ער רידיט מיט זיך זעלבין) וההדיוט שומע מאליו דחוש השמיעה היא לאונסיה ועיין סוף פ' נשא ובתחילת פרשת וזאת הברכה בד"ה מדברותיך :

מדבר י"ז

משלי ל'

מלכים ב' י"ט

ד"ה **בְּנִקְרַת** חפירה כמו העיני · האנשים ההם תנקר יקרוה · עורבי נחל אני קרתי ושתיתי מים גזרה אחת להם ע"כ לשון רש"י :

לדעת רש"י בכולם הוא השורש נקר ועניינו ידוע (בל"א לעבירין) רק לפעמים תבוא נו"ן השורש ובפעמים הסירה מהמכתב והמדקדקים מודו ליה בשלשה הראשונות אבל במלת קרתי אמרו דשרשו קור ענין מקור אני קרתי (איך האב גיגרונט) :

משלי י"ז

ד"ה **פֶּטֶר** לשון פתיחה וכן פוטר · מים ראשית מדון היו של **תְּדַבֵּר** לשון נקיבה היא

היא מוסב על היולדות עד כאן לשון רש"י :

דהא בודאי אין לפרש התי"ו במלת תזכר נוכח לזכר (דוא מענש זאלסט דיין מקנה מאנש נאמין) וכי בדידיה תליא מלתא להוליד מקנתו זכר לכן קאמר היי של תזכר לשון נקיבה יאת וקאי על הבהמה היולדת (דאז בהמה וואהרט מאנש נאמין) :

ד"ה **כל זכורך** וכו' נתפרש לעיל ב"פ בר"ה כל זכורך ע"ש :

ד"ה **אוריש** כתרגומו אתריך וכן החל רש וכן ויורש את האמורי לשון גרושין עד כאן לשון רש"י :

משום דבמלת אורים הוא השורש ירש ועל הרוב מורה שורש זה ענין ירושה (בל"א ערבין) דלא יתכן כאן לכן קאמר דזה הוא כתרגומו אתריך וכן בדברי רז"ל גט תרובין (בל"א פר טרייבין) :

פרשת ויקהל

ד"ה **ויקהל** משה למחרת יום הכפורים כשירד מן ההר והוא לשון הפעיל שאינו אוסף בידים אלא הן נאספין על פי דבורו ותרגומו ואכניש עכ"ל רש"י :

הוצרכת לדעת אלו הוי כתיב ויקהיל ביו"ד בין הה"א והלמ"ד דהיא עיקר סימן לשון הפעיל לא הוי רש"י לריך לפרושי דהוא לשון הפעיל הניכר ממיל' בסימנו רק השתא דכתיב ויקהל בלתי יוד סימן לשון הפעיל דאפשר למטעי ולפרשו לשון קל והיינו אוסף בידים (ער האט זיא זאלבין איין גיזאמילט) לכן הולרך לומר דאף על פי כן הוא לשון הפעיל דאם לא כן הוי לנקוד ויקהל ומדכתיב ויקהל פתח תחת היוד הוא לשון הפעיל כי כן דין אותיות אית"ן בלשון הפעיל הנה בפתח אפקיד יפקיד (ער האט מאכין איין זאמלין) עוד הולרכת לדעת מה דקאמר רש"י דהוא לשון הפעיל ומנית ראיה מלשון התרגום הולרכנו לומר אותן הנוסחאות דגרסי בתרגום וכנש הן משובשת רק אכניש הוא לשון הפעיל ועין במגילת אסתר בד"ה לא יכוף מזרעם שם כתבתי טעם כי אף לגרסת התרגום וכנש ג"כ נכון :

ד"ה **והותר** כמו והכבד לבו והכות מואב עד כאן לשון רש"י :

שמות ח׳

מלכים ב׳ ג׳

דבודאי אין לפרש מלת והותר ללשון צוו שצוום שיביאו כל כך הרבה כדי שיותירו דאם כן הוי למכתב מלת והותר לעיל כשהוא מצום על מלאכת המשכן ומדכתיב אחר מלאכת המשכן על כורחך לשון עקור הוא והותר (אוג' איבדיגין) ובשבחן דיבר הכתוב כי הוא לא צוה להם רק שיביאו דים והם הביאו עוד כדי שיותירו כי אין עניות במקום עשירות ופירוש הפסוק כך הוא והמלאכה היתה דים והותר (אוג' נאך איבדיגין) :

פרשת פקודי

ד"ה **וסכות** את הארון לשון הגנה הוא שהרי מחיצה היה ע"כ לשון רש"י :

דבודאי אין לפרש מלת וסכות מלשון סכך ממש והיינו דבר המגין מלמעלה וסכות (הוא זאלסט בדעקין) שהרי הפרוכת מחילה היתה ומבדלת בין קודש ובין קדשי קדשים הלא דהאי לשון הגנה הוא וסכות (דוא זאלסט בשיטלין) והיינו דבר המבדיל :

ד"ה **ובקרבתם** כמו ובקרבם כשיקרבו עד כאן לשון רש"י :

דכוונת הפסוק הוא על לשון עתיד כאלו יאמר כשיקרבו לגבי מזבח ירחלו מים והנה לא הוי לרש"י לפרש בקלרה ובקרבתם כמו פשיקרבו והיינו שמלת בקרבתם שם דבר הוז תמורת כשיקרבו דזה

לא מלינו בשום מקום שיבוא מלה כשיקרבו דהוא לשון פָּעַל (בשטיט אין) זמן עתיד תמורת בקרבתם דהוא שם דבר (הט גאר קיין ליט) אבל זה מלינו שתבוא לשון מָקוֹר (האט קיין רעכטי ליט אבר דאך איין ביסל לייט) תמורת שניהם כי לכך נקרא לשון מָקוֹר שהוא מקור לכולם לכן מרחיב רש"י הדיבור ממדרגה למדרגה וּבְקָרְבָתָם כמו וּבְקָרְבָם ורלה לומר כאלו כתיב וּבְקָרְבָם והיינו לשון מָקוֹר תמורת הַשֵּׁם דָּבָר והיא מדרגה ראשונה וכיון דנראין דכאלו כתיב וּבְקָרְבָם לשון מָקוֹר אמרינן נמי מדרגה שנייה דמלת וּבְקָרְבָם היא תמורת כשיקרבו והיינו לשון פָּעַל זמן עתיד (זית וואלין גנעהן) :

נשלם ספר שמות * בעזרת יוצר נשמות :

פרשת ויקרא

ד"ה **אָשָׁם** הוא אָשֵׁם אָשָׁם הראשון כולו קמוץ שהוא שֵׁם דָּבָר ואחרון חֶצְיוֹ קמץ וְחֶצְיוֹ פתח שהוא לשון פָּעַל וכולי ע"כ לשון רש"י :

הוצרכת לדעת כל דבר שאינו עומד במליאת הזמן עָבַר או עתיד נקרא שֵׁם דָּבָר ודרכו לינקד על הרוב בשני קמצי"ן כזה דָּבָם רָשָׁע קָטָן זָהָב וכל דבר העומד במליאת זמן עבר נקרא לשון פָּעַל ודרכו לינקד אות ראשונה מן השורש בקמץ ואות שנייה בפתח כזה פָּעַל (ער האט גווערקט) וזה שכתב רש"י מלת אָשָׁם הראשון שהוא כולו קמוץ שם דבר הוא אָשָׁם (איין שולד אופפיר) ואחרון שאות ראשונה בקמץ ואות שנייה בפתח לשון פָּעַל הוא אָשַׁם (ער האטגשולט) : ואם תשאלני מה טעם לא מפרש רש"י נמי מלת אָשֹׁם בקמץ והולם הכתובה באמלעית אשידך מלת אָשֹׁם בקמץ וחולם נקרא לשון מָקוֹר (בשטיט אין קיין גווישי לייט) ודרך לשון מָקוֹר לבוא קודם לשון פָּעַל כמו פָּקֹד פָּקַדְתִּי ואמרו המדקדקים דלשון מָקוֹר הוא כעין המחשבה קודם למעשה ולפי זה כאשר ביאר רש"י מלת אָשֵׁם לשון פָּעַל נתבאר ממילא מלת אָשֹׁם באשר דלשון מקור תמיד דבוק בלשון פָּעַל ויהיה פירוש הפסוק כך אָשֹׁם הוא (איין שולד אופפיר איז עשא ער שולדין אָשַׁם ער הט גישולט) :

פרשת צו

ד"ה **צַו** את אהרן אין צו אלא זרוז מיד ולדורות וכולי ע"כ לשון רש"י :

בהני תלתא מלות זרוז מיד ולדורות רומז רש"י תלתא רמזים במלת אין צו אלא זרוז רלה לומר זה השורש לא נמלא רק בלשון דִּבֵּר דהיינו מורה חוזק התעלמות הפעולה וזה רומז במלת זרוז (בל"א שטארק) וגם מדהוי למכתב תְּצַוֶּה בתי"ו בתחילה דאז הוי צַוֵּה בלשון עתיד (דוא זאלסט גביטן) אלא כתיב צַו דהוא צַוֵּה גמור שיעשה תיכף ומיד בלי עיכוב זה רומז רש"י במלת מיד :

וגם מדכתיב לאמור לשון מָקוֹר (בשטיט אין קיין גווישי לייט) אם כן בכל עת זמנו הוא זה רומז רש"י במלת לדורות והיינו בכל עת ובכל שעה ועין במשניות סוף פ"א דפסחים בדברי הגאון בעל תוספת יום טוב בד"ה לא במשקין מה שכתב שם במלת לאמור בשם הרמב"ם ובשם הרמב"ן :

ד"ה **תֻּפִינֵי אֲפוּיָה** אפויות הרבה אחר חליטתה אופה בתנור ומטגנה בתנור עד כאן לשון רש"י :

מה שכתב רש"י על מלת תֻּפִינֵי אֲפוּיָה בזה רלה להודיע דמלת תֻּפִינֵי ה"ל השורש אָפָה רק שנחסרה האלף בתחילת השורש ומן הדין הוי למכתב תְּאֻפִינֵי בתי"ו בחולם כי כן דרך הפ"א כאשר תחסר מהמכתב אז תנוח תחת החולם כמו ולְעַמְשָׂא תֹּמְרוּ ובאה כאן התי"ו

האי"ו בשורק תמורת חולם: והנו"ן במלת תפיני היא תמורת ה"א השרש כמו שלגי מן שורש שלה והרי כאלו כתיב תאפה (בל"א באקין): ומה שכתב עוד אפויות הרבה רלה לומר היו"ד דבסוף מלת תפיני עם הצירי שתחת הנו"ן מורה סימן הרבוי וזה שכתב אפויות הרבה:

ד"ה **אשר יזה** יהא נזה כמו לא ״ **ימטה** לארץ מנלם יהא נטוי ע"כ לשון רש"י: איוב ט"ו

הצה. לומר במלת **יזה** הוא השרש נזה בנו"ן הוא לאשונה והיו"ד סימן לעתיד והדגש שתוך הזין מורה חסרון הנו"ן והרי כאלו כתיב ינזה (בל"א שפרילין) וכן במלת **ימטה** מן השורש נטה הרי כאלו כתיב ינטה:

ד"ה **ומרק** לשון ״ תמרוקי הנשים אשקמינט בלע"ז ע"כ לשון רש"י: אסתר ב׳

כדי דלא תטעה לפרש מלת **ומרק** כדמתפרש בינו אנשי ומרק (אוים גלערט) מלשון ריק ויהיה לפי זה המם במלת **ומרק** נוספת לכן קאמר רש"י לשון תמרוקי הנשים ורלה לומר המם במלת ומרק שרשית היא (בל"א אוים גליטרט אדר אוים גיפולט) וגם תדע דמן הדין הוי למכתב **ומורק** שורק תחת המם, ודגש תוך הרי"ש כמו **ושטף** רק בעבור דהרי"ש אינה מקבלת דגש נתערף הדגש אל השורק ונעשה משניהם חולם:

ד"ה **קח** את אהרן קחנו בדברים ומשכהו עד כאן לשון רש"י:

משום דלא שייכא לקיחה כי אם בדבר שאין בו רוח חיים ומיטלטל מיד ליד אבל לאסוקי גוף האדם דהוא נושא את עלמו לכן קאמר קחנו בדברים ומשכהו ורלה לומר תן לו דברי רלוי עד שיליית לך ויהיה זה לך כאלו לקחתו ביד ממש:

ד"ה **ויצק** וימשח בתחילה יוצק על ראשו ואחר כך נותן בין שתי ריסי עיניו ומושך באצבעו מזה לזה עד כאן לשון רש"י:

משום דמשורש יצק מלינו גם כן וילקת לו טבעות והיינו ענין התכת המתכת (בל"א שמעללין) דל"ו יתכן כאן לכן הולרך לפרש דזה הוא ענין משיחה (בל"א שמירן):

ד"ה **ויחבש** לשון קשירה עד כאן לשון רש"י:

משום דמשורש חבש מלינו גם כן לא זורו ולא חבשו והיינו ענין החבושת (בל"א פלאסטיר) דלא יתכן לכן קאמר דזה הוא ענין קשירה (בל"א בינדן אדר קניפין):

פרשת שמיני

ד"ה **וימציאו** לשון הושטה והזמנה עד כאן לשון רש"י:

דבוראי מענין מליאת אבידה לא משתעי קרא שיתכן לפרש מלת וימליאו (זיא גפינין) לכן הולרך לפרש שהוא לשון הושטה והזמנה (זיא גירא:יטין אדר אן ברא:טין):

ד"ה **מפרסת** כתרגימו סדוקה עד כאן לשון רש"י:

דמלת פרסה היא שם דבר לענין כף רגל הבהמה שדורסה בו על הארץ (בל"א באלין) אבן מלת מפרסת בודאי אי אפשר לפרושי ענין כף הרגל דא"כ יהיה משמעו כל מפרסת והיינו כל שיש לו כף הרגל תאכלו תקשה והלא גמל שפן ארנבת גם כן כף הרגלים להם ואף על פי כן אסורים לכן קאמר רש"י מפרסת כתרגומו סדוקה ולאו ענין כף הרגל הוא אלא סדורה וכך ביאור הפסוק כל מפרסת (אלז וואש גשפאלטין איז) תאכלו אבל שפן גמל ארנבת (זיין ניט גשפאלטין) לא תאכלו:

ד"ה **זֶרַע זֵרוּעַ** זריעה של מיני זרעונין. עד כאן לשון רש"י :

דניאל א'

משום דבכל מקום יש להכיר ענין הדביקות כי בוא יבוא איזה שינוי באיזה אות או נקודה כמו אשת אברם שנשתנה מן אשה אשת הרי כאלו כתיב אשה של אברם אבל במלת זֶרַע אמרו המדקדקים שהיא בא בסגנון אחד בדביקות ובלא דביקות וצריך להבין מתוך הענין וכאן כתיבו שני שמות זֶרַע זֵרוּעַ ואין מדרך המקרא לכתוב שני שמות רצופים ותכופים זה בזה מבלתי וי"ו החיבור ביניהם רק בדביקות על זה קאמר רש"י זריעה של מיני זרעונין ורצה לומר מלת זֶרַע דבוק הוא למלת זֵרוּעַ וכאלו כתיב זרע של זרוע וזה רומז רש"י במה דקאמר זריעה של מיני זרעונין :

דניאל א'

ד"ה **זֵרוּעַ שֵׁם דָּבָר** כמו ויתנו לנו מן הזרעונים עד כאן לשון רש"י :

רש"י רצה להודיע דלענין זריעה הן שני שמות חדא זֶרַע והוא גם כן שם דבר ויתכן לדבר דווקא בשעת הזריעה (זרע איין זאמין) וענין שני זֵרוּעַ והוא שם דבר למין הזרע קודם הזריעה זֵרוּעַ (בל"א קערניר) וביאור המקרא כך הוא זרע (זאמין זרוע פון קערניר) :

פרשת תזריע

ד"ה **בִּדְמֵי טָהֳרָה** לא מפיק הא ובד"ה שאחריו ימי **טָהֳרָהּ** מפיק הא ימי טוהר שלה עד כאן לשון רש"י :

רצה לומר בדמי טָהֳרָה שהה"א בלתי מפיק והיינו כעין דגש בתוכה אם כן הה"א נוספת לגמרי והרי כאלו כתיב בדמי טוהר (אין בלוט פון ריינקייט) אבל ימי **טָהֳרָהּ** שהה"א במפיק שם דבר עם כינוי הנקיבה הוא וכאלו כתיב ימי טוהר שלה (אין טעג פון איהר ריינקייט) ואפשר ליתן טעם לשבח למה באמת בדמי טהרה לא מפיק הא וימי **טָהֳרָהּ** מפיק הא משום דכל תלתין ותלתא יומין אף אם תראה דם לאו כלום הוא לפי זה לא מוטל עליה לבדוק בכל עת לכן לא מפיק הא אבל הימים מוטלים עליה למנות ולמספר דכאשר כלו לה תלתא ותלתין יומין לזכר אם תראה אחר כך תהיה תחילת נדה לכן הוא מפיק הא ימי **טָהֳרָהּ** למימרא בדידה תליא מלתא למימני יומין :

ד"ה **צָרַעַת** לשון נקבה נגע לשון זכר עד כאן לשון רש"י :

משום דקשיא רישא דקרא לסיפיה דמתחיל ברישא דקרא נגע צרעת כי תהיה לשון נקיבה (זיא ווארט זיין) ומסיים הקרא לשון זכר והנה הנגע עָמַד (ער איז גבליבן אין זיין גשטאלט) לכן קאמר רש"י דמלת צרעת לשון נקיבה הוא וקאי מלת צרעת דהיא לשון נקיבה על מלת תהיה דהיא גם כן לשון נקבה ונגע לשון זכר הוא וקאי על מלת עמד בעיניו דהוא גם כן לשון זכר :

ד"ה **צָרַעַת** הוא הבשר ההוא בשר לשון זכר הוא ע"כ לשון רש"י :

משום דלעיל מיניה הוכיח רש"י דמלת צרעת הוא לשון נקיבה ואם כן קשה היאך שייך לומר במלת צרעת מלת הוא לשון זכר לכן קאמר רש"י הבשר ההוא ורצה לומר דחסר בקרא מלת בשר וכאלו כתיב צרעת הבשר ההוא וקאי מלת הוא על מלת בשר החסר בקרא דגם כן לשון זכר הוא :

ד"ה **הֻכַּבֵּס** לשון הֵעָשׂוֹת עד כאן לשון רש"י :

מלת הֵעָשׂוֹת הוא לשון נפעל (ווארין געטאן פון איין אנדרין) בלתי אמצעי וזה הלשון הוא מורגל ושגור בפי כל אדם ומלת הֻכַּבֵּס לשון הֻפְעַל הוא והיינו שקיבל הפעולה על ידי אמצעי (ווארין גמאכט וועשין דאךך כווייא לייט דער כהן הט עז דען בעל בית געהייסן אונ' דער בעל בית האט עז לאזין וועשין) ובעבור שלשון הֻפְעַל אינו מורגל בפי כל לכן כל מקום שמצא רש"י לשון הֻפְעַל

דרכו

דרכו להביא עלינו לראיה ולדמיון לשון נפעל המורגל אף דאין דומין דמיון גמור כי לשון נפעל ענינו שקיבל הפעולה מן אחר בבלתי אמצעי ולשון הִפָּעֵל ענינו שקיבל הפעולה על ידי אמצעי מכל מקום בזה הם שוים דשניהם המה מן המקבלים הפעולה ונלמד הסתום מן המפורש : ועדין צריכין לדברי הגדול ר' אליה בחור ז"ל בספר הרכבה באות הא וזה לשונו הֻכַּבֵּס את הנגע ויקרא ג' מלה מורכבת מבנין הֻפְעַל והתפעל והוא זָקוּר ואם היתה כולה שֶׁהֻפְעַל היתה הֻכְּבַּס או הֻכְּבַּס על משקל יְקֻטַּל לא המלאת ויחזקאל י"ו כי הקמץ חטף והקיבוץ (רצה לומר השורק) אחים הם ואם היתה כולה מהתפעל היתה הִכַּבֵּס או התכבס עכ"ל :

פרשת מצורע

ד"ה **הקצות** לשון הֶעָשׂוּת אבל **חלץ** את האבנים מוסב הלשון אל האדם שהלצן והוא משקל לשון כִּבֵּד כמו כִּפֵּר דִּבֵּר עכ"ל רש"י :

מה שכתב על **הקצות** לשון הֵעָשׂוּת רצה לומר הדגש שתוך הקו"ף מורה שהוא לשון נפעל **הקצות** (ווארין גהאקט) וכן **הטוח** (ווארין בקלעפט) : ומה שכתב אבל **חלץ** את האבנים מוסב הלשון אל האדם שהלצן רצה לומר מלת **חלץ** לא איירי מן המקבל הפעולה רק איירי מן האדם העושה הפעולה **שהלצן** (ער האט ניא אויס גנוהין) : ומה שכתב עוד והוא משקל לשון דִּבֵּר רצה לומר דשני משקלים הם משקל תחת חָלַץ נקרא לשון קַל והיינו בלתי דגש תוך הלמ"ד חָלַץ (ער האט גריננ אויס גנוהין) אבל **חִלֵּץ** בדגש תוך הלמ"ד הוא משקל לשון כִּבֵּד **חִלֵּץ** (ער האט שטארק אויס גנוהין האט גר ניקס דרינן גלאזין) :

ד"ה **אשר ישב ישב** לא נאמר אלא אשר יֵשֵׁב עליו הזב במיוחד לכך עד כאן לשון רש"י :

דהא ודאי איתא דאין הכלי מקבל טומאת הזב כי אם בשכבר ישב עליו הזב ואם כן אשר יָשַׁב הזב מבעי ליה בלשון עָבָר ומדכתיב אשר יֵשֵׁב לשון עתיד על כורחך מלת יֵשֵׁב הוא אותו לשון עתיד המדבר בדבר הרגיל להיות בכל עת על דרך ככה יעשה איוב (אזו פלעגט ער צו טאן) וכן אשר יֵשֵׁב (ער פלעגט צו זיצן) והיינו במיוחד לכך ולאפוקי באומרים לו עמוד ונעשה מלאכתנו :

בראשי' ל"ט

פרשת אחרי מות

ד"ה **יצנוף** כתרגומו יחית ברישיה כמו *ותנח בגדו ואחתיה ע"כ לשון רש"י :

משום דענין מצנפת (בל"א הויב) ידועה שהיא מקפת וסובבת כל הראש ובאמת לא יתכן כאן לומר דהיתה מקפת כל הראש דרש"י בעצמו פירש לעיל בפרשת תצוה בד"ה בפתיל תכלת וכולי עד למדנו שהאצנפת למעלה בגובה הראש ואינה עמוקה ליכנס בה כל הראש ע"כ לשונו לכן הוצרך לפרש כאן כתרגומו יחית ברישיה (זיא זאל נידרן אן קאפף) ובאמת אינה מקפת כל הראש רק מונחת למעלה בגובה הראש :

ד"ה **עזאזל** הוא הר עז וקשה צוק גבוה וכולי עד כאן לשון רש"י :

לדעת רש"י האלף הכתובה במלת עזאזל בין שתי זיינ"ן מן הדין הוצרכה להיות אחר שתי זיינ"ן וכאלו כתיב עזזאל ותהיה מלה מורכבת מן שני שרשים מן שורש עַז (בל"א שטארק) ומן מלת אֵל דהוא גם כן עניינו לשון קשה כמו ואת אילי הארץ לקח וזה שמדיק רש"י הר עַז וְקָשֶׁה בתרי לישני וה יתו

נוק

לוק גבוה ועין במפרשים :

ד"ה **יָעֳמַד חַי** כמו יועמד על ידי אחרים ותרגומו יתקיים וכו' ע"כ לשון רש"י :

כתבו המדקדקים כי יש לשון אחד נקרא לשון הפֻעל ועניינו שקיבל הפעולה ע"י אחרים (בל"א וואָרין גימאַכט וואַרקין) ועיקר סימנו שורק תחת ההא כמו הֻפעל ושם היתה מלת יָעֳמַד בשורק תחת היו"ד לא היה צריך לרש"י לפרש שהוא לשון הפֻעל היינו על ידי אחרים כי ניכר מגופו בסימנו הכן בעבור דמלת יָעֳמַד היא בקמץ וחטף שאין מדרכו לבוא כך לכן הוצרך רש"י לפרש דאף על פי כן הוא לשון הפֻעל והיינו על ידי אחרים :

ד"ה **אִישׁ עִתִּי** המוכן לכך מיום אתמול עד כאן לשון רש"י :

רש"י נותן טעם דמשום כך נקרא האיש ההוא איש עִתִּי מלשון עֵת (בל"א לייט) כי ביום אתמול הזמינהו לכך לעת עתה :

ד"ה **כִּי נֶפֶשׁ** כל בשר דמו הוא הנפש היא הדם דם ובשר לשון זכר נפש לשון נקבה ע"כ לשון רש"י :

משום דמצינו בפסוק זה מלת הוא והיינו לשון זכר וגם מלת היא והיינו לשון נקיבה וסתרי להדדי לכן קאמר רש"י דם ובשר לשון זכר וקאי מלת הוא על מלת דם ובשר ומלת היא קאי על מלת נפש דהיא לשון נקיבה כי מלת נפש מכונה בכל מקום בלשון נקיבה :

ד"ה **זִמָּה** עצה כתרגומו עצת חטאין שיצרך יועצך לחטא ע"כ לשון רש"י :

רש"י מודיעך בזה הדגש שתוך המ"ם במלת **זִמָּה** מורה חסרון מ"ם אמצעית מן השורש כי השורש הוא זָמַם מלשון וזומם רשע לצדיק והיינו ענין עצה ומחשבה וזה שכתב שיצרך יועצך לחטא :

ד"ה **תֶּבֶל** הוא לשון קדש וערוה וניאוף וכן ואפי על תבליתם דבר אחר תבל לשון בלילה וערבוב זרע אדם וזרע בהמה עד כאן לשון רש"י :

יפעית יור

כדי דלא תטעה לומר כמו במלת תֵּבֵל בשתי צירי (בל"א דיא וועלט) התי"ו היא אות ראשונה מן השורש כן במלת תֶּבֶל בשתי סגול תהיה התי"ו אות ראשונה מן השורש.

וזה היה נגד האמת לכן קאמר רש"י לשון קדש וערוה וניאוף וכולי ורצה לומר ללשון ראשון במלת תֶּבֶל הוא מלשון על תבליתם ושרשו בָּלָה וללשון שני במלת תֶּבֶל הוא השורש בָּלַל מענין בלילה וערבוב ולדעת שניהם התי"ו במלת תֶּבֶל לאו שרשית היא רק לתואר השם והמדקדק המפורסם ר' אליה בחור בספרו הנחמד הבחור במאמר שלישי בעיקור שני סימן ו' כתב וזה לשונו ונמצאים בארבע נקודות רוצה לומר בשני לרוויס כמו הילל בן שחר תבל ויושבי בה אבל תֶּבֶל הוא שהוא לשון הועבה היא בשש נקודות והסימן אַרְבָּעָה הֵם קְטַנֵּי אָרֶץ שֵׁשׁ הֵנָּה שנא ה' והמשכיל יבין עד כאן לשונו ורצה לומר תֵּבֵל שהיא ענין ארץ ואדמה היא בארבע נקודות והיינו שני צירי כמו תבל אבל תֶּבֶל שהוא ענין תועבה (בל"א אוס ווירדיג) הוא בשש נקודות היינו בשני בשני סגול תֶּבֶל

פרשת קדושים.

ד"ה **לֹא תָלִין** לשון נקיבה מוסב על הפעולה ע"כ לשון רש"י :

משום דמלת לא תָלִין אפשר לפרושי לשני עניינים ענין ראשון לא תלין נסהר לנקבה (זיא זאל ניט זיין איבר נעכטיגט) וענין שני לא תלין נוכח לזכר (דוא זאלסט ניט איבר נעכטיגן) (דוא בעל בית זאלסט ניט איבר נעכטיגן דעם לון) ולא יתן כאכן נוכח לזכר דא"כ מלת אתך מיותרת דהדי נוכח

למה

למה לי לכן כתב לשון נקבה מוסב על הפעולה ורצה לומר מלת לא תלין נסתר לנקבה (דיא ווארפט לון זיא זאל ניט זיין איבר נעכטיגט) אתה (ביא דיר) ולפי זה רק חדא נוכח הוא :

ד"ה **תבל** וכולי נתפרש לעיל סוף פרשת אחרי מות בד"ה תבל :

ד"ה **הערה** גלה וכן כל לשון ערוה גלוי הוא והוי"ו יורדת בתיבה לשם דבר כמו ושעה מגזרת לא קם ולא זע וכן ואחוה מגזרת אח וכו' עכ"ל רש"י

אסתרה / וכולי׳ נ״א

לדעת רש"י במלת ערה ואחוה הווי"ן לאו שרשית הן רק באו לאומר השם דבר אבל לדעת המדקדקים בשתיהן הווי"ן הן תמורת ה"א אחרונה מן השורש וה"א הכתובה היא לאומר השם דבר ושרשם ערה אחה :

פרשת אמור

ד"ה **כי אם** לשארו הקרוב אליו אין שארו אלא אשתו עד כאן לשון רש"י :

רבים מקשים לדעת רש"י דקאי מלת שארו על אשתו היאך יתכן אחריו מלת הקרוב לשון זכר הקרובה בלשון נקבה מבעי ליה למכתב ואין קושיא כלל דמלת שאר ענין בשר הוא כדכתיב וימטר עליהם כעפר שאר (בל"א פלייש) וביאור הפסוק כך הוא לשארו (פו זיין פלייש ועלבין) וזה ודאי אי אפשר לומר שיטמא את עצמו בעצמו לאחר מותו אלא קאי על אשתו דהיא אחת מצלעותיו ולפי זה קאי לשארו על הכהן (ער זאל זיך מטמא זיין בו זיין פלייש) והיינו אשתו :

ד"ה **כי תחל** לזנות כשתחלל על ידי זנות עד כאן לשון רש"י :

רצה לומר התי"ו במלת תחל לאו שרשית היא רק שימושית ושרשו חלל והתי"ו היא סימן נסתר לנקבה וזה שכתב כשתחלל (זיא ווארט פר שוועכין) :

ד"ה **תושב** כהן ושכיר תושבו של כהן ושכירו לפיכך תושב זה נקוד פתח לפי שהוא דבוק עד כאן לשון רש"י :

כבר הודעתיך שדרך המקרא להסמיך מלת של והסמוכה משתלמת באיזה שנוי בנקודה או באות כמו אשת אברם הרי כאן כתי' אשה של אברם וכן כאן דהוי למכתב תושב השי"ן בקמ"ץ והיה משמעו בכהן שהוא תושב אבל עכשיו שנשתנה הקמץ לפתח וכתיב תושב שמע מיניה דלאו תושב הוא דבוק למלת כהן וכאלו כתיב תושב של כהן ושכירו של כהן ודאמרינן תושב זה נרצע ושכיר הקנוי שש וכולי :

ד"ה **עורת** שם דבר של מום עורון בלשון נקבה שלא יהא בו מום של עורת עד כאן לשון רש"י :

דהא ודאי אין לפרש מלת עורת שם התואר לבהמה והיינו שכולל כל גוף הבהמה עורת (איין בלינדי) בהמה דאם כן היאך יתכן רישא דקרא כל מום לא יהיה בו (אן דעם קרבן זאל קיין מום זיין) דמשמע מום עורת אינו כי אם במקצת גוף הבהמה לא ודאי שם דבר הוא ואינו כולל רק מקצת גוף הבהמה ויתכן שפיר מלת לא יהיה בו דשם מום עורת (בלינד זאל ניט זיין אן) גוף הבהמה : ומשום דאכתי קשה והלא מצינו גם כן השם דבר בלשון עורון והדרתי למה לי עורת ולא עורון על זה קאמר רש"י שם דבר של מום עורון בלשון נקיבה ורצה לומר כמו דמצינו צדק גם צדקה שניהם הם שם דבר אלא שזה צדק שם דבר בלשון זכר וצדקה שם דבר בלשון נקבה הכי נמי מצינו עורון שם דבר בלשון זכר עורת שם דבר בלשון נקבה: ועיין בגמרא דעירובין דף ק"ד ע"א ברש"י ובאבן עזרא פרשה זו ובמשניות סוף עירובין בתוספות יום טוב ד"ה הותכין יבלת :

ד"ה **שבעת** וכולי נתפרש בפרשת בא בד"ה שבעת ימים :

ד"ה **כפת** תמרים חסר וי"ו למדרש אינה אלא אחת עד כאן לשון רש"י :

בסוכה דף ל"ד ע"א אמר ליה רבה תוספאה לרבינא ואימא תרתי כפי דתמרי (ופי' רש"י תמרים עלמן) דרכן להיות הרבות תלויות ביחד במכבדות שלהן וקורין לה כף טרוקא) ומשני כפת כתיב (ופירש רש"י כפת חדא) ופריך המקשן ואימא חדא להוא כף קרו לה ופירש רש"י וכי כתיב כפת על שם כפות אם פרוד ואין לשון זה נופל אלא על עלי הלולב) הרי לפניך בהדיא דאילו הוי כתיב כפות מלא וי"ו הייתי אומר כדעת המקשן תרתי כפי דתמרי ולו הוי כתיב בף היית אומר בף לחודיה והיינו עלה אחד בבד אחד אבל עכשיו דכתיב כפת חסר וי"ו אהני לי התי"ו לידרש על שם כפות אם פרוד והיינו בד אחד ובה עלין הרבה (בל"א לאס גבונדין) ואם כן מה שכתב רש"י חסר וי"ו למדרש אינה אלא אחת לאו לווימרא עלה אחד בבד אחד אלא בד אחת ובה עלין הרבה כדעת התרלין :

ד"ה **ואכלוהו** מוסב על הלחם שהוא לשון זכר ע"כ לשון רש"י :

משום דמתחיל בלשון נקבה והיתה (זיא זאל זיין) ומסיים ואכלוהו בלשון זכר (עסט איהם) לכן קאמר דמלה ואכלוהו קאי על הלחם דהוא לשון זכר :

ד"ה **ויקוב** כתרגומו ופריש שנוקב שם המיוחד וגדף והוא שם המפורש ששמע מסיני עד כאן לשון רש"י :

רש"י מודיעך בזה הדגש שתוך הקוף במלת **ויקוב** מורה חסרון נו"ן אות ראשונה מן השורש ושרשו נקב ובאלו כתיב וינקיב ועניינו כתרגומו ופריש (בל"א בשאדין) :

דבר כ"ג ד"ה **ונוקב** לשון קללה כמו לא **אקוב** עד כאן לשון רש"י :

יש להקשות דברי רש"י סותרין להדדי דלעיל מיניה כתב שעניינו כתרגומו ופריש (בשאדין) וכאן קאמר שהוא לשון קללה אכן תדע דרש"י לשיטתו אזיל דקאמר אינו חייב עד שיפרש ויקלל ואם כן כוונת רש"י ששורש נקב כולל שני עניינים יחד ענין פירוש (בשאדין) כתרגומו וענין קללה כמו מה אקוב וכתב לעיל ענין אחד ומה שחיסר לעיל כתב כאן ובאמת כוונתו לשני עניינים יחד :

פרשת בהר סיני

ד"ה **שבת לה'** לשם ה' כשם שנאמר בשבת בראשית ע"כ לשון רש"י :

דהא בודאי אין לפרש שימוש הלמ"ד בכאן כשימושה בכל מקום לדבוק ולחיבור דודאי אין לדבק אל השם הנכבד בה' שביתת השביעית כי הוא יתעלה לא ייעף ולא ייגע לכן קאמר רש"י לשם ה' ורלה לומר הלמ"ד בכאן משמשת במקום מלת בשביל לה' (פון גאטס נאמין וועגין) : ישעי' ל"ג תלים פ'

ד"ה **לא תזמור** שקוצצין זמורותיה ותרגומו לא תכסח ודומה לו קוצים כסוחים *שרופה באש כסוחה ע"כ לשון רש"י :

משום דמלינו מן שורש זמר מזמור לדוד והיינו ענין שיר דלא יתכן כאן לכן הולרך לפרש כתרגומו לא תכסח לא תזמור (דוא זאלסט ניט שניידין) וכן קולים כסוחים וכולי :

ד"ה **ולבהמתך** ולחיה אם חיה אוכלת בהמה לא כל שכן שמזונותיה עליך מה תלמוד לומר ולבהמתך מקיש בהמה לחיה כל זמן שהחיה אוכלת מן השדה האכל לבהמתך מן הבית **כלה** מן החיה בשדה **כלה** לבהמתך מן הבית עד כאן לשון רש"י :

הוצרכת לדעת דמלת כלה הראשון הוא בשני קמצין והוא לשון עבר ועומד בעצמו כלה (ער איז פארלענט פון זיך זעלבין) מן החיה בשדה והשני בפתח ולירי ודגש תוך הלמ"ד והוא לשון צווי ופועל יוצא **כלה** (פארלענט אונ' רוים אויס) לבהמתך מן הבית וכן כתב רש"י במסכת תענית דף ז"ן ע"ב בד"ה כלה וכן כתב הגאון בעל תוי"ט בפ"ט דשביעית משנה בית ע"ש :

ד"ה

ד"ה **והתנחלתם** אותם לבניכם החזיקו בהם לנחלה לצורך בניכם אחריכם ולא יתכן לפרשו הנחילום לבניכם שאם כן היה לכתוב וְהִנְחַלְתֶּם אותם לבניכם והתנחלתם כמו והתחזקתם עכ"ל רש"י :

משום דמלת והתנחלתם לשון התפעל הוא ועניינו שפועל פעולת עצמו ולא תצא הפעולה ממנו לאדם אחר ואם כן קשה היאך יתכן אחריו מלת לבניכם הצא דין הלמד להורות הוצאת הפעולה לאדם אחר לכן קאמר רש"י החזיקו בהם לנחלה לצורך בניכם ורצה לומר הלמד מן מלת לבניכם לא תשמש להוצאת הפעולה רק משמשת במקום מלת בשביל ולצורך וביאורו האבות יקבלו הנחלה לצורך הבנים והיינו בשעת קבלת האבות בזוהי הפעם יקבלו גם הבנים כאלו קאמר שינחלו שניהם בבת אחת ולכי זה לאו פעולה יוצא הוא וזה שסיים ולא יתכן לפרש הנחילום (מאכין ערבין) והיינו פעולת יוצא לאדם אחר דאם כן הוי למכתב וְהִנְחַלְתֶּם לשון הפעיל דאותו לשון הוא מתוקן לפעולת יוצא אבל עכשיו דכתיב והתנחלתם שהוא כמו והתחזקתם והיינו לשון התפעל המתוקן לפעולה עומד בעצמו הוצרכנו לפרש הלמד מלת לבניכם היא תמורת מלת בשביל והיינו לצורך בניכם :

שמות ל"ג

ד"ה **אבן משכית** לשון כסוי כמו ושכותי כפי שמכסין הקרקע ברצפת אבנים עד כאן לשון רש"י :

לדעת רש"י במלת מַשְׂכִּית הוא השורש סכך והשין שמאלית היא תמורת סמך וכן הוא במלת ושכותי והמדקדקים מודו ליה במלת ושכותי אבל במלת מַשְׂכִּית אמרו הוא השורש שָׂכָה ועניינו לשון ראייה והבטה מלשון לשכוי בינה ונקראת רצפת הארץ על שם כך בעבור שמרוצפת באבני שיש ומראה ומסתכלין ומביטין ביופיה :

פרשת בחוקותי

ד"ה **ונגפתם** לפני אויביכם שיהא המות הורג אתכם מבפנים ובעלי דבביכון מקיפין אתכם מבחוץ עד כאן לשון רש"י :

דהא על כורחך הוצרכנו לומר הדגש שתוך הג"מ ל במלת **ונגפתם** מורה חסרון נו"ן אות ראשונה מן השורש והנו"ן הכתובה היא לסימן לשון נפעל וכאלו כתיב וננגפתם (איר ווארט ווערין גשלאגן פון איין אנדרין) אבל על זה קשה כיון דמיירי שהם יקבלו פעולת הנגיפה מן אחרים הוי למכתב ונגפתם מאויביכם לכן קאמר רש"י שיהא המות הורג אתכם מבפנים ורצה לומר לא שיקבלו הנגיפה מן האויב רק יקבלו פעולת הנגיפה מן מלאך המות ומלת לפני אויבכם מלאת אחריתי היא שיהיו בעלי דבביכון מקיפין אתכם מבחוץ :

ד"ה **ואם עד אלה** ואם בעוד אלה לא תשמעו ע"כ לשון רש"י :

משום דמלת עד עניינה על הרוב לשמש על גבולת הזמן כמו עד ערב או גבולת המקום עד כה הבוא ובאמת אין כאן כוונת הפסוק להעמיד להם גבול וזמן שיעבדו על התורה כי אין לה הפסק לכן הוצרך לפרש דכאלו כתיב ואם בעוד אלה והיינו בעוד שכל הצרות האלה לא תשמעו לי :

משלי כ"ה פס ו"ן

ד"ה **ואם תלכו** עמי קרי רבותינו אמרו עראי במקרה ושאינו אלא לפרקים כך תלכו עראי במצות ומנחם פירשו לשון מניעה וכן יהוקר רגלך וכן יקר רוח וקרוב לשון זה לתרגומו של אונקלוס לשון קושי שמקשים לבבם לימנע מלהתקרב אלי ע"כ לשון רש"י :

לדעת רבותינו ז"ל במלת קֶרִי הוא השורש קָרָה מלשון מִקְרֵה לילה ולדעת מנחם הוא השורש יָקַר רק שנעלמה יו"ד השורש וקאמר עוד דדעת מנחם הסכימה לדעת האונקלוס שגם ולדעת מנחם מלת קרי היא מלשון הוקר רגלך (מאך שווער דיין פֿיס) וכן גם האונקלוס מתרגמו בקשיו

ד"ה **והבאתי מֹרֶךְ** פחד ורך לבב מ"ם של **מֹרֶךְ** יסוד נופל כמ"ם של מועד ושל מוקש עד כאן לשון רש"י : (האַרט, אדר שוועהר) :

משום דמלת **מֹרֶךְ** הוא על משקל **מֹרַק** ושוטף ושפ הוכיח רש"י דבמלת **מֹרַק** המ"ס הוא אות ראשונה מן השורש וא"כ אפשר לטעות דגם במלת **מֹרֶךְ** המ"ס היא אות ראשונה מן השורש דלא יתכן כאן לכן הוצרך לומר מ"ס של מרך יסוד נופל וכולי ורצה לומר שרשו רכך (בל"א וואך) והמ"ס היא לתואר השם כמו במלות מוקש מועד שרשם יקש יעד והממי"ן גם כן באה לתואר השם ונקרא אצל רש"י יסוד נופל אף על גב דבאמת המ"ס במלת מרך לאו יסודית היא מכל מקום כיון דאינה משמשת לשימוש מן יסוד קרי ליה :

ד"ה **עלה נִדָּף** שהרוח רודפו ומכהו על עלה ומקשקש ומוציא קול וכן תרגומו קל טרפא דשקיף וכן תרגומו של חבורה משקופי עכ"ל רש"י :

דהא בודאי הוצרכנו לומר הדגש שתוך הדלת במלת **נִדָּף** מורה הסרון נו"ן אות ראשונה מן השורש והנו"ן הכתובה היא לסימן לשון נפעל וכאלו כתיב נִנְדָּף (ער וואַרט געלאַפט פון איין אנדרין) משום דעל זה קשה והרי חסר במקרא מי הוא המכה ומדיף על העלה לכן קאמר שהרוח רודפו ומכהו על עלה אחר וכולי :

ד"ה **או אז יכנע** כמו או נודע כי שור נגח הוא אם אז יכנע לשון אחר אולי שמא אז יכנע לבבם ע"כ לשון רש"י :

משום דמלת או עיקרה לשמש על הדבר שצריך בו ברירה כדאמרי אנשי או זה או זה ובאמת לאו בברירה קא משתעי לכן קאמר שהוא כמו או נודע כי שור נגח הוא ורצה לומר מלת או דבכאן היא תמורת מלת אם ובעבור דמלת אם גופיה מתפרש לשתי עניינים לשון ודאי כמו אם כסף תלוה עמי וענין שני אולי כמו אם בחוקותי תלכו לכן מביא רש"י שתי לשונות ללשון ראשון והיינו ודאי או יכנע אז יכנע בודאי וללשון שני או יכנע אולי יכנע :

ד"ה **עֶרְכְּךָ** כמו ערך וכפל הכפי"ן לא ידעתי מאיזה לשון הוא עכ"ל רש"י :

דלפי חיבור המקרא דלאו לנוכח הזכר קא משתעי קרא הוי למכתב ואם ערך בכף אחת לכן קאמר רש"י וכפל הכפי"ן לא ידעתי מאיזה לשון הוא כי בודאי יש איזה לשון שמדברים בכפל הכפי"ן ומה שמתמיה הרב המזרחי על רש"י והלא בתורת כהנים נדרש הכף וכולי נראה לתרץ משום דיש לדקדק בדברי רש"י דהוי למימר בקיצור כפל הכף לא ידעתי מאיזה לשון הוא אלא דגם רש"י ידע מדרש דתורת כהנים וניחא ליה מלת ערכך הראשון אבל מלינו בפרשה זו יותר ויותר בכולם הכף נוספת במלת ערכך וקשיא ליה אאחריני וזה שאמר כפל הכפי"ן רצה לומר דכולה פרשה לא ידעתי מאיזה לשון הוא עין בערכין פ"ה משנה גימ"ל בתוספות י"ט ד"ה ערך ידי :

נשלם פרשת בחוקותי עם ספר תורת כהנים * בעזרת בורא עליונים ותחתונים :

ספר במדבר

ד"ה **ואתה** הפקד את הלוים כתרגומו מני לשון מינוי ושררה על דבר שהוא ממונה עליו כמו * ויפקד המלך פקידים ע"כ לשון רש"י :

אסתר ב' משום דשורש פקד משמש גם כן לענין זכרון כמו וה' פקד את שרה גם לענין פיקדון ותטמון כמו הפיקדון •

הפיקדון אשר הפקד אתו וענין שניהם לא יתכנו כאן לכן הוצרך לפרש דזה הוא כתרגומו מנוי ורלה לומר דמלינו גם כן דשורש פקד משמש לענין מינוי ושררה כמו ויפקד המלך פקידים ואתה הפקד (דוא ביפעל אדר ער וויל אדר זעטן) דיא לויס :

ד"ה **יורידו** אותו כתרגומו יפרקין כשבאין ליסע במדבר ממסע למסע היו מפרקין אותו מהקמתו ע"כ לשון רש"י :

דהא בודאי אין לפרש מלת יורידו לשון ירידה ממש והיינו ממקום גבוה למקום נמוך משום דבמדבר חנייתו מקום מיושר היה כי הענן הולך לפניהם ומישר העמקים והרכסים לבקעה אלא כתרגומו יפרקון במקום חנייתן כשרוצין ליסע (יורידו זיא זאלן עס נו ליגן) :

ד"ה **על ידו** על מקומו ואין לשון יד זז ממשמע' רוח של צדו קרוי על ידו הסמוכ' לו לכל הושטת ידו אינ"שין אי"שא בלע"ז ע"כ לשון רש"י :

רש"י נותן טעם בעבור כך נקראו באדם שתי ידים משני לדדיו כדי שיוכל להשתמש בכל לד ובכל מקום שיפנה לפי זה יד לא זז ממשמעת הלד וממשמעת המקום :

ד"ה **עלין** כתרגומו דסמיכין עלוהי עד כאן לשון רש"י :

דבודאי אי אפשר לפרש מילת עלין לשון עלייה ממש וכי היו סוככים זה על גבי זה והלא לא היו סוככים רק זה אצל זה לכן הוצרך לפרש כתרגומו דסמיכין עלוהי (נאהנט בייא איס) :

ד"ה **ואת אהרן** ואת בניו תפקוד לשון פקידות ואינו לשון מנין ע"כ לשון רש"י :

דאם יהיה לשון מנין תפקוד (דוא זאלסט דיא בני אהרן לילן) הקשה והלא לא נלטוה למנות את בני אהרן רק בפרשה שנייה אלא ודאי לשון פקידות הוא (דוא זאלסט דיא בני אהרן בפעהלין) :

ד"ה **ודשנו** יטלו את הדשן מעליו עד כאן לשון רש"י :

רצה לומר הדגש שתוך השין במלת **ודשנו** מורה דמלת **ודשנו** הוא מלשון הקבר ומשמש היפוך הפעולה ודשנו (אין ניט טייטש זיא זאלין ארויף אשין) רק היפוך הפעולה **ודשנו** (זיא זאלין ארונטיר טאן דיא אש) ועיין בפ' תרומה בד"ה לדשנו :

פרשת נשא

ד"ה **אשר יעשה** להם כתרגומו ית כל דיתמסר להון ע"כ לשון רש"י :

דהא ודאי אין לפרש מלת יעשה מענין עשייה ממש ויהיה משמעו יעשה להם (זיא מאגין טאן מיט כלי משכן נו אירי נוצין) ובאמת אין להם היתר להשתמש בכלי משכן לצורך עצמו לכן קאמר רש"י כתרגומו ית דיתמסר להון ורלה לומר מלת יעשה משמש לענין מסירה ואיינו שמסר להם כלי משכן לפרוק ולטעון ושאר עבודות המשכן :

ד"ה **טמא** לנפש דמסאב לטמי נפשא דאנשא אומר אני שהוא לשון עצמות אדם בלשון ארמי והרבה יש בבראשית רבה שחיק טמיא שחיק עצמות עד כאן לשון רש"ו :

בבר ידעת שאין דרך האונקלים להוסיף על העברי רק במקום שרולה לאחז שום קושיא וכאן תירגם האונקלים על מלת טמא דמסאב ועל מלת לנפש תירגם לטמי נפשא דאנשא אם כן תירגם האונקלים על מלת לנפש הלהא מלות ובודאי קשיא ליה; קושית העולם טומאין מה אדם היכא רמיזה בקרא לכן הוסיף האונקלים מלת לטמי והיינו ענין עצמות והוסיף נמי מלת דאנשא לרמוז דוקא עצמות אדם (ביינר פון טוטי מענשין) וזה שכתב רש"י אומר אני שהוא לשון עצמות ורלה לומר דעת האונקלים במלת

במלת לשטי ענין עלמות וכדאיתא בברכות דבה והוסיף מלת אִנְשָׁא להורות כי דוקא טומאת גבם אבם דאם לא כן שאין זה כוונת האונקלים לא תיקן ותירץ האונקלים בהוספתו כלום :

משלי ל' ד"ה **כי תשטה** שנו רבותינו אין המנאפין נואפין עד שתכנס בהם רוח שטות דכתיב כי תִשְׂטֶה וכתיב * נואף אשה חסר לב ופשוטו של
שם ד'
שם ז' מקרא כי תִשְׂטֶה תט מדרכי צניעות ותחשד בעיניו כמו * שְׂטֵה מעליו ועבור אל יֵשְׂטְ אל דרכיה לבך עד כאן לשון רש"י :

רצה לומר מדהוי למכתב כי תסטה בסמך דאז הוי ענין סוטה בודאי ובהחלט אלא כתיב כי תשטה בשי"ן שמאלית ויש אֵם למסורת להכיר מניקוד שמאלית ולדרוש בשי"ן ימנית לכן דרשו ח"ל אין המנאפין נואפין עד שתכנס בו רוח שטות :

יחזקאל כ"ח ד"ה **מאררים** המחסרים אותה לשון * סילון ממאיר ולא ירתבן לפרש מים ארורים שהרי קדושים היו המים ולא ארורים כתב הכתוב אלא מאררים את אחריב ואף אונקלים לא תירגם לִטַיָא אלא מְלַטְטַיָא ע"כ לשון רש"י :

רצה לומר אלו היו המים מלד עלמן ובטבען ארורים ואז לא הוי המים לריכין לפעול בה שום פעולה בכח ובחוזק דבודאי הטבע יעשה טבעו כיון ארור ילא ארור לא היה הנס ניכר כל כך בואה אבל עכשיו דבאמת המים מכד עלמן קדושים היו ומשום הכי לא כתב ארורים אלא מאררים כתיב לשון מפעיל את אחרים ואם כן בודאי הולרכו המים לפעול בה בכח נגד טבען ושפיר בס הנס ניכר אם כן לאו לשון ארור הוא רק לשון סלון ממאיר (זיא סטעכין איר) וזה שמדיק רש"י בתחילת דבריו המחסרים אותה : ומה שכתב עוד ואף אונקלים וכו' אין כוונת רש"י להביא ראיה כי גם האונקלים מפרש מלת מאררים לשון סלון ממאיר דזה אינו דבין מלת לִטַיָא ובין מלת מְלַטְטַיָא שניהם ענין ארור המה אלא מביא ראיה לדבריו האחרונים ולא ארורים כתב וכולי ורלה לומר כמו שדעתי נוטה שהמים בעלמן לאו ארורים הם רק בכח הנס מחסרים אותה כמו כן גם דעת האונקלים דמתרגם מְלַטְטַיָא בלשון מפעיל ושו היה דעת האונקלים שהם ס בעלמן ובמקומן קבלו פעולת ארירה הוי ליה לתרגם לִטַיָא (זיא זיין אן זיך זעלבין גפלוכט)

ד"ה **לַצְבּוֹת** בטן כמו להצבות זה שימוש פתח שהלמד נקודה בו וכן לַנחותם לַראותכם. וכולי ע"כ לשון רש"י :

הוצרכת לדעת דעיקר למ"ד השימוש לינקד בִּשְׁוָא כמו לִשמעון וכאשר יקרה שתבוא אחר למ"ד השימוש אות שהיא גם כן בִּשְׁוָא ושני שְׁוָאין בראש התיבה אי אפשר לבוא אזי תיהפך שְׁוָא הלמ"ד לחיריק כמו לִראיבן לפי זה קשה לרש"י באשר שהלדי' במלת לִצבות היא בִּשְׁוָא הוי ליה לינקד הלמ"ד בחיריק כזה לִצבות לכן קאמר רש"י כמו לְהַצבות זה שמושו וכולי ורלה לומר מלת לצבות מקור בלשון הפעיל הוא (בשטיט אין קיין גוויסי לייט) ומן הדין הוי למכתב לְהַצבות (לו מאכין גשוועלין) אך מאהבת קיצור הלשון חסרו הה"א ושמו נקודתה והיינו הפתח תחת הלמ"ד להראות חסרונה לַצבות כאלו הוא כתיב לְהַצבות ועל דרך זה לַראותכם כמו לְהַראותכם לַנחותם כמו לְהַנחותם :

ויקרא כ"ח ד"ה **פֶּרַע** נקוד פתח קטן (רצה לומר סגול) לפי שהוא דבוק לְשער ראשו פֶּרַע של שיער ופירוש של פרע גדלו של שיער וכן ראשו לא יִפְרַע. עכ"ל רש"י :

משמע דדעת רש"י לחלק דהיינו כאשר מלת פרע לא יבוא בדביקות אז יהיה דרכו לינקוד בשני פתחי"ן כזה פַּרַע ובלדביקות והיינו מורה חסרון מלת של אז תשתנה הפתח גדול לפתח קטן והיינו סגול וזה יהיה כוונת רש"י במה דקאמר נקוד פתח קטן לפי שהוא דבוק ובאמת מעיקרא דדינא פירכא והלא כל המדקדקים מסכימים יחד שאין לחלק בזה כי בשניהם בין בדביקות ובין שהינה דביקות הדין לינקוד בסגול גם כזה פֶּרַע לכן נראה לי להגיה בדברי רש"י ושכן לריך להיות פֶּרַע שֵׂעָר ראשו נקוד פתח לפי שהוא דבוק וכוונת רש"י על מלת שֵׂעָר שדינה לינקד בשאינה דבוק בלירי וקמוץ כזה שֵׂעָר ובדביקות תשתנה הלירי

הצירי לשוא והקמץ לפתח כזה שְׁעַר ושתי מלות דבוקות הן זו אחר זו כי מלת שְׁעַר דבוק למלת שער בלתי שינוי כדרכה ומלת שְׁעַר הדבוק למלת ראשו בשינוי ואחרי כאלו כתיב פרע של שער של ראשו :

ד"ה **אָמוֹר** להם כמו זָכוֹר וְשָׁמוֹר עד כאן לשון רש"י :

דלפי כוונת הפסוק שהוא על הצווי הוי לנקד מלת אֱמוֹר בשו"א כדין הַצִּוּוּי כמו פְּקוֹד לכן קאמר כמו זָכוֹר שָׁמוֹר ורצה לומר כי המה צוויים ואף על פי כן המה בקמץ כלשון עִקָּר כי דרך לשון הַמָּקוֹר לבוא תמורת כל הפעולה כן הוא הדין במלת אָמוֹר הוא לשון מקור תמורת לשון צווי ועיקר טעמא דהאי מלתא מתפרש בפ' פינחס בד"ה לרור כי שם עיקר ביתו :

ד"ה **וַיְהִי בְּיוֹם כַּלּוֹת** כלות כתיב יום הקמת המשכן היו ישראל ככלה הנכנסת לחופה כך היא גרסא הנכונה ברש"י וזולתה משובשות :

משום דקשיא ליה לפי כוונת המאמר שרוצה לומר מענין גמר מלאכת המשכן ויהיה במלת כלות השורש כָּלָה לחודא (בל"א פולענדין) הוי ליה לנקד הכף בשוא והלמד בלתי דגש בהוכה כזה כְלוֹת כדאמרינן מן שורש עָשָׂה ביום עֲשׂוֹת ומדכתיב **כַּלּוֹת** הכף בפתח והלמד דגש בהוכה שמע מיניה מלת **כַּלּוֹת** הוא מורכב משני שרשים מן שורש כָּלָה (פולענדין) וגם מן שורש כָּלַל והיינו ענין כלה וזה כיוון רש"י כַלֹּת כתיב רצה לומר הכף בפתח בודאי מלת כַּלּוֹת הוא מורכב גם כן מן שורש כָּלַל ולהורות גם כן הלימוד יום הקמת המשכן היו ישראל ככלה והמגיה לא הרגיש בזה דתליא הדבר בניקוד לכן סבר שתולה הדבר במלא וחסר והגיה ברוב הנוסחאות כלת הסר כתיב אבל ניכרין דברי אמת דבמסורה נמסר בהדיא כלות מלא וגם שאלתי לספרי דוקיא והשיבו לי שצריך להיות מלא : ואחר העיון מצאתי באיזה נוסחאות מוקף ברש"י בשתי אלפי לבנה כלות (ר"ל בפתח ולא בשוא) כיון המדפיס להכתבתי ואחר כתבי מצאתי דאתי לידי ספר קטן נעשה על המסורה. מפרש הוא הדבר בהדיא כדכתבתי :

ד"ה **מִדַּבֵּר** כמו מתדבר כבודו של מעלה לומר כן **מִדַּבֵּר** בינו לבין עצמו ומשה שומע מאליו עד כאן לשון רש"י :

משום דאיכא למטעי ולומר הדגש שתוך הדלת במלת **מִדַּבֵּר** מורה חסרון נו"ן ממלת מִן וכאלו כתיב מִן דַבֵּר והיה א"כ פועל יוצא והיה משמעו שהמקום ב"ה היה מיחד הדיבור אל משה כדבר איש אל רעהו ואין זה כבודו של מעלה לכן קאמר רש"י כמו מתדבר ורצה לומר הדגש שתוך הדלת במלת **מִדַּבֵּר** מורה חסרון תי"ו סימן התפעל ועניינו שפועל בעצמו מהדבר (ער רעט מיט זיך זעלבין) ומשה שומע מאליו כי קול השמיעה היא לאוגסיה ועין בפ' כי תשא בד"ה ודבר ובתחילת פ' וזאת הברכה בד"ה מדברותיך :

פרשת בהעלותך

ד"ה **מִקְשָׁה** בטרי"ץ בלע"ז לשון דא לדא נקשן עשת של ככר זהב היתה ומקיש אותה בקורנס וחותך בכשיל לפשט איבריה כתיקנן ולא נעשית איברים על ידי חיבור עד כאן לשון רש"י : דניאל ה׳

לדעת רש"י במלת מקשה הוא השורש נָקַשׁ כמו שמביא רש"י ראי' מן דא לדא נקשן ונפלה הנו"ן בתחילת השורש כדינה על הרוב והמ"ס בתחילה היא לתואר השם והה"א בסוף היא לנקבה אבל לדעת המדקדקים במלת מִקְשָׁה הוא השורש קָשָׁה והה"א דבסוף שרשית היא מעשה מקשה (האַרטי אַרבייט) :

ד"ה **עַד פִּרְחָהּ** שהוא מעשה דק שבה הכל מקשה ודרך ער לשמש בלשון זה כמו מגדיש עד קמה ועד כרם זית עכ"ל רש"י ;

משום דמלת עד עניינה לשמש השגת הזמן כמו עד ערב או השגת גבולת המקום כמו עד פה תבוא ושני עניינים לא יתכנו בכאן לכן הוכרך רש"י לומר כי גם מדרך המקרא לשמש מלת עד תמורת מלת בין וכאלו כתיב בין ירכה ובין פרחה ועל דרך זה מגדיש ועד קמה ועד כרם זית כאלו כתיב בין קמה ובין כרם זית :

ד"ה **יהיה** על המשכן כמו היה על המשכן וכן כל לשון הפרשה ע"כ לשון רש"י :

משום דמלת יהיה בעצמה לשון עתיד הוא יהיה (ער ווארט זיין) ובאמת כוונת המאמר על הדבר הרגיל להיות בכל עת (דער ענן פלעגט צו זיין) לכן כתב רש"י לשון היה על המשכן ורצה לומר מדרך המקרא כאשר רוצה לדבר בדבר הרגיל להיות בכל עת אז יכתבהו בלשון עתיד ובאמת לאו עתיד ממש הוא רק לשון הוה (ער פלעגט צו זיין) ועיין פ' יתרו בד"ה כי יבוא :

ד"ה **העלות** הענן כתרגומו מסתלקת וכן ונעלה הענן ולא יתכן לכתוב ולפי עלות הענן יעלה הענן שאין זה לשון סלוק אלא צמות ועליה כמו עב קטנה ככף איש עולה מים ע"כ לשון רש"י :

אלכי'א'ו"א

מלות עלות ויעלה המה מן אותם העושים הפעולה בדבר אחר ובעבור בשעת עליית הענן הוא מתגבר בכל עת ורגע ונראה כאלו עושה שום פעולה לכן שייך בעליותו עלות או יעלה אבל בהסתלקותו מתמעט וניכר שכבר נגמרה מלאכתו שייך לומר בהסתלקותו לשון נפעל העלות (ווארין אב טאן) :

ד"ה **ויש** כלומר ולפעמים עד כאן לשון רש"י :

דמלת יש על הרוב ענינה להורות סך מרובה כמו להנחיל אוהבי יש וזה לא יתכן כאן לכן קאמר רש"י ויש כלומר ולפעמים ורצה לומר דמלינו גם כן מלת יש לשמש במקום מלת לפעמים ויש (צו צייטן אודר אפט מאל) :

ד"ה **מקשה** תעשה מן העשת תעשה מן הקשת הקורנס ע"כ לשון רש"י :

רש"י לשיטתו אזיל דפירש לעיל בד"ה מקשה הוא מלשון דא לדא נקשן (בל"א גיהעמירט) לכן פי' גם כאן במלת מקשה הקשת הקורנס אבל לפי מה שכתבתי לעיל אליבא דמדקדקים דמלת מקשה הוא משורש קשה גם כאן הוא משורש קשה כי גם במנורות היתה מלאכתם כבידה וקשה כי גם המה לא נעשו איברים איברים :

ד"ה **והיית לנו** לעינים לשון עבר כתרגומו וגבורן דאתעבידא לנו חזיתא בעיניך דבר אחר לשון עתיד כל דבר ודבר שיתעלם מעינינו תהיה מאיר עינינו דבר אחר שתהא חביב עלינו כגלגל עינינו שנאמר ואהבתם את הגר עד כאן לשון רש"י :

כתבו המדקדקים כאשר יבוא קודם לשון עבר עוד לשון עבר אז היא הוי"ו לחיבור וכאן דכתיב קודם מלת והיית מלת ידעת לשון עבר לכן הוי"ו במלת והיית היא לחיבור וזה כתרגומו על כן ידעת חנותנו במדבר כד הוינא שרן במדברא (דוא האסט גוויסט וויא מיר האבן גרואט אין דיא וודבר) והיית לנו לעינים וגבורן דאתעבידא לנא חזיתא בעיניך (אונ' דיא שטארקי ניסים דיא אונז גישעהן זיין דיא האסטו גיזעהן מיט דייני אויגן) ואם כן לפי לשון התרגום כולו לשון עבר הוא והוי"ו הוא לחיבור :

אבל לשני דבר אחר נראה בעבור דתיבת **במדבר** שהיא בין מלת ידעת ובין מלת והיית הוא נקוד בזקף קטן והיינו טעם מפסיק שמע מיניה לא קאי מלת והיית אדלעיל ולא שייך מלת ידעת למלת והיית וכשו אין לפני מלת והיית לשון עבר וא"כ הוי"ו היא להיפוך עבר לעתיד והיית לנו לעינים (דוא ווארסט דער לייכטן אונזרי אויגן) ולדבר אחר השני והיית לנו לעינים (דוא ווארסט אונז ליב זיין אז אונזרי אויגן) :

ד"ה

ד"ה שָׁטוּ אין שיט אלא שוט אשבניי"ר בלעז בלא עמל ע"כ לשון רש"י :

דלר כוונת המאמר שרוצה לומר שנתפזרו בכל פינה ובכל צד ללקוט הוי למכתב נתפזרו העם ומה שייך לכאן שָׁטוּ דהוא ענין אני שיט (בל"א איין שיף) אלא ודאי להורות גם הלימוד כמו אני שיט והיינו הספינה ההולכת תוך הים ברוח מלויה בלא עמל ויגיעה כמו כן לקטו הם בטיול בעצמם בלא עמל ויגיעה :

ד"ה לְשַׁד הַשָּׁמֶן לחלוחית של שמן כך פרשו דונ"ש ודומה לו שנהפך לְשַׁדִּי בחרבוני קיץ והלמ"ד יסוד נהפך לחלוחי בחרבוני קיץ ורבותינו פרשו לשון שָׁדַיִם אך אין ענין שדים אצל שמן ואי אפשר לומר לְשַׁד השמן לשון וישמן ישורון שאם כן היה המ"ם נקוד קמץ קטן (והיינו צירי) וטעמו למטה תחת המ"ם עכשיו שהמ"ם נקוד פתח קטן (והיינו סגול) והטעם תחת השי"ן לשון שֶׁמֶן הוא והשי"ן הנקודה בקמץ גדול ואינה נקודה בפתח מפני שהוא סוף פסוק דבר אחר לְשַׁד נוטריקון ליש שמן דבש כעיסה הנלושה בשמן וקטופ' בדבש ותרגום של אונקלוס דמתרגם דליש במשחא וכו' שמן יש בה עד כאן לשון רש"י : תלים ל"ב

רצה לומר לדעת דונש במלת לְשַׁד הלמ"ד היא אות האמנה מן השורש ופירשו לשד והיינו ענין לחלות וביאור הפסוק אליבא דדונש הוא כך וטעמו לְשַׁד השמן (זיין געשמאק איז געוועזן אז פייטיקייט פון אייל) ולדעת רבותינו במלת לְשַׁד הוא השורש שָׁדָה מענין שָׁדַיִם והלמ"ד לשימוש וביאור הפסוק אליבא דרבותינו הוא כך וטעמו לְשַׁד השמן (זיין געשמאק איז געוועזן ... גלייך צו איין ברוסט) וסותר רש"י דברי רז"ל בהא מלתא במאי דקאמר מה ענין שדים אצל שמן (בל"א איל) : ומה שכתב עוד ואי אפשר לומר וכו' ליישב מקשה את עצמו דלמא לעולם תאמר לך כדברי רבותינו והיינו ענין שָׁדַיִם ואי משום דלא שייך ענין שָׁדַיִם אצל שֶׁמֶן דלמא לאו ענין משחה הוא רק ענין שמנונית מלשון וישמן ישורון (בל"א פעטט ווערן) וסותר רש"י דבריהם מצד הדקדוק באמרו שאם כן היה נקוד קמץ קטן (והיינו צירי) והטעם שקורין (טרחא) הולך להיות למטה רצה לומר תחת נקודה אחרונה אחר המ"ם כזה לשד השָׁמֵן אבל עכשיו שהמ"ם נקוד פתח קטן (והיינו סגול) והטעם למעלה קודם נקודה אחרונה דהיינו תחת השי"ן כזה לְשַׁד הַשָּׁמֶן על כרחך ענין משחה הוא שֶׁמֶן (בל"א איל) :

ומה שכתב עוד והשי"ן הנקודה וכו' גם בזה מקשה את עצמו הלא לענין משחה גם כן אינו נכון דהוי לנקד השֶׁמֶן בשני סגול ולמה נקוד לְשַׁד הַשָּׁמֶן השי"ן בקמץ וע"ז משני רש"י קמץ השי"ן מפני סוף פסוק ור"ל כי כן דין כל שם רק שהיה סגול כמו כֶּסֶף אֶרֶץ גֶּפֶן עֶבֶד כשהן באין בסוף פסוק משתנה סגול הראשון לקמץ כזה כָּסֶף אָרֶץ גָּפֶן עָבֶד וכן נוסחת הברכה דשחרית שלא עשני עָבֶד ובברכת היין בורא פרי הַגָּפֶן : ומה שכתב עוד דבר אחר לשון נוטריקון וכו' רצה לומר לדעת הדבר אחר מלת לְשַׁד מורכבת מן תלת מלות מן "ל"יש ומן "ש"מן ומן "ד"בש :

ד"ה וְאִם כָּכָה אַתְּ עושה לי תשש כחו של משה כנקבה וכו' עכ"ל רש"י :

דהוי למכתב ואם ככה אַתָּה עושה לי בקמץ התי"ו והיינו נוכח לזכר אלא כתיב אַתְּ בשוא התי"ו והוא נוכח לנקבה בודאי ללמוד שתשש כחו כנקבה : ומה שכתב כחו של משה הקשה הרמב"ן ולא הבינותי זה שכינוי אַתְּ כלפי מעלה וכו' והרא"ם תירץ ע"ש ולענ"ד אף אני אחלק ולמימר דרש"י כיון בזה לשנא מעליא וקאמר משה ואם ככה אַתְּ עושה לי וכיון בזה אפשר כאלו אמר ואם ככה אַתְּ עושה לך שהרי אתה הקב"ה הפורענות שהוא עתיד להביא על זאת אמר לפניו הרגני תחילה ולא אשמע לומר תשש כחך חלילה וכמו דאמרינן בברכות כאלו מעיד עדות שקר בעצמו ונקיט התנא לישנא מעליא בהיפוך הדבר וכן כוונת רש"י בכאן :

ד"ה **ואל אראה ברעתי** ברעתם היה לו לכתוב אלא שכינה הכתוב וזה אחד מתיקוני סופרים בתורה לכינוי ולתיקון לשון עד כאן לשון רש"י :

באיוב קאפיטול ל"ב ד"ה וירשיעו את האיוב וכולי מביא רש"י ראיה מפסוק דלכאן וגרס שם ברעתך היה לו לכתוב ושכן מלא בספרי ובמסורה גדולה ע"כ לשונו ולי מחבר מסתברא הגרסא כדבאיוב מתלתא טעמים חדא דמשונה תיקון סופרים זה אדשארא כי בכל מקום לא משנה רק מן יחיד ליחיד כמו מן לי לו או לך וכן מן רבים לכם להם וכאן משנה מן יחיד מ"ב ברעתי לרבים נסתרים ברעתם אלא ודאי התיקון הוא מן ברעתי . ברעתך תניינא לפי שתרלתי בד"ה שלפני זה דכוונת רש"י אליבא מעליא וכאילו משה אמר את עושה לך שפיר הוא התיקון במקום ברעתי ברעתך · תליתאי משום דלגרסא בכאן ברעתם היה לו לכתוב אין הכינוי הוא כלפי המקום ב"ה רק כלפי כבוד ישראל ובשביל כבוד ישראל לא הוי תיקון סופרים דאדרבה נגד כבוד ישראל חייסינן טפי לכבוד משה אלא ודאי גרסת רש"י בכאן היא משובשת וגרסתו עיקר היא באיוב ברעתך הוי למכתב (דער שלאג מיך אונ' לאז מיך ניט זעהן זיין בין דז דוא ווילסט ישראל טאן) אלא כתיב ברעתי הוא מתיקון סופרים ומשום כבוד המקום ב"ה :

ד"ה **ואצלתי** כתרגומו ואַרבֵּי כמו ואל אצילי בני ישראל ע"כ לשון רש"י :

משום דשורש אָצַל משמש על הרוב ענין קירוב וסמיכת הדבר יחדיו כדאמרינן זה אצל זה וזה לא יתכן כאן לכן הולך לפרש כתרגומו וְאַרבֵּי ורצה לומר דמלינו גם כן דשורש אָצַל משמש לענין גדולה כמו ואל אצילי בני ישראל ואצלתי (איך וואר השוב מאכין) :

ד"ה **והיה לכם לזרא** שהיו מרחקין אותו יותר ממה שקרבתם ובדברי רבי משה הדרשן ראיתי שיש לשון שקורין לחרב זָרָא עד כאן לשון רש"י :

לדעת רש"י לענין ריחוק האל"ף במלת זָרָא היא תמורת ה"א כמו זָרָה הלאה והיה אתכם לְזָרָא (איר ווארט איס דער ווייטרין) יותר ממה שקרבתם ולדעת ר' משה הדרשן דיש לשון שקורין לחרב זרא אם כן האל"ף במלת זָרָא היא מגוף הדין ולא מגזר התמורה והליפין (ער ווארט אייך זיין לְזָרָא לו איין שווערט) :

ד"ה **וירץ הנער** י"א גרשום בן משה עד כאן לשון רש"י :

מדהוי למכתב וירץ נַעַר סתמא בלתי ה"א ידיעה והיה משמעו איזה נער שיהיה אלא כתיב הַנַּעַר בה"א ידיעה בודאי מורה הידיעה על גרשון בן משה כי הוא היה בכור למשה וסברי כולי עלמא כי הוא יירש הנבואה מאביו :

ד"ה **המקנא אתה לי** כמו בשבילי כל לשון קנאה אדם הנותן לב על הדבר או לנקום או לעזור וכולי ע"כ לשון רש"י :

דבודאי אי אפשר לפרש מלת לִי בכאן כשימושה בכל מקום לדיבוק ולחיבור (בל"א צו מיר) והיה משמעו דקאמר משה לגרשום בנו המקנא אתה לי וכי שיה גרשום מקנא לאביו רק הוא היה מקנא לאלדד ומידד לכן קאמר רש"י בשבילי ורצה לומר הלמ"ד תשמש תמורת מלת בשביל וקאמר משה לגרשום בנו המקנא אתה לי (בישטו) מקנא אלדד ומידד בשבילי : ומה שכתב עוד כל לשון קנאה וכולי משום דענין קנאה שייכא גם כן לענין נקמה ונטירה כמו אל קנא ורש"י רוצה לקרב וללמד הדבר לענין אחד לכן קאמר כל לשון קנאה וכולי ורצה לומר כי גם בענין נקמה לשון קנאה הוא כאדם הנותן לב על הדבר או לנקום או לעזור ועין בפ' פנחס בד"ה בקנאו :

תלים ע"ח

נחום א'

ד"ה **ויגז ויפרוח** וכן * כי גז חיש וכן * נגזו ועבר עד כאן לשון רש"י :

תלים צ'

נחום א'

הוצרך רש"י לפרש דמלת ויגז הוא ענין פריחה כדי דלא תימא דמלת ויגז הוא ענין גזיזה (בל"א שערין) דלא יתכן כאן :

שמואל א' ל'

יחזקאל כ"ט

ד"ה **ויטש** כמו · והנם נטושים על פני כל הארץ · ונטשתיך המדברה עד כאן לשון רש"י :

רש"י מודיעך בזה שהדגש שתוך הטי"ת במלת **ויטש** מורה חסרון נו"ן אות ראשונה מן השורש נָטַשׁ ואלו כתיב וַיָּטֹשׁ : וגם מדמביא רש"י ראיה ממלת נטושים גם ונטשתך ולא הביא מן התורה והשביעית תשמטנה ונטשתה רלה לומר אף שכולם המה משורש אחד מכל מקום אין ענינים ענין אחד כי במלת ונטשתה הוא ענין שמיטה (בל"א אן שלופין) ובמלת ויטש גם נטושים ונטשתיך הוא ענין עזיבה (בל"א פר לאזין) :

פרשת שלח לך

ד"ה **הבמחנים** תרגומו הבפצחין כרכין פצחין ופתיחין מאין חומה עכ"ל רש"י :

דהא בודאי אי אפשר לפרש מלת הבמחנים מענין סייעה ושיירה ויהיה משמעו כי משה צוה לראות אם יושבי הארץ הולכי שיירות הן תקשה ומה נפקותא לן בזה לכן קאמר רש"י כתרגומו הבפצחין והיינו כרכין הפתוחין מאין חומה ורלה לומר מלת הבמחנים הוא בדם מושאל וכיון דשייכא ויתכן לדבר על סייעה ושיירה לשון מחנה בעבור דאין להם חומה בביאותיהם כן שייך ויתכן גם לדבר לשון מחנה על יושבי כרזות מאין חומה :

ד"ה **ויבוא עד חברון** כלב לבדו עד כאן לשון רש"י :

מדהוי למכתב ויבואו בוי"ו מלאפום בסוף והיינו סימן לרבים ויבואו (זיא קומיטין) משום דהוו רבים אלא כתיב ויבוא לשון יחיד (ער קומיט) שמע מיניה כלב לבדו וכולי :

ד"ה **ויהס כלב** השתיק את כולם עד כאן לשון רש"י :

הוצרך לרש"י לפרש כך כי היכא דלא תימא דמלת ויהס הוא ענין גרוי והסתה (בלשון אשכנז ראכין) דלא יתכן כאן :

ד"ה **כי חזק הוא ממנו** כלפי מעלה אמרו עד כאן לשון רש"י :

גרסינן בסוטה דף ל"ה אמר רבי חנינא בר פפא דבר גדול דברו מרגלים באותה שעה כי חזק הוא **מִמֶּנּוּ** אל תקרי ממנו אלא ממנו כביכול כלפי מעלה אמרו אפילו בעל בית אין יכול להוציא כליו משם עד כאן לשון הגמרא * והנה שמעתי מן רבים מהחשבים למדקדקים דמפרשי אל תקרי **מִמֶּנּוּ** במלאפום אלא מִמֶּנִּי בחולם ומה גם אף שאין בגמרא שום נקודה ראיתי נוסחאות חדשים מקרוב באו שנקדו תוך הגמרא כזה אל תקרי ממנו אלא ממנו וזה הוא שקר גמור דלא מצינו בשום מקום ממנו בחולם ובי לא מ"ו בענין דמרגלים ואעשה אותך לגוי גדול ועצום ממנו במלאפום כתיב ואף ע"פ כן הוא משמש לנסתר **מִמֶּנּוּ** : וגם לא פקחו וראו עיניהם דברי רש"י בסוטה בד"ה שתקרי לא גרס ליה שאין הפרש קריה בין מִמֶּנּוּ האמור על יחיד שנדברים עליו (בל"א פון איס) למִמֶּנּוּ של רבים שאומרים על עצמן (בל"א פון אונז) וכן כתבו התוספות בערכין דף ט"ו ע"ב וכן הסכמת כל המדקדקים ובהיותי באמשטרדאם שמעתי וקבלתי מאדוני מ"ו החכם השלם כמהור"ר שמואל פוגנא דקאמר באמת דהאמת הוא עם רש"י ובסייעתו דלא גרסי בגמרא אל תקרי משום דאין חילוק כנ"ל תקשה על רבי חנינא בר פפא מאין הוכיח הוא למודו דכלפי מעלה אמרו וקאמר החכם הנ"ל דקשיא לרבי חנינא בר פפא דהוי למכתב כי חזקו הם **מִמֶּנּוּ** (זיא זיין שטארקיר פון אונז) ואז הוי לשון נופל על לשון והיינו לשון רבים כנגד לשון רבים ומדכתיב כי חזק **הוא** בלשון יחיד על כורחך מלת מִמֶּנּוּ משמש גם כן ליחיד נסתר ושפיר נופל לשון יחיד כי חזק **הוא** (ער איז שטארקיר) מִמֶּנּוּ (מעהר אז ער) וזה כיון רש"י בתומש כלפי מעלה אמרו :

ד"ה **ניתנה ראש** כתרגומו נמני רישא נשים עלינו מלך ורבותינו פירשו לשון ע"ז עד כאן לשון רש"י :

משום דעיקר נתינה לא שייכא רק בדבר שאין בו רוח חיים וניתן ומטלטל מיד ליד לאפוקי בגוף האדם כי
האי נושא את עצמו והיכא אמרו נותנה דאם לכן קאמר רש"י כתרגומו נמני ריפא ורצה לומר מלת
ניתנה דכאן לאו ענין נתינה ממש הוא רק ענין מינוי נתינה (מיר וועלין ער ווילן) אבל לדעת רבותינו ז"ל
מלת ניתנה נתינה ממש היא כי הע"ז הולרכה לשאת בכתף וניתנת ומיטלטל מיד ליד :

ד"ה **ואור ישנו** וכולי יתפרש בסדרא זו בד"ה יורישנה :

ד"ה **יכלת** שם דבפהוא עד כאן לשון רש"י :

רש"י רוצה לפרש המקרא בדרך הפשוטה לכן קאמר רש"י שם דבר הוא ורצה לומר האי"ו במלת
יכלת היא לתואר השם דבר כמו התי"ו במלת יַבֶּשֶׁת המים אבל רבי אליעזר במסכת ברכות
מיאן : בפשטיה דקרא וקשיא ליה דלפי פשוטו יָכוֹל מבעי ליה לכן מוקיה רבי אליעזר להתי"ו
במלת יְכֹלֶת סימן לנקבה וקאמר משה לפני הקדוש ברוך הוא עכשיו אמרו האומות תשש כחך כנקיבה
ועין בעין יעקב שם ברש"א :

ד"ה **ואולם** כמו אבל זאת אעשה להם עד כאן לשון רש"י :

משום דמלת אוּלָם מלינו גם כן שהוא שֵׁם החדר הנעשה לנוי לפני בית הפנימי כדכתיב ואולם לפני
הבית דלא יתכן כאן לכן הולרך לפרש דמלת אוּלָם דכאן משמשת במקום אֲבָל והיינו מורה
אמיתית קיום הדבר ואולם (אָבֶּר וואר) זאת אעשה להם :

ד"ה **אם יראו** לא יראו עד כאן לשון רש"י :

רצה לומר מלת אִם דכאן משמשת להוויה אינה מתקיימת אִם יִרְאוּ (וואָרין זיא דען זעהן)
דבאמת לא יראו :

ד"ה **יורישנה** כתרגומו יתרכיניה יוריש את הענקים ואת העם אשר בה ואין
לתרגם ירתיניה אלא במקום יִירָשֶׁנָּה עד כאן לשון רש"י ·

משום דשורש יָרַשׁ משמש לשני ענינים ענין ירושה גם ענין גרושין ותרוכין וכדי להכירם זה מזה הוא
זה כאשר שורש יָרַשׁ בא בלשון הפעיל אז הוא ענין גרושין ותרוכין כמו יוֹרִשֶׁנָּה כתרגומו
יתרכיניה (בל"א פֿר טרייבין) וכאשר בא השורש יָרַשׁ בלשון קַל כזה יִירָשֶׁנָּה הוא ענין ירושה
ותרגומו יִרְתִינָה (ער וואָרט אַרבין איר) :

ד"ה **במגפה לפני ה'** באותו מיתה ההגונה להם מדה כנגד מדה הם חטאו
בלשון ונשתרבב לשונם עד טיבורם ותולעים יוצאים
מלשונם ובאו לתוך טיבורם לכן נאמר **בַּמַּגֵּפָה** ולא בְּמַגֵּפָה עד כאן לשון רש"י :

כתבו המדקדקים הבי"ת תשמש על הרוב במקום מלת תוך ונקודתה שו"א כזה בְּמִצְרַיִם כאלו כתיב
תוך מצרים : והה"א תשמש לידיעה ונקודתה פתח תחת הה"א וגם דגש תוך האות שאחר הה"א
כזה **הַשָּׁמַיִם** וכאשר לריכה התיבה לשני שמושין שימוש הבי"ת וגם שימוש ידיעה אזי מדרך הדקדוק
להשמיט ולהעלים הה"א ולשום נקודתה תחת הבי"ת ואז תשמש הבי"ת שני שימושין יחד
שימוש עלמה וגם שימוש הידיעה כזה · **בַּשָּׁמַיִם** כאלו כתיב **בְּהַשָּׁמַיִם** אין דיא הימל וזה
שכתב רש"י לכך נאמר **בַּמַּגֵּפָה** ולא בְּמַגֵּפָה רלה לומר מדכתיב
בַּמַּגֵּפָה הבי"ת בפתח ומושכת גם הידיעה שמע מיניה להורות הלימוד הם חטאו בלשונם
ונשתרבב לשונם דאם לא כן בְּמַגֵּפָה בשו"א תחת הבי"ת מבעי ליה היינו בלתי ידיעה :

ד"ה **ככם כגר** כמותכם כן גר וכן דין לשון עברית כגן ה' כארץ מצרים כמוני
כמוך כעמי כעמך עד כאן לשון רש"י :

רצה לומר אלו כתיב ככם גר היה משמעו הגר יהיה דומה לכם בלא אחד והוא הדין אלו הוי כתיב אתם כגר היה משמעו אתם תהיו דומין אל הגר בלא אחד אבל עכשיו דכתיב ככם כגר הדמיון הוא משני לצדדין וזה שכתב כמותכם כן גר וכאלו קאמר אתם תהיו כגר והגר יהיה כמותכם ושכן הוא דרך לשון העברית ועיין רש"י פרק כל שעה ד"ה מה ענין רוצה וכולי :

ד"ה **רגום** פש"גט בלע"ז וכן הלוך אל"גט בלע"ז וכן זכור שמור עכ"ל רש"י :

דלפי כוונת המאמר דמצוה להם לרגום את המקלל לא הוי למכתב רָגום בקמץ אלא רְגום בשוא כדין לשון צווי כמו פְקוד לכן קאמר כמו הָלוך זָכור שָמור ורצה לומר מדרך המקרא אשר רוצה לומר לשון צווי אזי יכתבנו בקמץ לשון מקור וטעמ' דהא מלת' יתבאר בפ' פנחס בד"ה לרוב :

פרשת קורח

ד"ה **ויקח קורח** לקח את עצמו לצד אחד להיות נחלק מתוך העדה לעורר על הכהונה וזהו שתירגם אונקלים ואִתפליג נחלק משאר העדה להחזיק במחלוקת וכן מה יקחך לבך לוקח אותך להפליגך משאר בני אדם　איוב ט"ו
עד כאן לשון רש"י :

משום דענין לקיחה על הרוב משמש לפועל יוצא לגוף אחר (דיא ארבייט גיט פון דעם וואלקיר אין אנדרין פארשון) ולפי זה חסר בקרא העיקר דלא כתיב בקרא מה היה הדבר שלקח קורח לכן קאמר רש"י לקח את עצמו וכולי ורצה לומר מלת ויקח קורח משמש גם כן לפעמים לפועל עומד בעצמו (הש וואלק בלייבט בייא דעם איין זעלבין) וזה שתירגם אונקלים ואתפליג לשון התפעל דאותו לשון מתוקן לפועל עומד בעצמו ויקח קורח (ער האט זיך זעלבין גנומין אונ' האט זיך געטיילט פון דער עדה) להחזיק במחלוקת :

ד"ה **והקריב** אותם אליו תנחומא והתרגום מוכיח כן יקרב לקדמוהי יקרב לשימושיה עד כאן לשון רש"י :

משום דקשה לרש"י תרתי למה לי והקריב אליו גם יקריב אליו והא ודאי איתא דמלת יקריב אליו דכתיב לבסוף מלת בו קאי על אהרן עצמו ומיירי מעבודת הכהונה ומלת והקריב דכתיב ברישא דקרא מיירי מעבודת הלוים לכן זה הוליך התנחומא להוסיף בקרא מלת אותם כדי להבין דמלה והקריב הראשון קאי על עבודת הלויים והרי כאלו כתיב והקריב אותם אליו : וגם באונקלים דמתרגם על והקריב יקרב לקדמוהי ועל יקריב אליו מתרגם יקרב לשמושיה מוכיח כן דמלת והקריב קאי על הלוים והיינו לקדמוהי (פאר איהם פאר אהרן) כי הלוים מצווים לשמש לכהנים דאלו היה כוונת התרגום במלת והקריב גם כן על אהרן בכהונתו הוי להרגום גם כן במלת והקריב יקרב לשימושיה כדמתרגם במלת יקריב :

ד"ה **האיש אחד** יחטא הוא החוטא ואתה על כל העדה תקצוף וכולי עד כאן לשון רש"י :

משום דקשיא ליה לפום רהטא דמתחיל התמיה במלת האיש אחד יחטא הוי לנגד הה"א במלת האיש בפתח כדין ה"א התמיה כמו הַאיש כמוני יברח ולמה היא נקודה בקמץ הָאיש אחד יחטא והיינו נקודת ידיעה על זה משני רש"י הוא החוטא ורצה לומר דבר זה ידוע הוא דלפעמים איש אחד יחטא אבל התמיה היא ואתה על כל העדה תקצוף שאין זה מצד דין ומשפט ללקות כל העדה בשביל איש אחד : הנה לפי זה הוצרכנו לומר ה"א התמיה חסירה בקרא כמו שכתב רש"י בפרשה בראשית בד"ה גדול עוני מנשוא ע"ש וכמו שכתבתי מצאתי נכתב בגליון בבית המסורה דף י"א ע"א תוך שורה ג' ובעל בנין שלמה אמר שהוא ר' משה הנקדן גם המדקדק הגדול ר' אליה בחור בפרק השימושים בשימוש ה"א התמיה מפרש דברי רש"י כמו שכתבתי ע"ש :

ד"ה **העלו** הסתלקו מסביבות משכן קורח עד כאן לשון רש"י :

רצה

רצה לומר הגירי שתחת הה"א במלת העלו מורה חסרון נו"ן סימן לשון נפעל ודוקא אותו לשון נפעל הדומה ללשון התפעל הפועל בעצמו וזה דקאמר הסתלקו (טוט אייך זעלבין אב) מסביבת משכן קורח :

ד"ה **לקולם** בשביל הקול היוצא על בליעתן עד כאן לשון רש"י :

דהא ודאי אפשר לומר הלמ"ד במלת לקולם משמשת בכאן כמו בכל מקום לדיבוק ולחיבור ומשמעו שהיו נסים אל שמיעת הקול היינו אל מקום בליעתן ובאמת אפכא מסתברא כי בדעתם לברוח מן מקום בליעתן לכן קאמר בשביל הקול ורלה לומר הלמד דבכאן תשמש במקום מלת בשביל והיו נסים בשביל הקול היוצא מן מקום בליעתן וספיר נסו מן מקום הבליעה :

ד"ה **פחים** טסים מרודדין עד כאן לשון רש"י :

משום דמלינו ופחים טמנו לרגלי והיינו ענין מוקש ומכשול דלא יתכן כאן לכן הולרך לפרש דזה הוא ענין טסים מרודדים (בל"א דיני בלעך) :

בראשית ז׳ ד"ה **והשכתי** מעלי כמו * נישוכו המים • וחמת המלך שככה ע"כ לשון רש"י :

אסתר ז׳

רצה לויר הדגש שתוך הכף במלת והשכותי מורה הסרון כ"ף אמלעית השורש ושרשו שָׁכַךְ וכן במלת נַיָּשֹׁכּוּ : ורְאָיָה אחרונה שהביא ממלת וחמת המלך שככה הוא השורש בשלמות ועניינו השקט ומנוחה (בל"א שטיל) :

ד"ה **ותכל** תלונותם כמו ותְּכַלֶּה תלונתם לשון זה שֵׁם מִפְעָל יחיד בלשון נקיבה כמו תלונותם מרי"ש בלע"ז ויש חילוק בין תְּלוּנֹּתָם ובין תְּלוּנֹתָם תלוּנָתָם תלונה אחת תלונתם שם דבר בלשון יחיד הם תלונות הרבה עכ"ל רש"י :

מה שכתב ותכל כמו ותְּכַלֶּה רלה לומר במלת וַתְּכַל הוא השורש כָּלָה ונפלה הה"א דבסוף השורש כמו דנפלה במלת ויעש אן שורש עָשָׂה : ומה שכתב עוד שֵׁם מִפְעָל הולרכת לדעת ברש"י ישן נמלא מלת מִפְעָל לחודיה ורלה בזה לומר שהוא שם דבר וכן דרך רש"י בנביאים על הרוב לקרות השם דבר בלשון מִפְעָל וכן הוא גם כן דרך המדקדקים ואיזה מגיה חשב כן ואולי לא הובן ברש"י במלת מִפְעָל על השם דבר לכן הגיה תוך דברי רש"י והוסיף מלת שֵׁם להודעה יתירה ומלה מפעל"י לא זזה ממקומה : ומה דקאמר עוד יחיד בלשון נקיבה וכולי משום דמלינו על הרוב השם דבר על שני עניינים שם זכר כמו צֶדֶק ושם נקיבה צְדָקָה אבל מלת תלונה לא נמלא רק בלשון נקיבה כמו מלת תרומה תקומה תנועה : ואם תקשה מי הכריח רש"י לפרש דווקא בכאן דמלת תלונה לא תימלא רק בלשון נקיבה אשיבך בעבור דמלת וַתְּכַל אפשר לפרש לפועל יולא לזכר הנכח וַתְּכַל (דות משה זאל שט פֿאלענדין דיא) תלונה וזה לא יתכן כי ענין תלונה אינה מהפעלת בידי אדם רק מסתלקת מעלמה לכן הולרך להודיע בכאן דמלת תלונה לא תימלא רק בלשון נקיבה ורלה לומר וַתְּכַל פועל עומד נסתר לנקבה הוא וַתְּכַל דיא תלונה וואהרט זיך זעלבין אב טאן : ומה שכתב עוד ויש חילוק וכולי להבין זה אליג לפניך דברי הגדול ר׳ אליה בחור ז"ל בספרו הבחור מאמר שלישי עיקר י"א סימן בי"ת וז"ל והנה לא פירש רש"י ההפרש שבין תלונותם לתלונותיהם והנני אבאר ההפרש שביניהם על דרך משל ראובן ושמעון שיש להם משפחה אחת נאמר עליה זאת היא שִׁפְחָתָם של ראובן ושל שמעון וכשיש לכל אחד מהם שפחה אחת נאמר עליהן שִׁפְחוֹתָם כשיש לכל אחד מהן בי"ת גימ"ל שפחות נאמר עליהן שִׁפְחוֹתֵיהֶם ע"כ לשונו ועל דרך זה תְּלוּנָּתָם (הבין אלי מיט אנדר נאר איין) תלונה תלונֹתָם (אין אך לשון יחיד דהיינו איטליכר האט איין אנדרי תלונה) תלונֹתֵיהֶם איטליכיר האט אליין פֿיל תלונות) :

ד"ה **האם תמנו לגוע** שמא הופקרנו למיתה עד כאן לשון רש"י :

בחבו המדקדקים כי דין ה"א התמיה לינקד בחטף פתח כמו הֲשׁוֹפֵט כל הארץ אבן כאשר תבוא אחר ה"א

ב"א התמיה הוא אלא אז מינקד הה"א בפתח לחודא וזה שכתב שמה הופקרנו למיתה ורצה לומר אף דהה"א במלת האם נקודה בפתח לחודיה אבל מקום משמשת לתמיה כי זה הוא בעבור האל"ף שאחריה וכנ"ל :

ד"ה **וְיִלָּווּ** ויתחבר עליכם להזהיר גם הזרים מליקרב אליכם עד כאן לשון רש"י :

כדי דלא תימא דמלת וילוו הוא מענין הלואה דלא יתכן הולרך לפרש דזה הוא ענין חיבור מלשון כי לוית חן (בל"א בהעפטן) :

ד"ה **לְמָשְׁחָה** לגדולה עד כאן לשון רש"י :

משום דענין משיחה משמשת על הרוב ענין סיכה (בל"א שמירין) דלא יתכן כאן הולרך לפרש דזה הוא ענין גדולה למשחה (לו הארשאפטין) ואף על פי כן לא זזה מענין משיחה ממש כי כהונה גדולה באה לכתחילה להם על ידי משיחת השמן המשחה :

פרשת חוקת

ד"ה **לְמֵי נִדָּה** למי הזיה כמו **וַיַּדּוּ** אבן בי **לְיַדּוֹת** את קרנות המזבח לשון זריקה עכ"ל רש"י

איכה ג'

המדקדקים הסכימו יחד דמלת **נִדָּה** הוא השורש נדד אבל במלת **וַיַּדּוּ** וכן במלת **לְיַדּוֹת** אמרו שרשם ידה אכן רש"י אינו רוצה להרבות בשרשים לכן דעתו : בשלשתם הוא השורש נדד וענינם ענין אחד (בל"א פר ווארלין) כי האשה בימי נדותה נודדת ותשב גלמודה וכן כאן למי נדה (פר ווארגילטי וואסר) והיינו לשון זריקה וכן

וַיַּדּוּ לְיַדּוֹת :

ד"ה **הוּא יִתְחַטָּא בוֹ** באפר הזה עכ"ל רש"י :

משום דפרה ודאי נקיבה היא והוי למכתב הוא יתחטא בה לכן קאמר באפר הזה ור"ל עצמו שנשרפה ונתהוה ממנה אפר ואפר לשון זכר ושייך שפיר אלא בו :

ד"ה **בִּגְוַע אַחֵינוּ** שם דבר הוא כמו במיתת אחינו ולא יתכן לפרשו כשמתו אחינו שאם כן היה לנקוד בגוע עד כאן לשון רש"י :

רצה לומר בבלתי דביקות השם דבר הוא גוע בשני קמצין) כמו עשן ובדביקות עשן העיר כן מן גוע בדביקות בגוע אחינו וזה במיתת אחינו (אין שטערבין פון אונזרי ברידר) והדר קאמר ולא יתכן וכולי בזה מקשה את עצמו דלמה בגוע הוא לשון מקור ודין המקור לבוא תמורת לשון עבר וזה כשמתו אחינו (ווית זיא זיין גשטארבן אונזרי ברידר) על זה משני אלו הוי לשון מקור הוי לנקוד בגוע הוי"ו בחולם :

ד"ה **הַמֹּרִים** סרבנים לשון יוני שוטים מורים את מוריהם עד כאן לשון רש"י :

דהא ודאי אין לפרש מלת המורים מענין הוראת איסור והיתר שהרי בגנותן דיבר הכתוב לכן קאמר סרבנים (ווידר שפעניגיר) ובלשון יוני שוטים : ומה דקאמר עוד מורים את מוריהם הוא כמו דבר אחר או כמו אי נמי ורצה לומר אף אם נאמ' דהוא ענין הוראת איסור והיתר ג"כ נכון ולאו בשבחן דיבר הכתוב אלא בגנותן שהורו למוריהן והיינו שמיאנו בדברי מוריהן והורו בהיפוך :

ד"ה **קַח אֶת אַהֲרֹן** בדברים של ניחומים וכולי עד כאן לשון רש"י :

משום דענין לקיחה לא שייכא כי אם בדבר שאין בו רוח קיים ומיטלטל מיד ליד ולמעוטי גוף האדם דנושא את עצמו לכן קאמר בדברי ניחומים ורצה לומר כאשר תפייסנו בדברי ניחומים יחשב לך דבר זה כאלו לקחתו ביד ממש :

ד"ה **כִּי גָוַע** אומר אני שהמתרגם דהא מית טועה אלא א"כ מתרגם ויראו ואתחזיאו שלא אמרו רז"ל כי זו משמש בלשון דהא אלא על מדרש שנסתלקו

ענני

ענני הכבוד דאמר ר' אבהו א"ת ויראו אלא ויראו ועל לשון זו נופל לשון דהא לפי שהוא נתינת טעם למה שלמעלה הימנו למה ייראו לפי שהרי מת אהרן אבל על תרגום וחזו כל כנישתא אין לשון דהא נופל אלא לשון אשר שהוא מגזרת שמוש אי וכולי עכ"ל רש"י:

רש"י נותן הברירה בין שני הדיעות ור"ל אם תרצה להחזיק עצמך דוקא בפשיטות המקרא כדכתיב ויראו כל העדה בחירק היו"ד והיינו עושים פעולה בדבר אחר (דיא ישראל האבין גזעהין אהרן איז גשטארבין) וא"כ נפלה הקושיא כי באמת הם לא ראו גויעת אהרן רק משה ואלעזר בנו שהיו עמו בהר ובמערה והוצרכנו לומר כדעת המדרש שמלאכים הראוהו במטה ולפי זה התרגום הנמשך אחר המדרש הוצרך לתרגם מילת ויראו במלת וחזו ומלת כי במלת ארי וחזו כל כנישתא (ווא סבין גזעהין אז די מית אהרן דם אהרן איז גשטארבין) אבל הלימא דרבי אבהו לא ראו גויעה רק כלום רק א"ת ויראו בחיריק היוד (זיא הבין גזעהין) אלא ויראו בצירי היו"ד (זיא זיין ווארין גזעהין) שנסתלקו ענני הכבוד וא"כ התרגום הנמשך אחר דרש דר' אבהו מתרגם מלת ויראו ואתחזיאו ומלת כי למלת דהא דהיא נתינת טעם ואתחזיאו (זיא זיין ווארין גזעהן) דהא מית אהרן (ווייל אהרן איז גשטארבין) וא"כ הברירה נתונה ללמוד או כדעת המדרש או כדעת ר' אבהו והבוחר יבחר אבל המתרגם על מלת ויראו וחזו ועל מלת כי דהא אוחז הבל בתרין ראשין: ומה שכתב עוד שהוא מגזרת שמוש אי וכולי רצה לומר ר"ל חלקו מלת כי לארבע לשונות אי דלמא אלא דהא וכוונת ר"ל במלת אי למלת אם והיינו אשר (בל"א דאס): וביש יום זאות נמצא ברש"י שימוש או בוי"ו חולם ויהיה כוונת רש"י דמשמש מלת או דמשמש במקום מלת אשר זה אינו חדא מה מייתי ראיה מן מלות אם לא הקלר רוחי אם חרולים ועוד לא מלינו שחלקו רז"ל מלת כי למלת או:

ד"ה **ותקצר נפש** העם בדרך בטורח הדרך שהוקשה להם אמרו עכשיו היינו קרובים ליכנס לארץ ואנו חוזרים לאחורנו כך חזרו אבותינו ונשתהו שלשים ושמונה שנה עד היום לפיכך קצרה נפשם בעינוי הדרך ובלשון לע"ז אנקרוטלו"ט ולא יתכן לומר ותקצר נפש העם בדרך בהיותם בדרך ולא פירש במה קצרה שבכל מקום שתמצא קיצור נפש במקרא מפורש שם במה קצרה עכ"ל רש"י:

דברי רש"י מתבארין מעצמן ואף על פי כן להודעה יתירא אודיעך דכוונת רש"י הבי"ת במלת בדרך תשמש במקום מלת בשביל ולפי זה כאשר מוסיפין בקרא מלת טורח תבוא הבנת חיבור הפסוק על נכון ובאלו כתיב ותקצר נפש העם בשביל טורח הדרך אבל אי אמרינן הבי"ת במלת בדרך תשמש כשימושה בכל מקום והיינו ענין תוך אם כן אף אם מוסיפין בקרא מלת טורח מכל מקום אין לשון חיבור עולה על נכון: ומה שכתב עוד דאין לומר בהיותו בדרך וכולי בזה מקשה את עצמו דלמא לעולם אמרינן הבי"ת תשמש שימוש תוך והא דאין מתוקן הלשון במלת טורח לאודא דלמא מוסיפין נמי מלת היותו ויפיה כאלו כתיב ותקצר נפש העם בהיותו בדרך על זה קאמר דלא יתכן וכולי שבכל מקום שתמצא קיצור נפש וכולי עד סוף הדיבור ברש"י:

ד"ה **בעיי** העברים לא ידעתי למה נקרא שמם עיים ועי לשון חורב הוא דבר הטיאוט במטאט (בל"א בעזין אדר קער וויש) והעי"ן בו יסוד לבוח והיא מלשון יעים והשה בדרך עד כאן לשון רש"י:

אין לומר דכוונת רש"י דבמלת בעיי הוא השורש העי"ן לבדה כי הסכמת המדקדקים כי לא נמצא שורש בלתי שלש אותיות אלא רצה לומר שרשו יעה כדקאמר רש"י בעצמו והוא לשון והיעה הברד רק נפלה היו"ד אות ראשונה מן השורש והה"א היא אות אחרונה ונשארה העי"ן לבדה בנכתב: וכבר תפס עליו הרא"ם ואמר במלת בעיי שרשו עיה מלשון עי השדה וגם הוא לשון חורבן ולא נפלה כי אם הה"א אות אחרונה מן השורש לבדה:

ד"ה

ד"ה **את והב** כמו אתהב כמו שיאמר מן ישר ושר כן יאמר מן יהב והב והוי"ו יסוד הוא כלומר את אשר יהב להם והרבה נסים בים סוף עד כאן לשון רש"י:

כתב הרד"ק בשרש והב את והב בסופה שם מקום כתבתי המלה הזאת בשורש וי"ו כי כן דעת המפרשים כי והב לבדו מלה אחת: אבל אני מצאתי בספרי מדויקים אתהב מלה אחת התי"ו נקודה בשוא עכ"ל והנה רש"י נמשך אחר הספרים המדויקים דהיא מלה אחת והויו במלת והב היא תמורת יוד השורש וכמו דנמלא מן שורש ישר ושר כן אמרינן מן יהב והב אתהב (עז איז געבין װארדין) אכן דרש רז"ל דשני מלורעים שם האחד את ושם השני הב הן המה מן אותם המפרשים שהביא הרד"ק בתחילת לשונו · ושהן שני מלות והוי"ו לאו תמורת יו"ד הוא רק היא וי"ו החיבור ודינה במלה זעירא בקמץ (איינר האט גהייסן את אונ דער אנדיר האט גהייסן הב

ד"ה **ונירם** מלכות שלהם עד כאן לשון רש"י:

הוצרכת לדעת כיש מן המדקדקים אמרו במלת ונירם הוא השורש ירה והיינו ענין השלכה שלשון ירה בים והנו"ן היא סימן לרבים ניֽרם (מיר הבין גװארפין זיא) אבל לדעת זאת קשה היאך יתכן אחריו מלת אבד דהוא גם כן פעל עבר כי לא יתכנו שני פעלים עוברים בזה אחר זה מבלתי וי"ו החיבור ביניהם לכן קאמר רש"י ונירם מלכות שלהם ורלה לומר שרשו ניר והיינו ענין מלכות ומלת ונירם לאו פעל עבר הוא רק שם דבר ויתכן שפיר אחר מלת ונירם מלת אבד מבלתי וי"ו החיבור ביניהם כי מלת ונירם שם דבר הוא ומלת אבד הוא פעל עבר וכך ביאורו ונירם (אונ' איר קיניגריך אבר ער איז פר לארין) עד חשבון:

ד"ה **ונשים** שי"ן דגושה לשון שממה כך יאמרו המושלים נשים אותם עד כאן לשון רש"י:

לדעת רש"י במלת **ונשים** הוא השורש שמם והמ"ם הכתובה היא שרשית והדגש שתוך השי"ן מורה חסרון מ"ם אמלעית השורש וכאלו כתיב ונשמים אבל זה הפירוש הוא נגד הדקדוק כי לדעת רש"י הולרכנו לומר הדגש שתוך השי"ן מורה חסרון אות שאחריה ובאמת אין דגש מורה כי אם חסרון אות שלפניה לכן הולרכנו לומר כדעת ר' משה הכהן באמרו הדגש שתוך השי"ן מורה חסרון אל"ף שלפניה ושרשו אשם מלשון תאשם שומרון והיינו גם כן ענין חורבן וכאלו כתיב ונאשים (מיר הבין פר וויסט):

פרשת בלק

ד"ה **ויגר מואב** לשון מורא כמו גורו לכם ע"כ לשון רש"י:

משום דבמלת ויגר הוא השורש גור ובא גם כן מזה השורש גור בארץ הזאת והיינו ענין דירה דלא יתכן כאן דמאי קא משמע לן והלא כבר ידעינן דמואב גר בארצו לכן הולרך לפרש דזה הוא ענין מורא כמו גורו לכם ויגר מואב (דער מואב פארכט זיך:

ד"ה **ויקץ מואב** קצו בחייהם עד כאן לשון רש"י:

כדי שלא תפרש מלת ויקץ לפועל יולא (דער מואב האט איין אנדרין פר אוס ווערדיגט) דלא יתכן אחריו מלת מפני בני ישראל לכן קאמר רש"י קלו בחייהם ורלה לומר מלת ויקץ פועל עומד הוא (דער מואב האט זיך זעלבן זיין לעבין פר אוס ווערדיגט) ויתכן אחריו הטעם מפני בני ישראל:

ד"ה **והוא יושב ממלי** חסר כתיב קרובים להכריתנו ע"כ לשון רש"י:

רצה לומר אלו הוי מלת **ממלי** דווקי ענין מול והיינו ענין נגד (בל"א קיגן) הוי למכתב

 ממולי

ממולו מלא בוי"ו מלאכוס כמו מול אלהים ומדכתיב חסר וי"ו שמע מיניה להורות גם הלימוד ענין כריתה והיינו גם כן מלשון כי זה אדם וחרתי קא משמע כן וזה שמדייק קרובים להכריתנו :

ד"ה **אוכל נכה** בו אני ועמי נכה בהם דבר אחר לשון משנה מְנַכֶּה לו מן הדמים לחסר מהם מעט עד כאן לשון רש"י :

הוצרכתי לדעת במלת נַכֶּה הוא השורש נכה והדגש שתוך הכ"ף מורה חסרון נו"ן אות ראשונה מן השורש והנו"ן הכתובה היא סימן לרבים מדברים בעד עצמם וכאלו כתיב נְנַכֶּה ואם כן יקשה לרש"י כתב בלשון יחיד אוכל (איך וואר קעני) ומכיים בלשון רבים. נְנַכֶּה (מיר ווארין שלאגין) לכן קאמר רש"י אני ועמי נכה בהם ורצה לומר מלת אוכל קאי על עצמו ומלת נַכֶּה קאי על עמו וזה שכתב אולי אוכל נכה בו אני ועמי נכה בהם (איך אונ' מיין פאלק ווארין מיט אנגדיר קעני שלאגין אן זיא) :

ומה שכתב עוד דבר אחר וכולי רצה לומר להדבר אחר נראה הדגש שתוך הכ"ף לאו להורות חסרון נו"ן אות ראשונה מן השורש רק הוא סימן ללשון פִּיעֵל הדגש והיינו מורה חוזק הפעולה והנו"ן הכתובה היא אות ראשונה מן השורש וא"כ הכל לשון יחיד הוא ומביא ראיה מן לשון המשנה מְנַכֶּה לו מן הדמים כי מלת מְנַכֶּה נקרא בינוני מלשון פִּיעֵל הדגש על משקל **מְפַקֵּד** : ומה שכתב עוד לחסר מהם מעט משום דקשיא ליה שיביא הדבר אחר דמלת נַכֶּה הוא מלשון פִּעֵל הדגש קשה והרי לענין הכאה (בל"א שלאגין) לא מלינו בכל המקרא כי אם בלשון הִפְעִיל ולשון הָפְעַל לכן קאמר לחסר מהם מעט ורצה לומר לענין חסרון מלינו במשנה מְנַכֶּה :

ד"ה **וַתִּלָּחֵץ** את עצמה נִלְחַץ את אחרים את רגל בלעם ע"כ לשון רש"י :

רצה לומר מלת **וַתִּלָּחֵץ** הראשון שהוא בדגש תוך הלמ"ד ומורה חסרון נו"ן סימן לשון נפעל ודווקא אותו לשון נפעל הדומה ללשון התפעל המורה פעולת עצמו **וַתִּלָּחֵץ** (זיא דרינגט זיך זעלבין) אבל מלת וַתִּלְחַץ השני שבלמ"ד בלתי דגש והיינו לשון קל ופועל יוצא לדבר אחר וַתִּלְחַץ (זיא דרינגט) את רגל בלעם :

ד"ה **התעללתי** וכולי נתבאר בפ' בא בד"ה התעללתי :

ד"ה **כי ירט** הדרך לנגדי רבותינו חכמי משנה דרשוהו נוטריקון יָרְאָה רָאֲתָה נָטְתָה בשביל שהדרך לנגדי כלומר לקנארתי ולקניטני ולפי משמעו כי ירט הדרך לנגדי לשון רטט כי ראיתי בעל הדרך שחרד ומיהר הדרך שהוא לכעסי ולהמרותי ומקרא קצר הוא כמו * ותכל דוד לשנא אחרינא יָרַט לשון רצון ובן ° על ידי רשעים ירטני מפיים ומנחם אותי על ידי רשעים שאינם אלא מקניטים עד כאן לשון רש"י :

שמואל ב' ד' איוב י"ו

משום דלדעת רז"ל חכמי משנה לנוטריקון ושהיא נטתה את עצמה בהכנעה ובשפלות אל בלעם קשה היאך קאמר בלעם לנגדי והיינו להכעיסני לכן מוסיף רש"י לדעת חכמי משנה מלת בשביל שהדרך לנגדי ורצה לומר דעת רז"ל היא נטתה את עצמה בהכנעה בשביל בלעם שהלך לנגדי להקניטני :

מוה שכתב עוד לשון רֶטֶט לאו למימרא שיהיו שניהם שורש אחד דזה אינו כי בזה שרשו יָרַט ובזה רֶטֶט אלא רצה לומר שני שרשים הם והמה ענין אחד כי שניהם הוא ענין חרדה ורעדה (בל"א ציטרין אדר איילין) : ומה דקאמר עוד ומקרא קצר הוא וכולי רצה לומר דהא בודאי ליכא למימר שהדרך בעצמו חרד כי לא הזוז הארץ ממקומו' אלא ודאי מקרא קצר הוא והוצרכנו להוסיף מלת בעל וכאלו כתיב כי יָרַט בעל הדרך לנגדי וקאי אם כן החרדה על בלעם ומביא על זה ראיה כמו במלת ותכל היינו נסתר לנקבה דלא יתכן כי דוד זכר הוי אלא הוצרכנו להוסיף מלת נפש כי נפש תכונה בכל מקום לנקבה וכאלו כתיב ותכל נפש דוד (דיא נפש דוד זיא האט גלושט) כן ועל דרך זה הוצרכנו להוסיף גם כן כאן מלת

בעל

פֿעל וכאלו כתיב בעל הדרך : וללשנא בתרא והיינו לשון פיוס לא חסר בקרא כלום וכן ביאורו כי יָרַט (ער האט שין אוג' וואול גפֿאלין) הדרך לנגדי :

ד"ה אוּלַי כמו לולא פעמים שאולי משמש בלשון לולא ע"כ לשון רש"י :

משום דמלת אולי עיקרה לשמש על הספיקא כמו אולי יש חמשים לדיקים דלא יתכן כאן כי האתון בודאי נטתה לכן קאמר דאלינו לפעמים דמלת אולי משמש במקום מלת לולא (בל"א וועך ניט) והיינו ודאי :

ד"ה וְקָבְנוֹ לשון צווי קללהו לי עד כאן לשון רש"י :

רש"י מודיעך בזה דמלת וְקָבְנוֹ הוא השורש קָבַב והנו"ן היא תמורת אות הכפל כמו במלת חסדי ה' כי לא תמנו כאלו כתיב לא תממו אף כאן כאלו כתיב וְקָבְּנוּ (פֿלוך אים מיינט וועגין) :

ד"ה אִקָּרֶה לשון התפעל. עד כאן לשון רש"י :

רש"י מודיעך בזה הדגש שתוך הקו"ף מורה חסרון נו"ן סימן לשון נפעל ודווקא אתן לשון נפעל הדומה ללשון התפעל והיינו פעולת עלמו אִקָּרֶה (איך וואר מיך זעלבין פֿיגין) :

ד"ה בְּנוֹ בְעוֹר וכו' תפרש בסרא זו בר"ה בנו בעור :

ד"ה הִנֵּה בָרֵךְ לקחתי אתה שואלני מה דיבר ה' קבלתי ממנו לברך אותם עד כאן לשון רש"י :

משום דמלת בָּרֵךְ משמש לשני ענינים לשון צווי וגם ללשון מָקוֹר וכתבו המדקדקים היכא דלא יתכן לשמש ללשון צווי כמו הכא דמשמיעני השובת בלעם אז הוכרכנו להוסיף אות הלמ"ד ויהיה לשון מָקוֹר וזה שמדייק רש"י והוסיף במלת ברך הלמד אתה שואלני מה דיבר ה' קבלתי ממנו לברך אותם לו בענשין) ועין בד"ה שאחריו כי שייכים להדדי :

ד"ה וּבֵרֵךְ כמו וּבֵרַךְ המהלל וכן הוא גזרת רי"ש כמו * אויב חֵרֵף וכן *בוצע בֵּרֵךְ ומברך את הגוזל ואומר אל תירא כי לא תיענש כי שלום יהיה לך מרגיז הוא להקב"ה ואין לומר בֵּרֵךְ שם דבר שאם כן היה נקוד בפתח קטן (ר"ל סגול) וטעמו למעלה אבל לפי שהוא לשון פִּעֵל הוא נקוד קמץ קטן (ר"ל צירי) וטעמו למטה עד כאן לשון רש"י :

כתבו המדקדקים כי יש לשון אחד נקרא פִּעֵל הדגש וסימנו תמיד דגש תוך אות אמלעית מן השורש להורות חוזק הפעולה בכוונה שלימה כזה פִּקֵּד (ער האט שטארק אדר עריגלט גזאכט) אכן כאשר יזדמן שתהיה אות אמלעית השורש אחת מן אותיות אח"הע"ר שאינן מקבלות דגש אז תלטרף הדגש אל החיריק שתחת האות שלפניה ונעשה משניהם לירי וזה שכתב רש"י וּבֵרֵךְ רלה לומר בלירי תחת הרי"ש הוא כמו וּבֵרֵךְ כאלו כתיב הבי"ת בחיריק ודגש תוך הרי"ש וזה שכתב וכן הוא גזרות רי"ש רלה לומר כי כן דין הרי"ש שאינה מקבלה דגש ליצטרף הדגש אל החיריק שתחת הבי"ת ונעשה משניהם לירי ועל דרך זה אויב חֵרֵף במקום חִרֵּף ובולע בֵּרֵךְ במקום בִּרֵּךְ ויהיה כך ביאור הכסוק הנה בָּרֵךְ לקחתי איך הב גנומין לו בענשין) וּבֵרֵךְ (אוג' ער האט גבענטשט) ולא אשיבנה (איך קאן ניט ווידרקערין) : ומה שכתב עוד ואין לומר וּבֵרֵךְ שם דבר הוא וכולי בזה מקשה את עלמו דלמא לעולם מלת וּבֵרֵךְ שם דבר הוא ולאו לשון פִּעֵל עָבָר והלירי שתחת הבי"ת לאו להשלום לירוף הדגש אלא דינה כך בהנחה הראשונה והיינו לענין דין שם דבר בֶּרֶךְ על משקל הֶלֶל בן שחר על זה קאמר שאם כן וכולי משום דקיימא לן השם דבר אות השנייה בסגול וטעמו שקורין טראפ למעלה היינו קודם נקודה אחרונה וא"כ לו היה וּבֵרֵךְ

שם דבר הוי למכתב הרי״ש בסגול וטעמו קודם נקודה אחרונה היינו קודם הרי״ש כזה וְבֵרֵךְ אבל עכשיו שהרי״ש בצירי וטעמו למטה אחר נקודה אחרונה אחר הרי״ש על כורחיך לשון פָּעַל עָבַר הוא וּבֵרַךְ (ער האט געבענטשט) וצירי שתחת הבי״ת לתשלום הדגש כנזכר לעיל :

תלים ז׳ ד״ה **עָמָל** לשון עבירה כמו ׳הרה עמל ׳כי אתה עמל וכעס תביט לפי שהעבירה
שם ז׳ היא עמל לפני המקום עד כאן לשון רש״י :

דהא בודאי אין לפרש מלת עמל מענין עבודה ממש (בל״א איין ארבייט) וכי שבח הוא זה דמשבח בלעם שלא מצא המקום ב״ה עמל בישראל והלא בטילה מביאה לידי שעמום אלא ודאי ענין עבירה הוא וכדי שלא תקשה לכתוב לשון עבירה בהדיא לכן מסיים רש״י לפי שהעבירה היא עמל לפני המקום לכך נקרא עבירה עמל :

שמו״ב ט״ז ד״ה **ותרועת מלך בו** לשון חבה ורעות כמו ׳רעה דוד וכו׳ עכ״ל רש״י :

דהא בודאי אי אפשר לפרש מלת ותרועת כמשמעו מענין חצוצרת וכי חצוצרות היו ביד כל אחד ואחד והלא לא היו חצוצרות כי אם ביד הלויים לכן קאמר רש״י שהוא ענין חיבה ורעות (בל״א גזעלשאפט) ושפיר היה שבח שהיה משרה שכינתו עם כל אחד ואחד :

איוב כ״ב ד״ה **כתועפות ראם לו** כתוקף רום וגובה שלו וכן ׳וכסף תועפות לך לשון מעת המה ואומר אני שהוא לשון ועוף יעופף המעופף ברום וגובה ותוקף רב הוא זה עד כאן לשון רש״י :

דעת ראשונה היא דעת האונקלוס ומשום דאין הדין להמשיל ולהדמות כבוד המקום ב״ה לענין רְאֵם בל״א (וויל טיר) לכן תירגס תוקפא גרומיה דיליה ורצונו לומר האל״ף במלת רְאֵם מתחלף בוי״ו וכאלו כתיב כתועפות רוּם לו וביאור הפסוק איביה דאונקלוס כך היא והועפת (דיא שטארקייט רום פון היך לו את לו איהם) : ורש״י מסכים במלת רְאֵם שמתחלף האל״ף בוי״ו אכן במלת כתועפת קאמר רש״י ואומר אני שהוא ענין עוף יעופף והיינו גם ענין התרוממות : אכן הוצרכת לדעת מה דקאמר ואומר אני לאו למימרא שיהיו שניהם שורש אחד כי במלת ותועפות הוא השורש יָעַף ובמלת יעופף הוא השורש עוף אלא רצה לומר אף שהמה שני שרשים אבל מקום ענינים ענין אחד :

ד״ה **כעת יאמר ליעקב** ועוד עתיד להיות עת כעת הזאת אשר תיגלה חיבתן לעין כל שהן יושבין לפניו ולמדים תורה מפיו ומחיצתן לפנים ממלאכי השרת והם ישאלו להם מה פעל אל וזהו שנאמר והיו עיניך רואות את מוריך דבר אחר יאמר ליעקב אינו לשון עתיד אלא לשון הוה וכולי עין שם ברש״י גופיה :

רש״י מודיעך בזה אליביה הדבר אחר הוא מדרך המקרא כאשר רוצה לְדַבֵּר בדבר הרגיל להיות בכל עת אז יכתבהו בלשון עתיד ואף על פי כן אינו לשון עתיד ממש רק דבר הרגיל להיות כמו ככה יעשה איוב (אזו פלעגט טאן איוב) כן הכא כעת יאמר ליעקב (אזו פלעגט ער צו זאגן אלי צייט ליעקב) :

ד״ה **וְקַבֹּתוֹ** אין זה לשון צווי כמו וְקָבְנוֹ אלא לשון עתיד אולי יישר בעיניו משם מלרי״ש בלע״ז עד כאן לשון רש״י :

הוצרכת לדעת כי שני מיני צווי המה מין הראשון הוא צווי גמור ושייך לְצַוֹּת על דבר מה שיש בכח וברשות **הַמְצֻוֶּה** לעשותה בכל עת שירצה ומין השני צווי עומד בלשון עתיד והיינו שמצוהו לעשות דבר מה שאין ביכולתו לעשות בכל עת שירצה רק כאשר יזדמן ותמצא כוח ידו לעשות וזה שכתב רש״י מלת וְקָבְנוֹ הכתוב למעלה צווי גמור הוא משום דמתחילה סבר בלק שיש ביכולת בלעם לקלל בכל עת שירצה לכן קאמר בלק וְקָבְנוֹ בלשון צווי גמור אבל עכשיו שנודע לבלק שאין בלעם ברשות עצמו רק ברשות המקום ב״ה לא צוהו רק בלשון עתיד ולאו בהכרח רק אולי

ירלה

ירלה בעיני המקום וזה נ̇קבותו (דוא וואַרסט פֿלוכֿין איס פֿיליכט וואָרט גאָט וועלין) :

ומה דרש"י משנה מלת וקבותו למלת תיקבנו משום דמלת נ̇קבותו בעלמה לשון עבר הוא רק שהוי"ו מהפכה ללשון עתיד לכן קאמר רש"י **תִּיקָּבֶנּוּ** רלה לומר כאלו כתיב **תִּיקָּבֶנּוּ** והיינו עתיד ממש :

ד"ה **בְּנוֹ בְעוֹר** כמו למעינו מים ומדרש אגדה שניהם גדולים מאבותיהם בלק בנו צפור אביו בנו הוא במלכות ובלעם גדול מאביו בנביאות מנה בן פרס היה עד כאן לשון רש"י :

פירוש הראשון הוא דעת כל המדקדקים דמדרך המקרא לכתוב וי"ו נוספת כי מלד הדין למכתב בֶּן בעור בן כמו למעין מים אבל לבעל המדרש אגדה נראה דאין נאה לאימנא בתורק וי"ו נוספת לכן דרשו הוי"ו כינוי לנסתר בלעם בנו בעור זיין זון פֿון בעור והיינו שהיה בן לנביאות שהיה בלעם מנה בנביאות ובעור לא היה רק פרס היינו חצי מנה בנביאות כלומר שלא היה כל כך נביא גדול כמו בלעם וכן בלק בנו זיין זון איז לכור במלכות שהיה בלק מנה במלכות ולכור לא היה רק פרס והוא הצי מנה במלכות כלומר שהיה בלק מלך וגדול יותר מן לפור :

ד"ה **מִשְׁכְּנוֹתֶיךָ** חניותיך כתרגומו ד"א וכולי משכנותיך אף כשהן חרבין לפי שהן משכון עליכם וכולי עד כאן לשון רש"י :

דע שאין התרגום מחולק עם הדבר אחר בגוף השורש כי לדעת שניהם הוא השורש שכן רק מחולקים בהוראת הנקודה לדעת התרגום דמתרגם על מִשְׁכְּנוֹתֶיךָ בית מישכך והיינו חניותיך (בל"א דיין רואונג הויז פֿון ישראל) לא זזה חיריק המ"ם ממקומה מלשון מִשְׁכָּן אבל להדבר אחר תתחלף חיריק המ"ם לפתח כאלו כתיב מַשְׁכְּנוֹתֶיךָ מלשון רז"ל מַשְׁכּוֹנוֹ של לוה ביד מלוה וזה שמסיים לפי שהן משכון עליכם :

ד"ה **כְּאֳהָלִים** כתרגומו לשון מור ואהלות ° נטע ה' בגן עדן לשון אחר נטע ה' כשמים המתוחים כאוהל שנאמר ° וימתחם כאוהל לשבת ולשון זה אינו דאם כן היה לינקד כְּאֹהָלִים אל"ף בחולם עד כאן לשון רש"י :

משמע דרלה לומר כיון שבלשון יחיד אֹהֶל האל"ף בחולם לכן גם ברבוי דינו לינקד בחולם האל"ף ואף הוא נגד האמת כי מלת אֹהֶל הוא על משקל קֹדֶשׁ וכמו דאמרינן ממלת קֹדֶשׁ ברבוי קֳדָשִׁים ונשתנה החולם לקמץ חטף אמרינן נמי ממלת אֹהֶל ברבוי אֳהָלִים לכן נראה ברור ואמת דכך היתה גרסת רש"י ולשון זה אינו דאם כן היה לנקוד כאהלים ותו לא מידי ואיזה מגיה הבין דדעת רש"י האל"ף בחולם אבל אינו כן כי דעת רש"י דאם כן הוה לנקוד האלוף בקמץ חטף כְּאֳהָלִים כמו קֳדָשִׁים :

ד"ה **וְחִצָּיו יִמְחָץ** אונקלים תירגם חציו של צריכם חלוקי שלהם כמו בעלי חיצים מרי פלוגתא ימחץ לשון* ומחצת ברקתו שיחלקו את ארצם ויש לפתור לשון חיצים ממש חציו של הקב"ה ימחץ בדמים של צרים כמו למען *תמחץ רגלך בדם ואינו זז מלשון מכה כמו מחצתי שהצבוע בדם נראה כאלו מחוץ וצבוע עד כאן לשון רש"י :

רצה לומר מדעת התרגום במלת **חִצָּיו** הוא השורש חָצָה (בל"א טאלין) וגם ימחץ כמו ומחלה והוא גם כן ענין חלוקה וביאור הפסוק כך וחליו (זיין העלפֿט ימחץ וואָרט ער טאלין) ולדעת שנייה מורה דגש הצדי' חסרון לדי' אמלעית השורש ושרשו חָצַץ (בל"א פֿיילין) ומלת ימחץ הוא ענין לביעה וחליו (זייני פֿיילין ימחץ וואָרט ער פֿאַרבין) :

ד"ה **וְקַרְקַר** לשון קורה כמו *אני קרתי *מקבדת בור נוקרתם* יקרוה עורבי נחל פורייי"ר בלע"ז עד כאן לשון רש"י :

לאו רלה לומר שיהיו כולם שורש אחד דזה אינו כי במלת קַרְקַר הוא השורש קיר ובמלת קרתי הוא השורש קיר

תלים ק"ד

ישעיה מ'

ראשית מ"ט
שופטי' ד'
תלים ס"ב

מלכי' ב' י"ט
ישעי' ל"ח
משלי ל'

קור ומן נוקרתם הוא השורש נָקַר וכן במלת יקרוה אלא רלה לומר כולם המה ענין אחד :

ד"ה **וירד** מיעקב ועוד יהיה מושל אחר מיעקב עד כאן לשון רש"י :

כדי דלא תטעה לומר במלת וירד מיעקב הוא השורש יָרַד מענין ירידה חס ושלום לכן קאמר רש"י ועוד יהיה מושל אחר ורלה לומר היו"ד היא לשמוש ושרשו רָדָה ונפלה הה"א בסוף השורש כדין כל שורש שסופה ה"א **וירד** (איין גוועלטיגר) כמו כי הוא רודה בכל עבר הנהר :

ד"ה **בית פעור** שפורעין לפניו פי הטבעת ומוציאין רעי זו היא עבודתו עד כאן לשון רש"י :

רצה לומר כמו במלת כשב כבש מלינו לפעמים השי"ן קודם הבי"ת ולפעמים הבי"ת קודם השי"ן כן הוא נמי במלת פעור אף דנכתב העי"ן קוד' הרי"ש מכל מקום נדון כאלו הרי"ש כתובה קוד' העי"ן וכאלו כתיב פָרַע מלשון יפרע ראש האשה והיינו ענין גלוי וזה שכתב על שם שפורעין וכולי :

פרשת פנחס

במדבר י"א
זכרי' ח'

ד"ה **לאלהיו** בשביל אלהיו כמו *המקנא אתה לי יוקנאתי לציון בשביל ציון עד כאן לשון רש"י :

דהא בודאי אין לפרש הלמ"ד מן מלת לאלהיו כשימושה בכל מקום לחיבור ולדיבוק דלפי זה תהיה משמע דהקנאה חס ושלום אל אלהיו לכן קאמר בשביל אלהיו ורלה לומר הלמ"ד בכאן תשמש במקום מלת בשביל לאלהיו (פון גאטס וועגין) וכן וקנאתי לציון (פון ציון וועגין) וכן המקנא אתה לי (פון מיינט וועגין) :

ד"ה **צרור** כמו זָכוֹר שָמוֹר לשון הֹוֶה תמיד עליכם לאויב אותם עד כאן לשון רש"י :

משום דקשיא ליה לפי חיבור המקרא לענין צִוּוּי הוי למנקד צְרוֹר הצדי" בשוא על משקל פְקוֹד לכן קאמר כמו זָכוֹר שָמוֹר ורלה לומר מדרך המקרא לכתוב לשון צָקוֹר היינו אות ראשונה בקמץ תמורת לשון צִוּוּי היינו אות ראשונה בשוא : וכדי דלא תקשה לכתוב לשון צִוּוּי בהדיא צְרוֹר על זה קאמר לשון הֹוֶה תמיד עליכם לאויב אותם ורלה לומר אלו הוי כתיב צְרוֹר היינו צִוּוּי גמור לא היה החיוב לצרור רק על חדא דרא כדין הצִוּוּי שאינה רק לנוכח אבל עכשיו ששינה הקרא בלשון צָקוֹר צָרוֹר וענין השָקוֹר באשר שאינו כולל זמן ידועה אם כן בכל עת זמנו הוא והיינו לשון הֹוֶה (עם פלעגט נו זיין אלי לייט) וזהשכתב תמיד עליכם לאויב אותם ועין במשניות בבבא מליעא פרק בי"ת משנה עי"ת בדברי הגאון בעל תוי"ט בד"ה השב תמלא שכתב שם בשם הרמב"ם כדברי וכן במקומות רבות :

ד"ה **הצו השיא** את ישראל לריב על משה לשון הפעיל ע"כ לשון רש"י :

מה שכתב השיאו כוונתו על פי"ן ימין מלשון הנחת השיאני והיינו ענין הסתה וגרוי **הצו** (זיא הבין די ישראל אן גרהלט) (וכן כוונת רש"י במכות דף י"ד סוף ע"א ד"ה נואלו ע"ש) :

ומה שכתב עוד לשון הפעיל רלה לומר הדגש שתוך הצדי' מורה חסרון נו"ן אות ראשונה מן השורש ושרשו נָצָה ואלו היה בתשלומו היה כתיב הִנְצִיחוּ על משקל הִפְעִילוּ ועכשיו שבא בחסרון הנו"ן הוצרך לומר דאף על פי כן לא זז מלשון הפעיל **הצו** (זיא הבין מאכין קריגן) :

ד"ה **קח לך** קחנו בדברים אשריך שזכית להנהיג בניו של מקום עכ"ל רש"י :

משום דענין לקיחה לא שייכא רק בדבר שאין בו רוח חיי' ומטלטל מיד ליד לאפוקי גוף האדם דהוא נושא
את

את עצמו לכן קאמר קהנו בדברים ורצה לומר כאשר תפייסנו בדברי ריצוי יתפשר לך זה כאלו לקחתו ביד ממש ועל דרך זה ויקח יהושע :

פרשת מטות

ד"ה **לא יחל** כמו לא יחלל לא יעשה דברו חולין עד כאן לשון רש"י :

בעבור דלא תטעה לומר במלת יחל היו"ד אות ראשונה מן השורש מענין תקוה ותוחלת דלא יתכן כאן לכן קאמר כמו לא יחלל ורצה לומר שרשו חלל והיו"ד שימושית היא ומשפטו יחלל ובעבור קיבוץ הלשון חסרו למ"ד אמצעית ושמו נקודתה היינו הצירי תחת החי"ת להורות חסרונה ונקודת החי"ת היינו הפתח שמו תחת יו"ד שמושית (בל"א ער זאל ניט פר שוועכין) וזה שסיים לא יעשה דברו חולין :

ד"ה **החלצו** כתרגומו זריזו לשון חלוצי צבא עד כאן לשון רש"י :

משום דמצינו גם כן ענין חלילה ממש והיינו הפשטה והסרה כמו וחלצה נעלו דלא יתכן כאן לכן קאמר כתרגומו זריזו (בל"א וואפינט אייך) :

ד"ה **לא נפקד** לא נחסר ותרגומו לא שגא וכולי עד כאן לשון רש"י :

משום דשורש פקד משמש עניינים רבים דלא יתכנו בכאן לכן קאמר דזה הוא כתרגומו לא שגא והיינו ענין חסרון לא נפקד (ער איז ניט אויס געבליבן) :

ד"ה **האחיכם** לשון תמיה עד כאן לשון רש"י :

משום דעיקר דין ה"א התמיה לנקדה בחטף פתח כמו השופט כל הארץ ובמלת האחיכם הה"א ג"כ לתמיה ואינה כי אם בפתח לחודא לכן הוצרך לומר דאף על פי כן לשון תמיה היא ורצה לומר כי כן דין ה"א התמיה כאשר תזדמן ותבוא אחריה אות אל"ף לנקדה בפתח לחודא :

ד"ה **לספות** כמו ספו שנה על שנה עד כאן לשון רש"י :

משום דמצינו האף תספה צדיק עם רשע והיינו ענין אסיפה וגויעה דלא יתכן כאן לכן הוצרך לפרש דמלת לספות הוא לשון ספו שנה והיינו ענין תוספת ורבוי (בל"א מערין) : ישעי' כ"ט

ד"ה **לצנאכם** תיבה זו מגזרת *צנה ואלפים כולם שאין בו אל"ף מפסיק בין נו"ן לצדי' ואל"ף שבא כאן אחר הנו"ן במקום ה"א של **צנה** הוא מיסודו של ר' משה הדרשן למדתי כן עד כאן לשון רש"י : תלים ח'

משום דאיכא הד מאן דאמר דסבר דמלת **לצאנכם** הוא מגזרת צאן והא דהקדים הנו"ן קודם האל"ף הוא על דרך כבש כשב ורש"י אינו רוצה לתרץ במוקדם ומאוחר לכן קאמר שהוא מגזרת **צנה** ורצה לומר שתי גזרות יש לו חדא צאן ותניינא **צנה** והאל"ף היא תמורת ה"א וכאלו כתיב **לצנהכם** :

ד"ה **ויורש** וכולי נתפרש בפ' שלח לך בד"ה יורישנה :

פרשת מסעי

ד"ה **משכיותם** וכולי נתפרש בפ' בהר סיני בד"ה ואבן משכית :

ד"ה **מסכותם** כתרגומו צלמתהון עד כאן לשון רש"י :

משום דמצינו במשלי מְסָכָה יינה והיינו ענין ערוב ומזיגה והמ"ם היא אות ראשונה מן השורש כי שרשו הוא מָסַךְ דלא יתכן כאן דאם כן קשה הדגש שתוך הסמך במלת **מַסְכִּיּוֹתָם** למה לי אלא ודאי שרשו נָסַךְ והדגש שתוך הסמך מורה חסרון נו"ן אות ראשונה מן השורש וכאלו כתיב מנסכיותם והמ"ם לאו שרשית רק לתואר השם וזה כתרגומו מסכתהון (בל"א איר גיסונג) :

ד"ה **וְעָבַר צִנָּה** וכולי נתפרש בפ' לך לך בד"ה הרה נסו :

ד"ה **אֲשֶׁר יִנְחֲלוּ** לכם בשבילכם כל נשיא ונשיא אפוטרופוס לשבטו ומחלק נחלת השבט למשפחות ולגברים ובורר לכל אחד ואחד חלק הגון ומה שהם עושים יהיה עשוי כאלו עשאום שלוחים ולא יתכן לפרש לכם זה ככל לכם שבמקרא שאם כן היה לו לכתוב יַנְחִילוּ לכם יִנְחֲלוּ משמע שהם נוחלים לכם ובשבילכם ובמקומכם כמו ה' ילחם לכם עד כאן לשון רש"י :

דברי רש"י מתבארין בעצמן דמלת יִנְחֲלוּ בשוא לשון פועל עומד בעצמו (בלייבט אין דעס מאן זעלבין) אם כן הוצרכנו לומר מלת לכם בשבילכם אבל אי הוי כתיב יַנְחִילוּ בחיריק תחת החי"ת והיינו לשון הפעיל דהוא לשון פועל יוצא (ער וואורקט אן איין אנדרין) אז הוי מלת לכם בפירושה ככל מקום (צו אייך) ועל דרך זה תפרש ד"ה לִנְחוֹל גם ד"ה לִנְחֹל : :

ד"ה **וְהִקְרִיתֶם** אין הקרייה אלא לשון הזמנה וכן הוא אומר כי הקרה ה' לפניך עד כאן לשון רש"י :

[ב]ראשית כ"ז

בעבור דמצינו הרבה בני אדם מחרפים ומגדפים כאשר דרואין מִקְרֶה בכתע פתאום אזי חושבים שנעשה ונתהוה מעצמו וחלילה לנו לומר כן אין מִקְרֶה בלתי מְקָרֶה ובלתי מְסַבֵּב והוא השם הנכבד ב"ה אלא שיש סיבות מהן קרובות מהן רחוקות לכן קאמר אין הקרייה אלא לשון הזמנה ורצה לומר בכוונת מְכַוֵּן נתהוה דבר ההוא ומביא ראיה מפסוק כי הקרה ה' לפניך דסמיך שם הנכבד אצל מלת הקרה שמעת מיניה כי הוא המסבב :

ד"ה **בְּצִדְיָה** בכמנא במארב עד כאן לשון רש"י :

רצה לומר היו"ד גְּעָה במלת צְדִיָּה היא תמורת ה"א אות אחרונה מן השורש. צָדָה ותירגם אונקלים בִּכְמָנָא והיינו בלשון הקודש במארב (בל"א לוגין) (אדר לויארין) וכן במשנה מכמינים לו עדים :

ד"ה **לָנוּס** כמו לָנֵס כמו שׁוּבֵי מלחמה גוגי ממועד ששבו מן המלחמה כי מולים היו כאשר תאמר שׁוּב על שֶׁשָּׁב כבר ומול על שֶׁמָּל כברו כן תאמר לָנוּס על מי שֶׁנָּס וקורהו נוס כל ומר מוברח ואם תאמר לָנוּס לברוח ותתפרשהו לא תקחו כופר למי שיש לו לברוח ופטרו מן הגלות לא ידעתי היאך יאמר לשוב לשבת בארץ הרי עדין לא נָס ומהיכן ישוב עד כאן לשון רש"י :

תחילת דברי רש"י אין צריכן ביאור כי בעיניך ראית שהחליף רש"י המלאפום במלת לָנוּס לקמץ וכאלו כתיב לָנֵס לשון עבר ומביא על זה ראיות שׁוּבֵי נוּגֵי מוּל בכולם תתחלף המלאפום לקמץ וכאלו כתיב שָׁב נָמָל לשון עבר : ומה שכתב עוד וקורהו. נוס וכולי בזה מקשה את עצמו לכתוב בהדיא לָנֵס לזה קאמר וקורהו נוס כלומר מוברח ורצה לומר להכי כתיב לָנוּס לשון פָּעוּל בעבור שהוא נָס כבר ומוברח לישב בכל עת בעיר מקלטו שייך בו שפיר נמי נוס לשון פָּעוּל :

ומה שקאמר ואם תאמר לנוס לברוח וכולי גם בזה מקשה את עצמו דלמא מלת לָנוּס לשון מקור עם שימוש הלמ"ד הוא ואמרו המדקדקים מָקוֹר עם שימוש הלמ"ד עניינו לשון עתיד ויהיה פירוש הפסוק לא תקחו כופר וכולי (איר זאלט ניט נעמין כופר אוג' וועלט איס גר ניט לאזין לאפין אין)

ערי

עדי מקלט על זה קאמר לא יהעתי היאך אמר לשוב לשבת בארץ (לו ווידר קערין) הרי עדין לא גם והיאך ישוב :

נשלם פרשת מסעי עם חומש הפקודים * בעזרת סומך ותומך לנדודים :

פרשת דברים

ד"ה **הואיל** התחיל כמו הנה ◦ נא הואלתי עד כאן לשון רש"י : בראשי' י"ח

אין כוונת רש"י לומר דמלת הואיל הוא ענין התחלה ממש דזה לא מצינו בשום מקום אבן זה מצינו דמלת הואיל משמש לענין חשק ורצון לכן. אמרו המדקדקים כאשר התעורר נפש השכלית להתחיל דבר מה בחשק ורצון טוב שייך בו לשון הואיל (ער האט זיך בוויליגט אן צו פאנגין) וכן הנה נא הואלתי וזה גם כן כוונת רש"י :

ד"ה **ואשימם** חסר יוד למה שאשמותיהם של ישראל תלויות בראשי דייניה שהיה להם למחות ולכוון אותם לדרך הישרה ע"כ לשון רש"י :

רבים מקשים והלא במסורה נמסר ואשימם מלא יו"ד וכן מסכימים כל ספרי מדויקים ואני אוסיף להגדיל התמיה לדעת רש"י להורות הלימוד שאשמותיהם וכו' אם כן כוונת רש"י להחליף מלת ואשימם מן שי"ן שמאל לשין ימין וכאלו כתיב ואשימם לפי זה מה נפקא מיניה אם הוא מלא יו"ד או חסר יו"ד והלא בימין ושמאל תליא מלתא וכאשר עיינתי מלאתי בחזקוני דמלא גרסת רש"י חסר אל"ף ואף שהוא מחזיק אותה הגרסא לשבשתא מכל מקום נראה בעיני להחזיקה ולקיימה כדי להשוות דעת רש"י לדברי המסורה אשר אנחנו נשענו עליהם ואמינא דקשה לרש"י מדהוי למכתב ואתן ראשים עליכם כדכתיב בפסוק שלאחריו ולמה כתיב ואשימם אלא ודאי כוונת הפסוק להחליף מלת ואשימם מן שי"ן שמאל לשי"ן ימין וכאלו כתיב ואשימם ולהורות ענין אשמה ומשום דלפי זה הולרך למכתב שני אלפי"ן אחת לשורש ואחת לשימוש כזה ואאשימם על זה קאמר רש"י חסר אל"ף ורצה לומר מדרך המקרא להשמיט אל"ף אחת מפני פגישת שני אלפי"ן יחד ונקודתה היינו הפתח תינתן תחת הוי"ו להורות חסרונה ושפיר נלמד אשמותיהם וכו' והמגיה לא היה בקי בדקדוק ולא הבין כוונת רש"י דתליא הדבר בימין ושמאל רק סבר דתליא מלתא ביו"ד מלא וחסר ואין הדבר כן רק כאשר כתבתי הוא האמת וברור :

ד"ה **שמוע** וכולי נתפרש בפ' פנחס בר"ד צרור :

ד"ה **לא** תערצון לשון שבירה כתרגומו לא תתברון ודומה לו ◦ בערוץ נחלים לשכון שבור נחלים. עד כאן לשון רש"י : איוב למ"ד

משום דמצינו דשורש ערץ משמש גם כן ענין הוזק וקושי כמו ראיתי רשע עריץ דלא יתכן כאן הולרך לפרש דזה הוא ענין שבירה בל"א (ברעכין) :

ד"ה **ה' ילחם** לכם בשבילכם נתפרש בפ' מסעי בר"ה ינחלו לכם :

ד"ה **קראותכם** וכו' נתפרש בפ' בשלח בר"ה לנחותם ובפ' נשא בר"ה לצבורת

ד"ה **התאנף** נתמלא רוגז עד כאן לשון רש"י :

משום דמצינו שורש אנף והוא שם למין העוף כמו החסידה והאנפה ונקרא כך משום דהיא בטבעה רגזנית לכן שייך גם כאן לשמש בענין רוגז ותימה התאנף :

ד"ה **ותהינו** לשון הנה ועלינו אל המקום הזה כלומר נזדמנתם ע"כ לשון רש"י :

משום דמלת יתהינו הוא על משקל עשינו ואם כן אפשר למטעי ולומר כמו במלת עשינו הוא השורש עשה הכי נמי במלת נתתי' הוא השורש תהה מלשון תוהו ובוהו דלא יתכן כאן לכן קאמר שהוא לשון הנני ורצה לומר התי"ו לאו שרשית היא רק שימושית סימן לנוכחים שאהינו (איר האט איך אן גיברא״ט) :

ד"ה **תכרו** לשון מקח וכן אומר בריתי לי שכן בכרכי הים קורין למכירה כירה עד כאן לשון רש"י :

משום דמלינו דמשמש שורש כרה גם כן לענין חפירת ארץ כמו כי יכרה איש בור וכן ב"דרז"ל להביא כורה אחר כורה דלא יתכן כאן וכי יתחבנו כל כך שם עד שמחויבים לחפור בארות לכן הולרך לומר דזה הוא ענין מכירה (בל"א קאפי) ומביא ראיה מכרכי הים :

ד"ה **ויירשום** לשון הוה כלומר נתתי בהם כוח שהיו מורישים אותם והולכים עד כאן לשון רש"י :

משום דמלת ויירשום היו"ד שבראשה היא סימן לעתיד ובאמת כוונת הפסוק על לשון עבר לומר שכבר הורישו אותם לכן קאמר לשון הוה ורצה לומר לפעמים תשמש לשון עתיד לאו לעתיד ממש רק ללשון הוה (בל"א עז פלעגט לו זיין פיל מאל דער פאר) וזה שקאמר כלומר נתתי להם כוח כאלו יאמר נתתי להם כוח בכל עת שהיו מורישים אותם ורומז רש"י במלת והולכים כאלו יאמר בכל עת וכן ויירשום בכל עת :

ד"ה **ההרים** לשון הוה כמו הלוך וגלות עד כאן לשון רש"י :

כתבו המדקדקים לשון צווי ולשון מקור שניהם יבואו על משקל וצורה אחת והולרך להבין ענין חיבור המקרא וכאן דכתיב ברישא מלת וההרים לשון עבר אם כן על כורחך מלת ההרם דכתיב בתריה אינו צווי היא כי אין לצוות על מעשה העבר לכן קאמר רש"י לשון הוה ורצה לומר מלת ההרם לשון מקור (בל"א בר וויסן) ונקרא המקור אגל רש"י לשון הוה בעבור שאין המקור כולל זמן מיוחד אם כן בכל עת זמנו הוא והיינו לשון הוה כאשר כתבתי לעיל בפ' כנחס בשם הגאון בעל תוספת יום טוב בד"ה צרור ומביא רש"י ראיותיו מן הלוך וגלות כי כולם המה לשון מקור מלשון בנין הידועה ומפורסם :

פרשת ואתחנן

ד"ה **ויתעבר** ה' נתמלא חימה עד כאן לשון רש"י :

משום דשורש עבר משמש על הרוב ענין העברה (בל"א איבר פארין) דלא יתכן כאן הולרך לפרש דמלינו שורש עבר לשמש גם כן ענין חימה ורוגז ויתעבר (ער האט גלערינט) :

ד"ה **ילמדון** ילפון לעצמן **ילמדון** יאלפון לאחרים עד כאן לשון רש"י :

מלות ילפון יאלפון המה דברי התרגום ורש"י נותן טעם למה התרגום משנה להרגם מלת ילמדון השני מן הראשון וקאמר הכי מלת ילמדון הראשון שאין דגש תוך המ"ם אות אמצעית השורש והוא לשון קל והיינו פועל עומד בעצמו וזה שתירגם ילפון וכתב רש"י עליו לעצמן (זיא זאלין זיך זעלבין לערנין) אבל מלת ילמדון השני שהוא דגש תוך המ"ם ונקרא לשון כבד והיינו פועל יוצא לכן תירגם יאלפון ומפרש רש"י דבריו לאחרים (זיא זאלין מיט אנדרי וויטר לערנין :

ד"ה **אל** קנא מקנא לנקום וכולי ע"כ לשון רש"י :

משום דשורש קנא משמש גם כן לענין הקנאה כמו המקנא אתה לי דלא יתכן כאן לכן הולרך לפרש דזה הוא ענין נקמה :

ש"ה ג'
מלכים ב'
דבריט א'

ד"ה **לא ירפך** מלהחזיק בך בידיו ולשון לא ירפך לשון לא יפעיל הוא לא יתן לך רפיון לא יפריש אותך מאצלו וכן אחזתיו ולא ארפנו שלא ינקר ארפנו כל לשון רפיון מוסב על לשון נפעיל ומתפעל כמו * הרפה לה הן לה רפיון * ... הרף ממני התרפה ממני עד כאן לשון רש"י :

מה שכתב לא ירפך לשון לא יפעיל רצה לומר מדנקוד היו"ד בפתח כמו במלת ארפנו על כורחך לשון הפעיל הוא כי כן משפט או זיו' השימושים בלשון הפעיל לינקד בפתח כמו אם גיל גם גיל וכו' : ומה שכתב עוד לא יתן לך רפיון וכולי טרם שאבינך דברי רש"י אסברה לך מדרך משל באשר תראה אדם שגל והלש נסמך אלל אדם גבור והזק אז דין כוונת הגבור להגין על החלש בפועל ממש ומכל מקום יומה הגבור נוגלת על הבריות ולא הגיע אל החלש שום רפיון ואם כן כפי הנראה הוא לשון מפעיל (דער גבור מאכט איס בשינן) ואליבא דאמת החלש הוא מתפעל על ידי עצמו ואין הגבור עושה בו שום פעולה בפועל ממש והשתא תבין דברי רש"י משום דקשיא ליה והלא ענין רפיון פועל עומד בעצמו הוא והיאך יתכן בו מלת ירפך לשון הפעיל לזה קאמר לא יתן לך רפיון וכולי ולא יפריש אותך מאללו וכל לשון רפיון מוסב ... על לשון מפעיל כפי הנראה ואליביה דאמת הוא לשון מתפעל :

ד"ה **הנסה** אלוהים הכי עשה שום אלוה לבוא לקחת וכולי כל ההי"ן הללו לשון תמיהות הן לכך הן ננקדות בחטף פתח הנהיה הנשמע הנסה עכ"ל רש"י :

כוונת רש"י לומר הנסה היא תמיה שאינה מתקיימת וזה שמדייק וכי שום אלוה עשה (האט דען אלוה גיטאן) לבוא לקחת גוי מקרב גוי כי באמת לא עשה ועין פ' לך לך בד"ה ויכול על פניו שם פרשתי היטב החילוק שבין תמיה מתקיימת לאינה מתקיימת : ומה שכתב עוד כל ההי"ן וכולי דווקא אתא לאשמועינן דווקא שנקדו בחטף הוא דמשמשין לתמיה אבל היכא שנקדו בפתח לחודא ודגש אחריהן אז הן משמשות לידיעה כזה **השמים** (דיא הימל) :

ד"ה **הראית** וכולי נתפרש בפרש' תרומה בד"ה מראה בהר :

ד"ה **אז** יבדיל נותן לב להיות חרד לדבר וכולי עד כאן לשון רש"י :

משום דקשיא ליה היו"ד דבראש מלת יבדיל מורה שהוא לשון עתיד (ער ווירט אב שיידן) ובאמת כוונת הפסוק על לשון עבר כי משה כבר הבדילם לכן קאמר נותן לב וכולי ורצה לומר היו"ד במלת יבדיל לאו שימוש עתיד ממש היא רק נקראת יו"ד המחשבה (ער האט גידאנקין גיהאט אב צו שיידן) וכן פי' רש"י בפרשת בשלח בד"ה אז ישיר :

ד"ה **מזרחה** שמש לפי שהוא דבוק נקודה הרי"ש בחטף מזרח של שמש מקום זריחת השמש עד כאן לשון רש"י :

מדהוי למכתב מזרחה קמץ תחת הרי"ש כדכתיב בקרא דלקמן מעבר לירדן מזרחה אלא שינה הכתוב ממזרחה למזרחה הרי"ש בשוא על כורחך מורה השינוי חסרון מלת של ובאלו כתיב מזרח של שמש (אויף שיינונג פון דיא זון) וזה נקרא דבוק כי אותה המלה שבה אותה השינוי היא תמיד דבוקה למלה שאחריה : ומה שכתב רש"י בחטף רצה לומר שוא פשוט ובעבור כי דין השוא פשוט לקרותה בחטיפה ובמהירות לכן דרך רש"י לקרות לשוא פשוט חטף (ועין בפ' משפטים בד"ה זובח לאלהים) אבל שאר המדקדקים קראו לשוא פשוט שוא ולשוא עם הפתח בסומכיה קראו חטף ועם הסגול בסומכיה קראו חטף סגול ולקמץ בסומכיה קראו חטף קמץ :

ד"ה **ואת** תדבר התשתם את כוחי כנקבה שנצטערתי עליכם ורפיתם את ידי כי ראיתי שאינכם חרידים אליו מאהבה וכי לא היה יפה לכם ללמוד מפי הגבורה ולא ללמוד ממני עד כאן לשון רש"י :

כבר ידעת דנוכח הזכר התי"ו בקמץ כזה אתה ולנקבה התי"ו בשוא כזה את ואם כן ואתה תדבר מבעי ליה דהא משה זכר הוי לכן כתב דקאמר משה התשתם כוחי כנקבה וכולי :

ד"ה **לא את** אבותינו בלבד כרת ה' וגו' ובמה כי אתנו פנים בפנים דבר ה' עמכם א"ר ברכיה כך אמר משה אל תאמרו אני מטעה אתכם על לא דבר כדרך שהסרסור עושה בין המוכר ללוקח הרי הלוקח עצמו מדבר עמכם עד כאן לשון רש"י:

רבים מקשים דהוי לרש"י לכתוב הרי המוכר עצמו דיבר עמכם והוי קאי על הקב"ה ולא הלוקח ואני אוסיף להקשות דלפי פשוטו פנים בפנים דיבר ה' עמכם ממש ודווקא הוא הרי דברי רש"י סותרים להדדי בפ' כי תשא כי שם כתיב ודיבר ה' אל משה פנים אל פנים כאשר ידבר איש אל רעהו ופירש רש"י שם דלאו ממש הוא שאין כבוד השכינה לדבר עם ההדיוט פנים אל פנים רק הדיוט שומע מאליו ועוד קשה דלפי פשוטו פנים בפנים מיא הוא אם כן עדיפא להו כשכבוד השכינה מדבר עצמו עמהם ואם כן המשל דר' ברכיה הוא לפגם אלא ודאי חדא קושיא מתרצא לאידך ורש"י לשיטתו אזיל ומשום דקשיא ליה כי שם פירש שאין כבוד השכינה לדבר עם ההדיוט ממש רק שומע מאליו והאיך קאמר הכא פנים בפנים דיבר ה' עמכם והלא עם משה עצמו לא דיבר בפועל ממש לכן מביא רש"י המשל דר' ברכיה ובאמת פנים לאו דוקא הוא ומלת עמכם קאי על משה כי היה הסרסור וגם הליקח אני הייתי מדבר עמכם:

ד"ה **בכל** מאודך בכל ממונך וכולי דבר אחר בכל מאודך בכל מדה ומדה שמודד לך הוי מודה לו עד כאן לשון רש"י:

לפירוש ראשון בכל ממוניך שרשו מְאֹד (בל"א פילהייט) ולהדבר אחר שרשו מָדַד בשני דלתי"ן רק שמדרך הדקדוק לבוא אל"ף תמורת אות הכפל כמו יִמָּאֲסוּ כמו מים שרשו מָסַס וכאלו כתיב יִמַּסְּסוּ אף כאן כאלו כתיב מְדוֹדְךָ וזה שכתב בכל מדה ומדה כי במלת מדה הוא השורש מָדַד:

ד"ה **לא תחנם** לא תתן להם חן וכולי דבר אחר לא תתן להם חנייה בארץ עד כאן לשון רש"י:

ללשון ראשון שרשו חָנַן אלא שנכפלה נו"ן שנייה כדרך שנכפלה במלת חֵן (בל"א לייטזעליגן) ולהדבר אחר שרשו חָנָה בה"א בסוף ונכפלה הה"א דבסוף כמו שנכפלה במלת גיחז (בל"א איין רואינג):

פרשת עקב

ד"ה **והיה** עקב תשמעון אם המצות קלות שאדם דש בעקביו תשמעון עכ"ל רש"י:

רבים מקשים היאך קאמר אם המצות קלות וכי תלוי הדבר בספיקא אכן אודיעך שהמדקדקים ובראשם האבן עזרא גם בעל חובת הלבבות משתמשים הרבה במלת אם בלשון אף על פי וכאן קשה לרש"י דהוי למכתב למען אשר תשמעון לכן קאמר רש"י אם המצות קלות שאדם דש בעקביו כאלו יאמר אפילו מצות קלות שאדם דש בעקביו אף על פי כן תשמעון:

ד"ה **ושמר** ה' ישמור לך הבטחתו עד כאן לשון רש"י:

כדי דלא תטעה לומר דוי"ו במלת וְשָׁמַר היא לחיבור (בל"א אונ' ער האט גהיט) ובאמת כוונת הפסוק על לשון עתיד לכן קאמר ישמור לך הבטחתו ורצה לומר הוי"ו היא וי"ו ההיפוך עבר לעתיד וְשָׁמַר (עד וואָרט היטן) וכאלו כתיב ישמור היינו עתיד גמור:

ד"ה **עשתרות** צאנך מנחם פירש * אבירי בשן מבחר הצאן כמו *עשתרות קרנים לשון חוזק ואונקלים תירגם ועדרי ענך ורבותינו אמרו למה נקרא שמם עשתרות שמעשרות את בעליהן עד כאן לשון רש"י:

תלים כ"ב
בראשית י"ד

בין לדעת מנחם ובין לדעת אונקלים הוא השורש עַשְׁתֵּר היינו ארבע אותיות שרשיות על משקל פִּרְנֵס רק שמחולקים בענין פירוש וביאור המלה לדעת מנחם הוא לשון חוזק ולדעת אונקלים הוא ענין עֵדֶר אבל רז"ל לא רצו להסכים בזה שימלת שורש בן ארבע אותיות רק בין שלש אותיות ודעתם ששרשו עשר.

עֹשֶׁר והא"ו היא סימן לנקבה וכאלו כתיב עֹשֶׁרֶת (זיא מאכט רייך) והא דקדמה התי"ו קודם הרי"ש בכר כתב הרב המזרחי בפ' בראשית בד"ה שמים גם בעל הפליאה כשם שאין מוקדם ומאוחר בפסוקים כך אין מוקדם ומאוחר באותיות:

ד"ה **וְהָמַם** נקוד כולו קמץ לפי שאין מ"ם אחרונה מן היסוד והרי הוא כמו וְהָם אותם אבל * וְהָמַם גַּלְגַּל עֶגְלָתוֹ כולו יסוד לפיכך חֶצְיוֹ קמץ וְחֶצְיוֹ פתח כשאר פָּעַל של שלש אותיות עד כאן לשון רש"י:

ישעיה כ"ח

מה דקאמר רש"י והרי הוא כמו וְהָם אותם לאו למימרא שיהיה שרשו רק הָם שתי אותיות זה אינו דלא מצינו שורש בשום מקום פחות מן שלש אותיות אלא רלה לומר בכאן שהולרכה המלה לשימוש מ"ם סובית נגזרת ממלת אותם ובאמת מלד הדין הוי למכתב וַהֲמָמָם רק שכבד על הלשון לבטא שלש אותיות דומות ורלוכות לכן השמיט הכתוב מ"ם אמלעית השורש ונשאר וְהָמַם כולו קמוץ אבל וְהָמַם גלגל עגלתו דישעיה דלא הולרך שם לשימוש מ"ם אותם נשאר השורש בשלמו' וְהָמַם בקמ"ץ ופתח כדין כל פָּעַל של שלש אותיו' שרשיו:

ד"ה **זָיִת** שמן זיתים העושים שמן עד כאן לשון רש"י:

הוצרכת לדעת כי דין המלה בעלמה לינקד הזי"ן בפתח והיו"ד בחיריק כזה זַיִת ושינה הכתוב לכתוב זֵית הזי"ן בצירי ואם כן אפשר למטעי ולומר השינוי מורה ענין הדביקות וכאלו כתיב זית של שמן (אל בער פון שמן) וזה הוא נגד האמת כי אדרבא הוא השמן בא מן הזיתים ולא זיתים מן השמן לכן קאמר זיתים העושים שמן ורלה לומר השינוי לזר תחשב ולא להורות ענין הדביקות כי מלינו כמה פעמים דביקות במקום המוכרת כמו אם אתן שנת לעיני ויש להן דרש נגלה או נסתר: ועיין בתחלת פ' כי תבוא:

פרשת ראה

ד"ה **אֶת הַבְּרָכָה** כתרגומו יַת בִּרְכְתָא את המברכים עכ"ל רש"י:

משום דקשיא ליה היאך יתכן בענין הברכה מלת וּנְתַתָּ והלא הברכה לא תושגה בחושים הגשמיים רק תושגה בחוש השכל לכן קאמר כתרגומו יַת בִּרְכְתָא וכתב עוד את המברכים כי כן דרך רש"י לפרש דברי התרגום בלשון עברי (דוא זאלסטו געבן דיא בענשיר) היינו האנשים העומדים על הברכה והמה בעלמם בעלי גשמיים ושייך בהן שפיר מלת וְנָתַתָּ:

ד"ה **אַחֲרֵי דֶּרֶךְ** מבוא השמש להלן מן הדרך לצד מערב וטעם המקרא מוכיח שהם שני דברים שננקדו בשני טעמים אחרי נקוד בפשטא דֶּרֶךְ נקוד במשפל והוא רגוש ואם היה אחרי דרך דבור אחד היה נקוד אַחֲרֵי בִּמְשָׁרֵת בשופר הפוך ודרך רפה עד כאן לשון רש"י:

כתבו המדקדקים כל תיבה המתחלת באחת מן אותיות בג"ד כפ"ת דינה לבוא בְּדָגֵשׁ בתוכה כזה בְּרֵאשִׁית תְּרוּמָה וכן כולם אכן כאשר יזדמן לבוא לפני התיבה שראשה בג"ד כפ"ת תיבה שסופה אחת מן אותיות אהו"י אז בטל הדגש מן אותיות בג"ד כפ"ת כמו עַל פְּנֵי כָל הארץ אף שהכ"ף במלת כָל היא מן אותיות בג"ד כפ"ת מכל מקום היא בזולת דגש בעבור היו"ד דבסוף מלת פְּנֵי הכתובה לפניה ואמרו המדקדקים הטעם משום דמשפט הדגש למהר עם האות שלפניה אל האות שבה הדגש ואם כן אלו היה דגש תוך הכ"ף במלת כָל הולרכנו למהר במלת פְּנֵי הכתובה לפניה והיישינן דלמא תתבלע היו"ד במלת פני שהיא אחת מן אותיות אהו"י ותמעול תם ושלום בשם הנכבד והנורא הבא מן אותיות אהו"י: וכל זה דוקא כשהתיבה שסופה אחת מן אותיות אהו"י בטעם מְשָׁרֵת כמו מהפך הנקרא אצל רש"י שופר הפוך כי אז דין המשרת למהר והיישינן שפיר להבלעת אות אהו"י אבל כשהתיבה שסופה אות אהו"י בטעם מֶלֶךְ כמו פשטא ודין המלך להמשיך בנגינתו תו ליכא למיחש להבלעת אות

[illegible] אהו"י [illegible]

אהר"י לכן שפיר התיבה שראשה בג"ר בפ"ת דגושה : לזה כיון רש"י במה שכתב וטעם המקרא מוכיח וכולי ורצה לומר אלו היה אחרי דרך דיבור אחד ושייכים להדדי הוי לנקד אחרי במפרא היינו מהפך והדל"ת מן דרך רפה היינו בלתי דגש בתוכה אבל עכשיו שמלת אחרי נקוד בפשטא היינו מלך ומפסיק במלת אחרי לפי זה מלת דרך שאחריה שפיר דגושה כי לא שייכים להדדי ושני דבורים המה אחרי (ווייט הוועק פון דרך הירדן) הוצרכתי להאריך כדי להבין ולהאזין היטב דברי רש"י :

ד"ה **פן תנקש** אונקלוס תירגם לשון מוקש ואני אומר שלא חש לדקדק בלשון שלא מצינו נו"ן בלשון יוקש ואפילו ליסוד הנופל ממנו אבל בלשון טירוף וקשקוש מצינו נו"ן ° וארכובותיה דא לדא נקשן ואף זה אני אומר פן תנקש אחריהם להיות כרוך אחרי מעשיהם וכן * ינקש נושה לכל אשר לו מקלל את הרשע להיות עליו נושים רבים ויהיו מחזירין אחר ממונו עד כאן לשון רש"י :

דניאל ח׳ · תהלים ק"ט

האונקלוס. מתרגם על מלת פן תנקש דלמא תתקל היינו ענין מוקש (בל"א שטרויכלין) וקאמר רש"י עליו שלא חש לדקדק בלשון וכולי ורצה לומר אף דמצינו לפעמים נו"ן בתחילה להיותה נופלת כמו בשורש נגה כי נגח אבן במלת מוקש הוא השורש יקש היו"ד בתחילה ולא בנו"ן ודעת רש"י כמו שהן נחלקים בשרשיהם כן הן גם נחלקים בביאוריהם ויהיה שורש נקש מורה ענין טירוף והקשוש ושורש יקש מורה ענין תקלה ומכשול : אבן לדעת המדקדקים אף שהן נחלקים בשרשיהם מכל מקום ענייהם ענין אחד והיינו ענין תקלה ומכשול ואם כן לדהו תירגם האונקלוס שפיר :

ד"ה **לא תאבה** לא תהא תאב לו לא תאהבנו וכולי ע"כ לשון רש"י :

הוצרכת לדעת דלפי פשוטו שרשו אבה והיינו ענין רצון מלשון ולא אבה ה' אלהיך לשמוע אל בלעם לא תאבה (דוא זאלשט ניט וועלין צו איס) בעבור דמצינו בשורש אבה בלשון ע"ד התחסר האל"ף כמו בני אם יפתוך חטאים אל תבא ואם כן קשה לרש"י הוי למכתב גם כאן בחסרון האל"ף כזה לא תבה אלא בודאי ניתן לידרש התי"ו סימן העתיד כאלו היא שלשית מלשון תאבתי לישועתך והולרך רש"י להוסיף מלת תהא ולכתוב לא תהא תאב לו (דוא זאלשט ניט לוסטין צו איס) : ומה שכתב עוד לא תאהבנו וכולי רלה לומר השתא דק יימינן בדרש נוכל לומר גם כן לדרוש מענין אהבה ואמרינן הה"א הכתובה במלת תאבה אחר הבי"ת נידונית כאלו היא כתובה בין האל"ף והבי"ת וכאלו כתיב לא תאהב (דוא זאלשט ניט ליב הבין איס) : והא דלא קאמר רש"י בלשון דבר אחר משום דתרתי שמעת מיניה דהי מנייהו מפקת :

ד"ה **מפרסת** וכולי נתבאר בפ׳ שמיני בד"ה מפרסת :

ד"ה **אביון** וכולי נתפרש בפ׳ משפטים בד"ה אביונך :

ד"ה **והעבטת** כל לשון הלוואה כשנופל על המלוה נופל בלשון מפעיל כגון והלוית והעבטת ואם היה אומר ועבטת היה נופל על הלוה כמו ולוית עד כאן לשון רש"י :

הוצרכת לדעת כי עיקר לשון הפעיל לשמש על הפעולה הנעשית על ידי שלשה על דרך משל בעסק הלואה הנה המה שלשה גופים המלוה (דער דא מאכט לייאן) והלוה (דער דא אויז לייאט) וענין ההלואה (דש געלט אז דער לוה נעמט) ומשום דמלת והעבטת הה"א שבראשה סימן לשון הפעיל היא לכן כתב רש"י על המלוה שייך לשון מפעיל (ער מאכט לייאן) וקאמר עוד ואם היה אומר ועבטת וכו׳ רלה לומר לא היה אפשר למימר בכאן ועבטת משום דאז היתה המלה מלשון בקל והיה קאי על הלוה ובאמת כוונת הפסוק על המלוה לכן כתב והעבטת :

ד"ה **פתוח** תפתח אפילו מאה פעמים עד כאן לשון רש"י :

הוצרכת לדעת רש"י לא הוציא הלימוד דמאה פעמים מכפל הלשון פתוח תפתח דאם כן תקשה מאה פעמים

מנא ליה דלמא הרי זמנא ותו לא אלא כוונת רש"י מדכתיב פתח תפתח והיינו פתוח והולם והיינו לשון מקור ועניין המקור שכולל הרבה עד אין סוף וזה מאה פעמים כי כן דרך המדרש כאשר תלה לומר עד אין קץ אמרה מאה פעמים ועל דרך זה נתן תתן וכן כולם וכן כתב בהדיא הגאון בעל תוספות יום טוב בשם הרמב"ם בסוף מסכת חולין בד"ה שלח ובפ' ב"ת דבבא מציעא משנה ט' ד"ה השב ובמקומות רבות וגם הביאותיו לעיל בפרשת פנחס בד"ה נרור ע"ש :

ד"ה **לעניך** לעניך ביו"ד אחד לשון עני אחד ענייך בב' יודין שני עניים עכ"ל רש"י :

משמע דרלה לומר כי יו"ד אחת היא סימן לשון יחיד וזה לא מצינו בשום מקום שתהיה היו"ד סימן לשון יחיד אדרבא זה מצינו היו"ד היא סימן לשון רבים אלא רלה לומר אלו הוי כתיב לעניך ביו"ד אחת והיתה אז היו"ד המורת ה"א אות אחרונה מן השורש כי שרשו ענה וכיון דלריכנא היו"ד לגוף השורש אם כן אין בו שום סימן הרבוי לפי זה עני אחד במשמע אבל ענייך בשתי יודין אף דלריכנא יו"ד הראשונה לגוף השורש מכל מקום יו"ד שנייה סימן הרבוי היא ואין לשון רבים פחות משנים לכן קאמר בשני יודין שתי עניים במשמע :

ד"ה **הענק תעניק** לשון עדי בגובה ובמראית העין דבר שהוא ניכר שהטיבות לו ויש מפרשים לשון הטענה על צוארו ע"כ לשון רש"י :

ללשון ראשון מלת הענק הוא עלשון וענקים לגרגרותיך והיינו ענין תכשיט הניתן בצואר וניכר לעין כל כמו כן הולרכת להעניקו עד שניכרה הענקה לעין כל וביאור הפסוק העניק (זירין תעניק דוא זאלסט זירין) אבל להיש מפרשים מלת העניק הוא מלשון בני ענקים ובעבור דעיקור הדרת בעלי קומה היא שטחת הרחבת הצואר לכן נקראו ענקים כי מלת ענק היא שם דבר לצואר וביאור הפסוק (העניק אויף האלזין תעניק דוא זאלסט אויף האלזין) :

ד"ה **והיית** אך שמח לפי פשוטו אין זה לשון צווי אלא לשון הבטחה ולפי תלמודו למדו מכאן לרבות לילי יום טוב האחרון לשמחה ע"כ לשון רש"י :

הוצרכת לדעת כי לשון עתיד תתפרש בשני אופנים אופן הראשון צווי גמור והכרח והיית אך שמח (דוא זאלסט זיין פרייליך) כאלו יאמר (דוא מוזט זיין פרייליך) ואופן השני לשון עתיד אינו מצוה בהכרח ובחיוב רק לשון הבטחה שיבטח בו שיעשה בודאי דבר ההוא והיית אך שמח (דוא ווארסט גוויס פריליך זיין) (ועיין ברש"י בבבא מציעא דף כ"ט ע"א ד"ה שמעה תפילתי תמלא שכן הוא) ומשום דקשה לרש"י כיון דכתיב ברישא דקרא ושמחת בחגיך שמצוה בהכרח גמור אלו תיהא מלת והיית אך שמח גם כן צווי בהכרח הקשה תרתי למה לי לכן קאמר רש"י דלפי פשוטו אין זה לשון צווי ורלה לומר שאין זה צווי בהכרח רק לשון הבטחה וביאור הפסוק ושמחת (דוא זאלסט דיך משמח זיין ווארסטו מיר פאלגין והיית אך שמח ווארסטו גוויס בשמחה זיין) : אבן לפי תלמודו לרבות לילי יום טוב האחרון לשמחה מלת והיית לווי גמור והכרח היא והיית אך שמח (דוא מוזט דיך ליל אחרון אך משמח זיין) :

פרשת שופטים

ד"ה **דברי** צדיקים וכולי נתפרש בפ' משפטים בד"ה דברי הצדיקים :

ד"ה **כי יפלא** כל הפלאה לשון הבדלה ופרישה הוא שהדבר נפלא ומכוסה ממך עד כאן לשון רש"י :

משום דלדעת העולם דלא שייכא ענין הפלאה רק בדבר שיודע גוף העסק אלא שמתמיה עליו (בל"א פר וואונדרין) תקשה כיון דקאמר קרא וקמת ועלית שמע מיניה שאינו יודע כלום והיאך יתכן מלת כי יפלא לכן קאמר רש"י כל הפלאה לשון הבדלה ופרישה הוא ורלה לומר שורש הפועל בזה כי באמת לא שייכא ענין הפלאה רק בדבר שמובדל ומופרש ממנו ואינו יודע גוף הדין לפי זה יתכן שפיר מלת כי יפלא (יער דיר ווארט זיין אב געשיידין) וקמת ועלית :

ד"ה

ד"ה **את משנה** התורה שתי ספרי התורות אחת שהיא מונחת בבית גנזיו ואחת שנכנסה ויוצאה עמו ואונקלים תירגם פתשגן פתר משנה לשון שנון ודיבור עד כאן לשון רש"י :

לדעת רש"י במלת משנה הוא השורש שנה ובא מזה השורש שם המספר שנים שתים על זה כתב רש"י שתי ספרי תורת וכולי אבל לדעת האונקלים דמתרגם פתשגן במלת משנה הוא השורש שנן והה"א דבסוף היא תמורת נו"ן מלשון ושננתם משנה התורה. (דיא שארפֿי נשאדני תורה) :

ד"ה **ונשל** הברזל מן העץ יש מרבותינו אמרו נשמטה הברזל מקתו ויש מהם אמרו **שישק** הברזל לחתיכה. מן העץ המתבקע והיא נתזה והרגה עכ"ל רש"י :

דעת ראשונה הן המה רבנן פ"ב דמכות דף ז' ע"ב דאמרי יש אם למקרא ונשל קרינן (פי' רש"י לשון נשל הברזל עצמו נשל מעל עצו עכ"ל) וכוונת רש"י במלת נשל פועל עומד בעצמו (מיט דער ברזל האט איין אנדרי זאך אוועק גרוקט גיוארט דר ברזל האט זיך זעלבין אוועק גרוקט פֿון זיין האלטן) והיינו נשמט מקתו : ודעת יש אומרים הוא רבי דאמר יש אם למסורת וניסל קרינן (ופירש רש"י שמסר בידם. **ונשל** שפרושו שהשיל עכ"ל) וכוונת רש"י בעבור דאין נקודות בגמרא ואם כן אפשר למטעי דכוונת הגמרא על מלת ונשל בפתח השי"ן לשון נפעל לכן קאמר רש"י שמוסר בידם. ונשל שפרושו שהשיל ורצה לומר כמו במלת השיל ליכא למטעי דודאי פועל יוצא הוא כן כוונת הגמרא על **ונשל** בצירי השי"ן והיינו לשון פעל הדגש דהוא גם כן פועל יוצא (דער ברזל האט איין אנדרי זאך פֿר רוקט) והיינו עץ המתבקע ובמה שכתבתי עיין היטב כי בזה הסרתי תלונות הגאון בעל תוספות יום טוב על רש"י ותוספות ע"ש ואף דבאמת אני כדאי להריס יד ולהשיג על הגאון הנ"ל מכל מקום זמנין משתכחא מרגניתא באתפקדסתיה דעניא כי לדידי דברי רש"י ותוספות שרירין וקיימין :

ד"ה **כי האדם** עץ השדה* הרי כי משמש לשון דלמא שמא האדם עץ השדה להכנים בתוך המצור מפניך להתייסר ביסורי רעב וצמא כאנשי העיר למה תשחיתנו עד כאן לשון רש"י :

אציג לפניך דברי הרב החזקוני ז"ל דמפרש דברי רש"י באר היטב וזה לשונו פירש רש"י כי וכולי ובתמיה שמא אתה חושב שעץ השדה מנהגו ועניינו להכנים בתוך המצור מפניך כמו האדם ויש לך רשות לכרתו ויתיסר ביסורים ובלמא כעין אנשי העיר שבני חיל מרעיבים אותם במצור ומאחר שאינו כן למה תשחיתנו עכ"ל

פרשת כי תצא

ד"ה **ולקחת לך לאשה** לא דיברה תורה אלא כנגד יצר הרע אם אין הקב"ה מתירה ישאנה באיסור אבל אם נשאה סופו להיות שונאה שנאמר כי תהיין לאיש וגומר וסופו להוליד ממנה בן סורר ומורה לכך נסמכו פרשיות הללו. עד כאן לשון רש"י :

כבר ידעת הוי"ו במלת ולקחת היא וי"ו ההיפוך והיינו עשתה מן לקחת דהוא לשון עבר ולקחת לשון עתיד ומשום דלשון עתיד גופיה אתפאר לשני ענינים ענין אחד צווי גמור והכרח ולקחת (דוא זאלסט נעמין) והיינו דלא סגי בלאו הכי וענין שני עתיד לשון בטוח ולקחת (דוא וואלסט אויך גווים נעמין) ולכך קאמר רש"י לא דברה תורה אלא כנגד יצר הרע ורצה לומר כוונת הפסוק במלת ולקחת על לשון עתיד הבטוח כי התורה ידעה לסוף דעתו דבודאי ישאנה לכן התירה לו וכדי שלא תקשה מנא לן הא דלמא ולקחת צווי גמור והכרח הוא ומחייב שישאנה על זה קאמר רש"י לכך נסמכו פרשיות הללו ורצה לומר הסמיכות מורה הלימוד שתלד היפת תואר בן סורר ומורה ובודאי לא ילוהו הכתוב להוליד בהכרח בן סורר מורה אלא ודאי הוא לשון בטוח וכולי : ועין סוף פ' ראה בד"ה והיית אך שמח :

ד"ה **אשת** אפילו אשת איש עד כאן לשון רש"י :

כבר הודעתיך מדרך המקרא להסמיך מלת של וחסרונה נשתלמת באיזה שינוי מהנקודה או שינוי באיזה אות וזה ענין הדיקות כי תמיד אותה התיבה שבה אותה השינוי דבוקה לתיבה שלאחריה על דרך משל אשת אברם כאלו כתיב אשה של אברם ואם כן קשה לרש"י מדהוי למכתב וראית בשביה אשה יפת תואר בה"א אלא שינה הכתוב אשת בתי"ו בסוף ואם כן מלת אשת בודאי היא דבוקה ולמלת יפת תואר אי אפשר לדבקה לכן קאמר רש"י אפילו אשת איש ורצה לומר חסר בקרא הנסמך מלת איש וכן דרך המקרא להשמיט הנסמך היכא דאי אפשר לפרושי בענין אחר ואם כן מלת אשת דבוקה למלת איש ואתיא דברי חכמינו ז"ל בקדושין :

ד"ה **והיה** אם לא חפצת בה הכתוב מבשרך שסופך לשנאותה ע"כ לשון רש"י :

משום דקשיא ליה והלא כוונת הפסוק על לשון עתיד (ער ווירט איר ניט בגערין) אם כן הוי ליכתב תחפוץ בלשון עתיד ומדכתיב חפצת בלשון עבר בודאי להורות הלימוד שסופך לשנאותה ותכתוב בה באחרית הימים ותאמר הלואי דלא חפצת בה :

ד"ה **לא תתעמר בה** לא תשתמש בה בלשון פרסי וכולי ע"כ לשון רש"י :

משום דפירש עמר מאומה גם כן לענין כלי מדה כמו וימודו בעומר דלא יתכן כאן הולרך לפרש דזה הוא נלקח מלשון פרסי וענינו ענין תשמיש :

ד"ה **והתעלמת** כובש עין כאלו אינו רואה עד כאן לשון רש"י :

משום דקרא קשיא רישיה לסיפיה דמתחיל והתעלמת דמשמע שמלוהו בהכרח שיתעלם ומסיים לא תוכל להתעלם לתרץ זה קאמר רש"י כובש עין כאלו אינו רואה ורצה לומר משום דשני מיני לשון התפעל המה מין הראשון התפעל פועל ממש (ער וואלקט רעכט) ומין השני נקרא התפעל פועל מתדמה (ער שטעלט זיך גלייך ער וואלקט ובאמת וואלקט ער ניקס) כמו יש מתעשר (ער מאכט זיך רייך) ובאמת אין כל (האט ער גר ניקס) וכן מתרושש והון רב ועל דרך זה מלת והתעלמת היא ממין השני (דוא וואלסט דיך מאכין פר העלין) דהיינו כובש עין על זה מסיים הקרא לא תוכל להתעלם : אמנם לפי דרש רז"ל לזקן ואינו לפי כבודו מלת והתעלמת הוא ממין הראשון פועל ממש (בישטו איין זקן והתעלמת מוזשטו פר העלין בישטו אבר קיין זקן לא תוכל להתעלם דארפשטו ניט פר העלין) :

ד"ה **ושמח ישמח** את אשתו ותרגומו ויחדי ית אתתיה והמתרגם ויחדי עם אתתיה טועה הוא שאין זה תרגום של **ושמח** אלא של ושמח עד כאן לשון רש"י :

בזה דקאמר ושמח את אשתו מודיעך בזה הוי"ו במלת **ושמח** היא וי"ו ההיפוך והפכה מלת **שמח** לשון עבר **ושמח** לשון עתיד וכאלו כתיב **ישמח** עתיד בהדיא : ומה דקאמר : עוד ותרגומו ויחדי ית אתתיה לזה הוצרך לדעת כי מלת שמח הסי"ן בקמץ הוא לשון פועל עומד בעצמו (ער פרייאט זיך זעלבין) אבל **שמח** בחיריק הסי"ן הוא פועל יוצא (ער דער פרייאט איין אנדרן) לזה קאמר דיפה הילגס המתרגם ית אתתיה כי מלת ית מתוקן בתרגום לפועל יוצא אבל המתרגם עם אתתיה והיינו פועל עומד ששמח בלב עצמו וראתה אשתו השמחה ממנו ושמחה גם היא זה התרגום הוא טועה דאלו כן הוי למכתב ושמח הסי"ן בקמץ וכנ"ל :

ד"ה **אביון** וכולי נתפרש בפ' משפטים בד"ה אביונך :

ד"ה **במספר** ואינו נקוד במספר למד שהוא דבוק במספר ארבעים ולא ארבעים שלמים אלא מנין שהוא סוכם ומשלים לארבעים והן ארבעים חסר אחת עד כאן לשון רש"י :

ראיתי בזה מפרשים דפרשו כוונת רש"י מדכתיב במספר הבי"ת בשו"א ולא במספר הבי"ת בפתח

אבל זה אינו נכון כי רש"י נקט בהדיא מלת דבוק ובהפרש שבין הבי"ת בשוא או בפתח אינו תלוי הדביקות רק במסכת הידועה לכן נראה לי דלפני רש"י היתה הגרסא כזה במספר פתח תחת הפ"א והיה קשה לרש"י והלא מלת במספר הוא בסוף פסוק הוי לה לנקדה בקמץ במספר ומדנקוד בפתח דייניגן כאלו מלת במספר דבסוף פסוק הוא דבוק למלת ארבעים בתחילת פסוק וכאלו חד פסוקא הן ושייך שפיר ענין הדביקות במספר של ארבעים והיינו מנין שהוא סוכם את הארבעים והן ארבעים חסר אחת : ועין במכות פ"ג במשניות משנה יו"ד בדברי הברטנורה :

ד"ה אשר קָרְךָ

בדרך לשון מקרה דבר אחר לשון טומאה וקרי שהיו מטמאין אותם במשכב זכור דבר אחר לשון קור וחום ע"כ לשון רש"י :

לשתי דעות הראשונות במלת קרך הוא השורש קָרָה רק שמחולקים בענין ביאור המלה לזה הוא ענין מקרה לילה ולאידך הוא לשון קרי וטומאה ולדעת שלישי שרשו קוּר אשר קרך (ער האט בגיגנט דיך אדר פֿר אוס ראַניקט דיך אדר גקילט דיך) :

פרשת כי תבוא

ד"ה מראשית

ולא כל ראשית וכולי ובד"ה שאחריו זית שמן וירת אגורי ששמנו אגור בתוכו ועוד ד"ה ודבש הוא דבש תמרים ע"כ לשון רש"י :

בכאן טעו המדפיסים וחולקם לתלתא דיבורים ובאמת שלשתם אינם רק דבור אחד כי מלת זית שמן ודבש לא נזכרו בפרשה זו רק לעיל בפ' עקב ומה שהוצרך רש"י בכאן להזכיר זית שמן ודבש משום דכאשר יליף בגזרה שוה ארץ ארץ משבעת המינים ושם בפ' עקב נזכרו זית שמן ודבש תוך שבעת המינים הוצרך לפרש מה הן זית שמן ודבש : **והשתא** מסולקת קושית העולם על רש"י דלעיל פירש זית שמן זיתים העושים שמן וכאן קאמר ששמנו אגור בתוכו משום דלעיל כתיב בקרא בהדיא זית שמן וקשיא ליה ענין הדביקות כדכתבנו לעיל הוצרך לומר זיתים העושים שמן אבל כאן שלא נזכר בקרא כלום מן זית שמן ודבש רק הוא הוצרך להודיע מה הם קאמר שהן אגורי ודו"ק :

ד"ה וְעָנִיתָ וְאָמַרְתָּ

לשון הרמת קול עד כאן לשון רש"י :

משום דשורש עָנָה משמש גם כן לענין תשובת שאלת הדבר כמו ולא ענו אותו דבר וזה לא יתכן כאן הוצרך לפרש דזה הוא מלשון הרמת קול ועָנִית (דוא זאלסט שרייאן) :

ד"ה עָשִׂיתִי ככל אשר צויתני שָׂמַחְתִּי וְשִׂמַּחְתִּי

עד כאן לשון רש"י :

דברי רש"י הן מתניתין מסכת מעשר שני פרק ה' סוף משנה ב' ומפרש הגאון בעל תוספת יום טוב וז"ל וְשִׂמַּחְתִּי מבנין הדגש השי"ן בחיריק והמ"ם דגושה עכ"ל פירוש לבירושו מלת שָׂמַחְתִּי בקמץ השי"ן הוא פועל עומד בעצמו (איך הב מיך זעלבין גפֿרייאט) אבל שִׂמַּחְתִּי השי"ן בחיריק והמ"ם בדגש והיינו מלשון פִּעֵל הדגש והוא פועל יוצא שִׂמַּחְתִּי (איך האב נאך איין אנדרין דער פֿרייאט) ועין בפרשת כי תצא בד"ה ושמח :

ד"ה מַקְלֶה

אביו ואמו מזלזל לשון ונקלה אחיך לעיניך ע"כ לשון רש"י

דאלו לא הוי בכלל ארור רק במקלל ממש הוי למכתב ארור מקלל אביו ואמו ומדכתיב ארור מקלה לשון ונקלה אחיך לעיניך שמע מיניה דקאי בארור בזלזול להודיע והיינו שאינו מדבר עמם בדברי נחת ותרבות :

ד"ה עַד אֲבָדְךָ

עד דתיבוד כלומר עד אבוד אותך שתכלה מאיליך ע"כ לשון רש"י :

משום דלפי פשוטו והיה מלת אבדך פועל יוצא (דוא ווארסט איין אנדרין פֿאר לירין) דלא יתכן כאן דללעוריקא מכוון קרא לכן מביאו רש"י דברי התרגום עד דתיבוד וכדי להבין היטב דברי התרגום כתב

כתב רש"י עליו כלומר עד אבוד אותך ורצה לומר מלת אבדך פועל עומד בעצמו (דוא ווארסט גין פון דיר זעלבין פר לארין) וזה שסיים רש"י שתכלה מאליך :

ד"ה **לְזַעֲוָה** לאימה ולזיעה שיזועו כל שומעו מכותך ממך ויאמרו אוי לנו שבא עלינו כדרך שבא על אלו עד כאן לשון רש"י :

רש"י מודיעך בזה דמלת לזעוה הוא השורש זוע (בל"א פר ואגלין) רק שקדמה העין לוי"ו כמו חגוי סלע מן שורש חגו ועיקר הא מלאה עין בפרשת וירא בד"ה כמטחוי קשת וגם בשיר השירים בד"ה יונתי בחגוי סלע :

ד"ה **וְכָלוֹת** אליהם מצפות אליהם שישובו ואינם שבים כל תוחלת שאינה באה קרויה כליון עינים עד כאן לשון רש"י :

רצה לומר במלת וכלות הוא השורש כלה ומזה השורש מלינו כלתה ליסועתך נפשי והיינו ענין חשק וזה שכתב מצפות אליהם וכולי : ומה שכתב עוד כל תוחלת וכולי הוא כמו דבר אחר ורצה לומר אף דאמרינן שהוא מלשון כליון (פאלענדין) גם כן ניחא :

ד"ה **וְלִשְׁנִינָה** לשון ושננתם ידברו בך וכן תרגומו לְשׁוּעֵי לשון ספירה ואשתעי עד כאן לשון רש"י :

כרי שלא תאמר שהוא מלשון אם שנותי ברק חרבי והיינו ענין חדוד (בל"א שארפין) דלא יתכן כאן הולכך לומר דזה הוא לשון ושננתם ועניינו ענין דיבור ושכן התרגום מתרגם לשועי והיינו גם כן ספירה ודיבור (דיא אומות ווארין ריידן פון דיך) :

ד"ה **כִּי יִשַּׁל זֵיתֶךָ** פירותיו מלשון ונשל הברזל עד כאן לשון רש"י :

רש"י מודיעך בזה הדגש שתוך השי"ן במלת **יִשַּׁל** מורה חסרון נו"ן אות ראשונה מן השורש ושרשו נָשַׁל וכאלו כתיב כי יִנְשַׁל והיינו מלשון ונשל הברזל כי ישל (ער ווארט פר ווארפין) זייתך :

ד"ה **יְיָרֵשׁ** הצלצל יעשנו הארבה רש מן הפרי ובדיבור המתחיל שאחריו ואי אפשר לפרש יְיָרֵשׁ לשון ירושה שאם כן היה לכתוב יִירַשׁ ולא לשון הוֹרָשָׁה וגרושין שאם כן היה לכתוב יוֹרִישׁ עד כאן לשון רש"י :

רצה לומר אלו היה מלת יְיָרֵשׁ ענין ירושה (דער גלגל ווארט ארבין דיא פרי) אם כן היה לכתוב יִירַשׁ על משקל יִפְעַל והיינו לשון קל משום דענין ירושה תבוא בקלות בלא יגיעה :

וכתב עוד ולא ענין הוֹרָשָׁה וגרושין רלה לומר אלו היה מלת יְיָרֵשׁ ענין גרושין (פר טרייבן דיא פרי) דאם כן היה לכתוב יוֹרִישׁ על משקל יוֹשִׁיב והיינו לשון הפעיל משום דענין גרושין אינו אלא בלשון הפעיל (ער מאכט פר טרייבן) ומדכתיב יְיָרֵשׁ על משקל יְפַעֵל והיינו לשון דִּבֵּר עניינו (דער גלגל ווארט שטארק פר ארמין דיא פרי) :

ד"ה **לֹא תִשְׁמַע** וכולי נתפרש בפ' מקץ בד"ה תשמע חלום

ד"ה **עַד רְדוֹת** וכולי נתפרש בסוף פ' שופטים בד"ה עד רדתה :

ד"ה **יַעֲלֶה** לשון **עֲלִיָּה** עד כאן לשון רש"י :

רצה לומר במלת יַעֲלֶם הוא השורש עָלָה והה"א דבסוף השורש נפלה כדינה בכמה מקומות והמ"ם סתומה דבסוף מלת יַעֲלֶם לאו שרשית היא רק היא נגזרת מן מלת אותם יַעֲלֶם (ער ווארט אויף ברענגין זיא) :

ד"ה **וְהִתְמַכַּרְתֶּם** אופורוואנטרי"ן בלע"ז ולא יתכן לפרש בלשון וְנִמְכַּרְתֶּם על ידי מוכרים אחרים מפני שנאמר אחריו ואין קונה עכ"ל רש"י :

כבר הודעתיך שלשון התפעל משמש לשני אופנים אוכן דאשון כועל ממש והתמכרתם (איר זולט גווינ

זייגר קאפט) על זה קאמר רש"י דלא יתכן משו' דכתיב אחריו ואין קונה ואלו היה פועל ממש (גווים פר קאכט) בודאי יהיו שם קונים אלא בודאי מלת והתמכרתם הוא מן לשון המתפעל אופן השני והיינו מתדמה עושה עצמו כאלו עושה שום פעולה ובאמת אינו עושה כלום כמו יש מתעשר (ער מאכט זיך רייך ובאמת אין כל האט ער גאר ניקס) וכן והתמכרתם (איר ווערט אייך שטעלין לו פר קאפין ובאמת אין קונה) :

פרשת נצבים

ד"ה **לעברך** להיותך עובר בברית ולא יתכן לפרשו להעבירך אלא כמו לעשותכם אותם עד כאן לשון רש"י :

רצה לומר מלת לעברך לשון פועל עומד בעצמו הוא (בלייבט ביא דען מענשין זעלבין) וזה שכתב להיותך עובר בברית לעברך (דוא פארשט זעלבין אין ברית) והיינו קיום הברית (האלטין דעם ברית) : וכתב עוד ולא יתכן לפרשו להעבירך והיינו לשון פועל יוצא (דוא ווארשט מאכין איין אנדרן איבר פארין אין ברית) אם כן יהיה משמעו כי הוא בעצמו לא יקיים הברית וזה בודאי לא יתכן וזה דמסיים כמו לעשותכם והיינו גם כן לשון פועל עומד בעצמו :

ד"ה **והתברך בלבבו** לשון ברכה יחשוב בלבו ברכת שלום לאמר לא יבואני קללות הללו אך שלום יהיה לי עד כאן לשון רש"י :

גם בכאן מודיעך רש"י דמלת והתברך הוא מאותו לשון התפעל המתדמה ואינו לשון פועל ממש והתברך (ער ווארט זיך מאכין בענשין ובאמת בענשט ער זיא ניט) ועין בסוף פ' כי תבוא בד"ה והתמכרתם נתפרש דבר זה באר היטב :

ד"ה **וקנאתו** וכולי נתפרש בפרשת פנחס בד"ה בקנאו :

ד"ה **הכתובה** בספר התורה הזה ולמעלה הוא אומר בספר התורה הזאת וכולי הזאת לשון נקבה מוסב אל התורה הזה לשון זכר מוסב אל בספר ועל ידי פיסוק טעמים הן נחלקין לשתי לשונות בפרשת קללות הטפחא כתובה תחת בספר והתורה הזאת דבוקים זה לזה לכך אמר הזאת וכאן הטפחא נתונה תחת התורה נמצא ספר התורה דבוקים זה לזה לפיכך לשון זכר נופל אחריו שהלשון נופל על הספר עד כאן לשון רש"י :

דברי רש"י מתבארין מעצמן דמלת הזאת לשון נקיבה היא וגם מלת התורה לשון נקיבה היא לפיכך שייכים להדדי (דיא דאזיגי תורה) אבל הזה הוא לשון זכר שייך למלת בספר דהוא גם כן לשון זכר (דער בוך) : וקאמר עוד ועל ידי פיסוק טעמים וכולי רלה לומר הטפחא נקרא מלך ואז התיבה שלפני הטפחא היא בטעם משרת ושייכים להדדי לפיכך בפרשת קללות הטפחא נתונה תחת בספר ומלות התורה הזאת שייכים להדדי אבל כאן נתונה הטפחא תחת מלת התורה ואם כן מלות בספר ומלת התורה שייכים להדדי לכך כתיב הזה וקאי אשלפניו על מלת בספר :

ירמי' י"ב ד"ה **ויתשם** כתרגומו וטלטלינון וכן הנני * נותשם מעל ארמתם ע"כ לשון רש"י :

רצה לומר הדגש שתוך התיו" במלת ויתשם מורה חסרון נו"ן אות ראשונה מן השורש והיינו מלשון הנני נותשם מעל אדמתם והיינו ענין טלטול ויתשם (ער פר רוקט זיא) :

ד"ה **ושב** ה' אלוהיך את שבותך והיה לו לכתוב והשיב את שבותך רבותינו למדו מכאן כביכול שהשכינה שרויה עם ישראל בצרת גלותם וכשנגאלין הכתוב גאולה לעצמו שהוא ישוב עמהם ועוד יש לומר שגדול יום קבוץ גליות ובקושי כאלו הוא עצמו צריך להיות אוחז בידיו ממש איש איש ממקומו כענין שנאמר ואתם תלקטו לאחד

אחר בני ישראל ואף בגליות שאר האומות כיצינו כן ושבתי את שבות בני עמון עכ"ל רש"י :

משום דהוי למכתב והשיב לשון הפעיל והיינו פועל יוצא (גאט ווירט ווידר קערין) את שבותך ואז היה קאי על ישראל להודה אבל עכשיו ושב והיינו לשון קל פועל עומד בעצמו (ער ווירט ווידר קערין) לכן דרשו רבותינו ז"ל כשנגאלין הכתיב גאולה לעצמו על דרך עמו אנכי בצרה אבל מה שכתוב ועוד יש לומר שגדול יום קבוץ גליות וכולי לפי זה אין חילוק בזה בין ישראל לשאר אומות :

עוד הדע מה שכתוב רש"י ושבתי את שבות בני עמון ורש"י הולך למלת ושבתי דהיינו לשון קל פועל עומד בעצמו אבן כאשר הכשתי לא מצאתיו רק ואחר כן השיב את שבות בני עמון לשון הפעיל לכן נראה לי דטעות נפל בדפוס ושכן צריך להיות ושבתי את שבות מואב או ושבתי את שבות מצרים כי כן מצינו ביחזקאל כ"ט :

ד"ה **לא נפלאת** וכולי נתפרש בשופטים בדבור המתחיל כי יפלא :

פרשת וילך

ד"ה **לא ירפך** וכולי נתפרש בפרשת ואתחנן בד"ה לא ירפך :

ד"ה **כי אתה תבוא** את העם הזה ארי את תיעול עם עמא הדין משה אמר ליהושע זקנים שבדור יהיו עמך והכל לפי דעתן ועצתן אבל הקב"ה אמר ליהושע כי אתה תביא את בני ישראל אל הארץ אשר נשבעתי על כורחם הכל תלוי בך טול מקל והך על קדקדן דבר אחד לדור ולא שני דברים לדור עכ"ל רש"י :

רצה לומר משה אמר ליהושע תבוא בצ"ת בחולם והיינו לשון פועל עומד בעצמו (דוא ווירשט פֿר דיר זעלבין קומן) אבל על זה קשה היאך יתכן מלת את דהוא מתוקן למפעל יוצא אלא הוכרחנו לומר דמלת את היא תמורת מלת עם וכאלו כתיב כי אתה תבוא עם העם הזה (דוא ווירשט מיט זיא לו גלייך קומן) והיינו שאין לך רשות לעשות דבר מה חוץ מעצתן אבל הקב"ה אמר ליה כי אתה תביא הבי"ת בחיריק והיינו לשון הפעיל ובועל יוצא (דוא זאלשט זיאבין ברענגין) והיינו שתהיה להם לראש וזה טול מקל והך על קדקדן דבר אחד לדור (אן פֿירר) היינו מנהיג ולא שני דברים (אבר ניט צווייא פֿירר) :

ד"ה **ואצונו** ואזרזנו עד כאן לשון רש"י :

משום דאין לפרשו מענין צווי ממש דלא מצינו שום מקום בזה בהוהו כעס שום דבר ליהושע אלא ודאי הוא ענין זריז ואמונו (איך וויל איס פֿרישן אדר שטארקין) :

ד"ה **נכר הארץ** גויי הארץ עד כאן לשון רש"י * :

רצה לומר מדכתיב נֵכַר הכ"ף בפתח ולא בקמץ על כרחך מלת נכר הוא דבוק למלת הארץ וכאלו כתיב נכר של הארץ אמנם על זה קשה וכי הארץ בעצמה עובדה עכו"ם לכן קאמר רש"י גויי הארץ ורצה לומר מלת נכר תתהלף במלת גויי וכאלו כתיב אלהי גויי הארץ (גאט פֿון דיא פֿעלקיר פֿון דיא ערד) :

ד"ה **לקוח** כמו זכור שמור נתפרש בפ' פנחס בד"ה צרור ובמקומות רבות :

פרשת האזינו

ד"ה **יערוף** לשון יעטיף וכן יערפו דשן יערפו טל עד כאן לשון רש"י :

משום דשורש ערף על הרוב משמש על לד שאחורי הצואר כמו כי עם קשה עורף הוא דלא יתכן כאן הולך לכרם שהוא לשון נטיפה (בל"א טריפֿין) :

ד"ה **כשעירים** לשון רוח סערה עד כאן לשון רש"י :

משום

משום דעיקר שורש שֵׂעִר לשמא על ענין שעיר עיזים דלא יתכן כאן הולך לפרש דזה הוא ענין רוח סערה ונתחלף השי"ן שמאלית בסמ"ך :

ד"ה **וכרביבים** טיפי מטר על שם שיורה כחץ נקרא רביב כמה דאת אומר רובה קשת עד כאן לשון רש"י :

בראשית כ"א

אין כוונת רש"י לומר שתהיינה שתיהן משורש אחד דזה אינו כי במלת רביבים הוא השורש רבב ובמלת רובה קשת הוא השורש רבה אלא כוונת רש"י לומר שהם שני שרשים ועניינה ענין אחד והיינו טיפי מטר :

ד"ה **דשא** וכולי נתפרש בפ' בראשית בד"ה תדשא :

ד"ה **שחת לו** חבולו להון ולא ליה עד כאן לשון רש"י :

דברי רש"י אמן הן דברי האונקלוס והוצרך להוסיף בפסוק מפני דאם לא נוסיף בקרא כלוסיה' משמעו כי השחת' היתה חס ושלום להקב"ה וזה אינו כי כבר כתיב אם חטאת מה תפעל בו ורבו פשעיך מה תעשה לו לכן הוסיף האונקלוס מלת להון וגם מלת לא וכאלו כתיב שחת להון ולא ליה (דער ישראל האט זיך זעלבין כאר דארבין אבר ניט אן אים :

ד"ה **עקש** עקום ומעוקם וכולי עד כאן לשון רש"י :

משום דמלת **עקש** הוא על משקל **פקד** ואם כן אפשר לפרשו מלשון פועל עבר (ער האט כאר **עקש** קרימט) אכן לפי **פקד** זה הוי למכתב ופתל נמי בלשון עבר ומדכתיב ופתלתול לשון שם דבר על כורחך מלת **עקש** גםכן שםדבר הוא וזה שכתב עקום ומעוקם וביאור הפסוק **עקש** (איין **עקש** פר קרימטר וכתלתול או' איין גשטרזיכלטר) :

ד"ה **הלא** הוא אביך קָנֶךָ שֶׁקְנָאֲךָ שֶׁקְנָנְךָ בקן הסלעים ובארץ חזקה שֶׁתִּקְנְךָ בבל מיני תקנה עד כאן לשון רש"י :

במלת קָנֶךָ הוא השורש קָנָה והיינו ענין קנין זה רומז רש"י במה שכתב שֶׁקְנָאֲךָ (ער האט דיך קונה גווען) ובעבור שנפלה הה"א דבסוף השורש ונשארו רק שתי אותיות שרשיות ק"ן אם כן אפשר לפרשו מלשון קן לפור זה רומז רש"י במה שכתב שֶׁקְנָנְךָ בקן הסלעים (ער האט גענסט דיך אין שטרקין פעלזין) וגם דעת רש"י במלת תַּקָּנָה התי"ו בתחילה לאו שרשית היא רק נוספת לתואר השם ואם כן אפשר לפרש מלת קָנֶךָ מענין תַּקָּנָה על זה כתב רש"י שֶׁתִּקְנְךָ בכל מיני תקנה (ער האט פר ריכט דיך מיט אליר האנט פר ריכטונג) משום דהי מנייהו מפקת :

ד"ה **ויכוננך** אחרי כן בכל מיני בסיס וכן * מכם כהנים מכם נביאים מכם מלכים כרך שהכל תלוי בו עד כאן לשון רש"י :

רצה לומר במלת וַיְכֹנְנֶךָ הוא השורש כון ועניינו ענין רגל וַיְכֹנְנֶךָ (ער האט גפוסט דיך) ומביא רש"י ראיה מפסוק אחרי כן שמואל א' כ"ד ועניינו גם כן ענין רגל אחרי כן (ווייל דיא זאך אזו גפוסט איזט) : וכדי להבין דבריו היטב קאמר רש"י עוד בְּסִיס וְכֵן כי דעת רש"י במלת בְּסִיס וכן לביאור מלות אחרי כן כי מלת בְּסִיס שגור בתלמודא כמו בְּסִיס לדבר איסור ומשום דקשה לרש"י דלפי זה דאמרינן במלת וַיְכֹנְנֶךָ היא השורש כון אם כן נו"ן אחרונה יתירה היא על זה קאמר רש"י מכם כהנים וכו' ורלה לומר נו"ן יתירה היא להורות הפלגת הדבר עד מאוד (ער האט גפוסט דיך מיט פיל פים) מכם כהנים מכם נביאים מכם מלכים כרך שהכל תלוי בו ועיין ברד"ק שמואל ב' סימן א' בד"ה נפלאתה אהבתך לי ואתה קורא חביב עין היטב בדברי ותמלא שהמה נכונים אל המודים אל האמת :

ד"ה **ובתוהו** יליל ושימון ארץ ציה ושממה מקום יללת תנים ובנות יענה עכ"ל רש"י :

הוצרך רש"י לפרש כך כדי דלא תטעה לומר היו"ד נוספת והוא מענין לילה :

ד"ה **כאישון** עינו הוא השחור שבעין שהאור יוצא ממנו ע"כ לשון רש"י :

כתב הרד"ק בשרשים בשורש איש וזה לשונו כאישון עינו פירוש בת עינו וקראה כן מפני שנראה בו צורת איש וכולי וכתב עוד בשם אביו כי אמר אישון להקטין לפי שהצורה נראית בעין קטנה וכן דרך העברים להוסיף אותיות להקטין כמו שבת שבתון שבת אמר על יום השבת מערב עד בוקר ושבתון על התוספות שמוסיפין מחול על קודש וכן האמינון וכולי ע"ש :

ד"ה חַלָּמִישׁ צור תקפו וחוזקו של צור כשאינו דבוק לתיבה של אחריו נקוד חַלָּמִישׁ וכשהוא דבוק נקוד חַלְמִישׁ עד כאן לשון רש"י :

כבר הודעתיך דמדרך המקרא להשמיט מלת שֶׁל וחסרונה משתלמת באיזה שינוי בנקודה וזה נקרא דבוק כי תמיד אותה התיבה שבה אותה השינוי דבוקה ורהוטה לתיבה שאחריה וזה שכתב רש"י כשאינה דבוקה נקוד חַלָּמִישׁ קמץ תחת הלמ"ד וכשהוא דבוקה נקוד חַלְמִישׁ תשתנה הקמץ לשוא וכאלו כתיב חלמיש של צור (שטארקין פון פעלזין) וזה שמדייק רש"י תוקפו וחוזקו של צור :

ד"ה וְחֵלֶב צאן חלב של צאן כשהוא דבוק נקוד חֲלֵב כמו בַּחֲלֵב אמו ע"כ לשון רש"י :

גם בכאן הודיעך רש"י ענין הדביקות ורצה לומר אלו לא היה דבוק היה נקוד חָלָב בשני קמצין אבל עכשיו שנשתנה ונקוד חֲלֵב הוא דבוק כאלו כתיב חלב של צאן :

ד"ה חָמֶר יין בלשון ארמי חמר אין זה שם דבר אלא לשון משובח בטעם ווינו"ש בלעז עד כאן לשון רש"י :

משום דאין לומר דמלת חֶמֶר הוא שם דבר (בל"א וויין) והיה אם כן כל יין במשמע ואפילו הגרוע וקשה מה הוא זה שבח ארץ ישראל דמשבח להם שהיה להם יין והלא בשאר ארצות גם כן יש להם יין אלא ודאי הוא לשון משובח ורצה לומר שֵׁם התואר חֶמֶר (איין וויינגער) והיינו דמשבח ארץ ישראל כי היין שבארץ משובח יותר מבשאר מדינות :

משלי י"ב
איוב ט"ו

ד"ה כָּשִׂיתָ יש לשון קל בלשון כסוי כמו וכוסה קלון ערום ואם כתיב כִּשִּׂיתָ דגש השי"ן היה ושמע כסית את אחרים כמו כִּסָּה פניו עד כאן לשון רש"י :

רש"י מודיעך כאשר הכ"ף בקמץ והשי"ן בלתי דגש בתוכה אז הוא לשון קל והיינו פועל עומד בעצמו כָּשִׂיתָ (דוא האסט דיך זעלבין בדעקט) אבל כשהכ"ף בחיריק ודגש תוך השי"ן אז מלשון דִּבֵּר והיינו פועל יוצא כִּשִּׂיתָ (דוא האסט איין אנדרן בדעקט) :

ד"ה תֶּשִׁי תשכח ורבותינו דרשו כשבא להיטיב לכם אתם מכעיסין לפניו ומתישין כחו מלהיטב לכם עד כאן לשון רש"י :

רצה לומר במלת תֶּשִׁי הוא השורש נָשָׁה וחסרה הנו"ן כדינה על הרוב וכאלו כתיב תִּנְשֶׁה והתי"ו סימן לעתיד והיינו עתיד במקום עבר וענינו ענין שכחה תֶּשִׁי (האסטו פר געסין) אבן לרבותינו הוקשה הדבר לומר שיהיה עתיד במקום עבר דאם כן לכתוב לשון עבר בהדיא לכן דרשו מתישין כחו וכולי ושמו רז"ל התי"ו שרשית מלשון תש כחו :

תלים כ"ט
ירמיה ו'

ד"ה אֵל מְחֹלְלֶךָ מוציאך מן הרחם לשון יחולל אילות חיל כיולדה עד כאן לשון רש"י

כדי דלא תטעה לומר דמלת מהוללך היא מענין התחלה ויהיה משמעו אל מהוללך (גאט האט אן דיר אן געהובין) והיינו שהייתה אתה ראשי' ותחילת הברואים ובאמת בריאת האדם היא מאוחרת לכל הברואים לכן הוצרך לפרש דמלת מהוללך היא ענין הוצאת הרחם אל מהוללך (גאט האט גישאפעט דיך) והיינו חבלי לידת אמך :

ישעי' כ"ט
דברים כ"ט
ירמי' ז'
בראשי' י"ט

ד"ה אַסְפֶּה עָלֵימוֹ רָעוֹת אחביר רעה אל רעה לשון ספו שנה על שנה ספות הרוה עולותיכם ספו על זבחיכם דבר אחר אספה אכלה כמו פן תספה עד כאן לשון רש"י :

דברי רש"י מתבארין מעצמן דללשון ראשון ענינו ענין תיבור (בל"א בהעפטין) ולהדבר אחר ענינו לשון כליון (בל"א פר דארבין אדר פאלענדין) :

ד"ה **אמרתי** אפאיהם אפאה אותם ויש לפרש אפאיהם אשיתם פאה להשליכם להפקר ודוגמתו בעזרא *ותתן להם ממלכות ועממים ותחלקם לפאה להפקר וכן חברו מנחם ויש פותרים אותו כתרגומו יחול רוגזי עליהם ולא יתכן שאם כן היה לו לכתוב אאפיאם אחת לשימוש ואחת ליסוד כמו * אאזרך אאמיצכם במו פי והאלף התיבונה אינה ראויה בו כלל ואונקלים תירגם אחר לשון הברייתא השנוייה בתורת כוהנים החולקת תיבה זו לשלש תיבות אמרתי אף אי הם ע"כ לשון רש"י :

(בגליון: נחמיה י"ג; ישעיה מ"ה; איוב ט"ז)

מה שכתב בתחילת דבריו אפאה אותם רצה לומר במלת אפאיהם הוא השורש פאה ונשא עם כינויי הנסתרים (אפאיהם איך וויל עקין זיא) : ומה שכתב עוד ויש לפרש רצה לומר וגם לדעת יש לפרש במלת אפאיהם הוא השורש פאה רק שמחולקים בענין ביאור המלה לדעת ראשונה ענינו לשון פאה ופנה (בל"א עקין) ולדעת יש לפרש ענינו לשון דין פאה והיינו הפקר ומביא רש"י על זה ראיה מספר עזרא ורצה לומר כבר נתאמת כי הוא נקרא עזרא בי"ת וכן דקדק רש"י במה בעמים בגמרא : ומה שכתב עוד ויש פותרים כתרגומו יחול רוגזי וכולי אין כוונת רש"י להשיג על התרגום רק על הפותרים כי הם מבינים דעת התרגום על ענין אף ורוגז על זה קאמר דלא יתכן משני פנים חדא לענין אף הוצרך להיות בתחילה שני אלפי"ן אחת לשורש ואין ענין אף בלתי אלף בתחילה ואחת לענין שימוש מדבר בעד עצמו נגזרת מן מלת אני כמו אאזרך מן השורש אזר אאמיצכם מן שורש אמץ : תניינא לענין אף תקשה אל"ף אמצעית במלת אפאיהם יתירה היא והוי למכתב אאפם (איך וויל צערנין זיא) אלא ודאי הפותרים לא כוונו דעת האונקלים כי הוא נמשך אחר לשון הברייתא שחלקה מלת אפאיהם ודרשה מורכב מן שלושה שרשים מן שורש אף ומן מלת אי"ה ומן מלת הם ואם כן לדעת הברייתא לא תקשה הוי למכתב שני אלפי"ן כי לדעת הברייתא הוצרכנו בלאו הכי להוסיף כמה מלות נוסיף גם כן האל"ף שימושית וגם לדעת הברייתא לא קשה אל"ף אמצעית יתירה היא כי היא הוצרכה לבוא להורות הלימוד מלת אי"ה ודו"ק :

ד"ה **לי נקם ושלם** עמי נכון ומזומן פורענות נקם וישלם להם כמעשיהם הנקם ישלם להם גמולם ויש מפרשים **ושלם** שם דבר כמו **ושלום** והוא לגזרת * והדבר אין בהם כמו והדבור ואימתי אשלם להם לעת תמוט רגלם כשתתום זכות אבותם שהן סמוכים עליו ע"כ לשון רש"י :

(בגליון: ירמי' ה')

משום דמלת נקם בודאי שם דבר הוא ומלת **ושלם** הוא לשון פעל עבר והוי"ו מהפכה לעתיד וזה אין לו ביאור ופירוש כלל לחבר שם דבר אל פעל עתיד לכן קאמר עמי נכון ומזומן וכולי ורצה לומר מלת נקם הוא מאמר משה דקאמר כדשמעתי מאת המקום ב"ה ומלת **ושלם** הוא מאמר משה מפני עצמו וכיון שהמה שני מאמרים לא תחובר מלת נקם למלת **ושלם** וכך ביאור הפסוק אמר משה שמעתי מאת המקום ב"ה מלות לי נקם (איך האב גיהערט גאט האט גיזאגט ביי מיר איז מוכן ומזומן אין נקם) זאג איך משה **ושלם** (ער וואלט זיא גוויס בצאלין) כי לא אים אל ויכזב : אבל להיש מפרשים נראה מלת **ושלם** הצירי תחת הלמ"ד היא תמורת מלאפום וכאלו כתיב **ושלום** והיינו גם כן שם דבר ולפי זה הכל מאמר משה ששמע מאת המקום ב"ה וכך ביאור הפסוק אמר משה שמעתי מאת המקום לי נקם **ושלום** (ביא מיר איז איין רעכינונג אונ' איין פר געלטינים) ומביא רש"י על זה כי כן מצינו בירמי' שהצירי היא תמורת מלאפום כמו והדבר שהוא כמו והדבור והיינו שם דבר :

ד"ה **ויתנחם** וכולי נתפרש בפ' כי תשא בד"ה וינחם :

ד"ה **אם שנותי** ברק חרבי אם אשנן וכולי עד כאן לשון רש"י :

ד"ה לומר הדגש שתוך הנו"ן במלת **שְׁנּוֹתִי** מורה שחסרון נו"ן אמצעית השורש ושרש שנן מלשון ושננתם וזה שכתב אם אֲשַׁנֵּן (איך וועל שארפין) :

ד"ה **אם שנותי** ברק חרבי הרבה אם יש שאינן תלויות וכו' ע"כ לשון רש"י :

משום דעל הרוב תשמש מלת אם על התלוי והיינו ספיקא כמו אם בחוקתי תלכו וזה לא יתכן כאן דא"כ לאו נחומי מעליותא הוא לכן קאמר דנמצאים הרבה פעמים מלת אם שאינן משמשות על הספיקא רק בלשון אשר ומביא רש"י ראיותיו וביאור הפסוק **אִם שַׁנּוֹתִי** (איך וועל גווים שארפין) וכן אם כסף תלוה את עמי (ווא ווארסט גווים לייאן) :

פרשת וזאת הברכה

ד"ה **תֻּכּוּ** לשון פִּעֲלוּ הִתְוַכּוּ לתוך מרגלותיך עד כאן לשון רש"י :

משום דמלינו בישעיה א' על מה תֻכּוּ עוד דומה במבטא ובמקרא ממש למלת תֻּכּוּ דהכא אבל אינן דומין בפרשיהן כי במלת תֻּכּוּ דישעיה הוא השורש נָכָה והתי"ו שימושית ובמלת תֻּכּוּ דהכא לדעת רש"י הוא השורש תָּוֶךְ וזה שמדייק הִתְוַכּוּ והתי"ו היא אות ראשונה מן השורש לזה כיון רש"י במה שכתב לשון פִּעֲלוּ רלה לומר התי"ו היא אות ראשונה מן השורש כמו הפ"א במלת פִּעֲלוּ : וגם תדע שהמדקדקים מודו לרש"י באה מלת במלת תֻּכּוּ דהכא התי"ו היא שרשית אכן בזה הם מחולקים כי לדעת רש"י שרשו תָּוֶךְ ולדעת המדקדקים שרשו תָּכָה וענין בגרסים ובקונן רגליה :

ד"ה **מִדַּבְּרוֹתֶיךָ** המ"ם בו קרב ליסוד כמו וישמע את הקול **מִדַּבֵּר** ואשמע הקול **מִדַּבֵּר** אלי כמו מתדבר לאי ו אף זה **מִדַּבְּרוֹתֶיךָ** כמה שהיית מתדבר להשמיעו לאמר להם טישפר"ל בלע"ז ואונקלוס תירגם שהיינו נוסעים על פי דיבורך והמ"ם בו שימושית לשון מן עד כאן לשון רש"י :

לדעת רש"י מורה הדגש שתוך הדל"ת במלת **מִדַּבְּרוֹתֶיךָ** חסרון תי"ו שיין לשון התפעל וכאלו כתיב מִתְדַּבְּרוֹתֶיךָ ורלה לומר כועל עומד בעצמו (דות האסט מיט דיר זעלבין גירעט) להשמיענו ואנחנו שומעים בעל כרחנו כי תוס השמיעה לאונסה ואזיל רש"י לשטתו שכתב לעיל בפרשת כי תשא בד"ה ודבר גם בפרשת נשא בד"ה מדבר שהוא כמו מתדבר שאין כבוד השכינה לדבר עם ההדיוט עין ששם אבל לדעת האונקלוס דמתרגם על **מִדַּבְּרוֹתֶיךָ** ואינון מדברין תחות ענגך נטלין על מימרך והיינו שהיו נוסעים על פי דיבוריה מורה הדגש שתוך הדל"ת במלת **מִדַּבְּרוֹתֶיךָ** חסרון נו"ן במלת מן וכאלו כתיב מִן דִּבְּרוֹתֶיךָ ואין כוונת רש"י להשיג על האונקלוס רק להרס דעתו וגם דעת האונקלוס והבוחר יבחר באיזה שירלה :

ד"ה **תְּבוּאָתָה** ברכה זו לראש יוסף עד כאן לשון רש"י :

כבר הודעתיך שהתי"ו בראשית התיבה משמשת נוכח לזכר תָּבוֹא (דוא זאלסט קומין) וגם נסתר לנקיבה תָּבוֹא (זיא ווארט קומין) והוצרך להביך ענין חיבור המקרא ובעבור דכתיב בריש דקרא וליוסף אמר בודאי לא יתכן לפרשו נוכח לזכר (דוא יוסף זאלסט קומין) לראש יוסף לכן קאמר רש"י ברכה זו לראש יוסף ורלה לומר התי"ו במלת תְּבוֹאתָה נסתר לנקיבה היא (דיא ברכה זיא זאל קומין לראש יוסף) ואם תקשה לכתוב תָּבוֹא לחודא זה משני האבן עזרא ושאר המדקדקים :

ד"ה

ד"ה והם רבבות אפרים אותם המנוגחים הם הרבבות שהרג יהושע שבאו מאפרים · עד כאן לשון רש"י :

פשוט דאין לפרש דמלת רבבות קאי על אפרים עצמן דאם כן הוי למכתב רִבְבוֹת הרי"ש בשוא והבי"ת בקמץ אבל עכשיו שנקודה וכתיב רְבָבוֹת הרי"ש בחיריק והבי"ת בשוא על כורחך מורה השינוי ענין הדיקות וכאלו כתיב רבבות של אפרים והיינו אותם שהרג יהושע שבא מאפרים :

ד"ה ירשה לשון צווי כמו עלה רש והטעם שלמעלה בריש מוכיח כמו ירש : דע לקח שמע כשמוסיף בו ה"א יהיה הטעם למעלה : שמעה דעה סלחה אף כאן ירשה לשון צווי ובמסורת הגדולה מצינו באלפא ביתא לשון צווי דטעמהון מלעיל עד כאן לשון רש"י :

רצה לומר אלו היתה מלת ירשה שם דבר והה"א לנקבה הוי למכתב גם הטעם מלרע כדין ה"א הנקבה בשם דבר כמו צדקה ברכה ומדכתיב ירשה בטעם מלעיל בודאי הה"א היא נוספת וכאלו כתיב ירש וכמו שנוספות במלות שמעה סלחה :

שיר השירים

נתחיל לבאר חמש מגילות בעזרת עושה אורים גדולות

ירמי' יו"ד

ד"ה לסוסתי ברכבי פרעה למ"ד זו כמו למ"ד לקול תתו המון מים בשמים עכ"ל רש"י :

דקשה לרש"י היאך שייך כאן שימוש הלמ"ד שענייניה לשמש במקום מלת אל וכי הי' שום דבר מודבק אל סוס פרעה לכן קאמר שהיא כמו למ"ד לקול תתו המון מים כי שם בירמי' כתב רש"י בעת בא קול שהוא נותן המון מים בשמים וא"כ דעת רש"י שם שהלמ"ד לקול משמשת במקום מלת בעת ועד"ז דעת רש"י הכא הלמ"ד במלת לסוסתי משמשת במקום מלת בעת וכאילו יאמר בעת שאספתי מחנותי לבא לקראתך ברכבי פרעה :

ד"ה לסוסתי קבוצת סוסים ובלע"ז קבליישא עכ"ל רש"י :

חבקוק ג'

כתב הרד"ק בשרשים והנקיבה סוסה כמו לסוסתי ברכבי פרעה עכ"ל ואסברה לך דבריו במלת לסוסתי התי"ו היא תמורת ה"א הנקיבה והיו"ד נוספת וכאילו כתיב לסוסה לפ"ז אלינו מין הזכר סוס ומין הנקיבה סוסה ולזה כיון המכילתא הובא בילקוט שמעוני דרש ר' פפיים רכב פרעה על סוס זכר כביכול נגלה עליו על סוס זכר שנאמר דרכת בים סוסיך רכב פרעה על סוס נקיבה כביכול נגלה עליו על סוס נקיבה שנאמר לסוסתי ברכבי פרעה עכ"ל הרי בהדיא לפניך דעת המדרש כדעת הרד"ק דמין נקיבה היא סוסה אבל דעת רש"י אינה כן בהא מודה להן שהיו"ד יתירה היא אבן במאי דקאמרי התי"ו היא תמורת ה"א נקיבה ותמלא א"כ שם מיוחד לנקיבה סוסה בהא לא מודה להו רק התי"ו היא לשם דבר ונקרא כך שם הקבוץ סוסת וזה שכתב קבוצת סוסים ובלע"ז קבליי"א ובל"א קופיל וא"כ לדעת רש"י אין לנקיבה שם מיוחד רק נכללת בשם מין הזכר סוס :

ד"ה

ד"ה **אם תעירו** אם תשנאו כמו ויהי ערך ופשרי' לערך עכ"ל רש"י :

שמואל א' / כ"ח דניאל ג

ר"ל מלת תעירו הוא לשון שנאה אם תעירו (איר ווארט איך פיינטין) ומביא רש"י ראיה ע"ז מפסוק וה' כר מעליך (גאט האט זיך כון דיר אב געטאן) ויהי ערך (ער איז מיט דיין פיינט) וכן אמר דניאל לגבוכד נצר ופשרי' לערך (דיער בטייטונג פון חלום זאל קומין אויף דיין פיינט) ועל דרך זה אם תעירו אם תשנאו :

ד"ה **ענה** לשון ענייה ולשון צעקת קול רם וזה אב לכילן וענו הלוים עכ"ל רש"י :

משום דענין ענייה משמש על הרוב לענין תשובת הדבר כמו ולא ענו אותם דבר (ענטפירן) וזה לא יתכן בכאן כי הדיבור מוסב לישראל לכן קאמר דשורש ענה משמש ג"כ לשון צעקת קול רם ור"ל תחילת הדיבור וזב לכולן וענו הלוים כי שם נראה תחילת הדיבור הוא כי הלוים התחילו בברכות בהר גריזים ובהר עיבל וכל ישראל השיבו אחריהם אמן :

ד"ה **קומי לכי** יו"ד יתירא קימי לך לקבל עשרת הדברות עכ"ל רש"י :

ר"ל בשלמא מלת ולכי לך הכתיב בתרי' דהוא ענין הליכה מאם היו"ד לאו יתירה היא כי היא סימן לנקיבה נוכחת לזכר כזה לך ולנקיבה לכי אבל מלת לכי הכתוב בראשית הקרא דלאו ענין הליכה הוא רק מלה בעלמא והיא לזכר הכ"ף פשוטה בקמץ כזה לך ולנקיבה הכ"ף פשוטה בשו"א כזה לך (כו דיר) וא"כ שפיר ניכר בה סימן הנקיבה בלתי היו"ד לכן קאמר היו"ד יתירה היא ובודאי להורות הדרש לקבל עשרת הדברות :

תלים ק"ז / ישעי' י"ט / יו"ד שמואל ב'

ד"ה **בחגוי** בנקיק והוא לשון שבר כמו יחוגו וינועו והיתה אדמת יהודא לחגא וכשהן רבים קורא להן חגוי וכן קצה קצוי וכן ויכרות את מדויהם עכ"ל רש"י :

הראיה אחרונה שהביא מן קצה קצוי ומן מדה מדוי עדיפא טפי כי יכן דין כל שורש שסופה ה"א להתהפך בדביקות הרבים לוי"ו ולירי התחיה אבל הראי' ראשונה שהביא מן מלת יחוגו וכן ממלת לחגא אינן דומות למלת בחגוי כי במלת בחגוי הוא השורש חגה בה"א בסוף ובמלת יחוגו וכן במלת לחגא הוא השורש חוג וסמא ר"ל אף שאינן משורש אחד מ"מ עניינם ענין אחד וענין כולם ענין שבר הוא :

ד"ה **אחזותיו** נתפרש בפ' ואתחנן בר"ה לא ירפך ע"ש :

ד"ה **לצמתך** לשון דבר המצמצם את השיער שלא יפריח לצאת וזו **השבכה** והקישורים (דיא הויפ' אונ' בינדליך) ולא יתכן לפרש צמתך לשון **צומת** שתהא התי"ו משורשת בתיבה שא"כ הי' להיות דגושה כשהיא נסמכת לה"א לפעול בו פעולת הנקיבה או לוי"ו לפעול בו פעולת הזכר כמו התי"ו של **שבת** כשהיא נתונה לנקיבה כמו חגה חדשה **ושבתה** וכן לזכר עולת שבת **בשבתו** ותי"ו של צמתך שהיא רפויה ע"כ בא במקום ה"א ויהי' שם הקישור **צמה** וכשהוא סמוך לתתו לזכר או לנקיבה תיהפך הה"א לתי"ו רפוי כגון שפחה תיהפך לומר שפחתי שפחתה וכן **אמה** אמתי אמתו ערוה ערותו ערותה וכן זה צמה צמתו צמתה צמתי צמתך עכ"ל רש"י :

הושע ב' / מדקדק"ת

דברי רש"י מתבארין מעצמן והוא כאשר יהי' השם דבר בתי"ו רפוי בסוף כמו שבת אז בכינוי הזכר או נקיבה תיהפך התי"ו רכוי לתי"ו דגושה שבתו **שבתה** אבל כאשר שיהי' השם דבר בה"א בסוף אזי בכינוי הזכר או נקבה תיהפך הה"א לתי"ו רפוי כמו שפחה שפחתו שפחתי

שכתוב שכתוב לכן אי אפשר לומר במלת נמתק יהי' השם דבר נמתק בחי"ו דלפי זה הוי למכתב צמותך בחי"ו דגושה ומדכתיב נמתק בחי"ו רפוי ע"כ שם הקישור בלתי הכינוי הוא צמה והיינו דבר המלמנס את השיער (עז דרינקט איין דיא האר) ועיין בפ' בשלח בד"ה ויבואו מרתה :

יחזקאל ג' ד"ה **ומדברך** דבוריך והוי הוא מגזרת הנדברים בך עכ"ל רש"י :

כי היכא דלא תטעה לומר דמלת מדברך הוא מענין **מדבר** (וויסטנייא) דלא יתכן לפירוש זה פירוש דקרא כחוט השני שפתותיך וכימה ענין שבחים אלא מדבר לכן קאמר דבורך מלשון הנדברים בך (דייני ריד) ושפיר שייך בו מלת שפתותיך :

ד"ה **כמגדל דויד** היא מצודת ציון שהיא מקום חוזק ועופל ומבצר כך הוא צווארך וכו' והוא מגזרת **מלפנו** מבהמות הארץ והתי"ו בתלפיות כמו תי"ו שבתרמית ובתבנית עכ"ל רש"י

איוב לה כתבו המדקדקים במלת **מלפנו** שרשו **אלף** וכאשר שחסרו האלף שרשית שמו נקודת האלף והיינו הפת"ח תחת המ"ם להורות חסרונה והרי **מלפנו** כאלו כתיב **מאלפינו** ועל דרך זה מלת לתלפיות כאלו כתיב **לתאלפיות** וזה שבתב הכל מסתכלין ללמוד לורותיו ונויה : **ומה** שמסיים רש"י והתי"ו שבתלפיות כמו תי"ו תבנית תרמית ר"ל דווקא לדידי דאמינא דמלת לתלפיות הוא מן שורש אלף וחסירה הא"לף א"כ התי"ו לאו שרשית רק לתואר השם כמו התי"ו במלת תרמית ותבנית אבל לדעת הר"דק בשרשים מלת תלפיות מורכב מן שני שרשים מן **תל** ומן **פיות** וכן בדר"זל תל שהכל פונים בו א"כ לדידהו הת"יו היא שרשית ולא דמי למלת תרמית ותבנית :

ירמי' ה' ד"ה **עשת** לשון שמנו עשתו קבוץ עב קרוי עשת משיאה בלע"ז עכ"ל רש"י :

משום דמלת עשת משמש על הרוב לענין מחשבה במו ביום ההוא אבדו עשתנותיו דלא יתכן לפי זה אחריו מלת **שן** (העלפין ביין) לכן קאמר שהוא לשון שמנו עשתו והוא כפסוק בירמי' (זיא האבין זיך גפעט און' גדיקט) וכן עשת שן (דיק פון העלפין ביין) והיינו קבוץ עב :

ד"ה **מתרפקת** מתחברת על דודה מודה שהיא חברתה ודבוקה בו **רפק** בלשון ערבי **חבר** רפקא **חבורה** זאת הי נוסחא הנכונה ברש"י ושאר נוסחאות משובשת :

משום דמלת מתרפקת לשון נקבה היא הוכרך להביא ראייה מלשון ערבי דמלת רפקא היא ענין חבירתה וכן העיד בעל השרשים בשם אבין :

הושע ח' ש"ה ח' ד"ה **חבלתך** לשון חבלי יולדה חבלתך אמך באו לה החבלים ממך כמו בני יצאוני יצאו ממני עכ"ל רש"י :

ירמי' יוד' משום דענין חבלה פועל עומד הוא וקיימא לן אבל פועל עומד בעצמו לא יתכנו כינויים הדבקים כמו מלת **לך** רק כינויים נפרדים והיאך קאמר חבלתך בכינוי הדבוק לכן קאמר באו לה החבלים ממך ור"ל **ממך** מלת לך תחשב כאלו כתיב ממך והיינו כינוי נפרד (דיא וויאונג קומן איר פון דיר) ומביא רש"י על זה ראייה ממלת בני יצאוני כי שרשו יצא והוא ג"כ פועל עומד והיאך יתכן בו כינוי **ני** והיינו כינוי הדביקה אלא ודאי הוצרכנו לומר כינוי **ני** היא תמורת כינוי ממני והיינו כינוי נפרד כמו כן במלת חבלתך כאלו כתיב חבלה ממך :

ד"ה

ד"ה שַׁלְהֶבֶת יָהּ רשפים של אש חזקה הבאה מבוח שלהבת של גיהנם טעם חזקה גדול הנקוד על רִשְׁפֵּי מלמדנו על תיבת אש שהיא דבוקה לשלהבתיה לומר אש של שלהבתיה אש של רשעים אש של חזקה עכ"ל רש"י :

ר"ל אף דבאמת במלת אֵשׁ הוא הטעמא והיינו מלך טעם מפסיק וא"כ יש לומר דלא שייכא מלת אש למלת שלהבתיה קאמר רש"י הני מילי אלו מלת רשפי הכתובה לפניה בטעם משרת והיינו מרכא כדינה תמיד אבל עכשיו שמלת רִשְׁפֵּי בטעם זקף גדול והיינו ג"כ מלך ושני מלכים אי אפשר שישמשו כאחד על דרך ריבוי אחר ריבוי למעט לכן שניהם דהוטים ודבוקים למלת שלהבת יה : וזה שכתב אש של רשעים הוא ביאור למלת רשפי אש של חזקה הוא ביאור למלת שלהבתיה וביאור הפסוק כן הוא (איירי קולין זיין כון פייאר כון שטארקין פלאם כון גיהנם)

ד"ה אֲחוֹת לשון איחוי של קרעים שאין מתאחין עכ"ל רש"י :

משום דמסורס זה בא ג"כ מלת ותרעגה באתו והיינו ענין אגס (ווייזין) דלא יתכן כאן הולרך לומר דזה הוא נלקח מלשון רז"ל שאין מתאחין (בהעפטין) ויתכן בזה שפיר מלת אחות כי אחותינו דבוקה בבשרנו היא :

מגילות רות

ד"ה תְּעַגֵּנָה לשון איסור כמו עג עוגה ועמד בתוכה ויש פותרים לשון עגון (איינה נהאלטין) ולא יתכן שאם כן היה לו לנקוד הנו"ן דגש או לכתוב שתי נוני"ן עכ"ל רש"י

כבר ידעת דהגועת נָה היא סימן לנקבות רבות כמו תפקודנה לפי זה לא נשאר במלת תעגנה אותיות שרשיות רק מלת עג לכן בודאי הולרכנו לומר דמלת תעגנה ענין איסור הוא (איר ווארט זיין כר בונדין) אבל לפי׳ פותרים מלת תעגנה מלשון עגון (אויף גהאלטין) קשה לפי דבריהם או דהוי לאכתב תְּעַגְּנֶנָּה בשתי נוני"ן כי אין עגון בלתי נו"ן שרשית או דהוי למכתב תְּעַגֵּנָּה בנו"ן אחת ודגש בתוכה :

ד"ה הִנֵּה שָׁבָה יבמתך זה טעמו למעלה תחת השי"ן לפי שהוא לשון עבר ובבקר היא שָׁבָה טעמו למטה בבית לפי שהוא לשון הוֶה וכן כל כיוצא בהם עכ"ל רש"י :

כדי שלא תקשה דברי רש"י סותרים להדדי דקאמר טעמו למעלה והדר קאמר תחת השי"ן דאם הוא למעלה איך הוא מתחת לכן אודיעך במה שכתבתי כמה פעמים דאשר הטעם שקורין (טראפ) קודם נקודה אחרונה נקרא למעלה וכשהטעם אחר גמר כל הנקודות נקרא למטה ואין חילוק בזה בין שהטעם על האות או תחת האות והנה במלת שָׁבָה אף שהטעם תחת התיבה כיון שהוא קודם נקודה אחרונה נקרא מ"מ מלעיל או למעלה אבל במלת בבקר היא שָׁבָה אף שהגרשיים הוא למעלה על התיבה מ"מ נקרא מלמטה או מלרע כיון שהוא אחר גמר כל הנקודות וזה שמסיים לפי שהוא לשון עבר וכו' ר"ל בעלמא והיינו כשהשורש בא בשלימות אין לריך להודיע דממילא ניכר לנקבה לשון עבר פָּקְדָה ולשון הוֶה פּוֹקְדָה או פּוֹקֶדֶת אבל מלת שָׁבָה שאין השורש בא בשלימות כי חסירה וי"ו מן השורש שׁוּב וא"כ שוין הן במבטא הן לשון עבר הן לשון הוה בשניהם שבה הולרך לחלק בענין הטעם וכדכתבנו :

ד"ה

ד"ה **אל תפגעי** בי אל תפצרי בי עכ"ל רש"י

משום דמלינו ופגע ביריחו והיינו ענין נגיעה (בגיגינן) דלא יתכן כאן הולך לפרש דזה הוא ענין הפצרה אל תפגעי (דוא זאלסט ניט שטארקין אן מיר) :

ד"ה **ותהם** כל העיר נעשית הומי' כל העיר כולם נתקבצו לקבור אשתו של בועז שמתה בו ביום עכ"ל רש"י :

דהא בוודאי ליכא למימר שהעיר בעצמה היתה הומה דבדבר שאין בו רוח חיים לא שייכא אלין הומיה אלא הוכרחנו לומר דחסר בקרא מלת **יושבי** וכאלו כתיב ותהם כל יושבי העיר אבן אכתי קשה לפ"ז **ותהמן** בלשון רבי' מיבעי לי' ע"ז כתב נעשית הומי' כל העיר ובעבור דבו ביום מתה אשתו של בועז ונתקבצו כולם יחד וקוננו עליה כל יושבי העיר בבת אחת וגדלה צעקתם עד שכל שומעו מבחוץ סבר דהעיר בעצמה הומה ויתכן שפיר מלת ותהם לשון יחיד :

ד"ה **הזאת** נעמי ה"א נקודה חטף פתח מפני שהיא בתמי' הזאת נעמי שרגילה לצאת בצבים ובפרדים חזיתם מה עלתה לה על אשר יצאת לח"ל עכ"ל רש"י :

כבר ידעת דשני מיני תמיהות המה חדא אינה מתקיימת (איז דען דז נעמי זיא איז דאך ניט נעמי) כי בהבטה ראשונה לא יוכלו להכירה היטב לפ"ז אין מקום לדרש שרגילה לצאת וכו' אידך תמי' מתקיימת (איז דען דז ניט נעמי זיא איז דאך יוא נעמי) שרגילה לצאת בצבי' חזיתם מה עלתה לה וכנ"ל וכדי שלא תיקשי מנא לי' לדרוש דרשא הנ"ל מדייק דע"כ לתמי' מתקיימת היא דאי לא תימא הכי מלת הזאת נעמי לגמרי מיותרת היא דאי לאינה מתקיימת כבר כתיב ותהום אלא ודאי לתמי' מתקיימת :

ד"ה **השבה** נתפרש בר"ה הנה שבה

שמואל ב' ו' / דברים כ"ח

ד"ה וגם **של** תשלו שבות תשכחו עשו עצמיכם כאלו אתם שוכחים תרגום של שגגה שלותא וכן על **השל** ד"א לשון כי **ישל** זיתך עכ"ל רש"י :

לפירוש ראשון נלקחו מלת של תשלו מלשון התרגום דמתרגם על השגגה שלותא אך אי אפשר לגזור על השגגה לכן קאמר עשו עצמיכם כאלו אתם שוכחים ולהדבר אחר במלת של תשלו היא השורש **נשל** וחסר נון אות ראשונה מן השורש כדינה על הרוב מלשון כי ישל זיתך שול תשולו (עוט [illegible] איר נו וואלפין) :

מגילת איכה

ד"ה **נוגות** לשון יגון ואין שורש בתיבה אלא גימל לבדה עכ"ל רש"י :

לאו למימרא דמלא שורש אותו אחת דזה אינו כי כל המדקדקים מסכימים יחד דאין שורש פחות מן שלש אותיות אלא רצה לומר במלת נוגות שרשו **יגה** כמו שכתב רש"י בעצמו בסוף אני הגבר המפרש במלת יגון הנון שורש הוא טועה והנה כוונת רש"י היו"ד בתחלת השורש והה"א דבסוף השורש המה מן אותיות הנחות דהיינו פעמים נעלמות מהמכתב ולא כן הגימל כי היא מן אותיות נרגשות ואינה תנוח לעולם לכן קאמר שאין שורש בתיבה אלא גימל לבדה וכאלו יאמר הגימל לא תנוח לעולם אבל היו"ד והה"א פעמים נעלמות מהמכתב :

ד"ה

ד"ה **הוֹגָה** הדאיבה והוא לשון יגון וכן לקמן באות הלמ"ד בפסוק אשר הוגה מוסיף רש"י על הפסוק מלת אותי ובאלו כתיב אשר הוגה ה' אותי ביום חרון אפו ופסוים גם זה לשון יגון עכ"ל רש"י :

באר כתבתי בד"ה שלפניו כי רש"י בעצמו הביא דמלת יגון הנון היא מן השורש ושרשו **יָגָה** וכן דעתו גם בכאן רק שודיעך שמלת **הוֹגָה** לשון הפעיל הוא והתחלתה היו"ד ד' תחילת השורש לוי"ו נחה כדין לשון הפעיל וזה שכתב הוגה הדאיבה (ער האט מאכין טרויארן) וכן לקמן מוסיף רש"י מלת אותי להורות ג"כ על לשון הפעיל (גאט האט מאכין טרויארן מיך ביום חרון אפו :

ד"ה **וּמְרוּדֶיהָ** הוא לשון צער כמו וירדתי על ההרים אריד בשיחי עכ"ל רש"י :

באר היכי דלא תטעה לומר במלת מרודיה המ"ם אות ראשונה מן השורש ושרשו **מָרַד** דלא יתכן כאן הולכך לומר שהוא ענין צער כמו וירדתי על ההרים (איך וויל קלאגין) ושרשו ירד או הוא כמו אריד בשיחי (איך וועד קלאגין) ושרשו רוד ובשניהם המ"ם לאו שרשית רק לתואר השם :

ד"ה **נֶאֱנָחָה** לשון נפעלה ששפירר בלע"ז שמעו כי **נֶאֱנָחָה** אני הוא שם דבר ששפירא בלע"ז עכ"ל רש"י :

ר"ל מלת **נֶאֱנָחָה** הראשון שהנון בשוא הוא לשון **נִפְעָלָה** (זיא איזט ווארן גזיפצט) אבל לקמן דכתיב **נֶאֱנָחָה** היא לשון **נִפְעָלָה** ונקרא שם התואר (זיא האבין גיהערט איך בין איין זיפצירן) :

הנו"ן קמץ

ד"ה **לא אליכם** לא תהא כצרה זו עוד על עוברי דת אמרו חכמים מכאן לקיבלנא מן התורה וכו' עכ"ל רש"י :

דברי רש"י הן בעצמם דברי ר' יוחנן בסנהדרין מלאתים בעין יעקב דפוס ברלין דף קכ"ה ע"א וכירש"י שם כפאדם מודיע לערו לאהר לריך שיאמר לא תבוא זאת לך כמו שבאה עלי ועוד שם שני פירושי' והליצי' דכולן מלת מן התורה אינה מדוקדק וכי מגלת איכה תורת משה הוא ובעל חדושי אגדות הרגיש בזה ומפרש דמלת לא אליכם אפשר שהוא מדרך ארל אבל הקובלנא היא מן התורה כדילפינן מוטמא טמא יקרא עכ"ל ואף דבאמת אני כדאי להשיג עליו אתנם לדידי' אינה מדוייקת מלת מכאן דמשמעו הקובלנא גופה נלמדה מכאן לכן אף אני אענה חלקי ואמינא דר' יוחנן מדייק מלת עוברי דרך ור"ל כוונתו דאין מן הדין לענוש רק מי שהוא עובר על דת ודין ומשמעו מי שאין לו דת אין לו מקום לשכר ועונש לפ"ז הקובלנא היא מן התורה כאלו יאמר שהי' קובלי' ומצטערים על שניתנה להם התורה בחשבם שהי' יפה ונוח להם אילו לא היתה התורה ניתנת להם כי אז לא הי' מן הדין להענישם כמו שכתב רש"י בעצמו ד"ה כי אתה עשית וזה שמדייק רש"י לא תהא כצרה הזאת עוד על עוברי דת :

ד"ה **וַיִּרְדֶּנָּה** וירד אותה ושבר אותה על ידי רידוי ויסורין לכן הנון דגישה לפותרו בלשון יחידית כמו **יְעַשְּׁנָהּ יְכַרְסְמֶנָּה** עצם לשון נקבה כמו דאת אומר העצמות היבישות שיבר כל אחת ואחת ד"א וירדנה כמו וירדהו אל כפיו הריק את חמוח גורר ורודה המוח מתוכו עכ"ל רש"י :

בענין ראית דדעת רש"י לחלק ולומר כאשר תנועת **נָה** בלתי דגש בתוכה אזי היא סימן לנקבות רבות כמו **תִּפְקֹדְנָה** אבל כשהתנועת **נָּה** בדגש בתוכה אז היא לנקבה יחידית **וַיִּרְדֶּנָּה** (ער האט זיא בראכין איהר) ומה שמביא שבר כל אחת ואחת משום דקשי' לי' להאי פירושא דקאי על נקבה יחידית האיך יתכן בכינוי לזכר ברישא

שופטי' י"א תלים נ"ה

יחזקאל ל"ז שופטי' י"ד

בריסא דקרא כל עלמותי והיינו לשון רבות ע"ז קאמר שיבר כל אחת ואח' ובאמת בלירופן הן עלמות רבות אבל תנועת נה בדגש לא קאי רק על כל חדא וחדא באפי' נפשה : ומה שכתב עוד ד"א וירדנה וכו' הד"א לא קאי על תנועת נה כי בשתי הלשונות תנועת נה סימן לנקבה יחידית בכינוי לזכר הנסתר היא כדכתבנו לעיל אלא ר"ל הד"א מחולק עם לשון ראשון בגוף השורש ללשון ראשון במלת וירדנה הוא השורש רדד כדכתב רש"י וירד אותה והיינו שיבר אותה ולהד"א שרשו רדה והיינו הליק את המוח מתוכו ובדרז"ל הרודה פת מן התנור :

ד"ה **הבאת** יום קראת הלואי והבאת עליהם את יום המועד שקראת עלי עכ"ל רש"י :

משום דמלת הבאת לשון עבר הוא (דוא האסט גיבראכט) ובאמת כוונת הפסוק על לשון עתיד שהתפלל הנביא שיביא המקום ב"ה את יום הפורעניות עליהם כדרך שהביאו עלינו לכן קאמר רש"י הלואי והבאת הוסיף אות וי"ו במלת הבאת והרי כאלו כתיב וְהֵבֵאתָ בוי"ו ההיפוך מן עבר לעתיד (ווער וואלט דוא זאלסט ברענגין) עליהם את יום המועד שקראת עלי : ואם תקשה לכתוב והבאת בהדי' בוי"ו ההיפוך אשיבך כי כן הוא מדרך המקרא בדברי הנבואה לכתבו בלשון עבר לומר שהדבר היא בטוח וכאלו כבר נעשית על דרך לזרעך נתתי :

איכה יעיב

ד"ה **וירב** נתפרש היטב בפ' שמות בד"ה וייטיב ע"ש :

איוב י"ט ד"ה **ויחמוס** לשון כריתה וכן ויחמוס כגפן בשרו נחמסו עקביך עכ"ל רש"י :

ירמי' ט"ו משום דמלינו שורש חמס משמש על הרוב ענין גזל כמו ותמלא הארץ חמס דלא יתכן כאן הולרך לפרש דזה הוא ענין כריתה (פר שנייקן) :

ד"ה **שכו** מעונתו שכו כתיב ששיכך חמתו על בניו בחורבן הבית עכ"ל רש"י :

ר"ל מדכתיב שְׂכּוֹ בשין שמאלית והיינו סמך וא"כ שרשו סכך ובא מזה השורש מלת סכה ע"ז קאמר מעונתו (זיין וואונג) וכדי שלא תקשה לכתוב בהדי' בסמך ע"ז מביא הדרש לומר להכי כתיב בשין שמאלית כדי להחליפה בשין ימנית ולדרשו ג"כ משורש שכך מלשון וחמת המלך שככה להורות הלימוד ששיכך חמתו על בניו בחורבן ביתו :

תלים פ"ט ד"ה **נאר** ביטל וכן נארתה ברית עבדך עכ"ל רש"י :

כדי דלא תטעה לומר דשרשו אָבַר מענין אבידה רק שחסרו רי"ש תדא כדין אותיות הכפולים והנון תהי' לסימן לשון נפעל דלא יתכן אחריו מלת מקדשו לכן קאמר שהוא ענין ביטל והנון אות ראשונה מן השורש ושרשו נָאַר והוא מלשון פיעל הדגש ותחכן בו שפיר כינוי הוי"ו נֵאֵר (ער האט פר ווישט זיין מקדש) :

ד"ה **תקרא** כיום מועד כמו קראת ולשון הוֶה הוא עכ"ל רש"י :

משום דמלת תקרא התי"ו מורה על לשון עתיד (דוא ווערסט רופין) ובאמת כוונת הפסוק על לשון עבר ע"ז כתב כמו קראת (דוא האסט גירופין) והוא באמת עתיד במקום עבר וכדי שלא תיקשי לכתוב קראת בהדי' ע"ז קאמר לשון הוֶה ור"ל אלו לא הי' מוזמן דבר זה כי אם פעם אחת הי' אומר באמת קראת לשון עבר אבל עכשיו שמוזמן דבר ההוא בכל עת (עז פלעגט לו זיין אלי לייט) ומדרך המקרא כאשר רוצה לדבר בדבר הרגיל להיות בכל עת אזי יכתבנו בלשון עתיד כמו ככה יעשה איוב ונקרא אצל המדקדקים לשון הוֶה :

ד"ה

אני הגבר

ישעי' מ"ד

ד"ה **בלה** כמו לבול עץ עכ"ל רש"י

בדי דלא תטעה לומר שהוא ענין בלילה (פר מישן) דלא ותכן כאן הולרך לומר שהוא כמו לבול עץ בלה בשרי (ער האט גפוילט מיין פלייש) :

ד"ה **חסדי ה'** כי לא תמנו כמו כי לא תַמּוּ וי"מ כי לא תמנו כמו האם תמנו לגוע חסדי ה' הם אשר לא תמנו ולא כלינו בעונינו עכ"ל רש"י :

ללישנא קמא הנו"ן במלת לא תמנו היא תמורת אות הכפל וכאלו כתיב לא תמנו וזה שקאמר כמו כי לא תמו כוונת רש"י דהוי מלי למכתב תַמּוּ בלתי הנון ודגש תוך המם לשלם חסרון אות הכפל כמו שמלינו לשמיד מעוזניה תמורת מעוזיה לפ"ז ביאור הפסוק כך הוא חסדי ה' (דיא גינאד ישעי' כ"ג פון גאט העלפט) כי לא תמנו (דען זיא זיין ניט פר געגנט) אבל ללישנא בתרא הנון נגזרת ממלת אנחנו כמו במלת האם תמנו לגוע וביאור הפסוק בשביל חסדי ה' לא תמנו (דאך דיא גנאדין פון גאט זיין מיר ניט פר גאנגין) :

ד"ה **טוב** ויחיל ודומם ויו של ויחיל יתירא כמו של ואיה וענה טוב שיחיל אדם ויצפה לתשועת ה' עכ"ל רש"י :

משום דעיקר שימוש הוי"ו לחבר שתי תיבות יחד כדאמרי אינשי (דז אונ' דז) וזה יתכן מלת ויחיל לחבר למלת ודומם (ווארטן אונ' שטיל שווייגן) אבל מלת טוב היינו שם התואר האיך אפשר להברו למלת ויחיל (איין גוטר אונ' ווארטין) לכן קאמר שהוי"ו יתירה וכאלו כתיב טוב יחיל (איין גוטר דער ווארט אונ' שווייגט שטיל) ומה שמסיים טוב שיחיל הוא כמו דבר אחר ר"ל נוכל ג"כ לומר הוי"ו במלת ויחיל לאו יתירה היא רק היא תמורת שמוש השי"ן והרבה נמלאי' כזה בספר משלי והרי כאלו כתיב טוב שיחיל ודומם (ער ווארט גיהייסן דעשט וועגן איין גוטר דז ער האפט אונ' שווייגט אויף גאטש הילף) :

ד"ה **תשימנו** לשון הוֹה הוא עכ"ל רש"י :

דבוודאי אין לפרש מלת תשימנו כמות שהיא לשון עתיד וכי בשופטני עסקינן שיתפלל הנביא (דוא זאלשט עאהן אונז דש פורעניות) אלא הוא עתיד במקום עבר אכן עדיין קשה לכתוב בהדיא שמתני (דוא האשט גיטאן או.ז) ע"ז קאמר לשון הוה [illegible] הא מילתא רק חדא זימנא הי' אומר ששמתנו לשון עבר אבל עכשיו שמזמן הפורעניות בכל עת ובכבר כתבנו כי זה מדרך המקרא כאשר רולה לדבר בדבר הרגיל להיות בכל עת אזי יכתבהו בלשון עתיד ונקרא אלל רש"י לשון הוֹה ועיין בסוף איכה יעיב בד"ה תקרא :

הושע י"א
בראשית י"ד
תלים פ"ד

ד"ה **מגינת** לב שֶׁבֶר לֵב כמו דאת אומר אמגנך ישראל אשר מגן צריך ד"א מגינת לב אוטם הלב צרה ואנחה אשר היא כמגן כנגד לבם והמפורשו בלשון תוגה ויגון טועה שאין נון נופלת בו שהנו"ן ביגון אינה שורש אלא כגון נון של המון מגזרת המה גויס וכגון נו"ן של קלון מגזרת נקלה וכגון נו"ן של ציון מגזרת ציה וכן נו"ן של שברון מגזרת שֶׁבֶר וכגון נו"ן של שמשון ושל שגעון עכ"ל רש"י :

ר"ל ללישנא קמא המ"ם במלת מגינת היא אות ראשונה מן השורש ושרשו מגן וכתב הרד"ק בשרשי שהוא ענין מסירה ביד אויב כי אין לך שבר גדול מזה כשמסורים ביד אויב וללישנא בתרא שרשו גנן ונחסרה נו"ן חדא כדינה באותיות הכפולים והמם היא לתואר השם וביאור הפסוק מגינת לב (איין שילט פון הערלין) כי הלרה היא כמגן כנגד לבם אבל דברי המפרשים בלשון תוגה ויגון דוחה רש"י דא"כ

הולרכנו

אולרכנו הנו"ן היא תוספת והתי"ו ג"כ יתירא בשורש ושתי אותיות נוספת ותכופות זו לזו לא מצינו בשום מקום אלא ודאי הולרכנו לומר כלישנא קמא ואין בו נוספת מידי כי התי"ו סימן הדביקות :

איכה יועם

ד"ה יוּעַם יִכְהֶה כמו ראת מתרגם כהה עמיא עכ"ל רש"י :

משום דפרשו עמם ובא מזה השורש ג"כ מלת עם (איין פאלק) דלא יתכן במלת זהב לכן הולרך להוציא מלשון התרגום דמתרגם על מלת כהה עמיא (טונקיל) ובאשר עיינתי בקונקר דאגליא ובפרשים מצאתי דמפרשי מלת יועם מלשון כל סתום לא עממוך והיינו לשון כיסוי והסתר איכה יועם זהב (ווית איז ווארן בדעקט דז גאלד) לפ"ז לאהוי לריך להוציא המלה מלשון התרגום :

יחזקאל כ"א ד'ה א' כ"ט

בראשית ל"ד ד"ה נְתַנֻּו כמו נתננו רגשת הנו"ן משמשת מקום הנו"ן שני' וכן ממך הכל ומידך נתנו לך וכן ונתנו את בנותינו לכם עכ"ל רש"י :

הודיעך בזה במלת נתנו השורש נָתַן והנון שני' הכתובה במלות נתנו לאו שרשית היא רק שימושית נגזרת ממלת אנחנו והדגש תוך הנון שני' במלת נתנו מורה חסרון נון אות אחרונה מן השורש והרי כאלו כתיב נתננו על משקל פקדנו :

קהלת

ד"ה הֲבֵל הבלים נקוד חט"ף לפי שהוא דבוק כלומר הבל שבהבלים נכו' עכ"ל רש"י :

כתב האבן עזרא אע"פ שדרך המקרא להשתנות בדביקות השמות מן שש נקודות כמו גֶפֶן אֶרֶץ מ"מ לפעמים משתנות לשו"א ופתח כמו מן הָדָר מצינו בַהֲדַר לשו"א ושכבך ומן סֵפֶר ספר חמתקדוכאן במלת הבל משתנה ולירי הֲבֵל הבלים כלומר הבל שבהבלים להורות הלימוד שלא יאמר האדם בלבו אולי יש דברי העולם הבל שיש בו שורש עומד לכן משתנה הֲבֵל הבלים (דער נעשטי כון אלי הבלים איז דאך הבל הבל) לזה כיון רש"י כלומר הבל שבהבלים :

ד"ה וְרָאָה בטוב כמו וראות בטוב עכ"ל רש"י :

משום דמלת רְאֵה בשו"א ולירי הוא לשון ליווי כמו ראה אנכי ובאמת אין כוונת הפסוק על הליווי דאינה משתמשת לצוות רק על שעה חדא לכן קאמר כמו וראות בטוב ור"ל הוא לשון מקור ומשמש בכל זמן ובכל עת (זעהין אין גוטין) :

ד"ה שָׁמָּה הָרָשַׁע טעמו למעלה לומר שהוא שם דבר כמו הָרֶשַׁע אלא לפי שהוא סוף פסוק נהפך לקמץ גדול ואע"פ שלא מצינו לו עוד שמתהפך באתנחתא וסוף פסוק ע"כל רש"י :

משום דמלת הָרָשָׁע הוא על משקל פעל עבר ובאמת אין כוונת הפסוק על לשון עבר רק על השם דבר לכן קאמר טעמו למעלה ור"ל אילו הי' לשון עבר הי' הטעם למטה כמו הָרָשָׁע כדין כל לשון עבר ומדנקוד הטעם למעלה ש"מ שם דבר הוא ומשום דאכתי קשה דאם שם דבר הוי לנקוד הריש בסגול כזה הֶרֶשַׁע על משקל זֶבַח לכן קאמר לפי שהוא סוף פסוק ור"ל כמו דאמרינן מן זבח באתנחתא בסוף פסוק זָבַח וטעמו למעלה הכי נמי אמרינן מן רֶשַׁע באתנחתא וסוף פסוק רָשַׁע וטעמו למעלה וביאור הפסוק כך שמה הרשע (דארטין איז אילונד

דיא

דאס זוסהייט) ועיין רש"י סוף תילים בד"ה בנבלי שמע: ומה שכתב עוד ואע"פ שבכל מקום ומ' ר"ל בשורש רשע לא מצינו בכל מקום ששתנה באתנחתא וסוף פסוק הסגו"ל לקמץ כ"א הכא אבל בשאר השרשים נשתנו לרוב :

יונה א'

ד"ה **מי יודע** כמו מי יודע ישוב מי הוא אשר מבין וניתן לב שרוח בני אדם העולה למעלה עכ"ל רש"י

ב"ל אילו כתיב **הַעֹלָה** והיינו נקודת התמי' אז הוי ניחא מי יודע והיינו משמעו שתמי' ומספקא לי' (אויב דען דער רוח אלקי' גיט ארויף) אבל עכשיו דכתיב **הָעֹלָה** הה"א בקמץ והיינו נקודת הידיעה לפ"ז פשיטא לי' דרוח אלקי' עולה למעלה אבל קשה האיך יתכן מלת **מי יודע** דמשמעו ענין ספיקא לכן קאמר שהוא כמו מי יודע ישוב והוא בפסוק ביונה ושם קאי על הודאי כי המלך ניגוה לוה שם (ווער דא גוויס וויסן שאפט האט פון איין גזילה דער זאל עז ווידר געבן) ה"נ דכאן מי יודע (ווער דא גיוויס פר שטאנד האט דער וויס דז דער רוח אלקי' אז גיוויס עולה למעלה) :

ד"ה **כי מבית הסורים** ד"א וכו' כי הילד מסכן סופו שיאמרו עליו שיצא למלוך מתוך עוניו ומבית אסוריו שהרי הסמך של הסורים נקודה רפי והרי הוא כמו האסירים שכן מצינו ביוסף שמלך מתוך יציאת בית האסורים עכ"ל רש"י :

כתבו המדקדקים שדין **הא** הידיעה לינקד בפתח ודגש באות אחרי' כזה **הַשָּׁמַיִם** (דיא הימל) ובאשר תזדמן לבוא אחרי' אות הא"לף שאינה מקבלת דגש אז תתחבר הדגש אל רוחב שתחת הפת"ח ונתהוה משניהם יחד קמ"ל כזה **הָאָרֶץ** וזה שכתב רש"י שהרי הס"מך נקו' ה רפי וכו' ר"ל באשר שהסמך היא מן אותיות המקבלות דגש הוי לנקד הה"א בפת"ח והסמך בדגש כזה **הַסּוּרִים** אלא ודאי חסר בקרא אות האלף וכאלו כתיב **הָאסוּרִים** וקמץ תורה חסרון האל"ף :

ד"ה **נגזל** משפט גזל של משפט לפי שהוא דבק הוא נקוד **גֶּזֶל** פתח קטן והיינו סגול שאם לא הי' דבוק הי' נקוד **גָּזֵל** קמץ קטן היינו צירי עכ"ל רש"י :

כבר הודעתיך כאשר רוצה להתחבר מלת **שֶׁל** את דרכו לשנות המלה בנקודתה ואותה השינוי תורה חסרון מלת **שֶׁל** וזה שכתב רש"י מהניקוד גזל הזי"ן בסגול ע"כ הוא דבוק למלת משפט והרי כאילו כתיב גזל של משפט שאם לא הי' דבוק הי' נקוד **גָּזֵל** על משקל גדר מזה **וְגָדֵר** מזה :

תלים נ"ג

ד"ה **וְהָלִין** כמו ותולי והוי"ו יתירא כמו וי"ו של חיתו יער עכ"ל רש"י :

רבודאי אין לומר שמלת וחליו הוי"ו תהי' לכינוי נסתר דא"כ הוי למכתב ג"כ בקלפו עם וי"ו הכינוי ומדכתב וקלף בלתי וי"ו הכינוי ע"כ הוי"ו במלת וחליו ג"כ לאו לנסתר היא רק תוספת כמו הוי"ו של וחיתו :

איוב ל"ב

ד"ה **מַעֲנֶה** נקוד פת"ח קטן היינו סגול לכך אני מפרשו שם דבר כמו כי אין מענה בפי שלשת אנשים עכ"ל רש"י :

משום דמלת מענה אפשר לפרשו לשני ענייני' חדא כמו דקאמר רש"י מענה שם דבר הוא (איין ענטפירונג) ואידך מענה לשון **מפעיל** (מאכין ענפרין) אכן יש חילוק להכירם זה מזה

וזה שכתב רש״י ובלשון מפעיל בצירי בסוף **מַעֲנֶה** בשם דבר הוא סגול בסוף כזה **מַעֲנֶה** דאלו הי׳ לשון בסגול ע״כ שם דבר הוא ודנקוד מענה פתח קטן והיינו מפעיל הי׳ נקוד מַעֲנֵה צירי תחת הנו״ן וכל זה דוקא לגירסת רש״י שהי׳ לפניו הגירסא מלת **מַעֲנֶה** בסגול אבל לפי הנוסחא שלפנינו דמלת **מַעֲנֵה** בכאן באמת היא בציר״י א״כ שפיר לשון מפעיל וביאור הפסוק **מַעֲנֶה** בשמחת לבו (מאכט פירן איין פריידן כון זיין הערצין) :

ד״ה **אסורים** ידי׳ וכו׳ אסורי׳ שם דבר של קשורי׳ כמו וימסו אסורי׳ קשוריו כן פירשו מנחם עכ״ל רש״י :

משום דפורש מאמר משמע ג״כ ענין תפיסה כמו בית האסורים וזה לא יתכן דאם ידי׳ אסורות ונשמרי׳ בבית הסוהר האיך תלטער לבעלה וא״כ לאו מר ממות היא לכן קאמר דהוא שם דבר של קישורי׳ אסורי׳ ידי׳ (איהרי הענד זיין גיקניפט) לצער בעלה ויתכן שפיר מר ממות :

ד״ה **אמרה קהלת** אמדה קבוצת החכמה ואמרה נפשו **הַמַשְׂכֶּלֶת** המקבצת החכמה קוהלת לשון נקבה וכו׳ עכ״ל רש״י :

משום דמלת קהלת היא על משקל פוקדת והיינו לשון חואר לנקבה (איין זאמילירן) ויתכן לפ״ז מלת אמרה דהיא ג״כ לשון נקבה אמנם קשה והלא שלמה זכר הי׳ לכן קאמר אמרה וכו׳ ור״ל הנשמה אשר היא באדם הנקראת נפש המשכלת תכונה גם במין הזכר בלשון נקבה :

ד״ה **את כל מַעֲשֶׂה** אשר אדם עושה יביא אלוקי׳ במשפט ולכך נקוד בפתח קטן היינו סגול והטעם למעלה לפי שאינו דבוק לשם עכ״ל רש״י :

דהא בודאי אי אפשר לומר שלא נדינהו מן המקראות החסרות ומלת מעשה שייכא ודבוק למלת אלוקי׳ דאם כן קשה חדא דיהי׳ משמעו (דז װאֶרק כון אלקי׳) יביא במשפט וזה הוא חירוף כי מי יאמר לו מה תעשה אלא ודאי חסר בקרא מלת אשר אדם עושה וכאלו כתיב כל מעשה אשר אדם עושה (אלז דז װאֶרק װאָס דער מענש טוט) האלוקי׳ יביא במשפט ומביא ראי׳ לכך נקוד **מַעֲשֶׂה** בסגול והיינו פתח קטן וטעמו למעלה לכי שאינו דבוק לשם אבל אילו הי׳ דבוק לשם ואינו חסר בקרא כלום הוי ליקוד **מַעֲשֵׂה** בצי״רי ותחת השי״ן וטעמו למטה אלא ודאי כנ״ל :

מגילת אסתר

ד״ה **הַמּוֹלֵךְ** שמלך מעצמו ולא הי׳ מזרע המלוכה עכ״ל רש״י :

ר״ל אילו כתיב שמלך היינו לשון עבר והי׳ משמעו שמלך מאז ומקדם והיינו מנעוריו לפ״ז ודאי הי׳ מזרע המלוכה אבל עכשיו דכתיב **הַמּוֹלֵךְ** הוא בהווה לשון בינוני עתה הוא מלך ולא מנעוריו ע״כ לאו מזרע מלוכה הי׳ :

ד״ה **והשקות** בכלי זהב כמו ולהשקות עכ״ל רש״י :

כבר ידעת כי דין ה״א הידיעה לנקוד תחתיה פתח וגם דגש באות שאחריה כזה **הַשָּׁמַיִם** וכאן במלת והשקות הה״א בפתח בזולת דגש תוך השין שאחרי׳ ע״כ לאו לידיעה משמשת רק הוא מקור מבנין הפעיל וכלל מונח הוא דמדרך המקור לבוא על היוצ׳ עם שמוש הלמ״ד וזה שכתב רש״י כמו **ולהשקות** ור״ל מלת והשקות הוא מקור מבנין הפעיל אלא שנחסר הלמ״ד וזה שבקנתי הוא אגב הדקדוק אכן שמעתי על דרך הדרש דלפי פשוטו יהי׳ ביאורו

ביאורו והשקות (דז גיטרענה) והיינו המשקין הי' מונחים בהמרתף תוך כלי זהב וא"כ קשה והלא נתקלקלו ע"ד שאמרו כ"ע במאני דפחרא לזה כתב ולהשקות (לו מאכין טרינקן) דהיינו תוך הסעודה הי' המשקין בכלי זהב אבל במרתף הי' מונחים באמת במנא דפחרא :

ד"ה שׁוֹנִים משונים זה מזה וכן ודתיהם שונות ורבותינו דרשו מה שדרשו עכ"ל רש"י :

ר"ע כי מלת שׁוֹנִים כיון דהשי"ן בחולם הוא על משקל פּוֹקְדִים והיינו שעשי' הפעולה בדבר אחר שונים (זיא פר ענדרן איין אנדרי זאך) וזה הוא נגד האמת כי כל דבר שאין בו רוח חיים אין בו כח לפעול שום פעולה בדבר אחר רק מוכרח לקבל הפעולה מאחר לכן קאמר כאלו כתיב משוני' (זיא זיין וואררין פר ענדרט) והיינו שקבלו פעולת השינוי מן הפועל שר המשקים שסידר כל מיני כלים : ומ"ש רבותינו דרשו וכו' ר"ל רבותינו מסכימי' לדעת התרגום דמכרש באותו פסוק ומן קדם מנא בית מקדשא אשתניאו א"כ מלת שונים לשון פועלים ממש הוא (דיא כלים פון בית המקדש האבין פר ענדרט אונד שווארץ גימאכט דיא כלים פון אחשורוש) :

ד"ה ויין מלכות רָב הרבה עכ"ל רש"י :

דע כי מלת רב תתפרש לשני אופנים אופן ראשון פעל עבר כמו ורב שלום בניך ובאמת כוונת הפסוק על אופן השני על שם דבר כמו רב לכם בני לוי שהי' להם יין הרבה כיד המלך וזה שכתב ויין מלכות רב הרבה ור"ל מלת רב לשון פעל עבר הוא וכוונתו על הַרְבֵּה הה"א בחירי"ק והיינו לשון הפעיל (דער וויין האט גיעלטרט דען מאן דער איהם גיטרונקין האט) שהשקה כל אחד יין שהוא זקן ממנו ועיין בפ' דברים בד"ה רב לכם ובפ' ואתחנן בד"ה רב לך :

ד"ה יִסַּד לשון יסוד כלומר כן תיקן וציוה עכ"ל רש"י :

משום דלא תטעה לומר הדגש בסמך תורה חסרון נו"ן שרשית ויו"ד הכתובה תהי' סימן לעתיד ובאמת כוונת המאמר על לשון עבר לכן כתב לשון יסוד ור"ל הדגש בסמ"ך היא סימן לבנין פיעל הדגש והיו"ד הכתובה היא שרשית על משקל תקן (ער האט גיגרונדר) :

ד"ה בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי רבותינו אמרו שבת הי' עכ"ל רש"י :

דמקשה הגמרא וכי עד האידנא לא טב לבי' וכו' אכן האבן עזרא מישבו מצד הדקדוק מדכתיב בה"א ידיעה ש"מ להודיע על יום שביעי למעשה בראשית :

ד"ה עָוְתָה לשון עון מה שכתב לשון עון לאו למימרא שיהי' שרשו עון דזה אינו כי זה שרשו עָוַת אלא ר"ל ענינו ענין אחד :

ד"ה ונשלוח ספרים ויהי' נשלחים והוא מגזירת אם נלחום נלחם בם הנגלה נגלתו נרדמה נרדמתי עכ"ל רש"י : שופטי' יא

בודאי א"ל הנו"ן היא סימן לרבים מדברים בעדי' ונשלוח ספרים (מיר וואררין שיקן) ויהי' משמעו כי המן נטל עלה מסופרי המלך ובאמת אין דרך יועץ המלך ליטול עלה מסופרי לכן כתב ויהי' נשלחי' ר"ל מלת ונשלוח הוא מקור מבנין נפעל והנון סימן הבנין (ווארין שיקן) ומשום דמנהג המקור לבוא בחסרון נו"ן הבנין ונשלמת בדגש כזה הִשָּׁלַח לכן כתב שהוא מגזרת אם נלחום וגו' ור"ל ענינו לפעמים שבא המקור בהראות סבנין :

ד"ה

ד"ה **וּמִשְׁלוֹחַ** שם דבר הוא כמו משמר משמע לפיכך השי"ן נקודה רפי עכ"ל רש"י :

כבר הודעתיך כי שמוש המ"ם לשני אופני' אופן א' נקוד תחת המם חירי"ק וגם דגש באות שאחריה להורות חסרון הנו"ן כזה **מִן מִשָּׁמַיִם** כאלו כתיב מן שמים ואופן השני המם בחירי"ק אבל בזולת דגש באות שאחריה ותעשה מן פעל עבר שם דבר כמו מן שורש שמר משמר מן שמע משמע וזה שכתב שם דבר הוא ור"ל שאינה נגזרת ממלת מי דא"כ הו"ל לינקד דגש תוך השי"ן אלא ודאי המ"ם עשתה מן שורש שלא דהוא פעל עבר שם דבר משלוח (איין שיקונג) וזה שמסיים לפיכך השי"ן נקודה רפי :

ד"ה **לא יסוף** תרגום שלא יתום דמתרגם עד תום עד דסף וא"א לו להיות מגזרת פן תספה מגזרת עתה אספה יום אחד שא"כ הי' לו לכתוב לא יספה מזרעם עכ"ל רש"י :

רבים מקשים והלא התרגום מפרש מלת יסוף יסתלו אבל תדע שאין כוונת רש"י על התרגום אונקלס רק כאשר כתב בתרגומו אבל כאשר כתב סתם מלת תרגום כוונתו מלת יתום מתורגם דסף כאשר אנחנו אומרים (דער טייטש פון דען ווארט איז אזו) אבל באמת האונקלס יפרשהו בענין אחר ועיין במה שכתבנו ריש פ' ויקהל ומה שכתב עוד וא"א לו להיות וכו' בזה מקשה את עצמו מה לי לזאת לומר שהמלה היא ארמית הלא טוב לנו לומר דמלת לא יסוף היא מגזרת פן תספה וכו' והיינו מן שורש **סָפָה** לזה כתב דזה אינו דא"כ הי' לו לכתוב לא יספה בה"א בסוף :

בעזרת מתנשא לכל לראש' נתבארו דקדוקי רש"י על כל התורה עם חומש מגילות

לפרשת ואתחנן

ה' אלוקי' רחום בדין עכ"ל רש"י :

יען שמעתי מפי רבים וכן שלמים מפרשים ואחרונים דקריאת שני הקדוש הוי' ב"ה ותושבי' דתלי' מילתא דווקא כשבאו שני שמות רצופי' זו אחר זו ואז קוראין שם הראשון בנקודת אדני ושם השני בנקודת אלקי' ואיך לא פקחו עיניהם והלא בשלש עשרה מדות הן הנה שני שמות הוי' ב"ה הכופי' ורצופים זה אחר זה ואעפ"כ נקראים שניהם בנקודת אדני וגם בתלים ט"ז אמרת לי"י אדני אתה נקוד השם הראשון והיינו הוי' ב"ה בנקודת אדני ושם השני אדני בכתיבתו ובנקודתו גם בתלים ס"ח ולאלקי' אדני הראשון כתיבתו הוי' ונקודתו נקודת אלקים. נקרא אדני ככתיבתו וכן רבים אבן קוסטא קאמינא בעלי המסורת הלא המה אנשי כנסת הגדולה יסדו אבן פינה באמרם הוי' ב"ה לא כשאני נכתב אני נקרא אולם צריך לעיין על נקודתו באם הוא נקוד חול"ם וקמ"ץ היינו נקודת אדני אז נקרא בנקודת אדני וכאשר הוא נקוד בחו"לם וחיריק דהיינו נקודת אלקי' אזי נקרא אלקי' והמה אשר ספרו ונמנו וגמרו והרשימו בסימן מובהק אימתי צריך להיות בנקודת אדני ואימתי צריך להיות בנקודת אלוקים ולזה כיון בעל ש"ע סימן ה' ע"ש וזה שכתב רש"י רחום בדין באשר בכאן שם הוי' ב"ה נקוד בחולם וחיר"יק בכן כתיבתו הוי' ב"ה מורה רחמי' ונקודת אלקים מורה על דין והיינו רחמי' בדין וכן מפרש בעל ש"ח בשיניו בחרא :

ד"ה **רב** שלא יאמרו הרב כמה קשה והתלמיד כמה סרבן ומפציר ד"א רב לך הרבה מזה שמור לך עכ"ל רש"י :

דע כי מלת רב. תשמש לשני אופנים אופן הראשון פעל עבר כמו ורב שלום בניך הנה לזה כיון רש"י (גאט האט צו משה גיזאגט דוא האסט גנוג גבעטין דוא ווייטר ניט מעהר ביטן) שלא יאמרו הרב כמה קשה ואופן השני מלת רב שם דבר הוא כמו רב לכם בני לוי לזה כיון רש"י במה דקאמר ד"א ור"ל מלת רב לך שם דבר הוא הרבה מזה שמור לך (פיל גוטין איז דיר פר בורגין)

ד"ה שמור ובראשונות הוא אומר זכור שניהם בדיבור אחד ובתיבה אחת נאמרו ובשמיעה אחת נשמעו עכ"ל רש"י :

דע בדברות ראשונות תולה טעם השבת בחידוש העולם כי ששת ימים וכו' ובדברות אחרונות נותן טעם לשבת ביציאת מצרים ועבדות והגה הרב ר' יוס' אלבו בספרו העיקרים במאמר שלישי פרק ד"ו התווכח מאוד עם המחקרים והעלית דברו שהחליט הדבר כי עיקור אמונה היא מעיקרו להאמין בחידוש העולם ואין מי שיכחיש זה זולת כת אפיקורסי' לזה בא בדברות ראשונות טעם השבת כי ששת ימים וכו' להאמין בו שהוא ב"ה אשר חידש העולם אכן לא יספיק זה להודא כי גם הפילוסף יאמין בחידוש העולם ואין אמונה בלב המאמין שלימה כי אם להאמין ג"כ בדברות אחרונות שהשם ב"ה פועל ברצון וזה וזכרת כי עבד היית והוציאך משם ברצונו הטוב ולזה כיוונו רז"ל שמור וזכור שניהם בדבור אחד נאמרו רצונם לא כמו שחשבו קצת שמלת זכור ושמור בלבד נאמרו בדיבור אחד אלא רצונם גם שני הפרשיות וטעמיהם כולם בדיבור אחד נאמרו ואין האמונה מתאמץ בלב המאמין עד שיאמין זה כי שני הפרשיות דבוקים וקשורים בהדדי עכ"ל הרב הנ"ל לזה כיון רש"י משום דקשי' לי' הרי הטעמי' סתרי להדדי לכן קאמר רש"י שניהם בדיבור אחד ובתיבה אחת ובשמיעה אחת נשמעו ור"ל שני הפרשיות כולן יחד דאלו מלת זכור ושמור להודא גם להדיוט אפשר לאמרן בבת אחת ובנשימה אחת זו אחר זו אבל לא כן כל שתי הפרשיות כולן יחד :

לפ' ראה אחר ד"ה והיית אך שמח

אתה קורא חביב הואיל דאתא לידן כללא דשני מיני העתיד לא אמנע הטוב ואודיעך פשוט פשט גמרא בב"מ דף נ"ט ע"א אמר רבי אלעזר מיום שנחרב ב"ה וכו' שערי דמעות לא ננעלו שנאמר שמעה תפלתי ה' ושועתי האזינה ואל דמעתי אל תחרש ופירש"י ד"ה שמעה וכו' אל תחרש אל תעשה משמשין לשון בקשה ומשמשין לשון עתיד כגון אל תתן למוט רגליך הרי לשון בקשה (איך ביט דיך דוא זאלסט ניט געבין) ויאמר יעקב ללבן לא תתן לי מאומה הוא לשון עתיד דהיינו לשון בטוח (איך בין פר זיכרט דוא וואלסט מיר גוויס ניקס געבן) עכ"ל רש"י משום דקשי' לרש"י מאין הוציא' אלעזר לימודו לכן קאמר אל תחרש הוא לשון עתיד ונמצא לשון עתיד על שני פנים אל תתן למוט לשון בקשה (והיינו ציווי גמור) וגם לשון עתיד דהיינו בטוח לא תתן לי מאומה וסבר ר' אלעזר מלת אל תחרש הוא לשון עתיד בטוח (איך בין פר זיכרט צו מייני טרערן וואלסט דוא גאט גיוויס ניט שטיל שווייגן) וכתבו התוס' ד"ה ואל דמעתי. אל יחרש אינו אומר שמע אל בכיי או ראה דמעתי אלא אל תחרש כלומר בטוח אני שלא תחרוש דשערי דמעות לא ננעלו עכ"ל התוס' משום דקשי' להו אף דדברי רש"י נכונים דסבר ר' אלעזר דמלת אל תחרש הוא לשון עתיד בטוח אמנם מנא לי' לר"א גופ' דילמא מלת אל תחרש הוא מלשון עתיד שאינו בטוח (והיינו ציווי) ע"ז תירצו מדהוי למכתב ג"כ בלתי התי"ו שמע אל בכיי או ראה דמעתי בלשון ציווי גמור כמו דכתיב ברישא דקרא שמעה האזינה ושינה הכתוב ושינה אל תחרש עם התי"ו והיינו בלשון עתיד ע"כ להורות על אותו לשון עתיד הבטוח (איך בין פר זיכרט דוא וואלסט גיוויס ניט שטיל שווייגן) לפי שלא ננעלו :

לפרשת כי תצא

ד"ה וכל ישראל ישמעו ויראו מכאן שצריך הכרזה בב"ד פלוני נסקל על שהי' בן סורר ומורה עכ"ל רש"י :

רבים מקשים למ״לא משני נמי גם כאן כמו בזקן ממרא שממתינים לו עד הרגל שמעתי בשם גדול א׳ דאמרינן בגמרא דסנהדרין דף ס״ט ע״א אמר רבי כרוספדאי כל ימיו של בן סורר ומורה אינן אלא ג׳ חדשים בלבד א״כ האיך אפשר להמתין אותו עד הרגל דלמא בין כך יתהוה לאיש ואין ראוי לסקלו

ד״ה כי כאשר יקום לפי פשוטו זה משמעו כי אנוסה היא ובחזקה עמד עלי׳ כאדם העומד על חבירו להרגו ורבותינו אמרו הרי זה בא ללמד ונמצא למד עכ״ל רש״י :

גרסינן בפ׳ כל שעה תני׳ רבי אומר כי כאשר יקום איש על רעהו ורצחו נפש כן הדבר הזה וכי מה ענין רוצח לנערה המאורסה הרי זה בא ללמד ונמצא למד מקיש רוצח לנערה המאורסה מה נערה המאורסה ניתן להצילו בנפשו אף רוצח ניתן להצילו בנפשו ונערה המאורסה לרוצח מה רוצח יהרג ואל יעבור אף נערה המאורסה תיהרג ואל תעבור עכ״ל הגמרא והנה רבי׳ מקשים מנ״ל לרבי לענין ללמד ונמצא למד דלמא ללמד כפשוטו דקרא לפטור בא את האונס ובאמת המעיין בפירש״י בשם אין מקום לקושי׳ הלז וקודם אביא דברי רש״י אודיעך כלל גדול בדיקדוק דכוונתו בנוי עליו׳ כתבו המדקדקים כף השמש לדמיון וכאשר היא בכף אחד היא הדמיון מלך אחד כמו ויהי העם ככהן ר״ל במדה אחת העם דומים לכהן אבל הכהן אינו דומה לעם ביתר מדותיו וכאשר יאמר כעם ככהן הוא הדמיון משני לצדדים העם דומה לכהן והכהן דומה לעם וכאן כתיב כי כאשר יקום איש על רעהו כן הדבר הזה מלות כאשר וכן מורים הדמיון משני הצדדים לפ״ז דאם לומר כפשוטו לא כתיב הדמיון משני לצדדים אלא להקיש רוצח לנערה המאורסה ונערה המאורסה לרוצח [illegible] לנערה המאורסה והלא כירה זה אונס כדכתיב לא תעשה דבר אלא נראה [illegible] ונמצא שהוקש כאן להיות למד מכאן [illegible] כי רוצח כנערה [illegible] כמו ויהי כעם ככהן ולא נאמר העם ככהן עכ״ל :

לפרשת נצבים

ד״ה מחוטב עציך מלמד שבאו כנעניים בימי [illegible] כדרך שבאו גבעונים בימי יהושע וזה האמור בגבעונים ויעשו גם המה בערמה ונתנם משה חוטבי עצים ושואבי מים עכ״ל רש״י : וביהושע סי׳ ט׳ ויעשו גם המה בערמה קאמר רש״י כמו שעשו בני יעקב במרמה בחמור אבי שכם שהי׳ חוי׳ ויושבי גבעון מן החוי׳ הי׳ כמו שאמור רגנין [illegible]

נשאלתי הרי דברי רש״י סותרים להדדי אכן תדע דבלא״ה קשה אם הכנעני׳ באו את משה האיך לא עלה [illegible] דעת יהושע להרגים בזה ועוד קושי׳ המפורסמ׳ האיך ס״ד שרמו הכנענים למשה ומתרלים שלא [illegible] בלבו וקאמרי בהדי׳ כי כנעניים הי׳ ורוצי׳ להתגייר והואיל המה באו מארץ ישראל לא״ל לא [illegible] הה׳ כל נשמה (והא דלא גיירינהו עיין תירוצו בג״א) לפ״ז בגבעונים הי׳ שנ לצדים ערמה ו[illegible] עלים אבל כנעניים לא דמיין לגבעונים ב״א בלד אחד בענין חוטבי עלים וגם בני יעקב לא [illegible] ב״א בלד אחד בענין ערמה אכן שניהם יחד דמיין לגבעונים וזה שקאמר רש״י מלמד שבאו [illegible] וקאי מלת גם לענין חוטבי עלים וזה שמשיים ונתנם משה חוטבי עלים וביהושע מחליף רש״י מלת ערמה [illegible] להודות בענין מרמה לאודא הי׳ דומין בני יעקב לגבעונים ומלת גם קאי על שניהם בצירופן הי׳ דומין לגבעונים :

סליק ת״ו ש״ל ב״ע

דיזה ספרים אויך אליר הנט וויינה [illegible] ה״ה כהרר הענך ב״ב יצ״ו מפיורדא אויך ווער [illegible] פריים